T.C.

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

15. YÜZYIL TEKKE ŞİİRİNDE TASAVVUF TERİMLERİ

Büşra KARASU

2501141035

Tez Danışmanı

Prof. Dr. A. Azmi BİLGİN

İSTANBUL - 2018

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS

TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı	:	BÜŞRA KARASU	**Numarası**	:	2501141035
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı	:	TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI / ESKİ TÜRK EDEBİYATI / Y.LİSANS	**Danışmanı**	:	PROF. DR. AZMİ BİLGİN
Tez Savunma Tarihi	:	07.06.2018	**Saati**	:	15:00
Tez Başlığı	:	" 15. YÜZYIL TEKKE ŞİİRİNDE TASAVVUF TERİMLERİ "			

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin **36. Maddesi** uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜNE** OYBİRLİĞİ / ~~OYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. AZMİ BİLGİN		Kabul
2- PROF. DR. HAKAN TAŞ		Kabul
3- DR. ÖĞR. ÜYESİ CEMAL AKSU	Kabul	Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. ÜZEYİR ASLAN		
2- DR. ÖĞR. ÜYESİ FERYAL KORKMAZ		

ÖZ

15. YÜZYIL TEKKE ŞİİRİNDE TASAVVUF TERİMLERİ

BÜŞRA KARASU

"15. Yüzyıl Tekke Şiirinde Tasavvuf Terimleri" isimli tezimiz kapsamında 15. yüzyılda kaleme alınmış olan ve o dönem Tekke edebiyatı metinlerine örnek teşkil ettiği düşünülen **Kaygusuz Abdâl Dîvânı**, **Eşrefoğlu Rûmî Dîvânı**, **Kemâl Ümmi Dîvânı**, **Dede Ömer Rûşenî Dîvânı**, **Süleyman Çelebi'nin Vesiletü'n-necât (Mevlid)ı**, **Gülşen-i Râz Tercümesi**, **Bahrü'l-Hakâyık**, **Şeyh Eşref Nasihatname'si**, **Gülşenî-i Saruhânî'nin Râz-nâme'si** kullanılan tasavvufi terimler yönüyle incelenmiştir.

Bu eserlerde bulunan terimler madde madde bağlamsal anlamlarına göre öncelikle sözlük anlamlarına yer verilmek suretiyle sıralanmıştır. Daha sonra ek olarak nesre çevirileri yapılarak terimsel kullanımları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Esas olarak üç bölümden oluşan bu çalışmayla 15. yüzyıl Tekke şiirinde kullanılan tasavvuf terimleri tespit edilirken daha ziyade Fars ve Arap edebiyatlarından alındığı düşünülen ve bu minvalde hazırlanan sözlüklerden farklı olarak tasavvufi ıstılahların Türk edebiyatında nasıl kullanıldığı, kullanımlara dair farklılıkların neler olduğu örnek beyitler eşliğinde ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: 15. yüzyıl, tasavvuf, terim, Tekke literature, Divan, mesnevi

ABSTRACT

THE MYSTICISM TERMS OF 15TH CENTURY TURKISH TEKKE LITERATURE

BÜŞRA KARASU

In the content of our thesis that is called "The Mysticism Terms of 15th Century Turkish Tekke Literature" were examined **The Divan of Kaygusuz Abdal**, **The Divan of Eşrefoglu Rumi**, **The Divan of Kemal Ümmi**, **The Divan of Dede Ömer Ruşeni**, **Vesiletü'n-necat (Mevlid) written by Süleyman Çelebi**, **The Translation Book of Gülşen-i Raz**, **Bahrü'l-Hakayık written by Hatiboglu**, **The Advice Book of Şeyh Eşref**, **The Mystery Book of Gülşeni-i Saruhani** that are the works of sufi literature in regard to their mysticism terms.

The terms that are in these works were established by giving their contextual meanings while being done these firstly was given their lexical meanings and then their term states.

The main aim of this study that composed of three chapters, determining how the terms which generally people think they were taken from Arabic and Persian literatures were used in the 15th century Turkish Mysticism Literature. And what is the difference between the using of these terms in Turkish liteture and the other eastern literatures, like Arabic and Persian.

Key Words: 15th century, mysticism, terms, Tekke literature, Divan, masnawi

ÖNSÖZ

Türk kültürüne ve inanç dünyasına Arap ve Fars kültürünün etkisiyle girmiş olan tasavvuf, toplum içerisinde yayılma imkânı bulduktan sonra müzik, mimari ve edebiyat başta olmak üzere sosyal ve kültürel hayatın hemen hemen her alanında tesirini göstermiştir.

Mimaride yüzyıllar içinde yavaş yavaş tasavvuf öğretilerinin sistematikleşmesi için kurulan tekkeler, dergâhlar ve bunlara benzer diğer yapılar bu etkinin somut delillerini oluşturur. Musikide tarikatların ritüellerini yerine getirirken bestelenen tasavvufi nitelikli güftelere her zaman ihtiyaç duyulmuştur. Sosyal hayatta da tasavvufa ve ona mensup olan kişilere gösterilen saygı ve hürmet tasavvufi oluşumların asırlar içerisinde toplum tarafından benimsendiğini ve gittikçe yaygınlaştığını göstermektedir.

Tasavvufun Türk kültür hayatı içerisinde çok geniş bir alan bulduğu gerçektir. Tasavvufun dinî, siyasi, sosyal vb. birçok olanda yaygınlaşmasında şüphesiz edebiyatın, özellikle de Türk tasavvuf edebiyatının çok büyük etkisi olmuştur.

Orta Asya'da olduğu gibi Anadolu coğrafyasında da İslam dininin yayılmasında dinî eserlerin yanında tasavvufi eserlerin de tesiri büyüktür. Orta Asya'dan İslamiyeti tanıtmak ve yaymak için Anadolu'ya gelen başta Yesevi halifeleri ve dervişleri olmak üzere birçok tasavvuf ehli çok büyük misyon üstlenmiştir. Anadolu Türkleri arasında tasavvuf 13. yüzyıldan itibaren hızla yayılmaya başlamış, bunun doğal sonucu olarak Anadolu'da yazılan ilk eserlerden itibaren tasavvufi unsurlar edebî metinlere girmiştir. Böylece Türk kültüründe tasavvufun düşünce dünyası, insan ve varlık anlayışı, ilahi aşkla ilgili öğretisi dinî ve edebî eserlere yansımıştır. Aynı zamanda ilk yüzyıllarda yalnızca halkı irşat ve İslam dinini yaymak adına yazılan edebî metinler, daha sonraki yüzyıllarda daha estetik mahiyette olgun bir seviyeye ulaşmış, konu olarak da zenginleşmiştir. Bu eserler Türk edebiyatında gerek Divan gerekse Halk edebiyatından farklı olarak Türk tasavvuf edebiyatı ya da Tekke edebiyatı diye adlandırılan yeni bir kolu oluşturmuştur.

Temelinde tasavvuf öğretisinin bulunduğu Türk tasavvuf edebiyatının bu oluşum sürecinde kendine has bir edebiyat dili de ortaya çıkmıştır. Bu edebiyat dairesi içerisinde bulunan müellifler çoğu zaman Arap ve Fars edebiyatlarından aldıkları terimleri kullansalar da kimi zaman da kendi dillerinin imkânlarıyla bu edebiyatın diline katkıda bulunmuşlardır. Bu dönem edebiyatını anlamlandırmak ve Türk tasavvuf şiirini layıkıyla tanıyabilmek adına bu terimlerin tespiti ve değerlendirilmesi önem taşımaktadır.

Türk tasavvuf şiirinin metinlere bağlı sözlüğünün hazırlanmasına katkıda bulunmak amacıyla "15. Yüzyıl Tekke Edebiyatında Tasavvuf Terimleri" başlıklı bir tez yapmayı düşündüm. Bu yüzyıldan seçilmiş beş divan ve beş mesneviyi örnek metin olarak seçerek buralarda geçen tasavvuf terimlerini metne göre anlamlandırmaya çalıştım.

Tez çalışmasının birinci kısmında Tekke şiirinin genel nitelikleri, 15. yüzyıl Tekke şiiri ve bu devirde yetişmiş mühim isimler ile birlikte metinlerde tasavvuf terimleri kullanımına dair temayüller ve bunların nitelikleri üzerinde duruldu; ikinci bölümde Divan ve Tekke şiirinde benzer ve farklı anlamlarda kullanılan terimlere dikkat çekildi; tezin üçüncü bölümünde ise 15. yüzyıl Tekke şiirinde kullanılan tasavvuf terimleri alfabetik olarak verilerek anlamlandırıldı.

Tezde terimler verilirken bağlamsal anlamda kullanımları esas alındı, öncelikle kelimelerin yahut kelime gruplarının sözlük anlamlarına yer verildi, ardından metin içerisinde ıstılah hüviyeti kazanmış manaları tespit edilmeye çalışıldı. Ayrıca terimlerin manalarının yanı sıra bu bölüme ek olarak da inceleme kapsamında bulunan metinlerin her birinden anlama uygun düşen üçer beyit nesre çevirileriyle birlikte örnek olarak gösterildi. Bunda amaç, sözlük ve terimsel manaları verilen kelimelerin hangi bağlamda, nasıl kullanıldığını göstermektir.

Örnek verilen beyitlerde terimlerin hangi bağlamda nasıl kullanıldıklarını daha açık bir biçimde ortaya koymak maksadıyla örnek olarak verilen beyitlerde gentium plus yazı fontu kullanılmış, yazımda transkripsiyon alfabesinin kullanımına riayet edilmiştir. Böylelikle Latin alfabesiyle kaleme alınmış olan metnin içerisinde yer alan beyitlerin yanlış okunmasının önüne geçilmeye çalışılmıştır.

Tezimi hazırlarken yardımlarını gördüğüm danışman hocam Prof. Dr. A. Azmi BİLGİN'e teşekkür ediyorum.

BÜŞRA KARASU

İSTANBUL - 2018

İÇİNDEKİLER

ÖZ iii
ABSTRACT iv
ÖNSÖZ v
İÇİNDEKİLER viii
KISALTMALAR LİSTESİ x
GİRİŞ 11
1. BÖLÜM 24
1.1. TEKKE ŞİİRİNİN GENEL NİTELİKLERİ, 15. YÜZYIL TEKKE ŞİİRİ VE BU DEVİRDE YETİŞMİŞ MÜHİM İSİMLER 24
1.2. TASAVVUF TERİMLERİNİN KULLANIMI 29
2. BÖLÜM 36
2.1. DİVAN VE TEKKE ŞİİRİNDE BENZER VE FARKLI ANLAMLARDA KULLANILAN TERİMLER 36
2.1.1. 15. YÜZYIL TEKKE ŞİİRİNE MAHSUS TERİMLER 37
2.1.2. 15. YÜZYIL DİVAN VE TEKKE ŞİİRİNDE KULLANILAN ORTAK TERİMLER 44
3. BÖLÜM 51
3. 1. 15. YÜZYIL TEKKE ŞİİRİNDE TASAVVUF TERİMLERİ 51
A 52
B 57
C 62
Ç 68
D 69
E 76
F 78
G 80
H 84
I 90
İ 93
K 94
L 98
M 99
N 104

P 106
R 108
S 109
Ş 113
T 116
U 118
V 119
Y 120
Z 121
SONUÇ 123
KAYNAKÇA 125
EK – 1 129
ÖZGEÇMİŞ 597

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e. : Adı geçen eser

bkz. : Bakınız

BH: Bahrü'l-Hakâyık

C. : Cilt

DÖR: Dede Ömer Rûşenî Dîvânı

ERD: Eşrefoğlu Rûmî Dîvânı

GRT: Gülşen-i Râz Tercümesi

GSR: Gülşenî-i Saruhânî Râz-nâme'si

k. : Kaside

KAD: Kaygusuz Abdal Dîvânı

KÜD: Kemal Ümmî Dîvânı

n. : Naat

s. : Sayfa

SVN: Süleyman Çelebi Vesiletü'n-necât (Mevlid)'ı

ŞEN: Şeyh Eşref Nasîhat-nâme'si

GİRİŞ

Öncelikle dinî, daha sonra kültürel bir cereyan olarak kendini hemen hemen her sahada göstermiş olan tasavvufun kültür alanı içerisinde en çok etkilediği dallardan biri edebiyat olmuştur. Bu minvalde Tekke edebiyatı tarzında eser veren sanatçılar tarafından tasavvufa bağlı, tasavvufun ilkelerini şiar edinmiş olan birçok eser kaleme alınmış, tasavvufun Tanrı, varlık ve insan anlayışı edebiyat vasıtasıyla halka anlatılmaya çalışılmıştır. Bu eserler hem halk hem de saray çevresinde kabul görmüş, tasavvufî düşünce her kesime yayılmıştır. Tasavvufla ilgili çok çeşitli eserler kaleme alınmıştır.

Her ilim dalında ya da edebiyat kollarında yahut edebi akımlarda olduğu gibi tasavvuf alanında da zaman içerisinde çeşitli terimler ortaya çıkmış, diğer edebiyat kollarından bazı terimler alınmış olsa da bunlara yeni anlamlar yüklenerek Türk tasavvuf edebiyatının kendine özgü bir dili ve üslubu oluşmuştur. 13-14. yüzyıllarda Anadolu'da Oğuz Türkçesiyle yazılan ilk edebî eserlerden itibaren tasavvufi unsurların kullanıldığı görülmektedir. Bu durum daha sonraki yüzyıllarda artarak devam etmiştir. Böylece Anadolu'da gelişen Türk edebiyatı üç ana kola ayrılarak devam etmiştir. Bu kollar; Klasik Türk Edebiyatı, Halk edebiyatı ve Türk Tasavvuf edebiyatı şeklinde isimlendirilmektedir.

İnceleme alanımız dahilinde bulunan 15. yüzyıl metinlerinde tasavvufi terimlerin çok sık ve farklı manalara gelecek şekilde kullanıldığı göze çarpmaktadır. Bu terimlerin büyük bir kısmı Arap ve Fars edebiyatlarındaki anlamlarını korumuş, bunun yanı sıra Türk edebiyatında yeni anlamlar da kazanmıştır. Türk sufilerinin şiirlerinde kullanılan tasavvufla ilgili kelimelerin anlam dünyasının tespit edilmesi için bu metinlerin incelenmesi gerekmektedir. Örneğin *derviş, mürid, mürşid, dergâh, tekke* gibi terimler daha geniş bir kullanım alanına sahip olurken, bu tür yabancı kültürlerden alınmış terimlerin yanında, kullanım sahası sınırlı olsa da *satır çalmak* gibi birtakım deyimlerin de Türk dilinin imkânlarıyla oluşturulduğu görülmektedir.

Tezimiz boyunca metinlerden tespit ettiğimiz ve kendisine metin içerisinde yer verdiğimiz kelime grupları yahut tamlamalarla oluşturulmuş (benlik da'vâsı,

deryâ-yı vahdet, hakka'l-yakîn, satır çalmak, nefs basmak vb.) olanlar da dahil 343 terim yer almaktadır. Bahsi geçen terimler şu şekildedir:

A maddesinde: Abâ, abdâl, âb-ı hayât, âb-ı hayvân, âb u gil libâsı, abd-ı âbık, agu, âh, âh-ı cân, âh-ı dûd-engîz, âh-ı seher, âh-ı serd, âh etmek, âh eylemek, âlem, a'ma, amel, 'ârif, 'ârif-i vakt, 'âşık, 'âşık-ı bîçâre, 'âşık-ı Hak, 'âşık-ı harâbâtî, aşk, âyîn.

B maddesinde: Bâde, bâde-i câm-ı ezel, bâde-i hâm, bâde-i şevk, bahr, bahr-i bî-pâyân, bahr-i Ummân, bahrî, bâr-ı 'ışk, bekâ, bekâ bulmak, bekâ iklimi, bekâ mülkü, bekâ yurdu, bekrî, belâ, belâ bahri, belâ-keş, benî Halvet, benlik, benlik da'vâsı, benlik hicâbı, bezm sultânı, bî-derd, bî-mekân, bî-zamân, birlik, birlik şerbeti, bülbül.

C maddesinde: Câm, câm-ı 'ışk, cân, câna kalmak, câna kıymak/cânına kıymak, cân bülbülü, cân gözü, cân-ı cân, cân-ı bigâne, cân-ı cânân, cân-ı ebed lâ-yemût, cân-ı muhib, cânlar cânı, cân oynamak/cânı oynamak, cân vermek, cânân/cânâne, cânân ili, cânân sırrı, cânân zülfü, cehd, cehd etmek/cehd eylemek, cemâl, cemâl-i dost, cenâbet, cezbe, cîfe, cîfe tâlibleri.

Ç maddesinde: Çul.

D maddesinde: Danışman, derbend, derd, derde düşmek, derde sataşmak, derd-i âh, derd-i firâk, derd-i firkat, derd-i yâr, derd-mend, derd odu, dervîş, dervîş-nihâd, deryâ, deryâ-yı 'ışk, deryâ-yı vahdet, dil-ârâ, dilber, dilber-i cânâne, dilber-i rânâ, dost, dost ışkı, dost bağçesi, dost câmı, dost derdi, dost fikri, dost hevâsı, dost ili, dost katı, dost sevdâsı, dost vaslı, dost yolu, dost yüzü, dost zülfü, dünyâ/dünye/dünyî, dünyâ agusu, dünyâ âli.

E maddesinde: Ehl-i dil, ehl-i hakikat, ehl-i hâl, ehl-i keşf, ehl-i niyâz, el almak, emr-i ma'rûf, erkân, esrük, etek tutmak, evliyâ.

F maddesinde: Fakîr, fakr, fâni 'âlem, fâni ev, fâni mülk, fenâ, fenâ ev, fenâ mülkü, firâk.

G maddesinde: Gam-ı ‘ışk, gavvâs, gavvâslık, gayr, gayr-ı Hak, gayr-ı Mevlâ, gel-geç evi, genc, gönül, gönül âyinesi, gönül ‘ilmi, gönül kilidi, gözgü, gulgul/gulgule/kulkul, gül.

H maddesinde: Habîb, Hak/hak, Hak dostu, hakikat, hakîkat fâili, hakka’l-yakîn, halîfe, halvet, halvet-nişîn, hânekâh, harâbât, harâbât-hâne, harâbât-ı mugân harâbâtî, hâristân, havf u recâ, hevâ, hevâya uymak, hırka, hırka-i cehd, hîçe satmak, hikmet, hoca, Hû, hubb-ı dünyâ, hubb-ı Hak, humâr/hummâr, humârî, hüsn, hüsn-i kemâl, hüsn- i Nakkâş.

I maddesinde: ‘Işk, ‘ışk avcısı, ‘ışk bahri, ‘ışk bülbülü, ‘ışk cûşu, ‘ışk elçisi, ‘ışk eri, ‘ışk-ı hakîkî, ‘ışk-ı mecâz, ‘ışk makamı, ‘ışk meclisi, ‘ışk medresesi, ‘ışk mey-hânesi, ‘ışk meyi, ‘ışk şerbeti, ‘ışk tâciri, ‘ışk zenciri.

İ maddesinde: ‘İbâdet, ikilik, ikilik defteri, iksîr-i hakîkî, imtihân-ı Dost.

K maddesinde: Kadeh, kâfile, kanâ‘at, kâribân/kârubân/kârbân/kârvân kârubân-ı ışk, kârubansaray (kervansaray), kâtib-i kudret, kelâm, kelâmullah, kenz-i mahfî, kırk makam, köprü, kul, kulavuz/kılaguz/kulaguz, kutb-ı ‘âlem, kutbu’z-zaman, kutbu’l-aktâb, küfr, küfr ehli.

L maddesinde: Lâ-mekân, lâ-mekân kârivânı.

M maddesinde: Makâm-ı fakr, ma‘nâ/ma‘nî, ma‘nâ eri, ma‘rifet, ma‘rifet ehli, mâsivâ/mâsivâllah, mâsivâ nakşı, ma‘şûk, ma‘şûk-ı Rahmânî, melâmet, mest/mestâne, mest-i ezel, mest-i müdâm, Mevlâ, mey, mey-fürûş, mey-hâne, mey-i şeytân, miskîn, miskînlik, muhabbet/mahabbet, muhabbet-i Dost, muhib, mücâhede, mürîd, mürşid, mürşid-i kâmil, müşâhede, nakîb, nakkâş, nakş, nazar, nef, nefs basmak, nefs-i emmâre, nefs-i marziyye, nûr.

Ö maddesinde: Ölüm elçisi.

P maddesinde: Pâdişâh, pâdişâh-ı bî-niyâz, pâdişâh-ı bî-zevâl, pâdişâh-ı yektâ, pâdişâhlar pâdişâhı, peymâne, pîr, pîr-i mugân, pîr-i tarîkat, piyâle.

R madddesinde: Recâ vü havf, remz, remz ehli, rızâ, riyâzet.

S maddesinde: Sâkî, sâkî-i bâkî, sâkî-i ışk, sâlik, sancak, sarrâf, sarrâflık, satır çalmak, sen ben defteri, sevdâ-yı sivâ, sır, sırr-ı ene'l-Hak, sırât-ı müstakîm, sivâ, sûf, sûfî/sofu/sofî, sultân, sultân-ı ekber, sûret âlemi.

Ş maddesinde: Şâh/ şeh, şâh-ı a'zâm, şâh-ı cihân, şâhbâz, şal, şarâb, şarâb-ı şeytân, şarâb-ı vahdet, şer'/şerî'at, şerî'at ehli, şerbet-i şeytân, şeyh, şeyh-i İslâm.

T maddesinde: Tahâret, takvâ/takvî, tarîkat, tarîkat ehli, tarîkat sâliki tecellâ/tecellî, tersâ-zâde, tevbe.

U maddesinde: Ukbâ/ukbî, ukbâ hevesi, ulu, 'uzlet ehli.

V maddesinde: Vahdet/kesret, vasl, velî, visâl.

Y maddesinde: Yohluk/yokluk.

Z maddesinde: Zâhid, zâhid-i dünyâ-perest, zikir, zühd, zülf, zünnârdır.

Tezimizin temel hedefi, tasavvufi anlamlar kazanmış bu kelimeleri, 15. yüzyılda yazılmış ve o dönem Tekke edebiyatı için önemli gördüğümüz bu metinler bağlamında değerlendirmektir. Bu değerlendirmeyi yaparken, kelimelerin günümüz Türkçesindeki karşılıkları, bağlamsal anlamları, kelimelerin sözlük ve terim anlamları ortaya konmaya çalışılmıştır.

Tezimizde, ilk önce 15. yüzyıl Tekke edebiyatı genel olarak tanıtıldı, Tekke şiiri hakkında kısa bilgi verildi, bu yüzyılda yaşayan mutasavvıf müellif ve şairler tanıtıldı; sonra bu dönemde yazılmış olan Divan ve Tekke edebiyatında kullanılan terimler verilerek bu edebiyat kolları arasında kısa bir karşılaştırma yapıldı, farklılıklar ve benzerlikler tespit edilmeye çalışıldı. Daha sonra da 15. yüzyılda yaşamış sufi şairlerden seçilen divan ve mesneviler taranarak bir sözlük oluşturulmaya çalışıldı. Ek bölümünde örnek olarak verilen beyitlerin nesre çevirilerinin yapılması suretiyle de sözlüğe "şevahitli" olma niteliği kazandırılmaya gayret edildi.

Tezimiz boyunca bölümler değerlendirilmeye, örnek beyitler ile birlikte ortak hareket edilerek tespitlerde bulunulmaya çalışılmıştır. Şiir olarak öncelikle, 15.

yüzyılda yaşamış olan Kaygusuz Abdâl, Eşrefoğlu Rûmî, Kemâl Ümmi ve Dede Ömer Rûşenî gibi önde gelen dört şairin divanları, daha sonra da yine aynı yüzyılda kaleme alınmış dinî-tasavvufi mesnevilerden beş örnek seçilmiştir. Bu seçimde metinlerin o dönem Tekke edebiyatını, şiir anlayışını iyi bir şekilde yansıtmasına ve içerisindeki terimlerle veri sunuyor olmasına dikkat edilmiştir. Bahsi geçen, tezimiz boyunca metin içerisinde kendilerine yer vermiş olduğumuz bu mesneviler ise şunlardır:

1. Süleyman Çelebi, **Vesiletü'n-necât (Mevlid)**
2. Elvan-ı Şirazi, **Gülşen-i Râz Tercümesi**
3. Hatiboğlu, **Bahrü'l-Hakâyık** (Hacı Bektaş Veli'nin **Makalat**'ının çevirisi)
4. Müellif Şeyh Eşref, **Nasihatname**
5. Gülşenî-i Saruhânî, **Râz-nâme**

Tezimizde yararlandığımız toplam dört divandan ilki olan **Kaygusuz Abdal Dîvânı**'nı neşreden isimlerden biri Prof. Dr. Mustafa Sever'dir. Çalışmamız boyunca yararlandığımız nüsha budur.[1] Esasında Kaygusuz Abdal'ın mürettep bir divanı yoktur ancak eser farklı araştırmacılar tarafından birçok kez çalışılmıştır.[2] Mustafa Sever tarafından hazırlanan çalışmadaki divan tertibinde hece ölçüsüyle söylenmiş ve dörtlüklerden oluşan yirmi iki şiir yer almaktadır. Divanda aruzla kaleme alınan kısım ise sırasıyla iki naat, iki terci'-bend, iki terkib-bend, bir müstezad, bir münacat, Gevher-nâme, Dolâb-nâme, Minber-nâme adlı kasideler ile 296 gazelden müteşekkildir. Tezimizde örnek olarak gösterilen beyitlerde her tür kendine ait bir kısaltmayla belirtilmiştir. Örneğin 25. gazelin ikinci beyti için (g.25/2) yazılması gibi…

15. yüzyıl Tekke edebiyatının en mühim isimleri arasında yer alan, Türk tasavvuf edebiyatının Anadolu'daki ilk temsilcilerinden olan ve eserlerine, yaşadığı tasavvufi hayatın coşkunluğunu yansıtan Kaygusuz Abdal'ın, divanının yanı sıra

[1] Mustafa Sever, **Dîvân-ı Kaygusuz Abdal**, Helke Yayıncılık, Ankara, 2016.
[2] Abdurrahman Güzel, **Saray-nâme**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2010, s. 67.

nesir, nazım, nesir-nazım karışık birçok eseri mevcuttur. Bunlar Abdurrahman Güzel'in tasnifine göre şu şekildedir:[3]

Manzum eserleri: **Divan**, **Gülistan**, **Mesnevi-i Baba Kaygusuz**, **Gevher-nâme**, **Minber-nâme**, **Salât-nâme**.

Mensur eserleri: **Budala-nâme**, **Kitâb-ı Miğlate**, **Vücûd-nâme**, **Risâle-i Kaygusuz Abdal**.

Manzum-mensur (karışık) eserleri: **Dil-güşâ**, **Sarây-nâme**.

Yararlanılan eserlerden ikincisi **Eşrefoğlu Rûmî Divânı**'dır. Esas aldığımız neşir çalışması Mustafa Güneş'e aittir.[4]

Divan, Arap harflerine göre tertip edilmiştir. "Hece ve aruz vezniyle; gazel, mesnevî, koşma ve kıt'a tarzında yazdığı şiirlerden meydana gelen Divân'da toplam 220 şiir bulunmaktadır. Bu şiirler lirik ve didaktik tarzda kaleme alınmıştır."[5] Bunlar, 145 adet beyit ve bentlerle oluşturulmuş şiir ile mesnevi ve pendname başlıkları altında yedi, rubaiyyat başlığı altında ise altmış dokuz şiirdir. Divanın ilk bölümünde yer alan 145 şiir tür bakımından ayrılmadığı için bunlar tez metnimiz içerisinde verilen örnek beyitlerde şiir türü belirtilmeden doğrudan şiirin tertip numarası ve beyit yahut bent numaraları ile birlikte (ERD 86/1) verilmiştir. 145 şiir dışında kalan bölümlerde ise türler belirtilmiştir, çalışmamızda bu özellik de gösterilmiştir. Mesela **Eşrefoğlu Rûmî Dîvânı**'nda yer alan beşinci rubai için (ERD 5. Rubai) denilmiştir.

Tezimizde divanını tasavvufi terimler bakımından incelemiş olduğumuz Eşrefoğlu Rûmî'nin tasavvufi konuları ele aldığı diğer eserleri **Müzekki'n-nüfûs** ve **Tarîkat-nâme**'dir. Bu eserler dışında Eşrefoğlu'nun hayatına dair birçok bilginin kendisinden edinildiği **Menâkıb-ı Eşrefoğlu**'nda yer alan fakat Eşrefoğlu Rûmî'ye ait olup olmadığı tartışma konusu olan **Delâilü'n-nübüvve**, **Fütüvvet-nâme**, **İbret-**

[3] Güzel, a.g.e., s. 66.
[4] Mustafa Güneş, **İznikli Eşrefoğlu Rûmî'nin Hayatı Eserleri ve Dîvânı**, Sahhaflar Kitap Sarayı, İstanbul, 2006.
[5] Güneş, a.g.e., s. 73.

nâme, **Ma'zeret-nâme**, **Elest-nâme**, **Nasîhat-nâme**, **Hayret-nâme**, **Münâcât-nâme**, **Esrârü't-tâlibîn** de vardır.[6]

Tezimizde incelediğimiz bir başka eser de **Kemâl Ümmî Dîvânı**'dır. Çalışmamızda Hayati Yavuzer'in Abant İzzet Baysal Üniversitesi Bolu Halk Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları'ndan çıkan çalışması esas alınmıştır.[7]

Pek çok Tekke şairi gibi kendisi de Türk tasavvuf edebiyatının mihenk taşlarından olan Yunus Emre'den etkilenen ve Anadolu sahası başta olmak üzere birçok yerde şiirleri dilden dile dolaşmış olan Kemal Ümmi, bu sahada döneminin ve kendinden sonraki yüzyılların en önemli sufi şairlerinden birisi olmuştur.[8] Ona bu şöhretini sağlayan eserlerinin başında gelen divanı muhteva bakımından kaside, gazel, mesnevi gibi farklı nazım şekilleriyle kaleme alınmıştır. Toplamda 3034 beyitten fazla olan ve içerisinde 144 manzumenin yer aldığı divanında yer alan şiirlerin biri hariç diğerlerinde aruz vezni kullanılmıştır.[9]

Hayatı hakkında fazla bilgi bulunmayan, sistemli bir medrese eğitimi görmediği için ya da mütevazi ve alçak gönüllü olduğunu ifade etmek için "ümmi" sıfatını kullanan[10] Kemal Ümmi'nin divanı dışında kalan eserlerinin birisi **Vefât Risâlesi** olup doksan beyittir, risale aruzun "me fâ 'i lün / me fâ 'i lün / fe 'û lün" kalıbıyla kaleme alınmıştır ve tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.[11] Divan haricindeki ikinci önemli eseri, **Kırk Armağan**'dır. Mesnevi nazım şekliyle yazılan eser, aruzun "fâ 'i lâ tün / fâ 'i lâ tün / fâ 'i lün" kalıbıyla yazılmış olup 186 beyitten oluşmaktadır.[12] Eser kimi araştırmacılara göre bir kırk hadis tercümesi, kimilerine göre ise bir hadisin şerhidir. **Kırk Armağan**'ı kırk hadis tercümesi olarak değerlendiren isimlerin başında Abdülkadir Karahan, bir hadis şerhi

[6] Necla Pekolcay, Abdullah Uçman, "Eşrefoğlu Rûmî", **TDVİA**, Ankara, 1995, C. 11, s.480-482.
[7] Hayati Yavuzer, **Kemâl Ümmî Dîvânı (İnceleme-Metin)**, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Bolu Halk Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları: 3, Bolu, 2008.
[8] Ahmet Atillâ Şentürk, **Eski Türk Edebiyatı Tarihi**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2013, s. 245.
[9] Yavuzer, a.g.e., s. 68-69.
[10] İsmail Ünver, "Kemal Ümmî", **TDVİA**, Ankara, 2002, C. 25, s.229-230.
[11] Bilâl Aktan, "Kemâl Ümmî 'nin Vefât Risâlesi ve Dil Özellikleri", **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, s. 95-107.
[12] Amil Çelebioğlu, **Türk Edebiyatı'nda Mesnevi (XV. Yy.'a Kadar)**, Kitabevi, İstanbul, 1999, s. 137.

olduğunu söyleyenlerin başında ise İsmail Ünver gelmektedir.[13] Amil Çelebioğlu da **Türk Edebiyatı'nda Mesnevi (XV. Yy.'a Kadar)** adlı eserinde **Kırk Armağan**'la ilgili değerlendirmesinde Abdülkadir Karahan ile aynı görüşte olduğunu ifade etmiştir. Çelebioğlu, eserin içeriğini şu şekilde vermektedir:

"Besmele'nin medhinden, Hakk'ı zikretmenin faziletine işâretten ve Hz. Peygambere salavat dileğinden sonra ölümle ilgili bir hadis söylenip eserin on menzilden ibaret olduğu ve her menzilde dört armağan (hadis) bulunduğu ve konuları kısaca belirtilir."[14]

Bunlar dışında Kemal Ümmi'nin diğer eserleri namaz bahsini ele alan **Risâle-i Îmân** ile 139 beyitlik manzum bir hadis çevirisinden oluşan **Hikâye-i Hazîre-i Kuds**'dür.[15]

15. yüzyılda tarama yaptığımız bir başka eser de **Dede Ömer Rûşenî Dîvânı**'dır. Tezimizde Orhan Kemal Tavukçu tarafından hazırlanan **Dede Ömer Ruşenî Dîvânı** esas alınmıştır.[16]

Halvetiliğin Ruşeniyye kolunun kurucusu olan Dede Ömer Ruşenî'nin divanında dinî-tasavvufi şiirlerin yanı sıra Divan şiirine daha yakın görünen şuh ve rindane şiirler de mevcuttur. Rûşenî'nin genel manada zarif, hoş ve akıcı bir dili olduğu söylenebilir. Orhan Kemal Tavukçu tarafından hazırlanan çalışmada Dede Ömer Ruşenî'nin bu tip özelliklere sahip olan divanında Arap harflerine göre tertip edilmiş yedi kaside, seksen yedi gazel, terci'-bend ve muhammesten müteşekkil altı musammat, bir müstezat, üç kıt'a, yüz on dört tuyuğ, üç mesnevi, yirmi iki matla-müfret olmak üzere toplam 243 şiir yer almaktadır. Tezimizde bu divandan alınarak terimlere örnek gösterilen şiirler türlerine ve beyit numaralarına göre şu şekilde verilmiştir: (DÖR g.5/2).

---

[13] Yavuzer, a.g.e., s. 60.
[14] Çelebioğlu, a.g.e. s. 137.
[15] Yavuzer, a.g.e., s. 45.
[16] Orhan Kemal Tavukçu, **Dede Ömer Rûşenî Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Dîvânının Tenkidli Metni.**
http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10601,dede-omer-rusenipdf.pdf?0

Dede Ömer Ruşeni'nin divanından başka; **Çoban-nâme**, **Miskinlik-nâme-Miskin-nâme**, **Ney-nâme**, **Kalem-nâme** adlı eserleri vardır.[17]

Tezimizde bu beş divandan başka aynı yüzyılda yazılmış birkaç mesneviyi de tasavvuf terimleri için taradık. Türk edebiyatında 15. yüzyıla gelinceye kadar birçok mesnevi kaleme alınmıştır. Bu yüzyılda yazılan mesnevileri Harun Tolasa yedi başlık altında toplamıştır. Bunlar şu şekildedir:

1. Dinî-tasavvufi-ahlaki mesneviler,
2. Aşk mesnevileri,
3. Tarihî-menkabevi mesneviler,
4. Sergüzeşt-nâme ve hasbihâller,
5. Şehrengizler,
6. Mizahî mesneviler; ilmî ve genel kültüre ait mesneviler,
7. Ansiklopedik mesneviler. [18]

Tezimiz kapsamında incelemiş olduğumuz mesneviler ise şunlardır:

1. Süleyman Çelebi'nin **Vesîletü'n-necât(Mevlid)**'ı,
2. **Gülşen-i Râz Tercümesi**,
3. **Bahrü'l-Hakâyık**,
4. **Şeyh Eşref Nasihatname'si**,
5. Gülşenî-i Saruhânî'nin **Râz-nâme**'si

Bu eserler 15. yüzyılda rağbet gören dinî-tasavvufi-ahlaki mesneviler arasında yer almaktadır.

Bu metinlerin ilki olan **Mevlid**, yazıldığı günden bugüne gelinceye kadar Türk halkı tarafından en çok rağbet görmüş, en çok okunmuş ve hâlâ da okunmaya devam eden eserlerindendir. Hatta denilebilir ki bu özellikteki bir başka metni bulmak güçtür. Esas ismi **Vesiletü'n-necât** olup "Kurtuluş vesilesi" anlamına

[17] Abdurrahman Güzel, **Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı El Kitabı**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2012, s. 694.
[18] Şentürk, a.g.e., s. 245.

gelmektedir. **Mevlid**, Süleyman Çelebi tarafından aruzun fâ ‘i lâ tün / fâ ‘i lâ tün / fâ ‘i lün” kalıbıyla yazılmıştır. Eser, Hz. Peygamber’in doğumundan başlayarak vefatına kadar yaşamış olduğu belli başlı safhaları anlatır. Hz. Peygamber’in diğer peygamberlerden üstünlüğünü kanıtlamak maksadıyla kaleme alınmış olan bu eser, 1409 yılında Bursa’da tamamlanmıştır.

Çalışma metnimizde Necla Pekolcay tarafından hazırlanan çalışma esas alınmıştır.[19] Bu mevlit metni on bir nüshanın karşılaştırmasıyla elde edilmiş olup 768 beyittir ve tevhit, münacat, na’t, dua, velâdet, hicret, mîraç, vefât ile hatime bölümlerinden oluşmaktadır.[20] Tezimizde, müellifin adı ve eserinin ilk harfleri kısaltılarak verildikten sonra, örnek aldığımız beyitlerin mumaraları çalışmamızda metinden verilecek örnek beyitlerde beyit numaraları belirtilmiştir: (SVN 15).

Süleyman Çelebi’nin **Mevlid**’inden başka herhangi bir eserinin olup olmadığı bilinmemektedir. [21]

Tezimizde taradığımız ikinci mesnevi, Şebüsteri tarafından **Gülşen-i Râz** adıyla Farsça olarak yazılan ve Elvân-ı Şirâzî tarafından 15. yüzyılda Türkçeye tercüme edilen eserdir. Tezimizde esas aldığımız çalışma, Mehmet Malik Bankır’a aittir.[22]

Neşri ve günümüz Türkçesine çevirisi Mustafa İsen tarafından yapılan Sehi Beg’in **Heşt Bihişt** adlı tezkiresinde Elvân-ı Şirâzî ve eseri, “Kendisinin tasavvufta kabiliyetli sözleri vardır. Faziletli kişidir. Tasavvuf konusunda, Gülşen-i Râz adlı yararlı bir kitap yazmış ve hakiki marifetleri, ince latifeleri bu kitap içinde bir araya getirmiştir. Yine bu eserinde kendi icadından olan bölümler ortaya koymuş ve pek çok mana derc etmiştir. Velâyeti zahir olmuş, velâyet sahibi kişidir.”[23] şeklinde tanıtılmıştır. Eser, Mahmud-ı Şebüsterî’nin Farsça asıllı metninden Türk diline çeviri şeklindedir. Fakat Elvân-ı Şirâzî tarafından meydana getirilen metin yalnızca bir

[19] Necla Pekolcay, **Mevlid Süleyman Çelebi**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2016.
[20] Abdurrahman Güzel, **Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı El Kitabı**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2012, s. 311.
[21] Necla Pekolcay, “Mevlid”, **TDVİA**, 2004, C. 29, s. 486.
[22] Mehmet Malik Bankır, **Gülşen-i Râz (Gramer-Metin-Gramatikal İndeks)**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Erzurum, 1997.
[23] Sehî Beg (Haz: Mustafa İsen), **Heşt Bihişt**, Akçağ Yayınları, Ankara, 1998, s. 119-120.

tercümeden ibaret olmayıp çeviride metnin orijinalinde olmayan kısımlar da yer almaktadır. Bu sebeple **Gülşen-i Râz Tercümesi** aslında 15. yüzyılda kaleme alınmış telif-tercüme bir eserdir.

Toplamda 2885 beyitten oluşan metnin ilk kısmında "83 beyitlik bir tevhid, Hz. Peygamber için yazılan bir na't ve dört halife için yazılan bir na't daha vardır.[24] Ardından gelen 84 ila 183.beyitler arasında Sultan Murad'a övgü yer almaktadır. Mesnevinin bundan sonraki kısmı on beş soru ve bu sorulara verilen cevaplar vardır.[25] Kitabın son bölümünde yetmiş beş beyit bulunmaktadır. Burada eserin adının kendisine Gülşen-i Râz olarak ilham edildiği de belirtilir.

Elvân-ı Şirâzî'nin **Gülşen-i Râz Tercümesi** dışında başka eseri yoktur.

Bahrü'l-Hakâyık içerdiği terimler dolayısıyla tez metnimiz içerisinde değerlendirmiş olduğumuz üçüncü mesnevidir. Çalışmamızda örnek olarak gösterilen beyitlerin tespitinde Vahit Türk tarafından yapılan neşir dikkate alınmıştır.[26] Hatiboğlu tarafından yazılan ve kelime anlamı itibariyle "Hakikatler Denizi" manasına gelen eser, Hacı Bektâş-ı Velî'nin **Makâlât** adlı eserinin manzum tercümesi niteliğindedir. Fakat çeviri olan mesnevide telif kısımlar bulunmaktadır.[27] **Bahrü'l-Hakâyık** bu yüzyılda yazılan birçok eser gibi tercüme-telif olma özelliğini taşımaktadır.

Toplamda 1502 beyitten oluşan ve aruzun me fâ 'i lün / me fâ 'i lün / me fâ 'il (fe 'û lün) kalıbıyla yazılan eser çeşitli kısımlardan oluşmaktadır. Bu bölümler;

- On bir beyitlik giriş bölümü,
- Allah'a, Hz. Peygamber'e ve Dört Halife'ye övgü,
- Eserin yazılış sebebi,
- Hızır aleyhisselamın anlatılması,
- Marifet ile imanın tanımı,

[24] Çelebioğlu, a.g.e., s. 209.
[25] Çelebioğlu, a.g.e., s. 213.
[26] Vahit Türk, **Hatiboğlu'nun Bahrü'l-Hakayık'ı –Transkripsiyon- Yüksek Lisans Tezi**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü, Ankara, 1987.
[27] Çelebioğlu, a.g.e., s. 123.

- Allah'a, meleklere, peygamberlere imanın gereği ve biçimi,
- Hz. İsa'nın hikâyesi,
- Tasavvuf ehlinin tanıtımı,
- Hakikat ve marifet bahsi,
- İçkinin insanlar üzerindeki olumsuz etkisi,
- Hakikat ehli kimselerin tarifi,
- Tarikat ehli hakkında yazılanlar,
- Ölümle alakalı bir kısım,
- Şeytanın, insanın ve fakr sahibi kimsenin tarifi,
- Kitabın yazıldığı tarih,
- Kitaba yapılan övgü. [28]

15. yüzyıl Türk edebiyatının önemli isimleri arasında yer alan Hatiboğlu'nun **Bahrü'l-Hakâyık**'tan başka şu eserleri de vardır: Muslihiddin Muhammed'in **Sure-i Mülk Tefsiri**'nin tercümesi olan **Letâyif-nâme**[29] ile yüz hadis tercüme ve şerhinin yer aldığı **Ferah-nâme**'dir.[30]

15. yüzyılda yazılan Türk tasavvuf edebiyatıyla ilgili eserlerde geçen tasavvuf terimleri bağlamında incelenen dördüncü mesnevi Şeyh Eşref'in **Nasihat-nâme**'sidir. Tezimiz kapsamında metne dair tespitlerde Elif Pehlivan tarafından hazırlanan çalışma esas alınmıştır.[31] Aruzun fâ 'i lâ tün / fâ 'i lâ tün / fâ 'i lün kalıbıyla yazılan eser 503 beyitten müteşekkildir.[32]

Müellif, **Nasihat-nâme**'de dinî ve sosyal hayatla ilgili çeşitli öğütlerde bulunmuştur. Hayatı hakkında çok fazla bilgi sahibi olunamayan Şeyh Eşref'in bilinen başka eseri mevcut değildir.[33]

---

[28] Türk, a.g.e., s. 3.
[29] Mustafa Erkan, "Hatiboğlu", **TDVİA**, 1997, s. 462.
[30] Şentürk, a.g.e., s. 252.
[31] Elif Pehlivan, **Nasihat-nâme Şeyh Eşref b. Ahmed - Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, 2001.
[32] Pehlivan, a.g.e., s. 2.
[33] Pehlivan, a.g.e., s. 22.

Gülşenî-i Saruhânî'nin **Râz-nâme** adlı eseri 15. yüzyıl Türk tasavvuf edebiyatı bağlamındaki tasavvuf terimleri hususunda tezimize veri sağlayan son mesnevi olmuştur. Tezimizde Mestan Yıldırımer tarafından hazırlanan çalışma esas alınmış,[34] metin içerisinde örnek olarak gösterilen beyitler öncelikle mesnevinin tarafımızca belirlenen kendine ait kısaltması ve beyit numaralarıyla şu şekilde gösterilmiştir: (GSR 98).

Toplamda 982 beyitten oluşan bu eserde bazen farklı vezinler kullanılsa da genel olarak aruzun fâ 'i lâ tün / fâ 'i lâ tün / fâ 'i lün kalıbıyla yazılmıştır. Gülşenî-i Saruhânî, bu mesnevisinde öncelikle hikâyeler anlatmış ardından kendisi devreye girerek çeşitli nasihatlerde bulunmuştur.

Gülşenî-i Saruhânî'nin **Râz-nâme** isimli bu mesnevisinin dışında Farsça olarak kaleme aldığı bir divanı bulunmaktadır. Bursalı Mehmed Tahir müellifin bir de mevlidininin olduğunu dile getirmiştir fakat bu eser henüz ele geçmemiştir.[35]

[34] Mestan Yıldırımer, **Gülşenî-i Saruhânî Râz-nâme (Makâlât-ı Gülşenî) Sırlar Kitabı**, Büyüyenay Yayınları, İstanbul, 2012.
[35] Hasan Aksoy, "Gülşenî-i Saruhânî", **TDVİA**, 1996, s. 256.

1. BÖLÜM

1.1. TEKKE ŞİİRİNİN GENEL NİTELİKLERİ, 15. YÜZYIL TEKKE ŞİİRİ VE BU DEVİRDE YETİŞMİŞ MÜHİM İSİMLER

Tasavvufi düşünce, İslam kültür dairesi içerisinde ilk örneklerini Arap edebiyatında[36] vermiş olsa da Fars edebiyatına daha çok tesir etmiş ve edebî eserlere yansıması bu edebiyatta daha fazla görülmüştür. Tasavvufi eserler, 11. ve 12. yüzyılda Fars edebiyatında hızla artmış, başta Türk edebiyatı olmak üzere diğer edebiyatları da etkilemiştir.

Tasavvuf düşüncesi, Türk kültüründe ilk olarak Orta Asya sahasında kendini göstermiştir. Tasavvufun Tanrı, varlık ve insan anlayışı zamanla İslam düşüncesini de etkilemiş ve tarikatlar vasıtasıyla toplumsal hayata da yansımıştır. İnsanlara tasavvuf yolunu anlatmak için Türk edebiyatında başta manzum olmak üzere çeşitli eserler yazılmaya başlanmıştır. İslam ilimlerini öğrenmek için kurulan medreselerin yanında, 11. yüzyılda itibaren tarikatların ortaya çıkması söz konusu olunca, sufi ve dervişlere hitap eden tekkelerin kurulmaya başlamasıyla birlikte tasavvufi anlayışın etkisi toplumda daha da artmıştır.

Türk tarihinin en önemli ve büyük isimlerinden biri olan Ahmet Yesevi[37] ve onun yolundan giderek Anadolu'da hem Türkleşme hem de İslamlaşmayı temel ülküleri haline getirmiş olan kişiler, hakimiyet kurdukları birçok bölgede tasavvufi eserler ve tekkeler vasıtasıyla fikirlerini yaymışlardır. Birçok Yesevi dervişi, Moğol baskıları dolayısıyla Anadolu'ya göç etmek zorunda kalmış, geldikleri yerlerdeki halkı İslamlaştırmak için tasavvufi düşüncenin hoşgörü ve müsamaha anlayışından yararlanmışlardır.

Özellikle 13. yüzyıl itibariyle Moğolların geldikleri yerleri yakıp yıkıp buralarda bulunan halkı yerlerinden etmeleri sonucu Türkler de yavaş yavaş Anadolu'ya girmeye ve bu bölgeye yerleşmeye başlamışlardır. Bu geniş kitleler içerisinde Orta Asya'dan gelen Yesevi dervişleri de bulunmaktadır. Bunlar hem kendi tarikatlerini yaymak hem de kargaşa ortamında bulunan Türk topluluklarının

[36] A. Azmi Bilgin, **Türk Tasavvuf Edebiyatı Makaleleri**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2016, s. 25.
[37] Kemal Erarslan, "Ahmed Yesevi", **TDVİA**, Ankara, 1989, C. 2, s. 161.

İslamlaşması, halkın dinî ve ahlaki değerlere sıkı bir şekilde bağlanarak geleceğe umutla bakması için büyük bir misyon üstlenmişlerdir. Sürekli saldırılarla karşı karşıya bulunan Anadolu halkına maddi ve manevi destek olmuşlardır. İslam kültür dairesi içerisinde, dinî ilimleri öğretmek için kurulan medreselerin yanında, halkın ahlaki ve ruhi eğitimleri için tekkeler inşa edilmeye başlaması da hem tasavvufun yayılmasını hem de insanların bu çevreler etrafında toplanmasını kolaylaştırmıştır. Neticesinde yavaş yavaş Anadolu'da da özellikle tekkeler ve onların başındaki şeyhler etrafında birçok tarikat faaliyet göstermeye başlamıştır.

İlk olarak din adına gelişim göstermiş, Anadolu'nun hem Türkleşmesine hem de İslamlaşmasına yardımcı olmuş olan tarikatlar daha sonraları kültür hayatında da etkili olmuştur. Edebiyat bunun en önemli ayaklarından biri olmuştur. Büyük mutasavvıflar, tarikat önderleri, tasavvufa gönül vermiş bazı kimseler İslamiyeti ve mensubu olduğu tasavvufi anlayışı yaymak için hitap ettiği kesime göre anlaşılır bir dille Türk tasavvuf edebiyatı içerisinde incelediğimiz birçok eser kaleme almışlardır. Manzum, mensur ya da manzum- mensur karışık olarak yazılan bu eserlerin zamanla hem nazım şekilleri hem muhtevaları çeşitlenmiştir.

Anadolu'da 13. ve 14. yüzyıllarda tarikatlar kurulmuş, bu tarikatlara mensup kimselerce önemli eserler kaleme alınmıştır. Bu dönemlerde öncesinde beylikler daha sonra da Osmanlı'nın Fetret Devri'nde daha ziyade beylik merkezleri ya da şehzadelerin sancakları gibi küçük çevrelerde birtakım edebî mahfiller oluşmuştur. Tekkelere mensup kişiler tarafından da tasavvufi metinler kaleme alınmıştır. 15. yüzyılla birlikte Fetret Devri'nin sona ermesi ve Çelebi Mehmed'den sonra II. Murad'ın tahta çıkmasıyla birlikte Anadolu topraklarında kültürel faaliyetler bakımından önemli gelişmeler olmuştur. İstanbul'un Fethi sonucu Osmanlı Devleti'nin bir imparatorluğa dönüşmesiyle birlikte bu gelişmeler daha da artmış, bu etki edebiyat sahasına da yansımıştır.

II. Murad devri ve sonrasında ilim, kültür ve edebiyat hayatında İstanbul'un Fethi gibi önemli bir olaydan, tasavvuf edebiyatı ve bu edebiyatın etrafında şekillendiği tekkeler de nasibini almıştır. "XV. Yüzyıl Anadolusunda gittikçe güzelleşen bir mimarî ile kurulan ve sayıları süratle çoğalan mescitler-camiler,

medreseler-tekkeler-türbeler, sebiller-çeşmeler vb. dinî hayat kadar Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatının da yücelmesine vesile olan âbide eserler ortaya konuluyordu. Eserler fazlasıyla veriliyordu."[38]

Bir kısmını tezimizde incelemiş olduğumuz bu dönemin önemli mutasavvıf şair ve yazarlarıyla bunların eserlerini şu şekilde özetleyebiliriz:[39]

Kaygusuz Abdal[40] - **Dîvân**, **Gülistan, Mesnevi-i Baba Kaygusuz, Gevher-nâme**, **Minber-nâme**, **Salât-nâme**, **Budala-nâme**, **Kitâb-ı Miglâte**, **Vücûd-nâme, Risâle-i Kaygusuz**, **Dil-güşâ**, **Sarây-nâme**[41]

Eşrefoğlu Rûmî - **Dîvân**, **Müzekki'n-nüfûs**, **Tarîkat-nâme**.[42] Bunlar dışında bir de Eşrefoğlu Rûmî'ye ait olup olmadığı kesin olmayan **Delâilü'n-nübüvve**, **Fütüvvet-nâme**, **İbret-nâme**, **Ma'zeret-nâme**, **Elest-nâme**, **Nasîhat-nâme**, **Hayret-nâme**, **Münâcât-nâme**, **Esrârü't-tâlibîn** adlı eserler vardır.[43]

Kemâl Ümmî - **Dîvân**, **Risâle-i Îmân**, **Kırk Armağan**, **Hikâye-i Hazîre-i Kuds**, **Risâle-i Vefât (Vefât Risâlesi)** [44]

Dede Ömer Rûşenî - **Dîvân**, **Çoban-nâme, Miskinlik-nâme-Miskin-nâme, Ney-nâme, Kalem-nâme** [45]

Süleymân Çelebî - **Vesîletü'n-necât (Mevlid)**

Abdurrrahîm-i Rûmî - **Işk-nâme**

Yazıcıoğlu Mehmed - **Megâribü'z-zamân**, **Muhammediyye** [46]

---

[38] Abdurrahman Güzel, **Dinî – Tasavvufî Türk Edebiyatı El Kitabı**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2012, s. 545.

[39] A. Azmi Bilgin, **Türk Tasavvuf Edebiyatı Makaleleri**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2016, s. 34-40.

A. Azmi Bilgin, "Türk Tasavvuf Edebiyatı Literatürü", **Türkiyat Araştırmaları Literatür Dergisi**, C. 5, S. 10, 2007.

[40] Nihat Azamat, "Kaygusuz Abdal", **TDVİA**, Ankara, 2002, C. 2, s. 74-76.

[41] Güzel, a.g.e., s.66.

[42] Mustafa Güneş, **İznikli Eşrefoğlu Rûmî'nin Hayatı Eserleri ve Dîvânı**, Sahhaflar Kitap Sarayı, İstanbul, 2006, s. 73-92.

[43] Necla Pekolcay, Abdullah Uçman, "Eşrefoğlu Rûmî", **TDVİA**, Ankara, 1995, C. 11, s.480-482.

[44] Hayati Yavuzer, **Kemâl Ümmî Dîvânı İnceleme – Metin,** Abant İzzet Baysal Üniversitesi Bolu Halk Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları: 3, Bolu, 2008.

[45] Abdurrrahman Güzel, **Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı El Kitabı**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2012, s. 694.

Ahmed Bican - **Envârü'l-âşıkîn**, **Dürr-i Meknûn**, **Kitâbü'l-Müntehâ ale'l-Fusûs**

İbrâhim Tennûrî - **Gülzâr-ı Ma'nevî**, **Gülzâr-ı Niyâz**

Abdurrahîm Karahisarî - **Münyetü'l-ebrâr ve gunyetü'l-ahyâr**, **Tercüme-i Kasîde-i Bürde**, **Risâle fî eşrâti's-sâ'a**, **Vahdet-nâme** [47]

Elvân-ı Şirâzî - **Gülşen-i Râz Tercümesi**

Muhyiddin - **Hızır-nâme**

Pîr Muhammed - **Tarîkat-nâme**

Muînî - **Mesnevî-i Murâdiyye**

Ârif - **Mürşidü'l-Ubdâd**, **Nüsha-i Âlem**

Ahmed Hayâlî - **Ravzatü'l-Envâr**

15. yüzyıl Türk tasavvuf edebiyatı ortaya konan eserler bakımından genel olarak değerlendirildiğinde, bu devirde telif olarak kaleme alınan eserlerin bazılarının Fars ve Arap edebiyatı sahasında yazılmış olan eserlerin çevirisi niteliğinde bazılarının ise daha önceki şairlerin etkisinde vücuda getirilmiş olduğu görülmektedir.

Fars edebiyatı sahasında kaleme alınmış olup 15. yüzyılda Türkçeye çevrilen ve tasavvufi açıdan önemli olan eserlerden birisi hiç şüphesiz **Gülşen-i Râz Tercümesi**'dir. Tezimizi hazırlarken bu eserin içerisindeki tasavvufi terimlere verilen manaları tespit edip sözlük kısmında bunları belirttim. Bu eser, 15. yüzyılın önemli isimlerinden Elvân-ı Şirâzî tarafından Fars edebiyatı ediplerinden Mahmûd-ı Şebüsterî'nin aynı adlı eserinden Türkçeye tercüme edilmiştir. Eserde müelllif tarafından yazılan telif kısımlar da vardır. Bu devirde bu mahiyette kaleme alınmış buna benzer bir başka eser Abdürrahîm Karahisârî'nin **Tercüme-i Kasîde-i Bürde** adlı eseridir.

---

[46] Necla Pekolcay, **İslâmî Türk Edebiyatı 1**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1981, s. 203.
[47] İsmail E. Erünsal, "Abdürrahim Karahisârî", **TDVİA**, 1988, C. 1, s. 291-292.

Bu yüzyılda daha önceki şairlerin etkisiyle şiirler yazan mutasavvıf şahsiyetler de vardır. Bir önceki yüzyılda vefat etmiş olan Yunus Emre'nin şiirleri ve tasavvufi görüşleri 15. yüzyılda birçok tekke şairini etkilemiştir. Bu isimlerin en önde gelenlerinden biri, Eşrefoğlu Rûmî'dir. Şiirlerindeki tasavvufi neşve oldukça üst seviyede bulunan bu tekke şairinin Yunus Emre'nin şiirlerinden çok etkilendiğini anlaşılmaktadır:

"Cennet cennet didükleri bir ev ile birḳaç ḥūrī

İsteyene virgil añı bana seni gerek seni" (Yunus Emre)[48]

"Beni vasluñdan ırag̀ eyleyüp cennete ḳoma

Bu inildüm işidüp ḥūrī cinān oda yanar" (Eşrefoğlu Rûmî)[49]

"Benüm cānum bir ḳuşdurur gevdem anuñ ḳafesidür

Dostdan haber gelicegiz bir gün uçar ḳuşum benüm" (Yunus Emre) [50]

"Bu vücūdumda benüm bir ḳuş vardur ol ḳuşuñ

Avcı içinde temāmet iki cihān gizlidür" (Eşrefoğlu Rûmî)[51]

"Her kimüñ kim gönlinde kim dost derdi yoḳ ādem degül

Düşmiş ol ḥayvān 'ışḳa düni gün ḫüsrān diler" (Eşrefoğlu Rûmî)[52]

[48] **Yunus Emre Divanı**'ndan verilen örneklerde Mustafa Tatçı tarafından hazırlanan ve Kültür Bakanlığı tarafından e-kitap şeklinde kullanıma açılan nüsha kullanılmıştır. http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10663,metinpdf.pdf?0

[49] Güneş, a.g.e., s. 254.

[50] http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10663,metinpdf.pdf?0

[51] Mustafa Güneş, **İznikli Eşrefoğlu Rûmî'nin Hayatı Eserleri ve Dîvânı**, Sahhaflar Kitap Sarayı, İstanbul, 2006, s. 234.

"Işksuzlara virme ögüt ögüdünden alur degül

'Işksuz âdem hayvân olur hayvân ögüt bilür degül" (Yunus Emre)[53]

1.2. TASAVVUF TERİMLERİNİN KULLANIMI

15. yüzyıl Türk tasavvuf edebiyatı alanında yazılmış eserlerden tezimiz kapsamında incelenen metinler göz önünde bulundurulduğunda tasavvuf terimlerinin sıklıkla kullanıldığı tespiti yapılabilir. Terimlerin kullanımına dair eğilim genel manada bu şekildedir. Fakat elbette şair, eser ve eserlerin türleri bakımından bu durum farklılık arz etmektedir.

Terimleri kullanmaları bakımından incelenen şairlerden Kaygusuz Abdâl, Eşrefoğlu Rûmî, Kemâl Ümmi, Dede Ömer Rûşenî, Süleyman Çelebi, Elvân-ı Şirâzî, Hatiboğlu, Şeyh Eşref, Gülşenî-i Saruhânî isimlerinden bazılarının eserlerini daha tasavvufi bir dille yazmış oldukları gözlemlenirken bazılarının da hem tasavvufi hem de Divan şiirindeki rindane neşve ile şiirlerini vücuda getirdikleri görülmektedir. Dede Ömer Rûşenî bu bakımlardan en çok göze çarpan şairdir.

Halvetiliğin kollarından Ruşeniliğin kurucusu olan Rûşenî, şiirlerinden bazılarına tasavvufi kimliğini yansıtmış olsa da bazı şiirlerine bunu yansıtmamıştır. Tam tersine bu şiirlerinde rindane bir âşık hüviyetine bürünmüştür. Bu özellik onun divanında yer alan kimi şiirlerinde açıkça göze çarpmaktadır. Şair buralarda bir tarikatın şeyhi olmaktan çok bir maşukun âşığı hüviyetindedir. Dede Ömer Rûşenî'nin mesnevilerinde edebî türün de özelliğinden dolayı daha tasavvufi bir dil vardır. Örneğin Mevlana'nın **Mesnevî**'sinden açık etkiler görülen **Ney-nâme** adlı eserini şair, tamamen tasavvufi bir anlayışla yazmış ve tasavvufi terimler ile süslemiştir. Rûşenî'nin şiirleri tasavvuf açısından değerlendirildiğinde, klasik Türk şairlerinde görülen iki hasletin onda da var olduğu görülmektedir. Bu da bize Divan şiirinde çokça rastlanan mecazi sevgiliye dair olan rindane, âşıkâne tavrın Türk tasavvuf edebiyatı şairlerinden bazılarında da var olduğunu göstermektedir.

Dede Ömer Rûşenî Dîvânı'nda rindane bir eda ile karşı cinse duyulan aşkı anlattığı şiirlerinden örnek beyit ve bentler şu şekildedir:

"Ne ḥūrī-zādesüñ sen iy perī-rū

Melek mi yā beşer mi bilmek olmaz" [54]

---

[52] Güneş, a.g.e., s. 225.

[53] http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10663,metinpdf.pdf?0

"Leblerüñden sen baña bir būse itmişdüñ 'atā

Ger peşīmān oldun ise virdügüñ gel yine al"[55]

"Gözlerüñ ḳaṣṣāb olup ister ki döke ḳanumı

Eyleme küfre mübeddel dīn ü īmānum menüm" [56]

"Sākin ol didi baña kūyumda yār

Sākin oldum dir ki dur ol bī-ḳarār

Aġla dir ger aġlar olsam dir yine

Niçün aġlarsuñ di baña zār u zār" [57]

"Mahalleñ itin işitdüm yavuzdur

Geçebilmen dahı ol ārelerden" [58]

Dede Ömer Rûşenî dışında divanları incelenen diğer mutasavvıf şairler şunlardır: Kaygusuz Abdâl, Eşrefoğlu Rûmî ve Kemâl Ümmî. Bu şairler şiirlerinde ilahi aşkı, insan sevgisini, dünyadan yüz çevirip Ahirete yönelmeyi, masivayı terk etmeyi anlatırken sık sık tasavvufi terimlere yer vermişlerdir. Tasavvuf neşvesi adı

[54] Dede Ömer Rûşenî Dîvânı'ndan verilen örnek beyit ve bentlerde Orhan Kemal Tavukçu tarafından hazırlanan nüsha esas alınmıştır.
Orhan Kemal Tavukçu, **Dede Ömer Rûşenî Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Dîvânının Tenkidli Metni**, s. 141.
http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10601,dede-omer-rusenipdf.pdf?0
[55] Tavukçu, a.g.e., s. 156.
[56] Tavukçu, a.g.e., s. 159.
[57] Tavukçu, a.g.e., s. 240.
[58] Tavukçu, a.g.e., s. 171.

geçen şairlerin şiirlerinde kolayca hissedilir. Bu isimler daha önceki yüzyıllarda yaşamış mutasavvıf şairlerden ve özellikle de Yunus Emre'den çok etkilenmişlerdir.

Mesnevileri incelenen Süleyman Çelebi, Elvân-ı Şirâzî, Hatiboğlu, Şeyh Eşref, Gülşenî-i Saruhânî'de ise inceleme kapsamında bulunan eserlerin türünden de kaynaklanan sebeplerden dolayı tasavvufi terimlerin kullanımı yaygındır. Eserler bundan dolayı tabii olarak tasavvufi ve dinî hüviyettedir.

Metinlerde tasavvufi terimlerin kullanımına dair eğilimi belirlerken ölçü olarak ele alınabilecek bir diğer hususiyet, eserlerin türü olacaktır. Tezimiz kapsamında incelenen divanlar ve mesneviler doğrultusunda mesnevilerde terim kullanımların daha fazla olduğu sonucuna varılmıştır. Bunun sebebi, şairlerin divanlarında farklı türlere, farklı konulara başvururken mesnevilerde tek bir konuyu bütünlük içerisinde vermeleridir. Genel manada aralarında birtakım farklılıklar olsa da 15. yüzyıl Türk tasavvuf edebiyatı sahasında bulunan divanlarda büyük oranda tasavvufun Tanrı, varlık ve insan anlayışı hâkimdir, fakat divanlarda tabiat, sosyal hayat, adet ve örf gibi farklı konuların işlenmesi tasavvuf terimlerinin kullanımını azaltmış olabilir. Halbuki tasavvufi anlayış esas alınarak yazılan mesnevilerde ise terimlerin kullanım sıklığı artmaktadır.

İncelememiz kapsamında bulunan metinler kullanılan terimler, bunların nitelikleri ve muhtevaları bakımından değerlendirildiğinde dikkatimizi çeken önemli hususlardan biri de bu metinlerde tasavvufi terimlerin bazılarının farklı kelime yahut kelime gruplarıyla ifade edilmiş olmasıdır. Bu durum metinlerin dil bakımından zenginliğini ortaya koyması bakımından oldukça önemlidir. Söz konusu terimlere birkaç örnek verecek olursak şunları sıralayabiliriz:

Allah için kullanılan terimler

- bezm sultânı,
- bî-mekân,
- bî-zamân,
- cân,
- cân-ı cânân,

- cân-ı ebed lâ-yemût,
- cânân – cânâne,
- deryâ,
- dil-ârâ,
- dilber,
- dilber-i cânâne,
- dost,
- habîb,
- Hak,
- hakîkat fâili,
- hoca,
- Hû,
- kâtib-i kudret,
- lâ-mekân,
- ma‘şūḳ,
- Mevlâ,
- mey-fürûş,
- nakkâş,
- pâdişâh,
- pâdişâh-ı bî-niyâz,
- pâdişâh-ı bî-zevâl,
- pâdişâh-ı yektâ,
- pâdişâhlar pâdişâhı,
- sâkî,
- sâkî-i bâkî,
- sâkî-i ışk,
- sultân,
- sultân-ı ekber,
- şâh – şeh,
- yâr.

İlahi aşk için kullanılan terimler

- âb-ı hayvân,
- bâde-i câm-ı ezel,
- bahr-i bî-pâyân,
- ‘ışk-ı hakîkî,
- muhabbet – mahabbet,
- şarâb.

Mürşit için kullanılan terimler

- cân-ı bigâne,
- kulavuz – kılaguz – kulaguz,
- ma‘nâ eri,
- pîr,
- pîr-i mugân,
- sâkî.

Derviş için kullanılan terimler

- abdâl,
- ‘âşık,
- bekrî,
- bülbül,
- cân,
- fakîr,
- gavvâs,
- Hak dostu,
- humârî,
- ‘ışk bülbülü,
- ‘ışk elçisi,
- ‘ışk eri,
- ‘ışk tâciri,

- mest-i müdâm,
- miskîn,
- sâlik,
- sarrâf,
- şâhbâz,
- tarîkat sâliki,
- ‘uzlet ehli.

Dünya için kullanılan terimler

- agu,
- âlem,
- cîfe,
- derbend,
- dünyâ
- fâni ‘âlem,
- fâni ev,
- fâni mülkü,
- fenâ,
- gel-geç evi,
- harâbât,
- hâristân,
- kârubansaray (kervansaray),
- köprü,
- nakş,
- sûret âlemi.

Dünyalık heva ve hevesler için kullanılan terimler

- âb u gil libâsı,
- bâde-i hâm,
- dünyâ âli,

- fenâ,
- hevâ.

Masiva için kullanılan terimler

- fenâ,
- gayr,
- gayr-ı Hak,
- gayr-ı Mevlâ,
- sivâ.

Nefis için kullanılan terimler

- benlik,
- cân,
- nefs-i emmâre,
- nefs-i marziyye.

Tekke için kullanılan terimler

- dost bağçesi,
- harâbât,
- harâbât-hâne,
- harâbât-ı mugân,
- ‘ışk mey-hânesi,
- mey-hâne.

2. BÖLÜM

2.1. DİVAN VE TEKKE ŞİİRİNDE BENZER VE FARKLI ANLAMLARDA KULLANILAN TERİMLER

İslamiyetin kabulünden sonra ortaya çıkan Türk edebiyatı; Divan, Halk ve Türk Tasavvuf edebiyatı olmak üzere üç ana kola ayrılarak incelenmektedir. Bunlardan birisi daha çok yüksek zümreye diğeri ise halka ve kırsal kesime hitap etmiştir. Saray tarafından destelenen ve daha çok medresede tahsil görmüş şairlerin eserlerinden oluşan bu eserler Divan edebiyatı başlığı altında incelenirken, tasavvufi zümrelerin tekke ve dergâhlarında yetişen çeşitli tarikatlere mensup mutasavvıf şairlerin ortaya koyduğu eserler de Türk tasavvuf edebiyatı başlığı altında incelenmektedir. Türk edebiyatının bu kolları 13. yüzyıldan 19. yüzyıla gelinceye kadar farklı edebî mecralarda, farklı özelliklerle gelişim göstermiştir. Kendine has özellikleriyle yüzyıllar boyunca edebiyatımızda vücut bulmuş olan Divan şiirinin yanı sıra Türk tasavvuf şiiri de hem Divan hem de Halk şiirinden bazı özellikler alarak, edebî kültürümüz içerisinde kendine mahsus bir yer edinmiştir. Bu edebiyat, her iki şiir tarzından da etkiler taşıması nedeniyle kimi araştırmacılar tarafından Halk edebiyatı geleneği içerisinde değerlendirilirken kimileri tarafından da Divan şiiriyle Halk edebiyatı arasında gösterilip ayrı bir kol olarak ele alınmıştır. Divan edebiyatı ile Türk tasavvuf edebiyatını ortak bir noktada buluşturan tasavvufi coşkunluk ve bu kültür çevresinde gelişmiş olan terimler genel manada Türk tasavvuf şiirinde şiirin amacı ve ana iskeleti olarak kabul edilirken Divan şiirinde şiiri besleyen bir unsur olarak telakki edilmiştir. Bunun yanında elbette Divan şiiri içerisinde değerlendirilip de eserlerinde tasavvufu fanteziden öte bir konumda kullanan Fuzuli, Neşati ve Şeyh Galip gibi isimler de vardır. Türk tasavvuf şiirinde de döneminin diğer şairlerine göre bazı şiirlerinde dinî yahut gaybî olanı değil daha ziyade mecazi aşkı ve sevgiliyi dile getiren Dede Ömer Rûşenî gibi isimler bulunmaktadır. Çalışma boyunca ele alınmış olan 15. yüzyıl Türk tasavvuf şiirindeki terimlerin aynı dönemde daha farklı bir anlayışla yazılmış olan Divan şiirinde de kimi zaman aynı kimi zaman farklı anlamlarda kullanıldığı görülmektedir.

Bu minvalde bahsi geçen bu benzerlik ve farklılıkları belirlemek amacıyla Tekke şiirinden **Kaygusuz Abdâl Dîvânı**, **Eşrefoğlu Rûmî Dîvânı**, **Kemâl Ümmi**

Dîvânı, **Dede Ömer Rûşenî Dîvânı**, **Süleyman Çelebi'nin Vesiletü'n-necât (Mevlid)'ı**, **Gülşen-i Râz Tercümesi**, **Bahrü'l-Hakâyık**, **Şeyh Eşref Nasihatname'si**, **Gülşenî-i Saruhânî'nin Râz-nâme'si**; Divan şiirinden 15. yüzyılda kaleme alınmış divanlar içerisinden örnek teşkil etmesi bakımından **Avnî Dîvânı** ve **Ahmed Paşa Dîvânı** incelenmiştir.

2.1.1. 15. YÜZYIL TEKKE ŞİİRİNE MAHSUS TERİMLER

15. yüzyılda kaleme alınmış, inceleme dahilinde bulunan metinlerden elde edilen neticeler sonucu 15. yüzyılda yalnızca Türk tasavvuf şiirinde kullanılan, Divan şiiri metinlerinden Avnî ile Ahmed Paşa divanlarında yer almayan, bağlamsal anlamları örnek beyitler ile birlikte tezimizin bölümlerinde verilen terimler şunlardır:

1. abdâl

2. âb u gil libâsı

3. abd-ı âbık

4. âh-ı cân - âh-ı dūd-engīz - âh-ı seher - âh-ı serd

5. a'mâ

6. 'âşık-ı Hak - 'âşık-ı harâbâtî

7. âyîn

8. bâde-i câm-ı ezel - bâde-i hâm - bâde-i şevk

9. bahr-i bî-pâyân - bahr-i ışk - bahr-i ilm - bahr-i safâ

10. bahrî

11. bâr-ı 'ışk

12. bekâ bulmak - bekâ iklîmi - bekâ mülkü - bekâ yurdu

13. bekrî

14. belâ bahri -belâ-keş

15. benî halvet

16. benlük/benlik - benlik da‘vâsı - benlik hicâbı

17. bezm sultânı

18. bî-derd

19. bî-mekân

20. bî-zamân

21. birlik - birlik şerbeti

22. câm-ı ‘ışk

23. câna kalmak - cânına kıymak - cân-ı bîgâne - cân-ı cân - cân-ı ebed lâ-yemût - cân ısmarlamak - cânlar cânı - cân oynamak - cânı oynamak - cân vermek

24. cânân ili - cânân sırrı - cânân zülfü

25. cehd - cehd etmek – cehd eylemek

26. cemâl-i dost

27. cîfe - cîfe tâlibleri

28. çul

29. danışman

30. der-bend

31. derde düşmek - derde sataşmak - derd-i âh - derd-i firâk - derd-i firkat - derd-i yâr - derd-mend - derd odu

32. dervîş-nihâd

33. deryâ-yı vahdet

34. dost ışkı - dost bağçesi - dost câmı - dost derdi - dost fikri - dost gözü - dost halveti - dost hevâsı - dost ili - dost katı - dost sevdâsı - dost vaslı - dost yolu

35. dünyâ agusu - dünyâ âli

36. ehl-i hakikat

37. ehl-i keşf

38. el almak

39. emr-i ma‘rûf

40. erkân

41. esrük

42. etek tutmak

43. evliyâ

44. fakîr

45. fenâ ev

46. gam-ı ‘ışk

47. gayr-ı Hak - gayr-ı Mevlâ

48. gel-geç evi

49. gözgü

50. habîb

51. Hak dostu

52. hakîkat - hakîkat fâili

53. hakka’l-yakîn

54. halîfe

55. halvet-nişîn

56. hânekâh

57. harâbât-hâne

58. harâbât-ı mugân

59. hâristân

60. havf u recâ

61. hevâya uymak

62. hırka - hırka-i cehd

63. hîçe satmak

64. hoca

65. Hû

66. hubb-ı dünyâ

67. hubb-ı Hak

68. hum

69. humâr - hummâr

70. humârî

71. hüsn-i kemâl - hüsn- i Nakkâş

72. ‘ışk avcısı - ‘ışk bahri - ‘ışk bülbülü - ‘ışk cûşu - ‘ışk elçisi, ‘ışk eri -‘ışk-ı hakîkî -‘ışk-ı mecâz - ‘ışk makamı - ‘ışk meclisi - ‘ışk medresesi - ‘ışk mey-hânesi - ‘ışk meyi - ‘ışk şerbeti - ‘ışk zencîri

73. ‘ibâdet

74. ikilik - ikilik defteri

75. iksîr-i hakîkî

76. imtihân-ı Dost

77. insân-ı kâmil

78. kâfile

79. kanâ‘at

80. kârubân-ı ışk

81. kârubansaray (kervansaray)

82. kâtib-i kudret

83. kelâmullah

84. kenz-i mahfî

85. kırk makam

86. köprü

87. kutb-ı ‘âlem

88. kutbu’z-zaman

89. kutbu’l-aktâb

90. küfr ehli

91. lâ-mekân kârivânı

92. makâm-ı fakr

93. ma‘rifet - ma‘rifet ehli

94. mâsivâ - mâsivâllah

95. ma‘şûk - ma‘şûk-ı Rahmânî

96. mest-i ezel - mest-i müdâm

97. Mevlâ

98. mey-fürûş

99. muhabbet - mahabbet - muhabbet-i Dost

100. muhib

101. mücâhede

102. müdde‘î

103. mürşid-i kâmil

104. müşâhede

105. nakîb

106. nefs – nefs-i emmâre nefs-i marziyye

107. ölüm elçisi

108. pâdişâh-ı bî-niyâz - pâdişâh-ı bî-zevâl - pâdişâhlar pâdişâhı

109. peymâne

110. pîr-i mugân - pîr-i tarîkat

111. piyâle

112. recâ vü havf

113. remz - remz ehli

114. rızâ

115. sâkî-i bâkî - sâkî-i ışk

116. sancak

117. sarrâf - sarraflık

118. satır çalmak

119. sen ben defteri

120. sevdâ-yı sivâ

121. sırr-ı ene'l-Hak

122. sırât-ı müstakîm

123. sivâ

124. sûf

125. sultân-ı ekber

126. sûret âlemi

127. şâh-ı a'zâm - şâh-ı cihân

128. şal

129. şarâb-ı şeytân - şarâb-ı vahdet

130. şer' - şerî'at - şerî'at ehli

131. şerbet-i şeytân

132. şeyh - şeyh-i İslâm

133. tahâret

134. takvâ / takvî

135. tarîkat - tarîkat ehli - tarîkat sâliki

136. tecellâ / tecellî

137. tersâ-zâde

138. ukbâ - ukbî - ukbâ hevesi

139. ulu

140. ‘uzlet ehli

141. vahdet - kesret

142. velî

143. vîrân – vîrâne

144. vird-i ilâhî

145. yohluk - yokluk

146. zâhid-i dünyâ-perest

2.1.2. 15. YÜZYIL DİVAN VE TEKKE ŞİİRİNDE KULLANILAN ORTAK TERİMLER

Bağlamsal anlamlarına çalışmanın sözlük kısmında yer verilen terimlerin bir kısmı hem Divan hem de Tekke şiirinde kullanılmıştır. Bunlardan bazıları her iki şiir kolunda da aynı anlamları ihtiva ederken bazıları bağlamsal açıdan değerlendirildiğinde farklı manalar kazanmıştır. İnceleme kapsamında ele alınan Avnî ve Ahmed Paşa divanları ile Tekke şiiri metinlerinde ortak kullanımda olan terimler ve bunların Divan şiiri içerisinde kazandıkları anlamlar şu şekilde sıralanabilir:

1. âb-ı hayât - hayat suyu (Avnî), ölümsüzlük suyu (Ahmed Paşa)

2. âh - âşığın inlemesi (Avnî) inilti, inleyiş, beddua, kötü söz, âşığın göklere çıkan ateşli iniltisi (Ahmed Paşa)

*âh eylemek - ah etmek, inlemek (Ahmed Paşa)

3. âlem - halk, insanlar, evren, kainat (Avnî) halk, kainat, evren (Ahmed Paşa)

4. ‘âşık - mecazi aşka tutulmuş kişi (Avnî, Ahmed Paşa), ilahi aşka tutulmuş kişi (Avni)

*‘âşık-ı bîçâre - biçare âşık (Ahmed Paşa)

5. bâde - ilahi aşk şerbeti (Avnî)

6. bahr - göz (Avnî) bir şeyin vücut bulduğu ortam, deniz (Ahmed Paşa)

*bahr-i ummân - ulaşılması güç olan, erişilmez (Avnî)

7. belâ - sevgiliye karşı duyulan mecazi aşk (Avnî) ilahi aşk, sevgilinin gamzesi, mecazi aşk (Ahmed Paşa)

8. bülbül - âşık, bülbül, ilahi aşka tutulmuş kimse (Avnî) güzel sese sahip bir kuş türü (Ahmed Paşa)

9. câm - ilahi aşk şarabı (Avnî) kadeh (Ahmed Paşa)

10. cân - ruh, âşık, varlığın özü, sevgili, âşığın kalbi (Avnî) ruh, âşık, arkadaş, seslenme edatı, sevgili (Ahmed Paşa)

*cân bağı - âşıklar diyarı (Ahmed Paşa)

*cân bülbülü - âşığın bülbül misali gönlü (Avnî)

*cân gözü - kalp gözü (Ahmed Paşa)

*cân-ı cânân - sevgili, bir şeye can u gönülden, içtenlikle bağlı olmak ruh ile gönül (Avnî)

*cân vermek - bir şey uğruna kendini feda etmek (Avnî, Ahmed Paşa)

11. cânân - cânâne - sevgili (Avnî, Ahmed Paşa)

12. cemâl - sevgilinin güzelliği (Avnî, Ahmed Paşa)

13. dem - nefes, an (Avnî, Ahmed Paşa)

*dem-â-dem - anbean (Avnî, Ahmed Paşa)

*dem-be-dem - anbean (Avnî, Ahmed Paşa)

14. derd - ilahi aşk, aşk, sıkıntı, müşkül durum (Ahmed Paşa)

15. dervîş - tasavvuf yolundaki kişi (Ahmed Paşa)

16. deryâ - deniz (Avnî, Ahmed Paşa) gözyaşı (Avnî)

*deryâ-yı ‘ışk - aşk denizi (Ahmed Paşa)

17. dil-ârâ - sevgili (Avnî)

18. dilber - sevgili (Avnî, Ahmed Paşa)

19. dost - sevgili, arkadaş (Avnî,), Allah (Ahmed Paşa)

*dost yüzü - Allah’ın nur cemali, Allah’a olan bağlılık (Ahmed Paşa)

*dost zülfü - sevgilinin saçı (Ahmed Paşa)

20. dünyâ/dünye/dünyî - canlıların yaşadığı yer; geçici âlem, geçici olan şeyler (Avnî), yeryüzü (Ahmed Paşa)

21. ehl-i dil - gönül ehli, Hak yolundaki saf ve temiz kişi (Avnî) âşık (Ahmed Paşa)

22. ehl-i hâl - dış görünüşe değil de insanın ruhuna önem veren kişiler (Avnî)

23. fakr – fakr (Ahmed Paşa)

24. fenâ - kötü, Allah’a ermek, fenafillah (Avnî) fani olan, geçici dünya (Ahmed Paşa)

25. firâk - sevgiliden ayrı kalmak (Avnî, Ahmed Paşa)

26. gavvâs –âşık (Avnî), dalgıç (Ahmed Paşa)

27. gayr - rakip, ağyar (Avnî), sevgili dışında kalan kişiler (Avnî, Ahmed Paşa)

28. genc - ilahi aşk (Avnî) sevgiliye kavuşma (Ahmed Paşa)

29. gönül - kalp, ilahi aşkın menbaı (Avnî, Ahmed Paşa)

31. gül - çiçek türü, sevgilinin yüzü (Avnî, Ahmed Paşa)

32. Hak - hak - Allah (Avnî, Ahmed Paşa)

33. halvet - bir kimsenin ya da bir şeyin yanında, yakınında olmak, sufinin kendini kimsenin bulunmadığı ıssız bir köşeye çekmesi, halktan ayrılarak yalnızca Allah'la hemdem olması (Avnî), sevgiliyle baş başa kalmak (Ahmed Paşa)

34. harâbât - tekke, dünya (Avnî)

35. hevâ - aşk, heva ve heves (Avnî) sevgilinin âşığın aklını başından alan cilve ve nazları (Ahmed Paşa)

36. hikmet - zahir ve batın tüm bilgiler (Ahmed Paşa)

37. hüsn - cismani güzellik, ilahi güzellik (Avnî), Hz. Peygamber'in güzelliği (Ahmed Paşa)

38. 'ışk - mecazi aşk, ilahi aşk (Avnî), Hz. Peygamber sevgisi (Ahmed Paşa)

39. kelâm - söz (Avnî), sevgilinin sözleri (Ahmed Paşa)

40. kul - âşık (Avnî, Ahmed Paşa), Allah'a kul olma (Ahmed Paşa)

41. kulavuz – kılaguz – kulaguz - yol gösterici ve önder, reaya (Avnî)

42. küfr - iman etmeme, sevgilinin saçının siyahlığı (Ahmed Paşa)

43. lâ-mekân - Allah (Ahmed Paşa)

44. melâmet - sahte sofuların âşıkları kınaması (Ahmed Paşa)

45. mest - mestâne - ilahi aşk sarhoşu (Avnî), sarhoş (Ahmed Paşa)

46. mey - ilahi aşk şarabı, şarap (Avnî)

*mey-hâne - içki içilen yer (Ahmed Paşa)

47. miskîn - misk kokulu (Avnî, Ahmed Paşa), gafil olan, bilgisiz kişi, âşık (Ahmed Paşa)

*miskînlik - misk kokusuyla donanmak (Ahmed Paşa)

48. mürîd - tekke erbabı kişi (Avnî)

49. nakkâş - çeşitli el sanatlarında bir malzemeye süslemeyi nakşeden usta, Allah (Ahmed Paşa)

50. nakş - Allah'ın yarattıkları, iki âlemin güzellikleri (Avnî, Ahmed Paşa)

51. nazar - bakış (Ahmed Paşa)

52. nûr - nur, ışık (Avnî, Ahmed Paşa)

53. pâdişâh - hükümdar, sevgili (Ahmed Paşa)

54. pîr - yaşlı (Ahmed Paşa)

55. sâkî - meclislerde şarap dağıtan kişi (Avnî, Ahmed Paşa), felek (Avnî), şeyh; tarikat büyüğü (Ahmed Paşa)

56. sâlik - seyr ü süluk yoluna girmiş olan kişi (Avnî)

57. sır - gizlilikler (Avnî, Ahmed Paşa), ilahi aşka dair gizlilikler (Ahmed Paşa)

58. sûfî/sofu/sofî - ham, kaba sofu (Avnî, Ahmed Paşa)

59. sultân - hükümdar (Avnî, Ahmed Paşa) sevgili, âşığın gönlü (Avnî), Allah (Ahmed Paşa)

60. şâh - şeh - hükümdar, Allah, sevgili, padişah (Ahmed Paşa)

61. şâhbâz - sevgilinin saçı (Avnî)

62. şarâb - sevgiliye kavuşma vesilesi, âşığın gözyaşları (Avnî), şarap, ilahi aşk şarabı, gözyaşı (Ahmed Paşa)

63. tevbe - yapılan hatalardan dolayı yaşanan pişmanlık hissi (Ahmed Paşa)

64. vasl - sevgiliye kavuşma (Avnî, Ahmed Paşa)

65.visâl - sevgiliye kavuşma (Ahmed Paşa)

66. yâr - sevgili, arkadaş, yoldaş (Avnî, Ahmed Paşa)

67. zâhid - ham, kaba sofu (Avnî)

68. zikir - Allah'ı anma, söz, amel (Ahmed Paşa)

69. zühd - dinî manada takva sahibi olma (Avnî)

70. zülf - sevgilinin saçı(Avnî)

71. zünnâr - Hristiyan keşişlerin bellerine bağladıkları kuşak (Avnî) sevgilinin saçı (Ahmed Paşa)

Yukarıda listesi verilen ve hem 15. yüzyıl Türk tasavvuf şiirinde hem Divan şiirinde kullanıldıkları tespit edilen bu terimler, incelenen divanlarda yer yer Türk tasavvuf şiirinden farklı anlamlar kazanmıştır. Terimlerin 15. yüzyıl Türk tasavvuf şiirinin inceleme kapsamında bulunan metinlerinde olmayan, Avnî ve Ahmed Paşa divanlarında bağlamsal olarak kazandıkları farklı kullanım şekilleri ve anlamları şunlardır:

1. bahr - göz (Avnî), bir şeyin vücut bulduğu yer (Ahmed Paşa)

2. belâ - sevgilinin gamzesi, mecazi aşk (Ahmed Paşa)

3. câm - kadeh (Ahmed Paşa)

4. cân - âşık, âşığın kalbi (Avnî)

*cân bülbülü - âşığın bülbül misali gönlü (Avnî)

*cân vermek - bir şey uğruna kendini feda etmek (Avnî)

5. dem - şeyh nefesi (Ahmed Paşa)

6. derd - mecazi aşk (Ahmed Paşa)

7. deryâ - gözyaşı (Avnî)

8. dost yüzü - Allah'a olan bağlılık (Ahmed Paşa)

9. firâk - sevgiliden ayrı kalmak (Avnî, Ahmed Paşa)

10. gavvâs - âşık (Avnî), dalgıç (Ahmed Paşa)

11. halvet - sevgiliyle baş başa kalma (Ahmed Paşa)

12. hevâ - sevgilinin âşığın aklını başından alan cilve ve nazları (Avnî)

13. hüsn - Hz. Peygamber'in güzelliği (Ahmed Paşa)

14. kelâm - sevgilinin sözleri (Ahmed Paşa)

15. kul - âşık (Avnî, Ahmed Paşa)

16. küfr - sevgilinin saçının siyahlığı (Ahmed Paşa)

17. mey-hâne - içki içilen yer (Avnî)

18. miskînlik - misk kokusuyla donanmak (Ahmed Paşa)

19. nakş - iki âlemin güzellikleri (Avnî)

20. sâkî - felek (Avnî)

21. sultân - âşığın gönlü (Ahmed Paşa)

22. şâh-bâz - sevgilinin saçı (Avnî)

23. şarâb - sevgiliye kavuşma vesilesi (Avnî), âşığın gözyaşları (Avnî, Ahmed Paşa)

24.zülf - sevgilinin saçı (Ahmed Paşa)

3. BÖLÜM

3. 1. 15. YÜZYIL TEKKE ŞİİRİNDE TASAVVUF TERİMLERİ

Tezimiz kapsamında 15. yüzyıl Tekke edebiyatının tasavvuf terimleri sözlüğünü oluşturmak amacıyla bu yüzyıl Tekke edebiyatının verimlerinden **Kaygusuz Abdâl Dîvânı**, **Eşrefoğlu Rûmî Dîvânı**, **Kemâl Ümmi Dîvânı**, **Dede Ömer Rûşenî Dîvânı**, **Süleyman Çelebi'nin Vesiletü'n-necât (Mevlid)'ı**, **Gülşen-i Râz Tercümesi**, **Bahrü'l-Hakâyık**, **Şeyh Eşref Nasihatname'si** ve **Gülşenî-i Saruhânî'nin Râz-nâme**'si incelenmiştir. Bu bölümünde incelemeler neticesinde metinlerde yer alan tasavvufi terimlerin belli başlıları saptanmış, bunların öncelikle sözlük daha sonra da tasavvufi anlamları verilmiş, sonrasında metinlerin tümünde aynı manada olan terimlerin bulundukları beyitler dipnotta belirtilmiştir. Ek-1 kısmında ise sözlüğün devamı niteliğinde olmak üzere terimlerin bağlamsal olarak nasıl kullanıldıklarını "şevahidli" biçimde ortaya koymak amacıyla incelenen divanlar ve mesneviler içerisinden üçer örnek beyit nesre çevirileriyle birlikte verilmiştir.

A

abâ

Dervişlerin giydikleri basit bir biçimde kaba kumaştan yapılmış giysileri.[59]

abdâl

Varlığını Hak yolunda harcamış, kendini tasavvuf yoluna adamış derviş; [60]"Sayıları yedi, yetmiş ya da kırk olarak gösterilen bir evliya zümresi." [61]

âb-ı hayât

1.Ölümsüzlük suyu; cana can katan, ferahlık veren.[62] 2.Ebedilik veren.[63]

âb-ı hayvân[64]

"İlahi tecelliler."[65]

âb u gil libâsı

Dünyalık işler, haller, zevkler.[66]

'abd-ı âbık

Kendini bilmeyen, kendinde olmayan kul.[67]

agu

1.Zehir.[68] 2.İlahi aşk yolunda çekilen zahmet.[69] 3. Dünya, dünya sevgisi.[70]

---

[59] Abâ teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KÜD (47/31); **GRT** (2705).
[60] Abdâl teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.60/11), (g.120/2-3-4-5-6-7-8-9-10-11), (g.131/12), (g.146/11), (g.249/8).
[61] Süleyman Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul, 2012, s.19.
[62] Âb-ı hayât teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.11/12), (g.246/1); **ERD** (77/4), (88/3), (91/11); **KÜD** (23/43), (28/26), (135/4); **DÖR** (g.28/3), (g.74/7); BH – (8-A/13).
[63] Âb-ı hayât teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (terci'-bend 1/27)
[64]Âb-ı hayvân teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (terci'-bend 1/45), (g.124/1), (g.254/10); **ERD** (14/4), (34/2).
[65] Uludağ, a.g.e., s. 20.
[66] Âb u gil libâsı teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (83/18).
[67] Abd-ı âbık teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
DÖR (k.1/17).
[68] Agu teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

âh

1.İnilti, inleyiş, inlemek.[71] 2.Beddua.[72] 3.Âşığın göklere erişen "alevli, dumanlı"[73] inleyişi, feryadı.[74] 4.Feryat etmek.[75] 5.Allah'a yalvarıp yakarma, Allah aşkından dolayı inleyiş içerisinde olma.[76]

âh-ı cân

Âşığın gönlünden kopup gelen ilahi aşkın tezahürü olan inleyişler, iniltiler.[77]

âh-ı dûd-engîz

Âşığın dumanlar çıkaran yakıcı iniltisi.[78]

âh-ı seher

Âşıkların, garip gurebanın seher vakitlerinde ah edip inlemeleri.[79]

âh-ı serd

Şiddetli inleyişler, ah sesleri.[80]

KAD (g.126/11); ERD – (102/9).

[69] Agu teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (23/7), (56/8).

[70] Agu teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (terkib-bend 1/60); ERD – (88/2); KÜD – (38/5).

[71] Âh teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (29/2), (95/10), (74/3), (125/7), (140/8), (münacat 4/11); **KÜD** (7/126), (10/12-13), (11/7), (17/15), (23/15), (32/11), (46/2-32-33-46), (53/9), (54/7), (59/16), (62/7), (65/1), (67/2), (72/2), (77/12), (111/1), (121/18), (122/11); **DÖR** (g.13/3), (g.37/2); **BH** (56-A/8).

[72] Âh teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KÜD (84/1).

[73] Ahmet Talat Onay (Haz. Cemal Kurnaz), **Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı**, Kurgan Edebiyat, Ankara, 2013, s. 44.

[74] Âh teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (93/2); DÖR – (g.24/1), (g. 31/5); SVN – (567, 686).

[75] Âh teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
DÖR (g.24/2).

[76] Âh teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
BH (3-B/4); **GSR** (888).

[77] Âh-ı cân teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (93/5).

[78] Âh-ı dûd-engîz teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
DÖR (g.48/4).

[79] Âh-ı seher teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KÜD (7/129).

[80] Âh-ı serd teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

âh etmek

Feryat etmek.[81]

âh eylemek

Ah etmek, inlemek.[82]

‘âlem

1.Kâinat, dünya.[83] 2. Aşk meydanı.[84] 3.Allah’tan gayrı her şey; halk, insanlar, mahlukat.[85]

a‘mâ

Hakikati göremeyen, kalp gözü kapalı olan.[86]

‘amel

1.İş, amel.[87] 2.Dinî emirleri yerine getirme; ibadette bulunma.[88]

GSR (866).

[81] Âh etmek teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.70/2); **ERD** (59/11), (95/10); **KÜD** (23/76), (80/1); DÖR – (g.22/4); **GSR** (726, 895, 896).

[82] Âh eylemek teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.28/1), (g.107/3), (g.240/1), (g.256/3); **ERD** (29/1); **KÜD** (27/12); **SVN** (729); **GRT** (2669).

[83] ‘Âlem teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (terci‘-bend 1/10), (terci‘-bend 1/29-39-49-55-63-71-74-80), (terci‘-bend 2/39-69-91), (müstezad 1/4-5), (k.10), (g.3/11), (g.23/3), (g.32/2), (g.49/3), (g.119/10), (g.132/8), (g.145/6), (g.148/5), (g.150/5-9), (g.159/7), (g.209/4), (g.243/1), (g.257/4), (g.284/16); **ERD** (21/6), (46/2), (50/1-3), (51/4), (53/12), (58/16-17), (70/24), (77/2), (85/7-14), (89/11), (94/2), (95/9), (125/1), (131/4), (135/4-5), (138/2), (1.mesnevi/8), (2.rubai), (53.rubai); **KÜD** (1/1), (4/140-149) (7/5), (23/2-19), (27/1), (28/2), (29/3), (33/6-29), (34/17), (54/5), (55/1), (59/13), (80/14), (94/16), (99/13), (109/25), (130/12); **DÖR** (g.64/3), (g.68/5); **SVN** (25, 53, 96, 99, 114, 118, 230, 232, 235, 246, 284, 520, 523, 526, 532, 647, 657); **BH** (54-B/8); **GSR** (130, 211, 348, 349, 352, 421, 556, 610, 727, 822, 873, 891).

[84] ‘Âlem teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (51/4).

[85] ‘Âlem teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.10/5), (g.14/3-8), (g.18/2), (g.26/11), (g.50/3), (g.52/9), (g.63/8), (g.65/5), (g.94/3), (g.106/10), (g.119/2), (g.130/3-4-5), (g.131/12), (g.134/3), (g.147/1), (g.158/9), (g.182/6-9), (g.228/2), (g.289/1), (g.293/6); **ERD** (40/7), (53/5), (83/6), (98/5), (30.rubai); **GRT** (1656); **GSR** (186).

[86] a‘mâ teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (119/5); **KÜD** (7/91).

[87] ‘amel teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.169/5); **DÖR** (g.64/5); **KÜD** (46/22); **SVN** (485).

[88] ‘Amel teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

‘ârif

Hakikat sırrına eren, irfan sahibi kimse.[89]

‘ârif-i vakt

Zamanının bilgesi.[90]

‘âşık

1.Mecazi aşka tutulmuş kimse.[91] 2.İlahi aşka tutulmuş olan, Allah’ı ve Hz. Peygamber’i çok seven kimse.[92]

KÜD (4/126), (56/9), (57/4), (79/18), (80/3), (82/7), (85/31), (87/19), (97/8), (105/5), (112/8), (132/8); **SVN** (503, 739); **GRT** (1013, 1638, 1639, 1641, 2491, 2493, 2752, 2851); **BH** (10-A/4), (25-B/2), (35-A/11); **GSR** (47, 50, 851, 564, 858).

[89]‘Ârif teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (terci‘-bend 1/57), (k.1/68), (g.1/11), (g.19/4), (g.22/9-10), (g.40/3), (g.53/6-9), (g.66/4), (g.76/9), (g.86/7), (g.87/9), (g.92/11), (g.119/6), (g.126/3-6), (g.127/8), (g.134/6), (g.139/5), (g.146/5), (g.148/5), (g.152/4), (g.189/1), (g.191/2-7), (g.192/4), (g.193/3-4), (g.234/3), (g.235/8), (g.242/7), (g.282/2-4); **ERD** (13/2- 13), (23/14), (36/3), (39/8), (89/14), (92/10), (102/9), (123/1), (130/11), (132/12), (134/1-11), (1.mesnevi/1); **DÖR** (g. 50/5); **GRT** (738, 1024); **BH** (7-B/2), (9-B/3), (22-A/5), (22-B/11), (24-A/6), (24-B/3), (25-B/8), (42-B/11), (43-B/6-7-8), (44-A/11), (44-B/6), (50-A/9).

[90] ‘Ârif-i vakt teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
GSR (191).

[91] ‘Âşık teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (terkib-bend 2/15-28), (g.69/2), (70/3-7), (g.72/2-7), (g.88/5), (g.185/2), (g.188/5), (g.249/9), (g.287/12); **KÜD** (28/13), (35/14), (130/16); **DÖR** (g.15/2), (g.30/4), (g.36/1), (37/4), (g.38/3), (g. 41/5), (g. 52/8), (g.57/5), (g.59/6).

[92] ‘Âşık teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

KAD (k.8), (g.6/3), (g.19/3), (g. 140/5), (g.12/1-3-6), (g.13/5), (g.24/4-5), (g.27/5), (g.34/3), (g.35/1), (g.40/1-5), (g.41/2), (g.45/4), (g.47/2), (g.48/2), (g.49/5), (g.52/12-13), (g.56/12), (g.57/9), (g.59/2-3-8), (g.62/13), (g.63/10-11-13), (g.83/3-4), (g.88/4), (g.89/1-2-8-9), (g.91/15), (g.105/5), (g.126/1), (g.131/1), (g.172/2), (g.180/3), (g.191/1), (g.193/1), (g.195/9), (g.203/2), (g.206/4), (g.209/5), (g.224/3-4), (g.225/4), (g.226/5), (g.228/4), (g.229/4), (g.236/10), (g.238/1), (g.244/6), (g.257/7), (g.260/5), (g.262/2-3), (g.285/20), (g.292/1); **ERD** (1/5), (4/3), 10/4), (5/2), (5/9), (6/5), (7/6), (8/6), (8/12), (8/14), (8/15), (8/16), (10/1), (10/3), (10/4), (10/5), (10/6), (12/14), (15/1-2-3-7-9), (17/8-9), (18/1-2), (21/4-5-6), (24/4-5-10-11), (27/6), (31/5), (33/3-4), (35/3-4-5-7), (37/11), (38/1-2-4-6), (39/2-4-6),(40/1-9), (41/4), (43/7), (45/1-2), (52/8-9), (53/13-15), (59/4-6), (60/8), (67/5), (68/3), (72/3-11-12-13), (75/13), (77/6), (78/2), (82/6-7-8), (83/9), (84/5), (87/2), (89/12), (95/6-11), (99/4-10), (108/6-10), (109/9), (110/4), (111/2-4), (113/4), (116/6), (119/2-6), (122/1-11), (122/9), (125/5-6-9), (131/3-5-8), (138/4), (144/3), (pendname 2/11), (7.rubai), (9.rubai), (13.rubai), (14.rubai), (37.rubai), (38.rubai), (57.rubai), (60.rubai), (64.rubai); **KÜD** (12/14), 13/19), (112/3), (24/18), (25/15), (29/15), (45/5), (50/5-15-16), (51/16), (52/2-5), (53/1), (59/8), (74/4), (77/11), (79/20), (83/1-4), (85/12-37), (87/29-40), (89/45-53), (97/3), (99/12), (104/15), (106/12), (115/4-5), (121/5), (129/16), (131/5); **DÖR** (k.1/7-8), (g.19/2), (g.32/5), (g.43/1), (g.43/4), (g.55/1), (g.55/2); **SVN** (177, 178); **GRT** (220, 1036, 1374, 2293); GSR – (567, 570, 573, 583, 584, 587, 715, 864 865, 867, 870, 871, 872, 874, 957).

‘âşık-ı bîçâre

Biçare âşık; derviş.[93]

‘âşık-ı Hak

Hak âşığı.[94]

‘âşık-ı harâbâtî

Harabata mensup âşık.[95]

‘aşk bkz. ‘ışk

âyîn

Bir tarikatin kendine has zikir merasimi.[96]

[93] ‘Âşık- bîçâre teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **ERD** (31/4), (144/2); **KÜD** (15/8).

[94] ‘Âşık-ı Hak teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **SVN** (390).

[95] ‘Âşık-ı harâbâtî teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **DÖR** (4. terci‘-bendin vasıta beyti)

[96] Âyîn teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **ERD** (35/6), (92/5).

B

bâde

Aşk şarabı.[97]

bâde-i câm-ı ezel

Ezel kadehinin şarabı; ilahi aşk.[98]

bâde-i hâm

Ham halde olan şarap; dünyalık heves.[99]

bâde-i şevk

İnsanı cezbeye getiren ilahi aşk şarabı.[100]

bahr

1.Deniz, göl.[101] 2. Aşk denizi. [102]

bahr-i bî-pâyân

Uçsuz bucaksız deniz; ilahi aşk.[103]

bahr-i ışk

Aşk denizi.[104]

bahr-i Ummân

1.Uçsuz bucaksız deniz.[105] 2.İlahi aşkın hudutsuz deryası.[106]

---

[97] Bâde teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.83/2), (3. terci'-bend/2.bend); **GRT** (2279, 2861).

[98] Bâde-i câm-ı ezel teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g. 8/8).

[99] Bâde-i hâm teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.33/4)

[100] Bâde-i şevk teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
DÖR (k.4/9).

[101] Bahr teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (70/16); **SVN** – (280).

[102] Bahr teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD – (g.100/2), (g. 143/1); **ERD** (1/4).

[103] Bahr-i bî-pâyân teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.13/10); **ERD** (8/20), (85/4), (98/23).

[104] Bahr-i 'ışk teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD – (14/5).

bahrî

Ördek; ilahi aşk denizine dalmış olan âşık.[107]

bâr-ı ‘ışk

Aşkın yükü; aşk yolunda çekilen sıkıntı.[108]

bekâ

1.Ebedilik, ölümsüzlük.[109] 2.Varlığının sonu olmayan; ölümsüz.[110]

bekâ bulmak

Sonsuzluğa erişmek.[111]

bekâ iklîmi

Sonsuzluk iklimi, sonsuzluk vatanı.[112]

bekâ mülkü

Ebediyet âlemi; Ahiret.[113]

bekâ yurdu

Ebediyet yurdu; Ahiret.[114]

---

[105] Bahr-i Ummân teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (terci‘-bend 1/41), (terci‘-bend 2/70-77).
[106] Bahr-i Ummân teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.156/4); **ERD** (13/1), (25/2), (79/4).
[107] Bahrî teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.134/1); **ERD** (87/4), (87/5).
[108] Bâr-ı ‘ışk teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
DÖR (g.43/6).
[109] Bekâ teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.68/2); **ERD** (37/10), (54/7), (59/6), (59/7), (60/7), (85/3), (98/34), (102/4), (109/5-6), (122/8), (132/12); **KÜD** (1/62), (4/19), (27/8), (31/20), (72/11), (87/9), (96/21), (97/11).
[110] Bekâ teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KÜD (1/79), (1/82), (38/18), (41/22), (50/13).
[111] Bekâ bulmak teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (85/3).
[112] Bekâ iklîmi teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
GRT (619, 1940).
[113] Bekâ mülkü teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KÜD (41/6), (63/1), (85/10), (27/6), (91/10).
[114] Bekâ yurdu teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (98/15).

bekrî

İlahi aşk sarhoşu olmuş derviş.[115]

belâ

1.Dert, sıkıntı.[116] 2.İlahi aşk yolunda çekilen, Allah tarafından imtihan için kula gönderilen sıkıntılar, dertler.[117]

belâ bahri

Belâ denizi; Allah yolunda katlanılan sıkıntılar.[118]

belâ-keş

Bela çeken; Allah'tan gelen sıkıntılara katlanan kişi.[119]

benî Halvet

Halvete giren, tasavvuf ehli kişiler.[120]

benlük - benlik

İnsanın egosu, nefsi, nefsani arzuları.[121]

benlik da'vâsı

Nefsani arzuların güdülmesi.[122]

---

[115] Bekrî teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.127/1-5), (g.128/5).
[116] Belâ teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (terci'-bend 1/15), (g.19/4), (g.21/8), (g.76/4), (g.97/5), (g.133/5); **BH** (57-B/1).
[117] Belâ teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.46/1), (g.110/2), (g.137/3), (g.180/5), (g.184/4), (g.282/8); **ERD** (27/7), (41/8), (51/3), (129/4), (133/3), (135/1).
[118] Belâ bahri teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (27/4).
[119] Belâ-keş teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (27/6).
[120] Benî Halvet teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (74/5).
[121] Benlük – benlik teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (72/10).
[122] Benlik da'vâsı teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (12/5), (19/8).

benlik hicâbı

İnsanın utanması gereken, onu esas maksudundan yani Allah'tan uzaklaştıran benliği, nefsi.[123]

bezm sultânı

Elest bezminin sultânı olan Allah. [124]

bî-derd

Aşk derdiyle dertlenmemiş kişiler; ehl-i tarik olmayanlar.[125]

bî-mekân

Mekândan münezzeh olan Allah'ın sıfatlarından biri.[126]

bî-zamân

Belli bir zamanla sınırlı olmayan; Allah.[127]

birlik

Vahdet; Allah'ın varlığının tek ve biricik oluşu, kulun fenafillah mertebesinde varlığını bu ebedi varlıkta yok etmesi.[128]

birlik şerbeti

Vahdet şarabı.[129]

---

[123] Benlik hicâbı teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **ERD** (98/37); **GSR** (954).
[124] Bezm sultânı teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **GRT** (2816).
[125] Bî-derd teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **KAD** (g.36/2), (g.293/7); **ERD** (26/6), (27/5), (37/7), (46/1-2-8); **KÜD** (15/2), (92/8), (125/9), (25/17), (117/11), (120/8), (122/3); **DÖR** (g.74/2).
[126] Bî-mekân teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **ERD** (85/14); **KÜD** (2/3), (7/2); **GSR** (908).
[127] Bî-zamân teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **ERD** (85/14); **KÜD** (2/3), (7/2).
[128] Birlik teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **ERD** (1/7-9), (41/3); **GRT** (1974, 2204, 2815); **BH** (22-A/11).
[129] Birlik şerbeti teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **ERD** (1/6).

bülbül

1.Edebiyatta gül-bülbül mazmunlarıyla kendine yer edinen ve âşık tipinde olan kuş türü.[130] 2. Derviş.[131] 3. Hz. Peygamber.[132]

[130] Bülbül teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.12/7), (g.73/6), (87/1), (g.60/9), (g.89/4), (g.118/2), (g.126/9), (g.130/7), (g.145/1), (g.193/3), (g.252/4); **ERD** (137/4), (138/3), (141/3), (145/2); **KÜD** (28/13), (29/1), (79/11), (29/10), (31/18), (32/11), (33/26-27-40), (34/9), (35/12-13-16-17), (41/15), (76/10), (85/19); **SVN** (174); GRT (37, 48, 621); **BH** (21-B/8), (56-A/2-8); **ŞEN** (479); **GSR** (167, 169, 178, 663, 741).
[131] Bülbül teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.236/6); **ERD** (112/5); **KÜD** (29/11), (47/27), (71/6), (69/8), (85/29), (89/26), (97/3), (106/13).
[132] Bülbül teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
GRT (49).

C

câm

1. Şarap kadehi, "ufak, billûr bardak."[133] [134] 2."Allah dostunun kalbi."[135] [136]

câm-ı 'ışk

Aşk şarabı.[137]

cân

1.Can, ruh.[138] 2. Allah.[139] 3.Hz. Peygamber.[140] 4.Derviş.[141] 5.Nefis.[142]

---

[133] Onay (Haz: Cemal Kurnaz), a.g.e., s. 102.

[134] Câm teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.244/4).

[135] Ethem Cebecioğlu, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, Otto Yayınları, Ankara, 2014, s. 91.

[136] Câm teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.46/4), (g.122/1); **ERD** (1/2), (132/7-8-9); **GSR** (948).

[137] Câm-ı 'ışk teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
DÖR (g.43/2), **ERD** (11/4).

[138] Cân teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (n.1/1), (terci'-bend 1/9), (gevhername 5), (terci'-bend 1/25-35-42-56-58-77), (terci'-bend 2/3-33), (terkib-bend 2/10-13-22-24), (k.1/7-30-34-36-44-45-76), (g.2/1-6), (g.3/1-9), (g.4/8), (g.8/1), (g.13/1), (g.14/8), (g.15/4), (g.17/3), (g.18/5), (g.19/6-10), (g.22/5), (g.23/1-7), (g.24/7), (g.26/2-7), (g.34/1-5), (g.37/1), (g.42/5), (g.46/3), (g.46/4), (g.52/6-8-12), (g.54/1-2), (g.55/6), (g.56/8), (g.63/5-7-13), (g.67/1-2-4), (g.73/1), (g.76/9), (g.79/4), (g.85/1), (g.86/4), (g.93/1-11), (g.94/3), (g.96/3), (g.106/1-5), (g.121/1), (g.124/1-7-8), (g.125/1-5-6),, (g.130/5), (g.131/2-5-7), (g.132/1-11), (g.133/10), (g.134/1-2), (g.135/3), (g.145/5-11-14), (g.146/1-8), (g.151/1), (g.151/6), (g.152/1-2-6), (g.154/1), (g.156/2), (g.158/1-5), (g.165/2), (g.181/1), (g.184/9), (g.189/11), (g.190/4), (g.191/1-4-9), (g.192/8), (g.193/7), (g.195/8), (g.196/5), (197/1), (g.202/2), (g.205/1), (g.214/1), (g.227/3), (g.229/1-2), (g.231/1), (g.283/5), (g.242/7), (g.244/7), (g.250/6), (g.252/2), (g.253/7), (g.254/1), (g.255/1-4), (g.258/2), (g.259/1-2), (g.274/2), (g.275/1), (g.276/1-3-5), (g.281/1-5), (g.282/3), (g.284/9), (g.287/8), (g.291/1-13), (g.291/1-2-6), (g.294/1-9); **ERD** (1/2), (7/10), (34/1), (4/3), (4/16), (8/3), (8/10), (12/1-10), (16/4-7), (17/6), (18/2), (21/2-5), (33/2), (34/1), (35/1-2), (37/4), (38/1), (40/4), (42/7), (43/3-5), (45/2-5-9), (47/1-5), (56/6-7), (58/12), (60/2), (68/2), (70/10), (73/8), (74/1-6-8-9), (75/4-), (78/1-2-3-4-5-6-7-8-9-10-11), (79/1), (80/3), (82/5-10), (83/12), (84/2), (85/1-7-11), (87/1-2), (88/3), (89/2-14), (93/1), (95/1-3), (98/10), (99/1-3-7-10), (100/1), (104/3-4-9), (107/3), (108/1-2-7), (109-1- 2), (110/1), (119/3), (120/1), (121/4), (122/5), (123/2-3-8), (125/1), (126/7), (129/5-7), (130/2), (132/4-6), (133/1), (134/2), (135/6-8-9), (137/1), (138/4), (139/3-4), (1.mesnevi/10), (pendname 5/2-4-12-13-14-19-23-25), (6.rubai), (7.rubai), (56.rubai); **KÜD** (23/75), (33/1), (114/4), (1/31), (3/28), (7/33-156), (8/6), (10/16), (11/7-20), (13/18), (20/16), (23/75), (25/4-12-22), (27/7), (30/5), (33/1), (40/7), (43/1), (46/16), (47/35), (56/14-15-17), (58/10), (59/1), (61/15), (74/19), (77/6), (84/10), (85/40), (86/27), (87/22), (89/6-23), (90/5), (91/32), (92/7), (96/9-12-21), (100/13), (104/10-12), (112/1), (114/4), (115/11), (126/13), (128/1), (141/2); **DÖR** (k.1/14), (g.20/6), (g.66/1), (k.5/15), (g.6/5), (g.10/4), (g.19/4), (g.20/6), (g.21/4), (g.30/2), (g.31/4), (g.31/5), (g.33/5), (g.39/3), (g.41/1), (g.41/3), (g.49/4), (g.52/4), (g.57/6), (g.66/7), (g.69/3), (g.70/4), (g.78/1), (g.81/6), (1. terci'-bend /7.bend), (2. terci'-bend /7.bend), (6.muhammes/5.bend), (14.tuyuğ), (16.tuyuğ), (23.tuyuğ), (97.tuyuğ); **SVN** (108, 159, 643, 93, 161, 171, 206, 276, 302, 308, 572, 636, 650, 682, 684, 702, 715); **GRT** (375, 1642, 2602, 194, 198, 230, 391, 525, 535, 555, 594, 642, 655, 745, 1040, 1154, 1373, 1395, 1400, 1419,

câna kalmak

Allah yolunda benliğinden geçememek.[143]

câna kıymak - cânına kıymak

Nefsini Allah yolunda öldürmek.[144]

cân bülbülü

Mürşit. [145]

cân gözü

Gönül gözü, kalp gözü.[146]

cân-ı cân

1.Tasavvuf ehli kişiler.[147] 2.İlahi aşk şarabı.[148]

1466, 1712, 1724, 1771, 1826, 1827, 1840, 1844, 1848, 1849, 1896, 2099, 20114, 2133, 2149, 2152, 2277, 2360, 2391, 2404, 2417, 2470, 2481, 2526, 2531, 2574, 2602, 2828, 2836, 2855, 2860); **BH** (17-B/3), (31-B/13), (36-A/8), (2-A/6), (6-B/12), (8-B/6), (9-B/2), (18-A/3-4), (23-A/3-4), (24-B/6), (33-A/2-4-5-9-10), (33-B/2-10-12-13), (34-A/1), (34-B/1-2-3-6-7-), (36-A/7-9), (41-B/10), (42-A/6), (44-A/1), (58-B/7); **ŞEN** (500); **GSR** (7, 153, 257, 315, 548, 724, 883, 906, 916, 933, 950, 953);

[139] Cân teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (32/2), (42/7).

[140] Cân teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
DÖR (k.6/5), **GRT** (61).

[141] Cân teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (45/4).

[142] Cân teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (56/7).

[143] Câna kalmak teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (35/4), (98/38).

[144] Câna kıymak – cânına kıymak teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (35/4), (98/36), (115/5), (125/5).

[145] Cân bülbülü teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (101/4).

[146] Cân gözü teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (terci'-bend 1/12), (g.211/5), (g.244/8), (g.255/7); **ERD** (26/10), (68/5), (82/9); **KÜD** (30/1), (31/1).

[147] Cân-ı cân teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
DÖR (2. terci'-bend/1.bend).

[148] Cân-ı cân teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
DÖR (3. terci'-bend/5.bend).

cân-ı bîgâne

Dünyaya kayıtsız olan, onu umursamayan kişi; şeyh, mürşit.[149]

cân-ı cânân

1.Allah.[150] 2.Âşık.[151]

cân-ı ebed lâ-yemût

Varlığı baki olan, ölümsüz; Allah.[152]

cân-ı muhib

Âşık.[153]

cânlar cânı

Canların canı olan Hz. Peygamber.[154]

cân oynamak - cânı oynamak

İlahi aşk ile coşma.[155]

cân vermek

1.Kulun canını Allah yolunda feda etmesi.[156] 2.Allah'ın Hallak ismiyle kullarını yaratıp onlara ruh vermesi, Rezzak ismiyle de onları rızıklandırması.[157] 3.Diriltmek.[158]

---

[149] Cân-ı bîgâne teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.143/1).

[150] Cân-ı cânân teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (terkib-bend 2/10).

[151] Cân-ı cânân teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.121/1).

[152] Cân-ı ebed lâ-yemût teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (terci'-bend 2/51).

[153] Cân-ı muhib teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
GSR (751).

[154] Cânlar cânı teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (77/9).

[155] Cân oynamak - cânı oynamak teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (76/10).

[156] Cân vermek teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.15/5), (g.81/2); **ERD** (6/1-2), (11/6), (23/8), (39/1), (46/10), (78/1), (89/14), (92/5), (93/4), (98/38), (99/2), (121/3), (125/2), (129/8), (130/8), (138/4), (pendname 5/1).

cânân - cânâne

1.Sevgili.[159] 2. Allah.[160]

cânân ili

Sevgilinin diyarı; Kabe.[161]

cânân sırrı

Allah'ın zatının bilgisine yönelik ilahi gizlilikler.[162]

cânân zülfü

Allah'ın tecelli etmesi, bir nesnede zuhur etmesi.[163]

cehd

İnsanın nefsiyle mücadele etmesi.[164]

cehd etmek - cehd eylemek

1.Mücadele etmek, çabalamak.[165] 2.Nefis mücadelesi; mücâhede.[166]

---

[157] Cân vermek teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KÜD (2/1).

[158] Cân vermek teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
GSR (172).

[159] Cânân - cânâne vermek teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.254/1); **DÖR** (g.23/2), (g.81/6), (2. terci'-bend/1.bend); **ERD** (70/10).

[160] Cânân - cânâne vermek teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.67/4), (g.151/1), (g.294/9), (g.241/4), (terci'-bend 3/4); **ERD** (6/1), (14/5), (34/1), (40/4), (89/2), (93/1), (99/3); **KÜD** (43/1).

[161] Cânân ili teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (81/1-3-4-5-6-7-8).

[162] Cânân sırrı teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.134/1).

[163] Cânân zülfü teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
GRT (2124).

[164] Cehd teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.201/5); **ERD** (4/11); **KÜD** (7/32), (106/2).

[165] Cehd etmek – cehd eylemek teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KÜD (100/9).

[166] Cehd etmek – cehd eylemek teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (1/3), (59/12); **KÜD** (7/40); **DÖR** (76.tuyuğ), **SVN** (637); **GSR** (954).

cemâl

1.Güzellik.[167] 2.İlahi güzellik, Allah'ın güzelliği. "Cemâl, 'Hakk'ın rahmet tecellisi', Celâl de 'kahr tecellîsi'dir."[168] Allah "Cemâl-i Mutlak"tır. Bu, ebedi güzel olan Allah'ı tarif eder. Bu güzelliğe sahip olan Allah kendi sıfatından bahşederek insanı yaratmıştır. İnsana kendi ruhundan ve güzelliğinden vermiştir. İnsandaki güzelliğin asıl sebebi de budur.[169]

cemâl-i dost

Allah'ın güzelliği.[170]

cenâbet

Gönlün Allah'tan gayrı şeylerle meşgul olmasından dolayı kötü olması.[171]

cezbe

İlahi coşkunluk hali. Tarikat ehlinin Allah düşüncesiyle kendinden geçmesi, Allah'ın da bir nevi onu kendine doğru çekmesi. "İki türlü cezbe vardır: 1- Gizli (Hafi) cezbe: Kulun Hakk'ı sevmesi 2- Açık (celî) cezbe: Hakk'ın kulu sevmesi. Meczub ile mecnun arasında fark vardır. Cezbe, cinnet değildir." [172] [173]

cîfe

1.Leş, ölü.[174] 2.Dünya.[175]

---

[167] Cemâl teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (30/1); **KÜD** (86/28), (91/38); **DÖR** (g.44/4); **SVN** (353); **GSR** (443).
[168] Azmi Bilgin, **Ümmi Sinan Divanı**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2000, s.LVI.
[169] Cemâl teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (terci'-bend 1/13), (g.133/3), (246/12), (g.59/5-9), (g.64/3), (g.133/9), (g.188/6), (g.251/5), (g.257/8), (terkib-bend 2/13); **ERD** (9/1), (21/3), (91/13), (100/11), (120/7), (130/7), (132/1), (137/1); **KÜD** (54/14), (89/12); **GRT** (59, 360, 1003, 1948, 2014, 2015, 2847).
[170] Cemâl-i dost teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (4/12).
[171] Cenâbet teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (91/5-6).
[172] Ethem Cebecioğlu, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, Otto Yayınları, Ankara, 2014, s. 101.
[173] Cezbe teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (62/6); **KÜD** (24/18).
[174] Cîfe teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
GSR (258).
[175] Cîfe teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (67/6), **GRT** (2309).

cîfe tâlibleri

Dünyaya talip olan, dünyayı ahirete tercih eden kişiler.[176]

[176] Cîfe tâlibleri teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **ERD** (67/7).

Ç

çul

Dervişlik libası; dünya nimetlerinden uzak kalmaya talip olma.[177]

[177] Çul teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **ERD** (83/9).

D

danışman

Dinî yönden örnek şahsiyetler, yol gösterici kişiler.[178]

derbend

Geçit; kulu maddi zevklere sürükleyen dünya.[179]

derd

1.Tasa, sıkıntı.[180] 2. İlahi aşk.[181] 3.Günah. [182]

derde düşmek

İlahi aşka tutulmak.[183]

derde sataşmak

Derde düşmek; ilahi aşk ile hemhal olmak.[184]

---

[178] Danışman teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
BH (12-A/13).

[179] Derbend teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (101/9).

[180] Derd teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (k.122), (g. 2/7), (g.124/11), (g.125/6); **ERD** (8/14), (34/6), (71/7), (pendname 3/12); **KÜD** (4/135), (5/9), (7/5), (11/12), (12/41), (26/5), (45/1-14), (47/5), (101/1), (108/10), (114/14); **DÖR** (g.52/9), (g.56/5); **SVN** (592, 702); **GRT** (1994); **BH** (20-A/2), (55-A/11); **ŞEN** (444, 490); **GSR** (561, 724).

[181] Derd teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.23/1), (g.81/1), (g.86/1), (g.36/2), (g.46/1), (g.49/1), (g.86/1-4), (g.126/8), (g.129/2), (g.154/1), (g.176/4), (g.178/2), (g.204/3), (g.213/2), (g.227/1), (g.229/3), (g.242/5), (g.259/5), (g.267/2), (g.284/2); **ERD** (6/3), (14/1), (18/1), (22/1-9), (38/2), (40/1-2-7), (43/2-3-4-7-10-12), (44/4-5-6), (45/1-4-5-6-7-9), (46/1-2-7-11), (57/1), (58/7), (66/1), (71/1), (72/2-3-13), (74/2-10), (95/9-10), (96/5), (97/14), (99/1), (125/3), (130/4), (131/1-3-9), (135/1-2-6-9), (138/1), (141/1), (pendname 6/13), (50.rubai); **KÜD** (1/70), (1/38-134), (2/12), (4/34-154), (7/126), (10/6), (12/17), (15/2), (20/18), (25/17-26), (50/15), (53/9), (54/19), (59/16), (61/11), (62/8), (67/2), (71/7), (72/1-4), (73/9), (77/12), (89/4-20), (92/3-8), (104/1), (108/10), (117/9-11), (122/1), (123/1-12), (125/1-2-4), (127/26), (129/18), (130/18), (131/24); **SVN** (32); **BH** (30-A/11), (56-A/7); **GSR** (573, 866, 893, 894, 905).

[182] Derd teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KÜD (91/9); **SVN** (546, 547).

[183] Derde düşmek teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (13/9), (14/1), (46/9).

[184] Derde sataşmak teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.184/8); **KÜD** (26/1); **DÖR** (g.29/1).

derd-i âh

Allah'a duyulan aşk sebebiyle ah edip inlemek.[185]

derd-i firâk

Kulun Allah'ın nur cemâlinden uzak olması sebebiyle içine düştüğü dertler, sıkıntılar.[186]

derd-i firkat

Ayrılık derdi; kulun Cemâl-i Mutlak'tan uzak oluşu sebebiyle muzdarip olduğu sıkıntılı haller. [187]

derd-i yâr

Allah aşkı sebebiyle sufinin içerisinde bulunduğu hal.[188]

derd-mend

Dertli; âşık.[189]

derd odu

Aşk ateşi.[190]

dervîş

Bir tarikata mensup olup bir şeyhe intisap eden, dünya meşguliyetleriyle, tuzaklarıyla uğraşmayan, ehl-i tarik kişi.[191]

---

[185] Derd-i âh teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (7/6).
[186] Derd-i firâk teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (129/6).
[187] Derd-i firkat teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (52/1).
[188] Derd-i yâr teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (7/6), (24/1), (52/6), (96/5), (97/15), (109/2).
[189] Derd-mend teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KÜD (122/3) **DÖR** (g.56/5).
[190] Derd odu teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (22/3-4-5-6-8), (50.rubai).
[191] Dervîş teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.149/7), (52/10), (g.180/2), (190/1), (g.193/11); **ERD** (14/3), (28/1-2-3-4-5-6-7-8-9), (44/4), (47/7), (55/1-2-3-4-5-6-7-8-9-10-11), (58/17), (86/5-6-7-8), (89/9), (113/5), (116/1), (142/9); **KÜD** (1/107), (4/18), (7/131), (12/30), (25/3), (58/9), (62/1-2-3-4-5-6-7-8-9-10-11), (65/12), (74/3), (84/1-2-3-4-5-6-7-8-9-10-11-12-13-14-15), (86/30), (87/10), (95/7), (117/7), (119/3), (120/7), (130/8); **DÖR**

dervîş-nihâd

Derviş tabiatlı kimse.[192]

deryâ

1.Deniz.[193] 2.Allah, Allah aşkı.[194]

deryâ-yı ‘ışk

Aşk denizi.[195]

deryâ-yı vahdet

Vahdet denizi.[196]

dil-ârâ

1.Sevgili.[197] 2.Allah.[198] 3.Hz. Peygamber.[199]

dilber

1.Güzel.[200] 2.Allah.[201]

(g.27/4), (56. tuyuğ), (58.tuyuğ), (59.tuyuğ), (60.tuyuğ), (61.tuyuğ), (62.tuyuğ), (68.tuyuğ), (70.tuyuğ); **GRT** (154, 1769, 2479, 2727); **BH** (6-B/4), (17-B/5), (18-B/11); **GSR** (620, 633).

[192] Dervîş-nihâd teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **KAD** (g.275/4).

[193] Deryâ teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **KAD** (g.60/10); **GRT** (1895); **BH** (48-A/11).

[194] Deryâ teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **ERD** (31/5), (68/6), (85/17), (98/22), (108/11), (119/7), (131/9), (133/12); **GRT** (1537, 1561).

[195] Deryâ-yı ‘ışk teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **DÖR** (g.37/2).

[196] Deryâ-yı vahdet teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **KAD** (g.237/3), (g.260/1).

[197] Dil-ârâ teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **KAD** (g.125/1).

[198] Dil-ârâ teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **ERD** (130/10).

[199] Dil-ârâ teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **KAD** (n.1/6).

[200] Dilber teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **KAD** (g.61/1-2), (g.70/1), (g.88/1), (g.110/5), (g.127/9), (g.187/4); **DÖR** (g.5/6), (g.19/4), (g.43/1), (g.51/4), (g.52/9), (g.57/6).

[201] Dilber teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **KAD** (g.243/5).

dilber-i cânâne

Allah.[202]

dilber-i rânâ

Hz. Peygamber.[203]

dost

1.Arkadaş.[204] 2. Allah.[205] 3.Hz. Peygamber. [206] 4.Allah'ın sevgili kulları.[207]

dost ışkı

Allah aşkı.[208]

dost bağçesi

Tekke.[209]

dost câmı

İlahi aşk şarabı.[210]

---

[202] Dilber-i cânâne teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **KAD** (g.143/2).

[203] Dilber-i rânâ teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **KÜD** (20/1).

[204] Dost teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **ERD** (61/5), (81/1); **KÜD** (6/9), (125/5), (12/11), (23/41), (35/17), (58/13), (87/11), (122/4), (132/15-17), (142/1); **DÖR** (g.39/4), (g.58/5); **BH** (2-A/8), (18-A/1 3), (25-A/2) (41-A/11-13); **ŞEN** (36, 72, 122, 149-263-277).

[205] Dost teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **KAD** (g.150/2); **ERD** (1/8), (2/3), (52/10), (4/13), (6/1), (6/2), (6/3), (7/3), (7/4), (7/5), ;(7/7), (7/8), (7/11), (8/10), (9/1), (9/3), (9/5), (10/1), (10/2), (10/7), (11/1-2-3-4-7), (13/7-9), (17/6), (18/2-6), (20/3), (23/13), (24/3-9), (24/9), (26/3-9), (28/5-6), (33/2-3-4), (34/6), (35/1-6-7), (37/1-10), (38/3), (39/4), (41/6), (42/2-3-5-6-7-8), (52/10), (53/1-8-10-12-14), (54/6), (55/3-6-8), (57/2-7), (60/10), (66/1-6), (72/3-7-8-9-11), (73/12) , (77/1-2-7-8-13), (78/1), (81/1-2), (83/4), (89/7), (95/1), (97/7), (99/9), (100/1), (108/1-2-8), (116/2-4-6), (119/4), (121/8), (125/3), (126/7), (128/1), (131/8), (132/11), (133/3), (141/3), (12.rubai), (14.rubai), (37.rubai), (59.rubai), (62.rubai); **KÜD** (4/85), (19/10), (23/41), (29/15), (47/34), (58/13), (60/11), (71/11), (74/3), (75/4), (83/12), (84/8), (89/8-20-56), (112/18); **DÖR** (2. terci'-bend); **SVN** (502, 551); **GSR** (871).

[206] Dost teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **KÜD** (21/5), (23/41).

[207] Dost teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **KÜD** (84/4); **SVN** (760).

[208] Dost 'ışkı teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **ERD** (38/7).

[209] Dost bağçesi teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **KAD** (g.236/6); **ERD** (112/5).

dost derdi

Allah sevgisi.[211]

dost fikri

Allah düşüncesi; kulun Allah'la meşgul olması.[212]

dost hevâsı

Allah sevgisi.[213]

dost ili

Tasavvuf ehlinin Allah'a kavuşacaklarına, O'nun nur cemâlini göreceklerine inandıkları yer.[214]

dost katı

Allah'ın huzuru.[215]

dost sevdâsı

Allah aşkı.[216]

dost vaslı

Allah'a kavuşma.[217]

dost yolu

Allah yolu; ilahi aşk yolu.[218]

---

[210] Dost câmı teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **GSR** (949).
[211] Dost derdi teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **ERD** (6/3), (26/1), (46/8).
[212] Dost fikri teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **ERD** (53/7).
[213] Dost hevâsı teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **ERD** (7/5), (54/1).
[214] Dost ili teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **ERD** (76/4), **KÜD** (50/17).
[215] Dost katı teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **ERD** (67/1).
[216] Dost sevdâsı teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **ERD** (54/1).
[217] Dost vaslı teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **ERD** (26/2), (62. rubai).

dost yüzü

Allah'ın cemâli.[219]

dost zülfü

Allah'a olan bağlılık.[220]

dünyâ – dünye - dünyî

1.Canlıların yaşadığı yer; geçici âlem.[221] 2.Kendisinden kaçınılması, heves ve aldatıcılıklarından uzak durulması gerekli olan. Dünya, ebedi âlemi tasvir eden ukbanın zıddıdır. Tasavvufi düşünceye sahip ehl-i tarik kişiler dünyayı deni olarak nitelemiş ve kendisinden uzak durulması gerektiğini savunmuşlardır. Yalnız burada bir hususa dikkati çekmak gerekir. İslam tasavvufunda Hristiyanlıkta olduğu gibi bir ruhbancılık yahut Uzak Doğu dinlerinde olduğu gibi bir mistisizm yoktur. Bizim tasavvuf anlayışımızda dünyadan el etek çekmek, sufilerin dünyanın aldatıcılıklarından kendilerini sakınmalarını öğütlemedir. Aksi bir durum zaten şeriatı temel kaidesi ve düsturu kabul eden İslam inancına da aykırıdır.[222]

---

[218] Dost yolu teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (41/5), (46/10), (54/3), (56/1), (73/8), (100/5), (131/8), (132/2).

[219] Dost yüzü teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (33/4), (39/5), (49/5).

[220] Dost zülfü teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (57/4).

[221] Dünyâ – dünye – dünyî teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.13/4), (g.14/7), (g.49/2), (g.102/2), (g.118/6), (g.135/4), (g.183/1), (g.184/8), (g.195/10-11), (g.240/2); **KÜD** (1/8), (25/3), (27/20), (47/19- 23-25), (66/3), (85/10), (87/27), (89/30), (114/6), (123/4), (127/2), (130/1), (143/1); **SVN** (38, 240, 293, 363, 553, 582, 640, 693, 699, 707, 721); **GRT** (1610, 2638, 2744, 2754); **BH** (8-B/8), (12-B/6), (16-B/12), (28-A/3), (38-A/10), (47-B/11), (48-A/6), (48-B/2-4-11), (49-A/2-8), (49-B/8), (50-A/2), (50-B/5), (51-A/3), (52-A/9); **ŞEN** (72, 155, 193, 170-218-225-380-491); **GSR** (378, 710, 871).

[222] Dünyâ – dünye – dünyî teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (terkib-bend 1/8), (3. terci'-bendin vasıta beyti), (terkib-bend 1/15-33-45-47-50-52-56), (g.20/6), (g.26/2), (g.45/1), (g.48/2), (g.68/14), (g.85/6), (g.89/10), (g.90/12), (g.105/6), (g.106/4), (g.120/8), (g.128/3), (g.179/3), (g.235/7), (g.244/15), (g.256/4), (g.284/5-9-10-17, (g.235/7); **ERD** (4/10), (5/6), 18/2), (11/2), (28/3-4), (61/2), (67/1-4-6), (78/2), (81/7), (83/2), (88/9-11), (98/17), (100/5), (102/1-3-4-8), (104/10), (105/2-4-7), (108/6), (116/3), (119/2-8), (120/9), (125/6), (127/9), (128/3), (139/6), (pendname 7/6), (29.rubai); **KÜD** (1/79—80-99-101), (2/16), (13/6-9), (29/15), (40/1), (42/2), (46/7-12-37), (47/1), (48/3), (52/6), (59/2), (60/3), (60/3), (63/2), (64/5), (68/2), (69/1-10), (72/7), (73/6), (75/11), (77/21), (81/1), (82/5), (85/35-37), (87/3), (91/10), (96/6-7-23-24), (98/1), (100/7), (106/3), (108/8), (112/3), (113/5), (117/4), (118/8), (121/13), (126/9), (129/12), (133/1-4), (139/2), (140/3), (141/1); **DÖR** (k.3/17), **BH** (34-B/13), (35-B/1).

dünyâ agusu

Dünyanın insana tatlı gelen ama aslında onu ebedi felakete sürükleyen halleri.[223]

dünyâ âli

Dünyalık heveslerin tuzakları.[224]

[223] Dünyâ agusu teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **KÜD** (107/10).
[224] Dünyâ âli teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **KÜD** (21/5).

E

ehl-i dil

Gönül ehli; Hak yolundaki saf ve temiz kimseler.[225]

ehl-i hakîkat

Allah hakkında halka gizli olan esas hakikatlere ermiş olan tasavvuf ehli kişiler.[226]

ehl-i hâl

Hal ehli; tasavvuf ehli kişi.[227]

ehl-i keşf

Allah bilgisine vakıf olmuş kişiler.[228]

ehl-i niyâz

Dua ehli; her vakit dua üzere olup Allah'ın emir ve yasaklarına riayet eden kimseler.[229]

el almak

Bir şeyhe intisap edip tarikat yoluna girmek.[230]

emr-i ma'rûf

Emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker; iyilikleri emredip kötlüklerden nehyetme düsturunun kısaltılmış olarak söylenmiş biçimi; şeriat kapısının onuncu makamı. [231]

---

[225] Ehl-i dil teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
DÖR (g.21/1); **KÜD** (88/26) **GSR** (754, 959).
[226] Ehl-i hakîkat teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
BH (23-A/13).
[227] Ehl-i hâl teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
DÖR (g.66/6); **GRT** (1037); **GSR** (84, 509, 936).
[228] Ehl-i keşf teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KÜD (7/117).
[229] Ehl-i niyâz teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (terci'-bend 1/57), (g.79/1).
[230] El almak teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (114/5).
[231] Emr-i ma'rûf teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

erkân

Dinin edepleri, usulleri, gereklilikleri.[232]

esrük

1.Sarhoş.[233] 2.İlahi aşkla kendinden geçmiş kişi.[234]

etek tutmak

Bir şeyhe intisap edip tarikata bağlanmak.[235]

evliyâ

Allah'ın ermiş, veli kulları.[236]

BH (27-B/10); **ŞEN** (138, 145, 147, 162-175).

[232] Erkân teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.4/1), (g.13/1), (14/10), (g.18/4), (g.73/7), (g.152/9), (g.234/1), (g.295/1); **ERD** (92/5), (113/2), (116/4), (121/3).

[233] Esrük teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.33/3); **ERD** (98/16); **ŞEN** (455).

[234] Esrük teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (1/2), (70/12).

[235] Etek tutmak teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (113/2).

[236] Evliyâ teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (7/10), (12/9).

F

fakîr

1.Yoksul.[237] 2.Âşık, derviş.[238] 3.Günahkâr ve aciz kimse.[239]

fakr

Fakirlik, ihtiyaç duyma anlamlarına gelmektedir. Tasavvufi manada kulun yaratıcısına sürekli olarak bir ihtiyaç hali içerisinde bulunması[240] ve bunu da övünç kaynağı olarak kabul etmesidir. Bu anlayışın benimsenmesinde Hz. Peygamber'in "Fakirlik benim övüncümdür" manasına gelen hadisi önemli olmuştur.[241] [242]

fâni 'âlem

Geçici âlem; dünya.[243]

fâni ev

Dünya.[244]

fâni mülk

Dünya.[245]

fenâ

1.Dünya; dünyalık geçici hevesler.[246] 2.Fani olmak, yok olmak, kaybolmak manalarına gelir. Kulun kendisini dünyalık zevk ve heveslerden arındırmasıdır.

[237] Fakîr teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KÜD (54/16), (56/5), (79/3), (64/4), (90/4), (118/10), (131/41); **GSR** (510)
[238] Fakîr teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.37/4), (g.141/1-2), (g.165/2), (g.198/3-5), (g.207/4), (g.258/5); **ERD** (8/18), (14/3); **KÜD** (4/40), 65/8); **BH** (52-B/6-7-13), (53-B/2-11), (54-A/6), (55-A/6).
[239] Fakîr teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KÜD (18/5).
[240] A. Azmi Bilgin, **Türk Edebiyatında Fakr, XI. Milli Türkoloji Kongresi**, 11-13 Kasım 2014, C. 1.
[241] Ethem Cebecioğlu, a.g.e., s.262-263.
[242] Fakr teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (4/9); **KÜD** (1/45), (62/3), (129/17), (20/10), (45/13), (62/3), (65/8-10), (66/4), (127/37), (129/17).
[243] Fani 'âlem teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
GRT (2551).
[244] Fani ev teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KÜD (41/6).
[245] Fani mülk teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KÜD (48/2).
[246] Fenâ teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

"Bekâ"nın zıddıdır. Bu terim içerisinde değerlendirilebilecek olan fenafillah ise kulun kendisini Allah'ın zatında, sıfatlarında kaybetmesi ve kendisini bu yolda yok etmesidir.[247] 3.Allah dışında kalan, geçici olan şeyler. [248]

fenâ ev

Dünya.[249]

fenâ mülkü

Dünya.[250]

firâk

Ayrılık; Allah'tan ayrı kalmak.[251]

ERD (19/1), (102/4); **KÜD** (38/1), (39/3), (44/15), (45/3), (96/21), (127/37), (138/1).

[247] Fenâ teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (37/9), (54/7), (85/3), (102/4), (109/5-6), (121/8), (122/8), (17.rubai); **KÜD** (50/13).

[248] Fenâ teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (66/2), (98/34), (101/1).

[249] Fenâ ev teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KÜD (1/62), (63/1).

[250] Fenâ mülkü teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
GSR (411, 648).

[251] Firâk teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
(33/3), (52/1), (103/2), (132/3), (135/2), (60.rubai); **KÜD** (14/6), (17/15), (20/18), (25/16), (34/16), (59/16), (104/1).

G

gam-ı ‘ışk

Aşk acısı; aşkın verdiği elem.[252]

gavvâs

Derviş.[253] [254]

gavvâslık

Dervişlik.[255]

gayr

1.Başka, başkası, diğeri.[256] 2.Allah dışında kalan her şey; masiva.[257]

gayr-ı Hak

Allah dışında kalan şeyler; masiva. [258]

gayr-ı Mevlâ

Masiva.[259]

gel-geç evi

Geçici hayatın meskeni olan dünya.[260]

---

[252] Gam-ı ‘ışk teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
DÖR (g.27/2).

[253] Bu benzetme Divan şairleri tarafından da kullanılmıştır. “Divan şairleri tabiatlarını, derya (umman) gibi düşünülen fesahat, belâgat, hayâl ve düşüncenin derinliklerine dalara söz ve mânâ incileri çıkaran dalgıçlara benzetmişlerdir.”
Muhammet Nur Doğan, **Fuzulî’nin Poetikası**, Yelkenli Yayınevi, İstanbul, 2009, s. 52.

[254] Gavvâs teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.124/3); **ERD** (71/2).

[255] Gavvâslık teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.85/2).

[256] Gayr teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.11/15), (133/3); **KÜD** (1/109), (58/14), (85/37), (90/11), (92/9), (138/5); **SVN** (184); GRT (39, 1409); **GSR** (493, 494).

[257] Gayr teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (87/1); **KÜD** (1/53), (6/6), (61/22), (60/12), (70/2), (139/3); **GRT** (1190, 1971, 2571, 2794, 2818).

[258] Gayr-ı Hak teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.1/10), (g.200/3); **SVN** (433).

[259] Gayr-ı Mevlâ teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (te terci‘-bend 2/82).

genc

1.Hazine.[261] 2.Ahirette kulun elde edeceği güzellikler.[262]

gönül

Kalp; Hakk'ın tecelli ettiği yer, "Allah'ın tahtı."[263] [264]

---

[260] Gel-geç evi teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.68/4).

[261] Genc teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KÜD (38/1), (47/5), (84/3), (120/7); **GSR** (452, 501).

[262] Genc teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KÜD (118/7).

[263] Namık Açıkgöz, **"Türk Şiirinde Tasavvufî Terimlerin Kullanışının İlk Örneklerinden Yunus Emre Divanı",** Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını – Sayı: 69, Kongre ve Sempozyum Bildirileri, Ankara, 1991, s. 227.

[264] Gönül teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (terci'-bend 1/73), (terci'-bend 2/21-29-33-36-52), (terkib-bend 2/12-14), (g.2/6), (g.3/2), (g.5/1-2-3), (g.6/1-3), (g.8/1-2), (g.9/1-5), (g.10/1), (g.12/4), (g.19/5), (g.21/2-5), (g.25/8), (g.26/7), (g.28/1-5), (g.29/1-2-4-5), (g.30/1-2), (g.31/1-2-3-5), (g.32/1), (g.33/1), (g.34/1-2-3-4-5), (g.35/1-2-3-4-5), (g.36/1-2-3-4), (g.36/1-2-3-5), (g.39/1-3-4), (g.40/1-2-4), (g.41/1-2-3-4-5), (g.42/1-2-3-4-5), (43/1), (g.44/1-5), (g.45/1-2-5), (g.48/1-3), (g.49/1), (g.50/1-2), (g.54/5), (g.57/11), (g.59/1-8), (g.60/5), (g.61/1-2-3-4), (g.67/5), (g.71/2), (g.79/1-2-3-4), (80/1-2-3-5), (g.81/1-3-5), (g.82/1-4-5), (g.83/1-3-4-5), , (g.88/7), (g.94/5), (g.95/1-2-3-4-5), (g.96/1-3-5), (g.97/1-2-3-4), (g.98/1-2-4), (g.99/1), (g.100/1-4-5), (g.101/1-5), (102/1-2-3), (g.103/1), (g.104/5-6), (g.109/1-4-5), (g.110/1-3-4), (g.111/1-2-3-5), (g.112/1-2-3-4), (g.113/1-2-4), (g.114/1-2-3-5), (g.115/1), (g.116/1-5), (g.117/1-3), (g.120/11), (g.126/5), (g.133/10), (g.135/1-2-3), (g.136/1-2), (g.137/1-3-4-5), (g.138/1), (g.139/1-5), (g.140/1-2-4-5), (g.141/1-3), (g.142/1-2-4), (g.143/1-2-3-4-5), (g.144/1), (g.145/8-14), (g.148/1), (g.156/6), (g.157/1-3-5-10), (g.160/1-3-4-5), (g.161/1-3-4-5), (g.162/1-2), (g.163/1-5), (g.164/1-2-3-4-5), (g.165/1-4-5), (g.166/1-4), (g.167/1-3-4), (g.168/1-5), (g.169/12), (g.170/1-2-4), (g.171/1-2-3-4-5), (g.172/1-4), (g.173/1-2-3-4), (g.174/1-2-4), (g.175/1-2-3-5), (g.176/1-2-4), (g.177/1-3-5), (g.178/1-5), (g.179/1), (g.180/1-2-4), (g.181/1), /g.185/1), (g.191/2-3), (g.192/6), (g.195/7-9), (g.196/1-2-3-4-5), (g.197/1-2-4), (g.198/1-4-5), (g.199/1-2-4-5), (g.200/1-2-3-4), (g.201/1-2-3-4), (g.202/1-2-3-4-5), (g.203/1-2-3-5), (g.204/1-3-4-5), (g.205/1-2-3-5), (g.206/1-2-3-4), (g.207/1-3-5), (g.208/1-2-4), (g.213/1-3), (g.214/1-3-4), (g.215/1-2-3-5), (g.216/1-4-5), (g.217/1-2-5), (g.218/1), (g.219/1-2), (g.220/1-3), (g.221/1-2), (g.222/1-4), (g.223/1-3), (g.224/1), (g.225/1-4-5), (g.226/1-3-4), (g.227/1), (g.228/1-4), (g.229/1), (g.230/1-2), (g.233/2), (g.238/4), (g.241/3), (g.242/8), (g.243/4-9-10), (g.244/1), (g.245/4), (g.252/3), (g.254/11), (g.255/1-3), (g.258/1-2-3-4-5), (g.259/1-5), (g.260/1), (g.261/1-2-4), (g.262/1-3-4), (g.263/1-4-5), (g.264/1-2-4-5), (g.265/1-2-3-4-5), (g.266/1-4-5), (g.267/1-2-3-5), (g.268/1-3-4), (g.269/1-2), (g.270/1-4), (g.271/1-2-5), (g.272/1-3), (g.273/1-5), (g.274/1), (g.275/1-2-5), (g.276/1-4), (g.277/1-4-5), (g.278/1-3-4), (g.279/1-2-5), (g.280/1), (g.281/1), (g.286/5), (g.289/3), (g.294/1), (g.296/5); **ERD** (2/1-2), (6/4), (7/1), (8/11-12), (13/1), (16/1-2-7), (66/5), (68/4), (75/8), (77/4-5-), (79/1), (82/1), (84/8), (88/5-11), (90/2), (91/12), (96/2), (98/5), (100/2), (107/1-2-7), (113/3), (119/5), (123/1), (126/2), (131/7), (132/6), (133/8), (140/4), (144/1), (münacat 4/2); **KÜD** (1/6), (4/50-82-83-88-152), (7/130), (19/6) , (25/21-22), (26/1), (33/10-39), (36/16), (41/1-20), (42/6), (45/17), (46/8), (59/1-8-9-14), (61/5), (61/22-25), (64/1), (71/1-3-4), (72/1), (74/1-19), (75/2-3), (77/17), (81/1), (82/11), (84/11), (85/38), (88/22), (89/1 ila 56. beyitler arası), (93/1), (95/7-13), (100/15), (104/1), (107/1), (108/3), (117/9), (126/1), (129/16), (141/1); **DÖR** (k.4/1), (g.17/1), (g.17/2), (g.19/4), (g.27/2), (g.30/7), (g.30/8), (g.31/4), (g.33/1), (g.34/3), (g.34/7), (g.37/3), (g.39/3), (g.40/7), (g.43/5), (g.45/7), (g.49/2), (g.58/7), (g.62/5), (g.70/1), (g.70/5), (g.72/5),

gönül âyinesi

Mümin kulun kalbi.[265]

gönül 'ilmi

Zahiri değil batını olan ancak salih ve Allah'a âşık bir kalp ile anlaşılabilecek ilim[266].

gönül kilidi

Gönlün Allah'tan uzaklaşmasına sebebiyet veren şeyler.[267]

gözgü

1.Ayna.[268] 2.Gönül.[269]

gulgul – gulgule - kulkul

1.Ses, inleyiş.[270] 2.İlahi aşk ile meydana gelen, vecd halinde ortaya çıkan sesler, iniltiler.[271]

(g.81/1), (g.87/3), (3. terci'-bend /6.bend), (gönül redifli 6.muhammes); **SVN** (161, 302, 436, 460); **GRT** (191, 227, 228, 340, 416, 417, 1040, 1068, 1363, 1386, 1593, 1644, 1654, 1669, 1671, 1682, 1779, 1960, 1993, 2133, 2147, 2149, 2151, 2206, 2207, 2689, 2718, 2842, 2876); **BH** (4-A/2), (4-B/3), (6-A/6), (6-A/8), (9-B/6-7), (14-B/8), (18-A/12-12), (19-B/13), (22-A/2-3), (28-B/11), (29-A/3), (31-B/11), (34-B/3), (36-A/2), (36-B/1-12), (37-A/1), (41-A/3), (42-B/2), (44-A/10), (47-B/4), (49-B/13), (50-A/4-5), (50-B/11), (51-A/4), (52-A/6), (55-B/4), (56-A/7), (58-A/13); **ŞEN** (115, 117, 140, 271-386-410-481); **GSR** (548).

[265] Gönül âyinesi teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (34/5), (90/5), (97/8); **GRT** (2268).

[266] Gönül 'ilmi teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
GRT (1645).

[267] Gönül kilidi teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (77/5).

[268] Gözgü teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
DÖR (1. terci'-bend/1.bend); **ERD** (21/3).

[269] Gözgü teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
DÖR (k.4/16); **ERD** (21/4).

[270] Gulgul – gulgule – kulkul teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KÜD (29/10), (31/18); **DÖR** (g.69/1); **SVN** (232); GRT (37); **BH** (27-B/13).

[271] Gulgul – gulgule – kulkul teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (71/5).

gül

1. Bir çiçek türü.[272] 2.Şeyh.[273] 3.Kelime-i tevhid.[274] 4. Tasavvuf yoluna girmiş salik.[275]

[272] Gül teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (terkib-bend 2/13), (g.2/76), (g.4/1), (g.21/8), (g.40/2), (g.52/4), (g.60/3-9), (g.80/1), (g.118/1-3), (g.129/4), (g.131/5), (g.145/1), (g.287/5); **ERD** (40/2), (97/13); **KÜD** (1/19), (7/14-148), (28/13), (29/1-10), (31/16-17-18), (33/23-24-25-31), (34/9), (35/12-13), (36/12), (69/8), (72/13), (85/19), (122/6); **DÖR** (g.20/5), (g.27/6), (g.30/4), (g.34/1), (g.37/6), (g.42/3), (g.62/3), (g.67/2); **GRT** (37, 1683, 2170, 2871, 2872); **BH (**20-A/7); **ŞEN** (479); **GSR** (151, 178, 741, 742).

[273] Gül teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (112/5).

[274] Gül teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KÜD (4/127).

[275] Gül kulteriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.231/4); **KÜD** (71/6).

H

habîb

1.Sevgili.[276] 2. Allah.[277] 3. Hz. Peygamber.[278]

Hak

Âlemlerin yaratıcısı olan yüce Allah.[279]

Hak dostu

Hak dostu; derviş.[280]

hakîkat

1.Doğru, gerçek.[281] 2.Tasavvuf dört kapı kırk makam üzere tesis edilmiştir. Bunlar; şeriat, tarikat, hakikat ve marifettir. Bir salik ancak bu mertebelerden geçtikten sonra insan-ı kâmil seviyesine ulaşabilir. Hakikat gerçeği bilme, Allah bilgisine ve gerçekliğine ulaşma manasındadır. Tasavvufun erkan ve usullerinden biridir.[282]

[276] Habîb teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
DÖR (g.28/4), (g.38/5), (g.72/6), (g.79/4); **BH** (54-B/5).
[277] Habîb teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (98/9).
[278] Habîb teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KÜD (7/136), (21/4), (23/74), (32/20), (35/15), (75/10), (100/22), (109/35); **SVN** (130, 292, 592, 595).
[279] Hak teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (n.1/5), (terci'-bend 1/8), (g.58/3); **ERD** (4/12), (12/4), (29/6); **KÜD** (1/123), (4/62); **DÖR** (k.2/14), (g.6/4); **SVN** (35, 74, 90); **GRT** (69, 112); **BH** (2-B/1); **ŞEN** (17, 21, 40, 25-28-31-44-46-50-56-61-63-68-74-84-89-94-108-112-122-130-131-153-162-167-180-181-182-196-201-219-221-224-233-234-235-267-269-271-291-296-298-315-316-414-415-463-464-470-497-498); **GSR** (221, 234, 964, 286, 292, 317, 338, 657, 731, 764, 901).
[280] Hak dostu teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (86/9).
[281] Hakîkat teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (terci'-bend 2/75), (terci'-bend 2/80), (müstezad 1/8), (g.18/3), (g.22/1), (g.23/11), (g.25/9), (g.67/2), (g.106/10), (g.132/8), (g.153/7-8), (g.252/3), (g.257/9). (g.2/3), (g.87/5); **ERD** (3/4), (51/5), (119/3); **KÜD** (1/2), (4/105), (31/20), (41/1), (54/12), (66/8), (123/9); **GRT** (249, 42, 274, 515, 1203, 1226, 1288, 1378, 1450, 1751, 1801, 1879, 2071, 2244, 2436, 2461, 2525, 2533, 2607, 2724, 2881); **BH** (10-A/13), (52-A/9), 54-B/7), (16-A/7), (20-A/4-6-10), (23-A/12), (34-A/13), (42-A/11), (42-B/5), (47-B/2), (48-B/1), (52-A/6).
[282] Hakîkat teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.153/4), (g.241/6); **KÜD** (121/2); **GRT** (712).

hakîkat fâili

Hakikatin yaratıcısı, faili; Allah.[283]

hakka'l-yakîn

Tasavvufi düşünce sisteminde bilgi türlerinin üçüncü basamağı; salikin gerçek ve kesin bilgiye erişmesi, varlığını Hakk'ın zatında yok etmesi.[284]

halîfe

Tarikatlarda şeyhin vefatının ardından yerine geçecek olan kişi.[285]

halvet

Sufinin kendini kimsenin bulunmadığı ıssız bir köşeye çekmesi, halktan ayrılarak yalnızca onunla hemdem olmasıdır. Halvette esas olan gizliliktir. Bu davranış biçimini ve gizli zikri esas alan Halvetiyyelik de ismini halvet sözcüğünden almıştır.[286] [287]

halvet-nişîn

Halvette oturan; halktan kendini sıyırıp yalnızca Hak'la meşgul olan.[288]

hânekâh

Tekkelerde tarikata mensup kişilerin topluca zikir yaptıkları yer.[289] [290]

---

[283] Hakîkat fâili teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **KÜD** (1/2).

[284] Hakka'l-yakîn teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **BH** (44-A/4-7).

[285] Halîfe teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **ERD** (30/2-4).

[286] Ethem Cebecioğlu, a.g.e., s.319.

[287] Halvet teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **ERD** (pendname 3/8-10); **KÜD** (75/2); **GRT** (1068, 2805).

[288] Halvet-nişîn teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **KAD** (g.111/4).

[289] Uludağ, a.g.e., s.158

[290] Hânekâh teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **GRT** (2831).

harâbât

1.İlahi aşkın bir şeyh yahut mürşit tarafından taliplerine sunulduğu, dervişlerin kendilerinden geçerek mecazi manada sarhoş oldukları yer; tekke.[291] 2.Dünya.[292]

harâbât-hâne

Tekke. [293]

harâbât-ı mugân

Tekke.[294]

harâbâtî

"İradesi dışında kendisinden marifet ve irfan zuhur eden kamiller." [295] [296]

hâristân

Zorluklarla, mücadelelerle dolu dünya. [297]

havf u recâ

Sufinin mertebelerinden biri; Allah'a karşı korku ve ümit etme arasında olmak.[298]

---

[291] Harâbât teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **KAD** (g.2/1-2-3-4-5-6-7-8-9), (g.3/2-3-4-5-6-7-8-9-10-11), (g.4/1-2-3-4-5-6-7-8-9-10-11); **DÖR** (g.85/2).

[292] Harâbât teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **ERD** (20/8), (79/6).

[293] Harâbât-hâne teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **KAD** (g.2/10), (g.4/2-4-7), (g.55/2), (g.56/2), (g.57/5), (g.65/1-3).

[294] Harâbât-ı mugân teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **DÖR** (k.4/9).

[295] Uludağ, a.g.e., s. 158.

[296] Harâbâtî teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **KAD** (g.3/8-11), (g.55/1), (g.65/2); **DÖR** (4. terci'-bend/3.bend).

[297] Hâristân teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **ERD** (73/3).

[298] Havf u recâ teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **ERD** (83/3).

hevâ

Dünyaya ait olan heves, hırs ve kötü nitelikler; tasavvuf ehlinin bu yola girerken ardında bırakması gereken, menfi özellikler. [299]

hevâya uymak

Hak olanı terk edip nefsin arzu ve isteklerine uymak.[300]

hırka

Dervişlik libası; "Yırtma ve parçalama anlamına gelen 'hark' kökünden türeyen 'hırka' aslında 'pâre' yani bez parçası demek olup, parçalı bezlerden oluşması sebebiyle derviş kıyafetine bu isim verilmiştir."[301] Tasavvufa girme ve bir mürşide bağlanma; "Müridin terbiyesi altına girdiği şeyhin elinden giydiği hırka." [302] [303]

hırka-i cehd

Tarikat ehlinin nefsiyle mücadele için tasavvuf hırkasına bürünmesi, bu yola girmesi.[304]

hîçe satmak

Dervişlerin kendi varlıklarını yok etmeleri.[305]

---

[299] Hevâ teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (7/5), (12/7), (61/6), (90/1-2), (101/6), (103/1), (127/9), (pendname 3/12); **KÜD** (13/7), (45/19), (50/11), (60/4), (59/15), (89/11), (108/1), **GRT** (95, 1257, 1950, 1994, 2307, 2310, 2730); **BH** (51-A/8); **GSR** (194, 769).

[300] Hevâya uymak teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (61/6).

[301] Ahmet Atillâ Şentürk, "Manzum Metinler Işığında Bir Kalender Dervişinin Profili", **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 10/8 Spring 2015**, s. 179.

[302] Abdürrezzak Kâşânî (Çev: Ekrem Demirli), **Tasavvuf Sözlüğü**, İz Yayıncılık, İstanbul, 2015, s. 230.

[303] Hırka teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KÜD (7/114), (12/26), (86/30), (16/8), (20/20), (65/13), (83/30), (134/1); **GRT** (2805).

[304] Hırka-i cehd teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KÜD (27/24).

[305] Hîçe satmak teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (28/2).

hikmet

Maddi ve manevi tüm bilgiler, hikmet manevi ve yüce olanın bilgisi. "Hikmet Allah'ın ordusudur."[306] "Bâtın âleminde ve sır âleminde âdetullaha ârif olmaktır." [307] [308]

hoca

Allah.[309]

Hû - hû

1.Arapça "o" manasına gelen "huve" sözünün kısaltılmış hali; Allah'ın isimlerinden biri.[310] 2.Şiar, âdet.[311]

hubb-ı dünyâ

Dünya sevgisi.[312]

hubb-ı Hak

Allah'ın güzelliği.[313]

humâr – hummâr

İlahi aşkın vermiş olduğu sarhoşluk hali; "vuslat makamından inkıtâ yolu ile değil, kahr yoluyla geri dönmek."[314] [315]

---

[306] Uludağ, a.g.e., s.169.
[307] Safer el-Muhibbi el-Cerrahi, **Islahat-ı Sofiyye fi Vatan-ı Asliyye – Tasavvuf Terimleri-**, Kırkkandil Yayınevi, İstanbul, 2013, s. 154.
[308] Hikmet teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.21/4-10), (23/7), (g.64/7), (g.72/7), (g.93/1), (g.145/8), (g.191/8), (g.229/1), (g.293/6); **ERD** (83/15); **KÜD** (2/22); **DÖR** (k.6/4); **GRT** (410, 471, 1234, 1374, 2757, 1373, 1688, 1741, 2758, 2769); **GSR** (3, 8, 11, 733, 840, 860).
[309] Hoca teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ŞEN (295).
[310] Hû-hû teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KÜD (3/27).
[311] Hû-hû teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (pendname 7/18).
[312] Hubb-ı dünyâ teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (88/2); KÜD (77/18), (89/10), (91/27); **GSR** (235, 697).
[313] Hubb-ı Hak teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (88/3).
[314] Uludağ, a.g.e., s. 173.
[315] Humâr – hummâr teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (43/12), (76/6).

humârî

İlahi aşk sarhoşu; derviş.[316]

hüsn

1.Güzellik.[317] 2. Allah'ın güzelliğinin ve nurunun insandaki tecelli biçimi; ilahi güzellik.[318]

hüsn-i kemâl

Hz. Peygamber'in noksansız güzelliği.[319]

hüsn- i Nakkâş

Allah'ın güzelliği.[320]

[316] Humârî teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
GRT (1925).
[317] Hüsn teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (n.1/1), (terkib-bend 2/6), (g. 254/8), (n.1/1-3-5), (terkib-bend 2/14), (g.7/1), (g.59/9), (g.93/4), (g.133/1-10), (g.195/8), (g.199/5), (g.238/2), (g.246/2), (g.249/2), (g.250/6), (g.253/7-9-10), (g.254/8), (g.257/8), (g.259/2), (g.295/4); **DÖR** (g.11/4); **GRT** (1771, 1755, 2179, 2181).
[318] Hüsn teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
DÖR (g.43/1).
[319] Hüsn-i kemâl teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (n.1/2).
[320] Hüsn-i Nakkâş teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
DÖR (k.4/16).

I

'ışk

1.Yüce, aşkın bir coşkunluk hali.[321] 2. İlahi aşk. [322] 3.Hz. Peygamber sevgisi.[323]

---

[321] 'Işk teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.125/7), (g.252/7); **DÖR** (g.17/2), (g.17/3), (g.17/4), (g.19/7), (g.23/1), (g.26/3), (g.26/5), (g.27/1), (g.29/5),(g.36/1), (g.36/2), (g.36/3), (g.36/4), (g.36/5), (g.36/6), (g.36/7), (g.37/3), (g.48/5), (g.52/8), (g.57/5), (g.60/7), (g.67/1), (67/7),(g.69/1), (g.79/6), (g.80/5), (g.81/2), (g.86/4), (muhammesin 3.bendi), (1.kıt'a), (45. Kıt'a), (89.kıt'a), (13.müfred); **KÜD** (1/137).

[322] 'Işk teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (terkib-bend 1/53), (g.1/4) , (g.6/4), (g.8/1-2-7-15), (g.9/1-3-4-5), (g.10/1-2-3-4-5), (g.12/1-6-10), (g.15/1-3-6-7-9-10-11), (g.17/1-3-5-6-7-8-9-10-11), (g.19/6-7-8-9-11), (g.21/1), (g.24/1-6-7-9), (g.25/6), (g.27/2-9), (g.28/5), (g.29/1-2-4-5), (g.32/2-3-4), (g.33/1-2-3), (g.34/1-2-3-4-5), (g.35/1-2-3-4-5), (g.36/1-2-4-5), (g.37/1-2-3-4), (g.38/2-3-4-5), (g.39/1-2-3-4), (g.44/1-2-3-4-5), (g.45/1-2-3-5), (g.46/1-2-3-5), (g.47/1-2-3-4-5), (g.48/1-2-3-5), (g.54/5), (g.59/6), (g.67/6-7-8), (g.79/4), (g.81/2-3-4), (g.82/1-2-3-4-5), (g.83/2-4-5), (g.84/1-6), (g.90/14), (g.92/1-8-11), (g.95/1-3-5), (g.97/1-2-3-4-5), (g.1-3-4-5), (g.100/1-2-3-4-5), (g.103/1-2-3-5), (g.104/1-7), (g.105/2), (g.107/3-4-5), (g.108/1-2-3-4-5), (g.109/2-4-5), (g.109/2), (g.111/1-2-3-5), (g.112/1-2-4), (g.113/1-2-3-4-5), (g.125/1-7), (g.126/1-2-5-11), (g.128/3), (g.129/1-10), (g.133/2-5), (g.135/1-2-3-4-5), (g.136/1-2-4), (g.137/1-3-4-5), (g.138/2-3-4-5), (g.139/1-2-3-4-5), (g.140/1-2-3-4-5), (g.147/15), (g.148/1-3-4-7-9), (g.150/8), (g.153/8), (g.154/1-2), (g.156/8), (g.157/1-3), (g.158/1), (g.161/2-3-5), (g.162/1-5), (g.163/2), (g.164/1-2-4-5), (g.165/1-2-3-4), (g.166/1-4), (g.167/1-4), (g.168/2-5), (g.169/3), (170/1-4-5), (g.171/1-3-4-5), (g.172/2-3), (g.173/1-2-3), (g.174/1-2-5), (g.175/2-3-4-5), (g.176/1-2-3-5), (g.182/1-2-3-4-5-6-7-8-9-10-11), (g.185/5-6), (g.186/6), (g.189/4-6-9-11), (g.190/1-3-4-9-11), (g.191/5), (g.192/1-2-3-4-6-7-9-11), (g.196/1-4-5), (g.198-9/1), (g.202/5), (g.206/2-3), (g.207/2-4), (g.208/3-4-5), (g.209/1-2-3-5), (g.210/1-2-3-4), (g.211/3-4-5), (g.212/1-3-4-5), (g.213/1-2-4-5), (g.225/1-2-3-4-5), (g.226/1-2-3-4), (g.227/1-2-3-4-5), (g.228/1-2-3-4-5), (g.229/4-5), (g.230/1-2-4), (g.234/5-6), (g.235/8), (g.236/2-10), (g.242/1-9), (g.243/9), (g.245/2-10), (g.246/11), (g.257/13), (g.258/2-4-5), (g.260/1-2-4-5), (g.261/1-2-3-4-5), (g.262/1-2-3-4-5), (g.263/1-2-3-4-5), (g.264/3-4-5), (g.265/1-2-3-4), (g.266/1-2-3-4-5), (g.6267/1-2-3-4-5), (g.268/1-2-3-4-5), (g.269/1-2-3-4-5), (g.276/1-2-3-4), (g.280/1-3-4), (g.289/1-2-3-4-5-6-7-8-9-10), (g.292/2-4-7-8-9), (g.296/2); **ERD** (4/2), (27/5), (97/15), (1/1), (5/1), (5/2), (5/5), (5/8)(16/4), (6/4), (6/5), (6/6), (6/7), (7/1) , (8/1), (8/3), (12/12), (15/1-2-4-5-6-7-8-10), (17/1-2-3-4-5-6-7-8), (23/1), (23/1-2-7-10-), (24/2-7-8-9), (32/5), (33/1), (37/1-5-7-10), (42/1), (45/2-4-6), (48/1-2-3-4-5-6-7), (50/1-2-3-4-5-6-7-8), (51/1-2-3-4-5), (52/1-2-3-4-5-6-7-8-9-10), (68/1-2-3-6), (72/5-13), (74/4), (75/5), (79/2-3), (80/3), (82/2-5-), (83/1-4-10), (84/7-10), (92/5), (94/4), (95/6-11), (96/1-4-6-7), (97/10-11-12-15), (98/4), (99/5-6-7), 100/3-4-6-7-8-9-10), (105/9), (108/7-8-11-12), (109/1-7-11), (110/6-7-8), (111/2), (116/4-5), (119/2-3-4-7-8), (126/2-4), (129/4-5-8), (130/1-2), (131/4-), (135/5), (138/1), (140/1), (142/8), (144/5), (pendname 6/14-15), (1.rubai), (3.rubai), (55.rubai), (56.rubai), (57.rubai), (58.rubai), (59.rubai), (62.rubai), (63.rubai), (69.rubai); **KÜD** (2/11), (4/59), (91/47), (4/59-138), (7/134), (10/6), (13/19), (15/8), (24/24-25), (25/11), (39/4), (40/11), (50/1), (51/16), (52/5-15), (53/3-5), (54/19-22), (61/16), (62/2), (71/8), (74/3-4), (77/10-11), (83/4), (86/21), (87/40), (88/7), (89/9-33), (92/1), (97/12), (100/17-18), (104/45), (106/12), (107/15), (112/2), (115/16), (122/1), (125/4); **DÖR** (g.9/7), (g.51/5), (1. terci'-bend/5, 6.bendler), (2. terci'-bend/6.bend), (4. terci'-bend/2, 3.bend), (44.kıt'a), (91.kıt'a), (97.kıt'a); **SVN** (5, 50, 307, 32, 65, 92, 110, 127, 150, 160, 169, 201, 245, 265, 292, 352, 413, 420, 433, 516, 534, 610, 642, 706); **GRT** (222, 1036, 2728, 2835); **BH** (15-A/9), (34-A/2), (39-A/1), (17-B/9), (38-A/2), (38-B/6-9-10-12-13), (39-A/2), (42-B/2-4), (56-A/6); **GSR** (575, 864).

[323] 'Işk teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

‘ışk avcısı

Âşık.[324]

‘ışk bahri

İlahi aşk denizi.[325]

‘ışk bülbülü

Derviş.[326]

‘ışk cûşu

Sufiye ilahi aşkın vermiş olduğu manevi coşkunluk hali.[327]

‘ışk elçisi

Âşık; derviş.[328]

‘ışk eri

Aşk eri; âşık, derviş.[329]

‘ışk-ı hakîkî

Hakiki, ilahi aşk.[330]

‘ışk-ı mecâz

Fani aşk.[331]

KAD (n.2/4).

[324] ‘Işk avcısı teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (41/8).

[325] ‘Işk bahri teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (17/8), (71/2), (77/7).

[326] ‘Işk bülbülü teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (45/4).

[327] ‘Işk cûşu teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (108/11).

[328] ‘Işk elçisi teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.19/5), (g.134/2).

[329] ‘Işk eri teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.1/6-8), (g.87/7), (102/2), (g.192/8), (g.294/4); **ERD** (27/7); **KÜD** (7/3), (29/14), (50/16), (55/4), (58/13), (74/2), (83/4), (85/18); **GRT** (611).

[330] ‘Işk-ı hakîkî teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KÜD (50/11).

[331] ‘Işk-ı mecâz teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

‘ışk makâmı

Tarikat kapısının sekizinci makamı olan âşık ve aşk sahibi olma hali. [332]

‘ışk meclisi

Dergâh.[333]

‘ışk medresesi

Aşk okulu.[334]

‘ışk mey-hânesi

Aşk meyhanesi; tekke.[335]

‘ışk meyi

Aşk şarabı.[336]

‘ışk şerbeti

İlahi aşk şarabı.[337]

‘ışk tâciri

Derviş.[338]

‘ışk zenciri

Şeyhin dervişi ilahi aşka ve tekkeye bağlaması, onu seyr-i süluk yolunda eğitmesi. [339]

KAD (g.227/5), (g.270/2).

[332] ‘Işk makâmı teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **BH** (18-A/2).

[333] ‘Işk dergâhı teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **ERD** (26/6).

[334] ‘Işk medresesi teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **ERD** (64.rubai).

[335] ‘Işk mey-hânesi teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **DÖR** (g.42/5).

[336] ‘Işk meyi teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **DÖR** (g.17/4); **ERD** (111/3).

[337] ‘Işk şerbeti teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **ERD** (65/3), (68/1), (77/1), (38.rubai).

[338] ‘Işk tâciri teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **ERD** (99/7).

İ

‘ibâdet

Allah’a kul olan insanın yapmakla yükümlü olduğu ameller.[340]

ikilik

Vahdetivücut anlayışı dışında olma; Allah dışında bir varlığı benimseme, onunla hemhal olma.[341]

ikilik defteri

İnsanı Allah’tan, onunla bir olma fikrinden uzaklaştıran işler, haller.[342]

iksîr-i hakîkî

İnsanı Allah’a ulaştıran, onu kâmil bir mümin yapan gerçek sır.[343]

imtihân-ı Dost

Allah’ın kullarını çeşitli vasıtalar ile sınaması.[344]

---

[339] ‘Işk zencîri teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (33/3), (83/8).

[340] ‘İbâdet teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.80/3), (g.119/4), (g.200/5), (g.264/3), (g.284/12); **ERD** (56/5); **KÜD** (1/105), (4/88-126), (95/4), (105/2), (120/3); **DÖR** (g. 46/6); **SVN** (386); **GRT** (1475, 2310, 2500, 2792); **BH** (15-A/13), (21-A/6), (35-B/8), (40-A/10), (44-A/10), (44-B/2-5).

[341] İkilik teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (1/7), (90/6); **GRT** (606, 1173, 1176, 1177, 1415, 1521, 1524, 1974, 2204, 2260, 2815, 2845).

[342] İkilik defteri teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (1/9).

[343] İksîr-i hakîkî teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (27/2).

[344] İmtihân-ı Dost teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
GSR (557).

K

kadeh

İlahi aşk şarabı ve bu şarabın sunulduğu kap.[345]

kâfile

Tasavvuf ehli kimselerin oluşturduğu topluluk.[346]

kanâ‘at

Allah'ın verdiğine şükredip vermediğine de sabrederek her durumda rıza üzere olma, isyana düşmeme.[347]

kâribân – kârubân – kârbân - kârvân

Tasavvuf yolunda olan kişilerin oluşturduğu topluluk; dervişler.[348]

kârubân-ı ışk

Aşk kervanı.[349]

kârubansaray (kervansaray)

Konup göçülen yer; dünya.[350]

kâtib-i kudret

Kudret sahibi katip; Allah.[351]

---

[345] Kadeh teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.236/2); **ERD** (1/6), (55/2), (68/1); **KÜD** (2/9); **DÖR** (3. terci‘-bend/4.bend); **GRT** (2254).

[346] Kâfile teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (77/10).

[347] Kanâ‘at teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (58/11), (pendname 6/1), (51.rubai); **KÜD** (20/10), (23/39), (27/32), (47/5-31), (64/5), (68/5), (72/27), (76/3), (85/13). (120/11); **SVN** (441).

[348] Kâribân – kârubân – kârbân – kârvân teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.90/2), (g.152/7); **ERD** (88/1), (98/7); **KÜD** (3/15), (7/89), (85/13), (48/10), (69/6), (75/6), (88/25), (96/1), (97/2), (134/7), (137/1).

[349] Kârubân-ı ışk teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KÜD (43/3).

[350] Kârubansaray (kervansaray) teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.68/2); KÜD (127/2).

[351] Kâtib-i kudret teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
DÖR (g.32/1).

kelâm

Söz, söz söyleme; Hak yolunda olanların dilinden dökülen ilahi nağmeler.[352]

kelâmullah

Allah'ın sözü; Kur'an-ı Kerim.[353]

kenz-i mahfî

"Küntü kenzen mahfiyyen fehalaktü'l-halka li-ya'rifuni (Ben gizli bir hazineydim, bilinmek istedim)" kutsi hadisine telmih yapılarak oluşturulmuş bir terimdir. Bu hadis-i şerifin özünü teşkil eden Allah'ın birliği, "ahadiyyet hüviyeti."[354] [355]

kırk makam

Tasavvuf öğretisinde dört ana kapı içerisinde bulunan kırk ayrı makam. Bu makamlar şu şekildedir:

"Şeriatta bulunan on makam: Âmentü'ye iman, ilim öğrenmek, namaz kılmak, oruç tutmak, zekat vermek, Hacca gitmek, helal kazanmak, şefkat ve merhamet sahibi olmak, ehl-i sünnet ve'l-cemaat sahibi olmak, emr-i bi'l-ma'ruf-nehy-i ani'l-münker sahibi olmak.

Tarikatta bulunan on makam: Tevbe etmek, Pir'den el almak, nasihat dinlemek, yumuşak huylu olmak, mürid olmak, Havf (korku) u Recâ (ümit) sahibi olmak, İslam'ın beş şartını yerine getirmek, âşık ve aşk sahibi olmak, teferrüç sahibi olmak, evliyalar yolunu seçmek.

Marifette bulunan on makam: Edeb ve hayâ sahibi olmak, emin olmak, sabır ve kanaat sahibi olmak, kibir ve riyâdan uzak kalmak, Tanrı'nın birliğine inanmak,

---

[352] Kelâm teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.22/6), (g.103/5), (g.106/2), (g.188/3), (g.193/11), (g.285/24); **ERD** (107/6); **KÜD** (134/12); **DÖR** (g.71/2), (g.72/4), (7.müfred), (4. terci'-bend/5.bend); **SVN** (31, 164, 49, 109, 126, 149, 168, 200, 244, 264, 291, 351, 412, 419, 533, 609, 641, 705. -Bu beyitlerin tümü fasılların sonunda yer alan tekrar beyitleridir.-; **GRT** (79, 198, 2400, 449-637-1537-2400-2530); **BH** (8-B/12), (20-A/4), (21-B/4), (26-A/10).

[353] Kelâmullah teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
DÖR (82.kıt'a); **GRT** (2567).

[354] Uludağ, a.g.e., s. 211.

[355] Kenz-i mahfî teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
GRT (321).

nefis terbiyesi, ene'l-Hakk sahibi olmak, tecelli kılmak, dünyayı terk- ahireti seçmek, Elest Meclisinde buluşmak.

Hakikatte bulunan on makam: Tevâzu sahibi olmak, hased ve kinden arınmak, cömert olmak-cimri olmamak, kimseyi incitmemek, sır sahibi olmak, zikir ve niyâz sahibi olmak, merâtib-i Erbaa ile amel etmek, dervişlik makamına ulaşmak, seyr-i sülûk sahibi olmak, Allah'ın dîdarını görmek (Ru'yetu'l-lah)" [356] [357]

köprü

Dünya. Dünyanın üzerinden gelip geçilen ve nihayetinde sona erecek olan bir köprü olduğuna dair dinî bir söylemden dolayı bu yakıştırma yapılmıştır. [358]

kul

Allah'a kul olma.[359]

kulavuz – kılaguz - kulaguz

1.Yol gösterici kişi; rehber.[360] 2.Din rehberi; mürşit. [361]

kutb-ı 'âlem

Tüm vakitlerin en büyük şeyhi olan Hızır Aleyhisselam.[362]

---

[356] Abdurrrahman Güzel, **Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı El Kitabı**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2012, s. 191.

[357] Kırk makam teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
BH (9-A/2-3-6), (21-B/3).

[358] Köprü teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (19/3-4-5); **KÜD** (47/34), (131/10), (114/10), (48/1), (116/14), (140/3).

[359]Kul teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.18/8), (g.21/3), (186/9), (g.21/6), (g.192/7), (g.291/15); **ERD** (42/4), (47/6), (89/1), (61/6), (66/2-3), (69/11), (83/7), (86/4), (89/1), (95/3), (110/3), (112/7), (pendname 3/3), (münacat 4/6); **KÜD** (1/82), (4/92), (7/25-46-87-151), (8/7), (10/3-11), (11/15-17), (12/17), (14/15), (15/6), (18/4-5), (19/13), (20/17), (36/25), (40/3), (43/1), (46/2), (48/8), (54/8-9), (59/4), (59/6), (66/6), (72/6), (75/11), (84/8), (87/8), (91/8-11), (93/7), (95/2), (99/13), (100/1), (103/8), (105/2), (115/17), (118/15), (126/7); **SVN** (1, 179, 713, 753); **GRT** (742, 830, 1197, 746, 830, 1493, 1498, 1503, 2711); **BH (**1-B/13)**,** (15-B/2), (28-A/2), (2-B/5), (5-B/9), (7-A/6), (9-A/2), (15-A/9), (15-B/2-4), (19-A/7), (21-A/9), (29-A/11), (30-A/12), (31-A/12), (31-B/2- 12), (35-B/4-5), (36-B/6), (38-A/5), (39-B/4), (41-A/3), (46-A/6), (47-A/10), (56-A/4-6); **ŞEN** (224).

[360] Kulavuz – kılaguz - kulaguzteriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.276/2); **ERD** (46/6), (77/8); **KÜD** (26/2), (66/13), (30/9), (100/19), (134/7); **DÖR** (g.48/2); **SVN** (30).

[361] Kulavuz – kılaguz - kulaguzteriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
DÖR (k.3/12); **ERD** (42.rubai); **KÜD** (3/23), (4/117), (14/15), (73/4), (77/23).

kutbu'z-zaman

Zamanın en büyük şeyhi.[363]

kutbu'l-aktâb

Kutupların kutbu; tüm zamanların en büyük şeyhi.[364]

küfr

Gerçekleri gizleme, üstünü örtme; iman gerçeğinin farkına varamama, imansızlık ve inançsızlığa düşme.[365]

küfr ehli

Küfr üzre olan inkârcı kişiler.[366]

[362] Kutb-ı 'âlem teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **BH** (9-A/1), (21-B/13).
[363] Kutbu'z-zamân teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **ERD** (30/4).
[364] Kutbu'l-aktâb teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **ERD** (143/7).
[365] Küfr teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **KAD** (g.21/6), (g.105/3), (g.146/8), (g.21/9), (g.27/5), (g.48/5), (g.84/2), (g.124/4), (g.191/4), (g.193/7), (g.206/4), (g. 231/10), (g.243/3), (g. 252/5); **ERD** (8/15); **KÜD** (11/18); DÖR (g.49/3).
[366] Küfr ehli teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **GRT** (868).

L

lâ-mekân

Mekândan münezzeh olan Allah.[367]

lâ-mekân kârivânı

Lamekân kervanı; Hak yolunun yolcuları.[368]

[367] Lâ-mekân teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **KAD** (g.9/2), (g.50/4); **ERD** (13/4-5), (28/8), (55/3), (98/35), (99/6), (115/5), (126/5-6); **KÜD** (43/2).
[368] Lâ-mekân kârivânı teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **GRT** (627).

M

makâm-ı fakr

Fakr makamı.[369]

ma‘nâ - ma‘nî

1.Anlam.[370] 2.İlahi sırlara dair anlamlar; manevi haller. [371]

ma‘nâ eri

Mana sırrına eren kişi; mürşit.[372]

ma‘rifet

Tasavvufta Allah’ın has kullarının ulaştığı en son mertebe; keşif ve ilham yoluyla gerçeği bilme, kavrama.[373]

ma‘rifet ehli

Tasavvufun marifet kapısında olan arif kimseler.[374]

mâsivâ - mâsivâllah

Allah dışında kalan her şey ve onlara dair olan bilgi.[375]

mâsivâ nakşı

Dünyaya ait olan, insanı aldatan zevkler.[376]

---

[369] Makâm-ı fakr teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **KÜD** (72/18).

[370] Ma‘nâ – ma‘nî teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **ERD** (108/10); **SVN** (143, 177, 186); **GRT** 1060, 1918); **BH** (26-A/4), (43-B/13), (52-B/4), (4-B/1), (BH 9-B/4), (11-A/2), (44-A/5-7), (57-A/2).

[371] Ma‘nâ – ma‘nî teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **KAD** (müstezad 1/5), **GRT** (417, 1099, 525, 193, 627, 1962, 2021, 2023, 2027, 2030, 2031, 2873); **BH** (4-A/13), (26-A/1), (7-B/7), (9-B/4-9-10), (34-B/10-11), (35-A/5), (37-A/2), (41-B/10).

[372] Ma‘nâ eri teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **KAD** (g.87/6).

[373] Ma‘rifet teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **KAD** (g.105/1); **KÜD** (85/29); **GRT** (627, 1770); **BH** (18-A/2), (36-A/8) (19-B/2), (20-A/4), (33-A/1-2), (36-A/6-7-9).

[374] Ma‘rifet ehli teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **KAD** (g.235/3); **BH** (22-B/1); (23-A/3), (46-B/12).

[375] Mâsivâ – mâsivâllah teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **ERD** (7/7), (37/3), (54/4), (60/3), (68/5), (107/7), (109/4), (130/5), (133/8); **KÜD** (74/2), (85/41), (125/7).

ma‘şûk

1.Sevgili. [377]2.Allah.[378]

ma‘şûk-ı Rahmânî

Rahman’ın sevgilisi; Hz. Peygamber.[379]

melâmet

1.Kınama, ayıplama.[380] 2.Kâmil kişilerin halkın tüm kınama ve alaylarına rağmen tasavvuf yolundan vazgeçmemeleri; kendilerini onlardan soyutlamaları. Halkın kınaması yani melameti tasavvuf ehlince makbuldür.[381]

mest - mestâne

İlahi aşk ile sarhoş olmuş kişi.[382]

mest-i ezel

“Ezel Bezmi”nde, “Elest Meclisi”nde Allah aşkıyla sarhoş olmuş kişi.[383]

mest-i müdâm

Sürekli sarhoş olan kişi; âşık.[384]

---

[376] Mâsivâ nakşı teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **ERD (**92/4).

[377] Ma‘şûk teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **KAD** (g.290/14); **DÖR** (30/4), (g.38/3), (43/4), (g.52/8), (g.55/1), (g.58/4)

[378] Ma‘şûk teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **ERD** (1/5), (10/6), (122/1), (2/3), (4/1-2), (10/4), (24/5), (52/8), (122/1), (57.rubai); **KÜD** (139/3), (45/5), (52/15), (53/1), (83/1), (85/12), (87/40), (130/16), (131/5); **GRT** (1036).

[379] Ma‘şûk-ı Rahmânî teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **DÖR** (k.1/7).

[380] Melâmet teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **KAD** (terkib-bend 2/12)**; ERD** (4/2); **DÖR** (g.52/8; **ŞEN** (484).

[381] Melâmet teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **KAD** (g.38/3), (g.172/2), (g.197/2), (g.31/5), (g.32/2), (g.40/2), (g.82/1), (g.99/4), (g.100/4), (g.102/1), (g.108/2-4), (g.160/2), (g.172/2), (g.174/2), (g.185/6), (g.207/4); **ERD** (38/6), (72/13), (74/6).

[382] Mest – mestâne teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **KAD** (g.8/6), (g.56/6), (g.128/2), (8-1-2-3-4-5-7-8-9-10-11-12-13-14-15), (g.74/1), (g.263/5); **ERD** (24/12), (130/9); **DÖR** (g.17/4), (44.tuyuğ), (3. terci‘-bend/1.bend); **GRT** (1923, 2277, 2865, 2282, 2463, 2866).

[383] Mest-i ezel teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **ERD** (54/5).

[384] Mest-i müdâm teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

Mevlâ

Allah.[385]

mey

1.Şarap.[386] 2. İlahi aşk içeceği.[387]

mey-fürûş

Aşk şarabı satan; Allah.[388]

mey-hâne

Tekke.[389]

mey-i şeytân

Şeytanın içeceği; dünya sevgisi.[390]

miskîn

1.Kayıpta olan miskin kişi; günahkâr[391]. 2.Hakikati bilmeyen, gafil kişi.[392] 3.Kendi varlığından geçmiş, Allah karşısında meskenetin, acziyetinin farkında olan kişi; derviş.[393]

DÖR (k.4/9).

[385] Mevlâ teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
DÖR (k.3/2); **ERD** (31/1).

[386] Mey teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
DÖR (g.60/3), (g.80/3), (84/1); **ERD** (70/12).

[387] Mey teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.8/15), (g.245/9); **GRT** (678, 680, 2254, 678, 1128, 2276, 2277, 2278, 2284, 2285, 2294); **GSR** (950).

[388] Mey-fürûş teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.127/7).

[389] Mey-hâne teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.46/4), (g.127/1), (g.128/1), (g.57/2-4), (g.65/4), (g.127/1), (g.128/6-8); **DÖR** (g.61/3).

[390] Mey-i şeytân teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KÜD (89/10).

[391] Miskîn teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (58/5), (139/4); **KÜD** (43/7); **SVN** (738).

[392] Miskîn teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
BH (7-A/6), (12-B/5).

[393] Miskîn teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KÜD (52/5), (119/2); **DÖR** (g.39/3), (g.81/4), (70.kıt'a), (72.kıt'a); GRT (2726).

miskînlik

Meskenet; kulun Allah karşısında acziyetini bilmesi.[394]

muhabbet - mahabbet

1.Sevgi, alaka.[395] 2.Allah ile kul arasındaki ünsiyet; Allah sevgisi.[396]

muhabbet-i Dost

Allah sevgisi.[397]

muhib

İlahi muhabbete tutulmuş kimse; âşık. [398]

mücâhede

Sâlikin nefsiyle cihat içinde olması.[399]

mürîd

Tarikata giren ve bir mürşide bağlanan kişi.[400]

mürşid

Hak yola davet eden, irşat vazifesini yapan, tekkelerin başında bulunup tarikata yeni giren salike adap ile erkân öğreten kişi.[401]

---

[394] Miskînlik teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KÜD (11/7); **DÖR** (k.2/4), (1. terci'-bend/3.bend), (67.kıt'a); **BH** (40-A/4).

[395] Muhabbet-mahabbet teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (67/2), (130/3).

[396] Muhabbet-mahabbet teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
GRT (417, 2054, 2055).

[397] Muhabbet-i Dost teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (3/5).

[398] Muhib teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
BH (43-B/11-13), (44-A/1-12).

[399] Mücâhede teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (4/11); **BH** (16-B/12).

[400] Mürîd teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.12/9); **ERD** (7/10), (30/3), (70/18); **KÜD** (25/15), (27/12); **DÖR** (g.8/2); **GRT** (2367, 2746); **BH** (16-B/9-13), (22-B/7); **GSR** (690).

[401] Mürşid teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

mürşid-i kâmil

1.Kemal sahibi olup tasavvufta en üst mertebeye erişmiş tarikat ulusu; şeyh.[402] 2.Hz. Peygamber.[403]

müşâhede

Sufinin hallerinden biridir. Allah'ın tasavvuf erbabı kimselerin gönlünde olması ve onların da bu durumu görebilmesidir. "Hakka'l-yakîn hali" [404] dir.[405]

KAD (g.20/8), (g.25/3), (g.86/5), (g.189/10); **ERD** (46/9), (56/2), (41.rubai), (48.rubai), (50.rubai); **KÜD** (3/24), (4/132), (25/3), (27/37), (45/7-8), (60/2), (77/26), (91/28), (137/2), (138/9); **DÖR** (g.50/5); **GRT** (2745).

[402] Mürşid-i kâmil teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **KÜD** (2/3), (25/1), (27/5).

[403] Mürşid-i kâmil teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **KAD** (müstezad 1/8).

[404] Uludağ, a.g.e., s.265.

[405] Müşâhede teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **BH** (6-B/10).

N

nakîb

Şeyh yardımcısı olan kişi.[406]

nakkâş

Gönüllere ilahi nakşı işleyen Allah.[407]

nakş

1.Dünya; dünyanın aldatıcılıkları.[408] 2.Yaratılmış olanlar; mahlukat.[409]

nazar

1.Bakış.[410] 2.Allah'ın kalplere işleyen ilahi nazarı.[411] 3.Mürşidin müridinin kalbine ilahi manada nazar etmesi, bakması; kalpte ilahi sırları zuhur ettirmesi.[412]

nefs

Nefis insanın özü, istek ve arzularının merkezi; heva ve hevesler; hokka-bâz; bastırılması, alt edilmesi gereken duygular; şeytanın istekleriyle istekleriyle örtüşen istek ve arzulardır.

Nefsin mertebeleri sırasıyla şunlardır: "Nefs-i emmâre, nefs-i levvâme, nefs-i mülhime, nefs-i mutmainne, nefs-i râziyye, nefs-i marziyye ve nefs- i kâmile." [413]

---

[406] Nakîb teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (30/4).

[407] Nakkâş teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.91/4), (g.73/5); **ERD** (20/15); **KÜD** (31/20), (32/5), (139/3), (34/2), (58/6), (74/1), (87/30), (88/15), (140/1); **DÖR** (k.5/16).

[408] Nakş teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.91/5); **ERD** (89/4); **KÜD** (87/30), (88/15), (115/4), (38/5), (61/17), (139/3); **GRT** (1668).

[409] Nakş teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.73/5); **KÜD** (31/20).

[410] Nazar teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (terci'-bend 1/45), (g.25/9), (123/7). (g.202/4); **ERD** (3/4), (50/4), (123/6); **DÖR** (k.4/11), (g.9/3), (g.11/4), (g.23/3), (g.57/2), (g.62/4), (g.63/1), (1. terci'-bend /1.bend), (14.müfred); **GRT** (226).

[411] Nazar teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.11/12), (g.50/2).

[412] Nazar teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KÜD (33/39); **GRT** (2672).

[413] Süleyman Uludağ **"**Nefis**"**, **TDVİA**, Ankara, 2006, C.32, s.582.

Nefs-i emmâre tarikata yeni giren bir sâlikin sahip olduğu nefis mertebesi, **nefs-i kâmile** ise insân-ı kâmil seviyesine ulaşmış kimselerin, mürşitlerin nefis mertebesidir.[414]

nefs basmak

Nefsini alt etmek; ona galip gelmek.[415]

nefs-i emmâre

Nefsin en alt mertebesi.[416]

nefs-i marziyye

Kemal seviyesine ulaşmış nefis.[417]

nûr

1.Işık, nur.[418] 2.Hz. Peygamber.[419]

---

[414] Nefs teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.29/5), (g.126/3), (g.257/13), (terkib-bend 1/49), (g.90/7-10), (g.128/4), (g.192/2-8), (g.225/4), (g.228/5), (g.235/7); **ERD** (4/2), (72/8), (4/7), (12/1-3-4-5-6-7-8-10-11-12-13-14-15), (16/2), (40/6), (56/4), (58/1-12), (59/3), (60/3), (61/5), (72/8-9), (74/1), (77/3), (78/8), (82/8), (86/10), (88/4-8), (90/2), (91/1), (92/3), (98/9-10), (101/2-4-6), (104/2-5-9), (105/4-8), (106/3), (115/1-2-3-4-9), (116/4), (121/7), (122/4), (125/4-5-8-9), (127/4-5-8), (131/7), 133/5), (140/6), (1.mesnevi/10), (pendname 2/9), (pendname 3/12), (münacat 4/2), (pendname 7/14), (23.rubai), (24.rubai), (54.rubai); **KÜD** (1/42-118), (41/14), (1/92), (4/134), (7/58), (9/1-8), (10/10-16), (11/9-12), (12/1-12), (13/4-8), (14/4), (23/57), (31/23), (40/7), (41/14), (43/10), (45/19), (46/7-12), (47/32), (50/11), (56/13), (57/3-9), (58/10), (60/4), (70/5), (74/12), (76/15), (77/7), (80/7-9), (81/10), (87/5-10-22), (91/1-16), (92/7), (93/3), (100/17), (104/6), (107/5), (108/1), (109/27), (112/2), (113/6), (115/11), (118/4), (125/2), (126/13), (128/3), (129/2), (134/1); **DÖR** (g.27/5), (g.55/6-7); **SVN** (496, 635, 712, 733, 734); **GRT** (2226, 2310, 2602, 641, 1507, 2198, 2312, 2376, 2535, 2578, 2602, 2603, 2678, 2840); **BH** (31-B/1), (19-B/9), (46-A/13), (5-A/9), (19-B/5), (40-B/5-6), (50-B/12-13); **ŞEN** (477); **GSR** (6, 670).

[415] Nefs basmak teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KÜD (38/12).

[416] Nefs-i emmâre teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (115/8); **KÜD** (12/9).

[417] Nefs-i marziyye teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KÜD (89/49).

[418] Nûr teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.8/8), (g.13/11), (g.243/2), (g.11/2), (g.12/10), (g.20/11), (g.35/3), (g.53/9), (g.64/3), (g.77/1), (g.104/5), (g.118/4), (g.126/7), (g.152/5), (g.154/5), (g.191/6), (g.193/7), (g.243/1), (g.259/3), (g.290/12); **ERD** (17/7), (37/12), (113/3), (35/2), (48/2), (91/10), (113/3); **KÜD** (29/5), (60/17), (87/12), (1/8), (4/45), (7/71), (13/15), (100/3); DÖR (g.20/1-7), (g.48/7), (g.1/7), (g.30/8), (g.76/5), (94.tuyuğ); **SVN** (99, 228, 247, 302, 269, 284, 312, 313, 329, 523); **GRT** (34, 2265, 2729, 112, 223, 229, 240, 253, 288, 300, 301, 307, 329, 380, 620, 787, 1040, 1301, 1347, 1386, 2159, 2741); **GSR** (87, 270, 686, 932); **BH (**30-A/6), (43-B/6),

P

pâdişâh

1.Sultan, hükümdar.[420] 2.Allah.[421]

pâdişâh-ı bî-niyâz

Hiç kimseden yardım istemeye muhtaç olmayan Allah.[422]

pâdişâh-ı bî-zevâl

Zeval bulmayacak, varlığı devamlı olacak padişah; Allah.[423]

pâdişâh-ı yektâ

Eşi benzeri olmayan padişah; Allah.[424]

pâdişâhlar pâdişâhı

Allah.[425]

peymâne

Kadeh; ilahi aşk içeceği.[426]

pîr

1.İhtiyar kişi.[427] 2. Tarikat ehline yol gösterici kişi; mürşit.[428]

---

[419] Nûr teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
SVN (123, 228, 232); **BH** (54 B/8).

[420] Pâdişâh teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
BH (50-A/2); **GSR** (385).

[421] Pâdişâh teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.1/9), (g.18/5), (g.122/4), (g.156/1); **KÜD** (2/9), (7/147), (59/3), (2/14), (7/2-13-24), (10/19), (14/9), (18/4), (40/3), (60/16), (61/3); **SVN** (6, 402, 747); **GRT** (408); **BH** (15-B/7), (30-A/11), (37-A/4-13); **GSR** (14).

[422] Pâdişâh-ı bî-niyâz teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (münacat 4/5).

[423] Pâdişâh-ı bî-zevâl teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
SVN (23).

[424] Pâdişâh-ı yektâ teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.11/6).

[425] Pâdişâhlar pâdişâhı teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ŞEN (69, 71).

[426] Peymâne teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
GRT (2863).

[427] Pîr teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

pîr-i mugân

Mürşid-i kâmil.[429]

pîr-i tarîkat

Tarikatın piri; şeyh.[430]

piyâle

Tasavvuf ehli kimselerin içerisinden ilahi aşk şarabını içtikleri kadeh.[431]

KAD (terci'-bend 2/54), (g.12/10), (g.14/11), (g.282/5); **ERD** (98/18); **KÜD** (91/23); **GRT** (1260); **GSR** (112, 623, 625).

[428] Pîr teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.12/9); **ERD** (142/1); **DÖR** (g.8/1-2), (48. tuyuğ); **GRT** (178, 2672).

[429] Pîr-i mugân teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
GRT (2302).

[430] Pîr-i tarîkat teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
DÖR (2.mesnevi).

[431] Piyâle teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.46/4); **GRT** (2829).

R

recâ vü havf

Havf u reca; kulun Allah'a karşı korku ile umut arasında olması.[432]

remz

İlahi aşkın bilgisi; "tasavvufi sırları ehli olmayanlardan uzak tutma." [433] [434]

remz ehli

İlahi aşkın bilgisine erişmiş olan kişi; âşık.[435]

rızâ

Allah'ın kulundan razı olması, ondan hoşnut olması; kulun da Allah'tan razı olmasıdır. Rıza sufilerin erişmek istedikleri bir mertebedir. **Nefs-i râziyye** rızâ makamına erişmiş olan sufilerin nefsini tanımlamak için kullanılmıştır.[436]

riyâzet

"Yiyip içmeyi azaltarak nefsi terbiye etmek. Nefsin arzu ettiği şeyleri vermemek. Nefsin tabiatından çıkmak."[437] [438]

[432] Recâ vü havf teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
GRT (1392, 1394).
[433] Ethem Cebecioğlu, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, Otto Yayınları, Ankara, 2014.
[434] Remz teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (13/13), (91/17-18), (92/10), (100/13).
[435] Remz ehli teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
GRT (373).
[436] Rızâ teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
DÖR (k.3/2); **ERD** (12/7); **KÜD** (80/4).
[437] Safer el-Muhibbi el-Cerrahi**, Islahat-ı Sofiyye fi Vatan-ı Asliyye – Tasavvuf Terimleri-**, Kırkkandil Yayınevi, İstanbul, 2013, s. 328.
[438] Riyâzet teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (56/5).

S

sâkî

1.İçki meclislerinde şarap dağıtan kişi.[439] 2.Allah.[440] 3. İlahi aşkı müritlerine sunan mürşit.[441] 4.Hz. Peygamber.[442]

sâkî-i bâkî

Beka sahibi olan Allah.[443]

sâkî-i ışk

Aşk sakisi; Allah.[444]

sâlik

Seyr u sülük yoluna girmiş, insân-ı kâmil mertebesine ulaşmak için bir pirin eğitiminden geçecek olan derviş. "Sâlikin mertebesi ârifin altında ve mürîdin üzerindedir." [445] [446]

sancak

Şeyhin mirası, öğretileri.[447]

sarrâf

1.Altın ve diğer değerli madenlerden anlayan, onların ticaretini yapan kimse.[448] 2.Tasavvuf ehli; derviş.[449] 3.Âşık.[450]

---

[439] Sâkî teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.8/9-10-12), (g.118/1), (g.53/1), (g.134/6), (g.256/1), (g.287/10); **ERD** (70/12); **DÖR** (g.56/2).
[440] Sâkî teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
GRT (1918).
[441] Sâkî teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.244/8), (g.236/2); **ERD** (1/3), (11.rubai); **GRT** (680); **GSR** (2228).
[442] Sâkî teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KÜD (2/9); **GRT** (679).
[443] Sâkî-i bâkî teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.155/2).
[444] Sâkî-i 'ışk teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
GSR (950).
[445] Kâşânî (Çev: Ekrem Demirli), a.g.e., s. 290.
[446] Sâlik teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.67/5), (g.146/2); **KÜD** (3/23), (7/86), (87/31); **DÖR** (1. terci'-bend/5.bend), (10.müfred); **GRT** (735, 1190, 2466, 755, 2064).
[447] Sancak teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (30/4).

sarrâflık

Dervişlik.[451]

satır çalmak

Nefis mücadelesinde bulunmak.[452]

sen ben defteri

Kulun Allah'la arasına perde çekmesi; benlik davasına düşmesi.[453]

sevdâ-yı sivâ

Masiva sevgisi.[454]

sır

1.Gizli saklı olan, duyulmasından sakınılan şey.[455] 2.Yalnızca Allah yolundaki gönül ehli kimselerin anlayabileceği ilahi gizlilikler.[456]

sırr-ı ene'l-Hak

Ene'l-Hak sırrı.[457]

---

[448] Sarrâf teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.22/5); **ŞEN** (455).
[449] Sarrâf teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.124/3), (g.153/4), (g.197/5), (g.205/5); **KÜD** (118/12).
[450] Sarrâf teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.252/6).
[451] Sarrâflık teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.140/2).
[452] Satır çalmak teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (113/3).
[453] Sen ben defteri teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (53/12).
[454] Sevdâ-yı sivâ teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (90/6).
[455] Sır teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KÜD (7/17); **DÖR** (k.5/12), (g.18/5), (g.31/5), (g.71/2), (g.71/5), (g.71/6), (muhammesin üçüncü bendi), (80.tuyuğ), (86.tuyuğ); **GSR** (494).
[456] Sır teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (terci'-bend 1/43), (terkib-bend 2/37), (g.203/3), (terkib-bend 2/10), (k.1/11), (g.3/1), (g.31/4), (g.51/3), (g.57/11), (g.58/2), (g.64/7), (g.65/7), (g.87/9), (g.104/6), (g.121/1), (g.124/2), (g.134/1), (g.137/2), (g.151/1), (g.154/4), (g.171/3), (g.189/7), (g.208/5), (g.277/3), (g.281/3); **ERD** (58/12), (71/8), (82/3), (85/5-15), (92/9), (98/21), (129/3), (13.rubai), (53.rubai); **KÜD** (4/118), (9/13), (33/41), (3/14), (7/22), (66/1), (86/30); **DÖR** (7.müfred); **GRT** (261, 1068, 1190, 1646, 2880); **BH** (6-B/10), (8-B/11), (38-B/4), (20-A/8), (21-A/9), (21-B/11), (33-B/1-4), (42-A/10), (44-A/4-13), (45-A/9), (45-B/1-8), (55-A/1).

sırât-ı müstakîm

İstikamet üzere olan, insanı doğru yola götüren yol.[458]

sivâ

Allah'tan gayrı her şey; Masiva.[459]

sûf

Yün kumaş; sufilerin dünyaya ehemmiyet vermediklerini göstermek maksadıyla giydikleri kıyafet.[460]

sûfî – sofu - sofî

1.İbadetlerini gösteriş için yapan ve âşık tipinin zıddı karakterde olan.[461] 2.Tasavvuf ehli.[462]

sultân

1.Sultan, hükümdar.[463] 2.Allah.[464] 3.Hz. Peygamber.[465] 4.Âşık.[466]

---

[457] Sırr-ı ene'l-Hak teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.105/5).

[458] Sırât-ı müstakîm teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
GRT (1699, 2474).

[459] Sivâ teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KÜD (139/3).

[460] Sûf teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
GRT (2699).

[461] Sûfî-sofu-sofî teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.27/5), (g.59/2), (g.59/4-7), (g.173/2), (g.245/6), (g.256/7); **DÖR** (g.26/4), **(**15. müfred).

[462] Sûfî-sofu-sofî teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KÜD (10/7), (12/25), (27/11-14), (61/23), (86/32), (80/14), (115/12), (130/9-10); **ERD** (69/7); **DÖR** (52. kıt'a), (53.kıt'a); **SVN** (184); **GRT** (2830).

[463] Sultân teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (terci'-bend 2/2), (g.17/5), (g.29/2), (g.54/6), (g.93/4), (g.119/10), (g.182/9), (g.231/1-2), (g.279/2); **ERD** (11/2), (71/3), (55/11), (62/5), (69/12), (86/4), (83/7); **KÜD** (91/31), (127/27); **SVN** (93); **GRT** (116, 158, 2683, 2684, 2689); **BH** (46-B/7); **GSR** (386).

[464] Sultân teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (k.1/44), (g.18/3), (g.124/5), (g.18/8), (g.20/2), (g.21/3), (g.23/8), (g.27/8), (g.73/1), (g.89/6), (g.93/5-8), (g.124/5), (g.150/7) (g.157/9), (g.186/9), (g.229/2), (g.241/7), (g.291/15), (g.294/3), (g.295/7); **ERD** (42/4), (45/6), (58/12), (73/9), (79/5), (80/1), (85/3), (95/3), (112/7), (113/1-2), (121/5), (g.124/5); **KÜD** (3/1), (8/8), (40/2); **BH** (4-A/9), (6-A /4).

[465]Sultân teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
SVN (235, 688).

[466] Sultân teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (8/18).

sultân-ı ekber

En büyük sultan; Allah.[467]

sûret âlemi

Dünya.[468]

[467] Sultân-ı ekber teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **BH** (24-A/5).
[468] Sûret 'âlemi teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **ERD** (92/8).

Ş

şâh - şeh

1.Sultan, hükümdar.[469] 2.Allah.[470] 3. Hz. Peygamber.[471] 4.Şeyh.[472]

şâh-ı a‘zâm

Azamet, büyüklük sahibi şah; Hz. Peygamber.[473]

şâh-ı cihân

1.Cihanın şahı; Hz. Peygamber.[474] 2. Şeyh.[475]

şâhbâz

1.Doğan.[476] 2.Âşık, derviş.[477]

şal

Derviş giysisi.[478]

[469] Şâh-şeh teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KÜD (64/4), (92/9), (127/27); **SVN** (199); **GRT** (1037); **BH** (56-A/2); **ŞEN** (324); **GSR** (349, 366, 393, 511).

[470] Şâh-şeh teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (terci‘-bend 1/54), (g.23/7), (g.27/7), (g.52/6), (g.63/6), (g.78/1-7-8), (g.104/5-7), (g.128/8), (g.142/1); **ERD** (26/3), (67/7-8), (67/9), (69/8), (70/27), (85/11), (121/5), (130/7), (1.mesnevi/9), (pendname 3/4), (54.rubai); **KÜD** (1/82), (3/25), (4/92), (16/5), (17/1), (36/25), (54/8), (56/5), (59/4), (74/2-13), (79/15), (91/8-11), (95/2), (101/2), (104/3); **GRT** (1116); **BH** (3-B/4), (54-B/6), (6-A/10), (26-B/7), (56-A/5-6-7-8), (56-A/7).

[471] Şâh-şeh teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
SVN (268, 286, 434, 450, 559, 689); **GRT** (153); **BH** (1-A/13), (28-B/6), (54-B/10), (58-A/4).

[472] Şâh-şeh teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
GRT (711).

[473] Şâh-ı a‘zâm teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
GRT (1947).

[474] Şâh-ı cihân teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
SVN (275, 342, 626).

[475] Şâh-ı cihân teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
GRT (837).

[476] Şâhbâz teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.87/2); **KÜD** (31/13), (35/15), (36/21), (84/6).

[477] Şâhbâz teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.12/6), (g.104/7), (g.126/3), (g.127/8), (g.205/5), (g.210/2); **ERD** (67/8); **KÜD** (117/8).

[478] Şal teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.84/1); **KÜD** (86/30).

şarâb

1.İçecek.[479] 2.İlahi aşk, ilahi aşk şarabı.[480]

şarâb-ı şeytân

Şeytanın şarabı; dünya sevgisi.[481]

şarâb-ı vahdet

Vahdet şarabı.[482]

şer‘ – şerî‘at

İslam'ın kaideleri, emir ve yasakları; tasavvufun, içerisinde onar adet makamın bulunduğu dört kapısından biri.[483]

şerî‘at ehli

Şeriat hükümlerine bağlı olan, onun gerekliliklerini yerine getiren kişiler.[484]

şerbet-i şeytân

Dünya sevgisi.[485]

şeyh

Bir tarikatın en üst mertebesinde olan, tarikata yeni müntesip olanlara yol gösteren, Hak dostu kişi. [486]

---

[479] Şarâb teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KÜD (76/12), (112/11); **DÖR** (3. terci‘-bend/4.bend).

[480] Şarâb teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.57/2), (g.55/4), (g.56/5), (g.122/5), (g.155/1), (G.244/1), (g.256/5), (g.295/4), (g.127/1); **ERD** (1/3); **GRT** (78), (1918), (2227), 2245, 2251).

[481] Şarâb-ı şeytân teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KÜD (77/18).

[482] Şarâb-ı vahdet teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
DÖR (g.8/3).

[483] Şer‘ - şerî‘at teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (78/12); **KÜD** (66/8), (121/2); **SVN** (106); **GRT** (67, 606, 711, 728, 822, 823, 2041, 2043, 2044, 2074, 2320, 2396, 2419, 2645, 2708, 2751, 2787); **BH** (2-A/6), (12-A/13), (22-B/8), (9-A/10), (13-B/3), (26-A/5—8), (27-B/12), (28A/1-2-3-4-5-6-7-8-9-10-11-12-13), (28-B/1-2-3-4-5-6-8); ŞEN (143, 159, 161, 171).

[484] Şerî‘at ehli teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
GRT (2222).

[485] Şerbet-i şeytân teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KÜD (91/27).

şeyh-i İslâm

Hz. Peygamber.[487]

[486] Şeyh teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (30/2), (70/5), (112/4), (113/1-2-3-4-5), (114/1-2-3-4-5), (145/2); **KÜD** (86/33), (45/8), (27/6), (111/5), (116/18), (119/5); **DÖR** (g.8/5), (47.tuyuğ); **GRT** (2625, 2644); **BH** (16-B/4-8); **GSR** (689, 692).
[487] Şeyh-i İslâm teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
GRT (104).

T

tahâret

Kalbin Allah ile meşgul olmak suretiyle temiz kalması.[488]

takvâ - takvî

Dinî hükümlere sıkı sıkıya bağlı olma, kulun kendini Allah'a yaklaştıracak olan amellerde daha hassas ve itinalı olmasıdır. İbadet ve zikirlerin başkaları görecek diye değil Allah bilecek diye yapılmasıdır. Tüm işlerde halis ve samimi olmaktır. [489] [490]

tarîkat

Tasavvufun dört kapısından biridir. Sufilerin Hakk'a ulaşma yolunda bağlandıkları, bir şeyhin nezaretinde belli ritüellerle eğitimden geçtikleri kurumlardır. Ethem Cebecioğlu'nun verdiği bilgiye göre, "Tarikatları, 1) Tarîk-ı Ahyâr: ibâdet ve takva yoluna ağırlık veren tarikat, 2) Tarîk-ı Ebrâr: Nefse çile çektirme yönü özellik kazanan tarikat, 3) Tarîk-ı Şuttâr: Aşk ve vecd ile hedefe ulaşmayı amaçlayan tarikat olmak üzere, üçe ayırmak mümkündür."[491] [492]

tarîkat ehli

Bir tarikata mensup, tasavvuf ehli kimseler.[493]

tarîkat sâliki

Seyr ü süluk yolundaki kişi; derviş.[494]

---

[488] Tahâret teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (91/5).
[489] Ethem Cebecioğlu, a.g.e., s.684-685.
[490] Takvâ-takvî teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.26/5), (g.76/2); **KÜD** (25/6), (41/2), (65/3), (130/20); **DÖR** (k.3/13); **GRT** (1923).
[491] Cebecioğlu, a.g.e., s.687.
[492] Tarîkat teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
DÖR (g.50/8), (1.mesnevi); **KÜD** (4/105), (65/2), (121/2); **GRT** (68, 728); **BH** (2-A/9), (9-A/10); **GSR** (973).
[493] Tarîkat ehli teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
BH (14-A/1), (15-A/6), (16-A/5).
[494] Tarîkat sâliki teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
GSR (617).

tecellâ - tecellî

"Allah'ın sır ve kudretinin eşya ve canlılarda görünmesi." [495] [496]

tersâ-zâde

İlahi nur, feyiz, coşkunluk hali.[497]

tevbe

1.Hatalardan dönüp Allah'tan af dilemek.[498] 2.Tevbe Suresi.[499]

[495] Mustafa Tatçı, **Yunus Emre Divanı**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990.
[496] Tecellâ-tecellî teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **KAD** (g.7/1), (g.104/5), (g.126/7); **DÖR** (g.20/3); **ERD** (85/1), (92/2), (9.rubai, (2/2), (74/8), (85/6); **KÜD** (23/8); **GRT** (307, 1514); GSR (921, 926).
[497] Tersâ-zâde teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **GRT** (2806-2807).
[498] Tevbe teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **ERD** (104/1-2-3-4-5-6-7-8-9-10), (106/1-2-3-4-5-6-7-8-9-10-11), (24.rubai), (25.rubai); **KÜD** (10/19), 56/17), (9/11), (10/1), (18/1-13), (28/21), (31/22), (60/9), (64/7), (106/8), (119/5); **SVN** (83); **GRT** (1478); **BH** (15-B/4), (31-A/13).
[499] Tevbe teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **KÜD** (1/118), (7/102).

U

ukbâ - ukbî

Ebedi âlem; Ahiret.[500]

ukbâ hevesi

Ahirete ve orada karşısına çıkacak olan şeylere karşı kulun daima hazırlıklı olması; ahiret hazırlığına düşkün olması.[501]

ulu

Tarikat büyüğü, şeyh.[502]

‘uzlet ehli

Kendini halktan soyutlayan, Hakk’a yakın olan tasavvuf ehli kişi; derviş.[503]

[500] Ukbâ-ukbî teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.106/4); **ERD** (108/12), (119/8), (130/1); **KÜD** (1/79), (27/34), (108/8); **DÖR** (k.3/16), (g.32/6); **SVN** (553); **GSR** (710, 871).

[501] Ukbâ hevesi teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (terkib-bend 1/48).

[502] Ulu teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (53/12).

[503] ‘Uzlet ehli teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (pendname 3/1-2-3-4-5).

V

vahdet - kesret

Vahdet, birlik, bir olma; Allah'ta fani olma. Kesret, çokluk; Allah fikri dışında kalan ve insanı dünyanın heva ve hevesine kaptıran her şeydir.[504]

vasl

1.Kavuşma, vuslat. [505]2.Allah'a kavuşmak.[506]

velî

Ermiş kişi.[507]

visâl

Kavuşma; vuslata erme.[508]

[504] Vahdet-kesret teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g. 119/7), (g.163/3), (191/7), (terci'-bend 2/55), (g.19/5), (g.93/7), (g.105/1), (g.155/7), (g.254/7); **ERD** (2/6), (70/23); **KÜD** (4/95); **GRT** (616, 1320, 2204, 225, 650, 1199, 1799, 1975, 1977, 2178, 2462).

[505] Vasl teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.243/7), (g.250/4), (286/2); **DÖR** (g.2/3), (g.82/3).

[506] Vasl teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.89/9); **ERD** (6/7), (29/3), (47/4), (13/7), (117/5), (129/4-7), (132/1)

[507] Velî teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KÜD (4/130).

[508] Visâl teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (73/2), (74/2), (76/11), (102/2), (120/9), (137/1); **KÜD** (3/19-28), (86/25); **GRT** (1264, 1375).

Y

yohluk - yokluk

Dünyalık metaların hepsinin değersiz olduğu, varlığa önem verilmeyen fenâ âlemi; Allah karşısında kulun kendini yok bilmesi.[509]

[509] Yohluk-yokluk teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir: **ERD** (1/7), (94/1), (100/8), (10.rubai), (11.rubai); **KÜD** (43/9), (62/1), (68/5), (129/10); **DÖR** (g.79/7); **GRT** (1006, 1007, 2098, 536, 1284).

Z

zâhid

1.İbadetlerini gösteriş için yapan, zühd sahibi olduğunu düşünen, ham sofu.[510]
2. Dünyadan elini eteğini çekmiş gerçek manada zühd sahibi kişi.[511]

zâhid-i dünyâ-perest

Dünyaya tapan zahit; kaba sofu.[512]

zikir

Allah'ı anmak. Zikrin her tarikata göre farklı usul ve erkânları vardır. Temel amaç, belirli vasıtalar yoluyla Allah'ı anmak ve ona karşı birtakım ibadetlerde bulunmaktır.[513]

zühd

Dünyadan el etek çekip tüm dünyevi işlerden uzaklaşmak, yalnızca Allah fikriyle ve ibadetle meşgul olma. Edebî metinlerde kimi zaman olumlu kimi zaman ham sofuluğun meşguliyetlerinden bahsetme konusunda olumsuz manada kullanılmıştır.[514]

zülf

"Allah'ın hiç kimsenin ulaşamayacağı gaybi hüviyetinin sembolü." [515] [516]

---

[510] Zâhid teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.4/8); ERD (15/4), (37/7), (96/1); **DÖR** (g.26/5), (g.32/5), (g.51/5); **GRT** (78).
[511] Zâhid teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.109/2), **KÜD** (7/123), (45/4), (88/17), (12/13), (27/6), (43/4), (51/16), (79/14); **GRT** (2662, 2674, 2828); **BH** (7-B/2), (13-B/13), (43-B/1), (44-B/5).
[512] Zâhid-i dünyâ-perest teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
ERD (54/2).
[513] Zikir teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.4/8), (g.26/5), (g.175/1); **ERD** (130/10), (133/), (1.mesnevi/7); **KÜD** (51/16), (4/26-31-33-37-42-55-57-110-138-143), (7/155), (12/18), (31/22), (61/20-21-25), (109/1); **DÖR** (54.tuyuğ), **SVN** (559).
[514] Zühd teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.40/2), (g.170/2), (245/2), (g.27/5), (g.37/5), (g.195/9), (g.59/6), (g.104/2), (g.106/3), (g.146/7), (g.224/2), (g.245/2), (g.289/2); **ERD** (35/5), (54/2), (68/3); **KÜD** (11/10), (12/9), (82/5), (11/10), (27/24), (51/16), (108/5); **DÖR** (k.3/13), (g.32/5), (g.51/5), (k.5/8), (g.26/4), (g.51/5), (5. terci'-bend/3.bend); **GRT** (2850).
[515] Ahmet Atilla Şentürk, **Osmanlı Şiiri Antolojisi**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2011, s.246.
[516] Zülf teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:

zünnâr

1.Hristiyan keşişlerin bellerine bağladıkları kuşak.[517] 2.Kulun ilahi aşka, Allah'a ve tasavvuf yoluna olan bağlılığı.[518]

ERD (57/4), (78/7), (109/10); **GRT** (2123, 2128, 2173, 2132, 2135, 2136, 2138, 2141, 2142, 2143, 2148, 2150, 2153, 2154, 2211, 2180).

[517] Zünnâr teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.8/5), (g.57/6), (g.76/2), (g.22/11), (g.51/7), (g.119/4), (g.160/5), (g.184/6), (g.243/3), (g.284/17); **KÜD** (4/140); **GRT** (2795, 2805).

[518] Zünnâr teriminin bu manada kullanıldığı metinler ile beyit veya bentleri şu şekildedir:
KAD (g.3/7); **ERD** (50/7); **GRT** (2484).

SONUÇ

Tekke edebiyatı, tasavvuf hareketinin etkisiyle yüzyıllar boyunca halkı irşat faaliyetleri için açılan ve varlığını Osmanlı'nın son dönemine kadar sürdüren tekkelerde ve onların çevresinde ortaya çıkarak gelişim göstermiştir. Bu edebiyat bahsi geçen yerlerde benzer öğretilerle yetişmiş yahut benzer etkilerle varlığını devam ettirmiş kişiler tarafından meydana getirilmiştir. Metinleri yazan kişilerin hayat tarzı, eğitimi ve zevkleri dolayısıyla zaman zaman Halk edebiyatına zaman zaman da Divan edebiyatına yakın bir noktada durmuştur. Bu sebeple de çeşitli araştırmacılar tarafından kimi zaman Halk edebiyatı içerisinde sayılmış kimi zaman Divan edebiyatıyla bağlantı kurularak verilmiş, kimi zaman da müstakil bir edebî hareket olarak nitelendirilmiştir.

15. yüzyıl klasik edebiyat alanında dinî-tasavvufi mesnevilerin sıkça kaleme alındığı bir devir olmuş, bu münasebetle de bu yüzyılda Tekke edebiyatı sahasında değerlendirilebilecek birçok metin kaleme alınmıştır. Tezimiz kapsamında Tekke edebiyatının bu en verimli dönemlerinden biri olan 15. yüzyıl tasavvufi terimlerini incelemek için esas alınmıştır. Bu bağlamda kaleme almış olduğumuz "15. yüzyıl Tekke Edebiyatında Tasavvuf Terimleri" isimli tezimiz kapsamında öncelikle bahsi geçen devirde Tekke edebiyatı bağlamında yazılmış olan tasavvufi nitelikli dört divan ile beş mesnevi incelenmiştir. İnceleme neticesinde bu metinlerde yer alan terimler tespit edilmeye çalışılmıştır. Terimlerin tespitinden sonra sırayla bunların metinlerin içerinde kazanmış oldukları anlamlara ve o anlamlara denk gelecek olan kullanımlara yer verilmiştir.

Tez çalışması sonunda tasavvufi terim kullanımına dair olan eğilimin şairlerin üsluplarına, eğitim durumlarına ve zevklerine göre farklılık arz ettiği gözlemlenmiştir. Bu minvalde 15. yüzyıl Tekke edebiyatı içerisinde eser meydana getiren isimlerin farklı farklı üsluplarla metin oluşturdukları ve tasavvufi terimleri de bu üslup ve beğeniler doğrultusunda kullandıkları sonucuna varılmıştır. Bunun yanı sıra bu metinlerdeki terimler kullanım sıklığı bakımından değerlendirildiğinde örneğin **ışk** teriminde olduğu gibi kimilerinin daha sık, "Hakikati göremeyen, kalp gözü kapalı olan" manasındaki **a'ma** terimi gibi kimilerinin ise daha kısıtlı olduğu görülmüştür.

Çalışmanın sözlük kısmından önce ise 15. yüzyıl Tekke edebiyatını tanıtmaya ve bahsi geçen bu dönemde kaleme alınmış olan Divan edebiyatı metinlerinden örnek seçilen iki divan ile bu iki edebiyat anlayışının (Divan ile Tekke) terimsel bağlamda benzer ve farklı yönleri ortaya konulmaya gayret edilmiştir.

Çalışmamızın neticesinde 15. yüzyıl Tekke edebiyatı terimleri metinler ışığında ortaya çıkarılıp okuyucunun istifadesine sunulmuştur.

KAYNAKÇA

Açıkgöz, Namık: "Türk Şiirinde Tasavvufî Terimlerin Kullanılışının İlk Örneklerinden Yunus Emre Divanı", Ankara, **Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatük Kültür Merkezi Yayını - Sayı: 69 Kongre ve Sempozyum Bildirileri Dizisi: 2, 1991.

Aksoy, Hasan: "Gülşenî-i Saruhânî", **TDVİA**, 1996, C. 14, s. 256.

Azamat, Nihat: "Kaygusuz Abdal", **TDVİA**, C. 2, 2002, s. 74-76.

Bankır, Mehmet Malik: **Gülşen-i Râz (Gramer-Metin-Gramatikal İndeks)**, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 1997.

Bilgin, A. Azmi: **Türk Tasavvuf Edebiyatı Makaleleri**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2016.

Bilgin, Azmi: "Türk Edebiyatında Fakr", **XI. Milli Türkoloji Kongresi**, 11-13 Kasım 2014, C. 1.

Bilgin, Azmi: **Ümmi Sinan Dîvânı**, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2000.

Cebecioğlu, Ethem: **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, Ankara, Rehber Yayıncılık, 1997.

Çelebioğlu, Amil: **Türk Edebiyatı'nda Mesnevi (XV. Yy.'a Kadar)**, Kitabevi, İstanbul, 1999.

Devellioğlu, Ferit: **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Ankara, Aydın Kitabevi, 2009.

Doğan, Muhammet Nur: **Fuzulî'nin Poetikası**, İstanbul, Yelkenli Yayınevi, 2009.

Erarslan, Kemal: "Ahmed Yesevi", **TDVİA**, 1989, C. 2, s. 159-161.

Erkan, Mustafa: "Hatiboğlu", **TDVİA**, Ankara, 1997, s. 461-462.

Erünsal, İsmail: "Abdürrahim Karahisârî", **TDVİA**, 1988, C. 1, s. 291-292.

Güneş, Mustafa: **İznikli Eşrefoğlu Rûmî'nin Hayatı Eserleri ve Dîvânı**, İstanbul, Sahhaflar Kitap Sarayı, 2006.

Güzel, Abdurrahman: **Dinî Tasavvufî Türk Edebiyatı El Kitabı**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2012.

Kanar, Mehmet: **Osmanlı Türkçesi Sözlüğü**, İstanbul, Say Yayınları.

Kâşânî, Abdürrezzak (Çev: Ekrem Demirli): **Tasavvuf Sözlüğü**, İstanbul, İz Yayıncılık, 2015.

Levend, Agâh Sırrı: **Türk Edebiyatı Tarihi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2007.

Onay, Ahmet Talat (Haz: Cemal Kurnaz): **Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı**, Kurgan Edebiyat Berikan Yayıncılık, Ankara, 2013.

Pehlivan, Elif: **Nasihat-nâme Şeyh Eşref b. Ahmed - Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, 2001.

Pekolcay, Necla: **İslâmî Türk Edebiyatı 1**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1981.

Pekolcay, Necla: "Mevlid", **TDVİA**, 2004, C. 29, s. 485-486.

Pekolcay, Necla: **Mevlid Süleyman Çelebi**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2016.

Sehî Beg (Haz: Mustafa İsen): **Heşt Bihişt**, Ankara, Akçağ Yayınları, 1998.

Sever, Mustafa: **Dîvân-ı Kaygusuz Abdal**, Ankara, Helke Yayıncılık, 2016.

Şentürk, Ahmet Atillâ: **Eski Türk Edebiyatı Tarihi**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2013.

Şentürk, Ahmet Atillâ: **Osmanlı Şiiri Antolojisi**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2011.

Şentürk, Ahmet Atillâ: Ahmet Atillâ Şentürk, "Manzum Metinler Işığında Bir Kalender Dervişinin Profili", **Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 10/8 Spring 2015**.

Tarlan, Ali Nihat: **Ahmet Paşa Divanı**, Ankara, Akçağ Yayınları, 1992.

Tatçı, Mustafa: **Yunus Emre Dîvânı**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.

Tavukçu, Orhan Kemal: **Dede Ömer Rûşenî Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Dîvânının Tenkidli Metni.**

Türk, Vahit: **Hatiboğlu'nun Bahrü'l-Hakayık'ı – Transkripsiyon-Yüksek Lisans Tezi**, Ankara, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü, 1987.

Uludağ, Süleyman: **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul, 2012.

Yavuzer, Hayati: **Kemâl Ümmî Dîvânı İnceleme-Metin**, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Bolu Halk Kültürünü Araştırma ve

Uygulama Merkezi Yayınları:3, Bolu, 2008.

Yıldırımer, Mestan: **Gülşenî-i Saruhânî Râz-nâme (Makâlât-ı Gülşenî) Sırlar Kitabı**, Büyüyenay Yayınları, İstanbul, 2012.

Elektronik Kaynaklar:

http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10601,dede-omer-rusenipdf.pdf?0

http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20%20EDEBIYATI/tunc_03.pdf

http://www.osmanliedebiyati.com/

http://lugatim.com/

http://www.tdk.org.tr/index.php?option=com_tarama&view=tarama

http://www.tdk.org.tr/index.php?option=com_gts&view=gts

http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10663,metinpdf.pdf?0

EK – 1

Bu bölümde tezin üçüncü bölümünde verilen terimlerin bağlamsal olarak nasıl kullanıldıklarını ortaya koymak amacıyla terimlerin geçtiği metinlerden anlamlara uygun düşen üçer adet örnek beyit nesre çevirileriyle birlikte verilmiştir.

A

abâ

Dervişlerin giydikleri basit bir biçimde kaba kumaştan yapılmış giysileri.

Müsrif olma var ḳanā'at ḳıl ki şol it nefsüñe

Bir 'abā ḳaftan-ıla bir pāre ḳuru nān yiter[519] (KÜD 47/31)

Müsrif olma, kanaat kıl çünkü şu it (gibi olan) nefsine bir aba kaftan ile bir parça kuru ekmek yeter.

-

Libāsı gāh tāc u geh 'abādur

Gehī destārdur u geh ḳabādur [520](GRT 2705)

Giysisi kâh tac kâh aba kâh sarık kâh cübbedir.

abdâl

Varlığını Hak yolunda harcamış, kendini tasavvuf yoluna adamış derviş; "Sayıları yedi, yetmiş ya da kırk olarak gösterilen bir evliya zümresi."[521]

Gör Ḳayġusuzu abdāl olup şeydā vü mecnūn

Şāh eşiğinüñ hāk-i pāyinde ḳarār eyler[522] (KAD g.60/11)

---

[519] Tez boyunca Kemâl Ümmî Dîvânı'ndan verilen örnek beyitlerde Hayati Yavuzer tarafından hazırlanan çalışma esas alınmıştır.
Hayati Yavuzer, **Kemâl Ümmî Dîvânı (İnceleme-Metin)**, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Bolu Halk Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları: 3, Bolu, 2008.

[520] Tez boyunca Gülşen-i Râz Tercümesi'nden verilen örnek beyitlerde Mehmet Malik Bankır tarafından hazırlanan çalışma esas alınmıştır.
Mehmet Malik Bankır, **Gülşen-i Râz (Gramer-Metin-Gramatikal İndeks)**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Erzurum, 1997.

[521] Uludağ, a.g.e., s.19.

Kaygusuz'u gör, deli divane bir abdal olup şah eşiğinin ayağının toprağında durmakta, (o toprağa yüz sürmekte) karar eyler.

'Işḳ ile meydāna gel ***abdāl****ımuz*

Tā ki saña aṭlas ola şālımuz (KAD g.84/1)

Ey abdal! Aşk ile meydana gel ki (bir basit derviş libası olan) şalımız sana (değerli bir) atlas olsun.

Özi şād u ḫandān sözi cān ***abdāl***

Nefsi dürdāne vü göñli kān ***abdāl*** (KAD g.120/1)

Özü şad ve mutlu, sözü can (olan) abdal, nefsi (bir) inci tanesi, gönlü hazine (olan) abdal!

âb-ı hayât

1.Ölümsüzlük suyu; cana can katan, ferahlık veren.

Senüñ naẓaruñ irişdi Ḫızr'a ***āb-ı ḥayāt***

Aḥmed senüñ ile buldı 'āḳıbet-i maḥmūd (KAD g.11/12)

Senin nazarın Hızır'a ölümsüzlük suyu (gibi) erişti. Ahmet senin ile övgüye değer oldu.

[522] Tez boyunca Kaygusuz Abdal Dîvânı'ndan verilen örnek beyitlerde Mustafa Sever tarafından hazırlanan çalışma esas alınmıştır.
Mustafa Sever, **Dîvân-ı Kaygusuz Abdal**, Helke Yayıncılık, Ankara, 2016.

Sözüñ ***āb-ı ḥayāt*** *bile degül mi*

Lebüñ ḳand-i nebāt bile degül mi (KAD g.246/1)

(Ey sevgili!) sözün âşığına ölümsüzlük suyu veren, onu ihya eden (şey) dudağın (ise) bitkilerin şekeri (gibi) değil mi?

-

Ol taş olmış göñüllere uram ʻışḳuñ külünkini

Āb-ı ḥayat*ı aḳıdam göñlinde bıñar eyleyem* [523](ERD 77/4)

O taş (gibi) olmuş gönüllere aşkın kazmasını vurayım, onların gönlüne ölümsüzlük suyunu akıtıp gönüllerini (ab-ı hayattan müteşekkil bir) pınar haline getireyim.

Ḥubb-ı Ḥaḳḳı yoldaş it kim diri duta ḳalbüñ

Ḥubb-ı Ḥaḳḳ ***āb-ı ḥayāt****dur ḳalbi mevte vire cān* (ERD 88/3)

Kalbini diri tutması için Allah sevgisini kendine yoldaş et. Allah sevgisi ab-ı hayattır, ölü kalbe can verir.

Görürseñ sen vücūduñ ẓulmetinden

Bulup ***āb-ı ḥayāt*** *içüp kanasuñ* (ERD 91/11)

[523] Tez boyunca Eşrefoğlu Rûmî Dîvânı'ndan verilen örnek beyitlerde Mustafa Güneş tarafından hazırlanan çalışma esas alınmıştır.
Mustafa Güneş, **İznikli Eşrefoğlu Rûmî'nin Hayatı Eserleri ve Dîvânı**, Sahhaflar Kitap Sarayı, İstanbul, 2006.

(Eğer sen) varlığının, nefsinin karanlığından görebilirsen, (onların faniliğinden geçip kulu gerçek maksuduna ulaştıran) ölümsüzlük suyunu içip buna kanasın.

-

Barmaḳlarundan ***āb-ı ḥayāt*** *aḳduġı anuñ*

Çoḳ ḳılduġundan ıdı ṭurup dinle ṭā'ati (KÜD 23/43)

(Onun) parmaklarından ab-ı hayat akmasının sebebi çok ibadet etmesiydi.

Ṣaçalı Ḫızır semāvāt u 'arża ***āb-ı ḥayāt***

İrişdi ölü nebātāt cismine ervāḥ (KÜD 28/26)

Hızır semavat ile arza ölümsüzlük suyunu saçtığından beri ölü olan bitkilere ruh geldi.

Ḳuş oluban uçar isem yedi deryā geçer isem

Āb-ı ḥayāt *içer isem ḳomaz imiş ecel beni* (KÜD 135/4)

Kuş olup uçsam da yedi denizi aşsam da ölümsüzlük suyu içsem de ecel beni terk etmezmiş.

-

Leb-i laʿlüñdeki ***āb-ı ḥayātı***

Nemek mi yā şeker mi bilmek olmaz [524](DÖR g.28/3)

Lal dudaklarındaki (âşığına) hayat veren, onu ihya eden suyun tuz mu yoksa şeker mi olduğu bilinmez.

Rūşenī ẓulmet içinde ḳaldı İskender gibi

İrmedi ***āb-ı ḥayāt****-ı Ḫızra cüst u cū-y-ile* (DÖR g.74/7)

Ruşeni İskender gibi karanlık içinde kaldı, aramakla Hızır'ın ölümsüzlük suyuna erişemedi.

-

Çü içdüñ bir kez ol ***āb-ı ḥayātı***

Ḥayāt içün ebed alduñ berātı[525] (BH 8-A/13)

O ölümsüzlük suyunu bir kez içtiğinden dolayı hayatın için ebedi beratı aldın.

[524] Tez boyunca Dede Ömer Rûşenî Divanı'ndan verilen örnek beyitlerde Orhan Kemal Tavukçu tarafından hazırlanan ve Kültür Bakanlığı tarafından e-kitap şeklinde erişime açılan çalışma esas alınmıştır.
Orhan Kemal Tavukçu, **Dede Ömer Rûşenî Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Dîvânının Tenkidli Metni.**
http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10601,dede-omer-rusenipdf.pdf?0

[525] Tez boyunca Bahrü'l-Hakâyık metninden verilen örnek beyitlerde Vahit Türk tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanan çalışma esas alınmıştır.
Vahit Türk, **Hatiboğlu'nun Bahrü'l-Hakayık'ı –Transkripsiyon- Yüksek Lisans Tezi**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü, Ankara, 1987.

2.Ebedilik veren.

*Sen **āb-ı ḥayāt**-ı cāvidānsuñ*

Vuṣlat ṣıfātını ḳılma firḳat (KAD terci‘-bend 1/27)

Sen ebedi kalıcı olan Allah’sın, kavuşmayı ayrılığa dönüştürme.

âb-ı hayvân

1. “İlahi tecelliler.”[526]

Her bir naẓaruñ ‘Īsā’ya cāndur

*Her bir nefesüñdür **āb-ı ḥayvān*** (KAD terci‘-bend 1/45)

Her bakışın Hz. İsa’ya can, her nefesin ölümsüzlük verme vesilesidir.

*Ben bu ‘ışḳa bilişeli **āb-ı ḥayvān** bulmuşam*

Cānımuñ terkin uruban cān u cānān bulmışam (KAD g.124/1)

Ben aşka düşeli ilahi teccellilere gark oldum, canımdan, nefsimin arzularından geçerek esas can ile cananı buldum.

Şu kim aġzı yarınuñ ḳatresinde

***Āb-ı ḥayvān** olan uş yine geldi* (KAD g.254/10)

Ağız suyunun (her bir) damlasında ölümsüzlük suyu olan (sevgili) şimdi yine geldi.

[526] Uludağ, **a.g.e.,** s. 20.

-

Muḥib ise cān u dil bulur ḥayāt-ı cāvidān

Dervīşüñ her bir sözinde ***āb-ı ḥayvān*** *gizlidür* (ERD 14/4)

(Onu) seven kişi (gerçek manada) can ve gönül ile ebedi bir hayat bulur. (Çünkü) dervişin her sözünde ilahi tecelliler gizlidir.

2.Ölümsüzlük suyu.

Sen seni seyr idigör kim Sedd-i İskender gibi

Ḫıżr sensüñ senden içre ***āb-ı ḥayvān*** *sendedür* (ERD 34/2)

Sen kendini İskender'in seddi gibi seyret, (nefsini tüm fitnelerden koru) çünkü Hızır olan sensin ölümsüzlük sağlayan su senin içindedir.

âb u gil libâsı[527]

Dünyalık işler, haller, zevkler.

Bu āb u gil libāsından çıkarsañ

Ola bu ma'nīler saña da āsān (ERD 83/18)

Dünyalık işlerden, zevklerden vazgeçersen bu ilahi manaları, sırları (anlamak) senin için de kolay olur.

[527] Divanda âb u gül libası şeklinde okunmuştur.
Bu āb u gül libāsından çıkarsañ
Ola bu ma'nīler saña da āsān (ERD 83/18)

‘abd-ı âbık

Kendini bilmeyen, kendinde olmayan kul.

Şefi‘i her güneh-kāruñ çü ey şāh-ı kerem sensüñ

*Gelüpdür Rūşenī daḫı ḳapuña **‘abd-i ābıḳ**dur* (DÖR k.1/17)

Ey lütfun, cömertliğin şahı! Her günahkârın şefaatçisi, kurtarıcısı sen olduğun için Ruşeni de kapına gelen bir kendini bilmez, kendinde olmayan kuldur.

agu

1.Zehir.

*Ben Ḳayġusuz Abdāl isem **aġu** değilsem bal isem*

Tevḥīd ṣıfatun ‘ışḳ ile cānumda esrār eyleyem (KAD g.126/11)

Ben Kaygusuz Abdal isem zehir değil de bal isem tevhid sıfatını aşk ile canımda gizleyeyim.

-

Ārif olan baḳdı gördi bunuñ mekr ü hīlelerüñ

*Bir barmaġın da banmadı bunuñ **aġu**lu balına* (ERD 102/9)

Arif olan kimse bunun hile ve tuzaklarını gördü. (Dünyanın) zehirli balına parmağını dahi batırmadı.

2.İlahi aşk yolunda çekilen zahmet.

Didüm göñül bu yolda bak gerekdür ***ag̱ular*** *yutmak*

Didi ʻışḳ-ıla zehr içmek bana sükker ü ḥelvādur (ERD 23/7)

Dedim: "Gönül bak bu yolda zahmetler çekmek gerekir." Aşk ile dedi ki: (Bu) zehir bana şeker ile helva (gibidir.)

Eşrefoġlı Rūmī yāri sevenlerüñ budur kārı

Ol dost içün ***ag̱uları*** *sükker gibi yutmaḳ gerek* (ERD 56/8)

Eşrefoğlu Rumi! O dost için zehri şeker gibi yutmak gerekir. (Zira o) yâri sevenlerin (bu yolda) elde ettikleri budur.

3.Dünya, dünya sevgisi.

Miḥnet odına düşdü yandı

Bu ***ag̱uya*** *barmag̱un bananlar* (KAD terkib-bend 1/60)

Zehir gibi olan bu dünya sevgisine parmağını bananlar (ona kapılanlar) zorluk ve sıkıntı ateşine düşüp yandılar.

-

Ḥubb-ı dünyāyı refīḳ idinme eyle key ḥazer

Kim ***ag̱udur*** *öldürür ḳalbi iricek bī-günāh* (ERD 88/2)

Dünya sevgisini (kendine) yoldaş edinme, bu durumda olmaktan sakın. Çünkü bu bir zehirdir, kalbe ulaştığında günahsız gönlünü öldürür.

-

*Merd-i ʿāḳil **aġu**sın sizüp ḳaçar*

Bu yılanuñ naḳşına ṭıfl aldana (KÜD 38/5)

Akıllı adam dünya sevgisini sezip (ondan) kaçar. Bu (yılan gibi olan dünyanın) zevklerine ancak çocuk aldanır.

âh

1.İnilti, inleyiş, inlemek.

*Derdüm diñmez dil ile **āh**um inledügümle*

*Hīç kimse āh itmedi bu **āh**umdan ilerü* (ERD 95/10)

Gönülden ah edip inlediğimde benim derdim dinmez. Hiç kimse benim ahımdan daha fazla ah etmemiştir.

Taṣarrufdan elüm çekem varam bir ḳūşede çökem

*Düni gün gözyaşı dökem işüm **āh**-ıla zār idem* (ERD 74/3)

Bir nesneye sahip olmaktan, mal ile hemhal olmaktan imtina ederek bir köşeye çekileyim. Gece gündüz gözyaşı döküp ah edip inleyeyim.

Ṭurmaz aḳar gözi yaşı hīç oñılmaz bağrı başı

***Āh**-ıla zār olur işi kimse yoḳ ḥālüñ ṣorıcı* (ERD 125/7)

Gözyaşı durmadan akıp durur, gönlü başı hiç şifa bulmaz. İşi (daima) ah u zar etmektir, halini de soran kimse yoktur.

-

*Anlaruñ **āh**ı vü ol derdi ḥaḳı*

Gözi yaşı vü yüzi zerdi ḥaḳı (KÜD 7/126)

Onların inleyip sızlamaları ve o dert ile gözyaşı dökerek benizlerinin sapsarı olması hatrına…

*Ṣuçumı bildüm aġlaram **āh**-ıla cānum ṭaġlaram*

Miskinlige bil baġlaram estaġfiru'llahe'l-'aẓīm (KÜD 11/7)

Suçumu anladım (o sebeple) inleyip sızlayarak ağlarım, canımı dağlayarak ızdırap çekerim. Azim olan Allah'tan affedilmeyi dileyerek miskinliğe bel bağlarım.

*Ki baġrum ḳanı dem dem **āh**um ile*

Ḳarışmışdur aḳar gözüm nemine (KÜD 123/2)

Ciğerimin kanı sürekli olarak inleyip sızlamalarım ile karışmış vaziyette gözyaşımla (birlikte) akmaktadır.

-

Sırrumı fāş ideni gizlerüm ammā n'ideyüm

*Sezilür yüregüm oynaduġı **āh**um duyılur* (DÖR g.13/3)

Sırrımı ifşa eden (kişiyi) gizlerim. Ama elimden ne gelir âşık olduğum (her alimden) sezilir, inleyip sızlamalarım duyulur.

Eşk-i çeşmüm bī-kerān deryā dilüm mellāḥdur

*Bādbān **āh**um tenümdür keştī-i deryā-yı ʻışḳ* (DÖR 37/2)

Gözyaşım uçsuz bucaksız deniz, gönlüm (bedenimden müteşekkil olan geminin) kaptan(ı), (bu geminin) yelkeni iniltilerim, aşk denizinin gemisi ise bedenimdir.

-

Meʻānī gül ile bülbüldür ol şāh

*Ḳamu bülbüller anuñ-çün ḳılur **āh*** (BH 56-A/8)

İlahi sırlara dair manalar gül ile bülbül gibidir. Bütün bülbüller onun için ah eder, inler.

2.Beddua.

*Key ṣaḳın almayasuñ **āh**ını dervīşlerüñ*

*Ki bir **āh**ı eridür āheni dervīşlerüñ* (KÜD 84/1)

Sakın dervişlerin bedduasını alma (çünkü) onların bir ahı demiri eritir.

3.Âşığın göklere erişen "alevli, dumanlı"[528] inleyişi, feryadı.

Āhum göge çıḳmasun felekleri yaḳmasun

Felekleri yaḳmasun amān Allāhum amān (ERD 93/2)

Ahım göğe çıkmasın, felekleri yakmasın. Felekleri yakmasın aman Allah'ım aman.

-

Āh kim āhum odı her dem dilüm biryān ider

Eşk-i ḥūnīnüm dem-ā-dem gözlerüm giryān ider (DÖR g.24/1)

Ah ki ahımın ateşi her an gönlümü (dağlar) kebap eder. Kanlı gözyaşım anbean gözlerimi ağlar vaziyette kılar.

Her nice kim rāz-ı 'ışḳı dilde cāndan gizlerem

Yüregüm oynaması āhum ider sırrumı fāş (DÖR g. 31/5)

Nasıl gönüldeki aşk sırrını canımdan gizleyeyim? Yürek çarpıntısı[529] ve ahım tüm sırrımı ifşa eder.

İçlerinden ḳopdı feryād ile āh

Gökde ol āhdan tutuldı şems ü māh[530] (SVN 567)

[528] Onay (Haz. Cemal Kurnaz), a.g.e., s. 44.
[529] Mehmet Kanar, **Osmanlı Türkçesi Sözlüğü**, Say Yayınları, İstanbul, 2011.
[530] Tez boyunca Süleyman Çelebi'nin Mevlidi'nden verilen örnek beyitlerde Necla Pekolcay tarafından hazırlanan çalışma esas alınmıştır.
Necla Pekolcay, **Mevlid Süleyman Çelebi**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2016.

İçlerinden feryat ile iniltiler koptu. Gökte (bu iniltilerden dolayı) çıkan ateşler ile güneş ve ay tutuldu.

*Girü od saçdılar **āh**ından bular*

*Eyle **āh** kim āhende irse deler* (SVN 686)

Bunlar ah ederek göğe ateşler savurdular, (bu öyle bir ah ki) demiri dahi deler.

4.Feryat etmek.

*Ol ḳadar **āh** eyledüm kim **āh** elümden **āh** ider*

Nālemi añma ki nālem nāleyi nālān ider (DÖR g.24/2)

O kadar çok feryat ettim ki (artık) feryatlar, ahlar benden dolayı ah eder. İniltilerimi (zaten) hiç anma, benim iniltilerim iniltinin kendisini inlettirir.

4.Allah'a yalvarıp yakarma, Allah aşkından dolayı inleyiş içerisinde olma.

Yüce dergāhuña ma'lūmdur iy şāh

*Günāhum çoḳlıġı-çün ḳıluram **āh*** (BH 3-B/4)

Ey şah (olan Allah'ım)! Günahımın çokluğundan dolayı inilder, feryat ederim.

*Yā Rab eşk ü **āh** u derd eyle naṣīb*

*Eşk ü **āh** u derd-durur bize ṭabīb*[531] (GSR 888)

Ya Rabbi! Bize gözyaşı, ah ve derdi nasip eyle. (Çünkü) gözyaşı, ah ve dert bizim hastalığımızın tabibidir.

***âh-ı cân**

Âşığın gönlünden kopup gelen ilahi aşkın tezahürü olan inleyişler, iniltiler.

***Āh-ı cān** dillerde sanusı gönüllerde*

Şol ḳana gönüllerde amān Allāhum amān (ERD 93/5)

Âşığın ah ederek Allah'a yalvarıp yakarması dillerde, (Allah düşüncesi) ise şu kanayan gönüllerdedir. Aman Allah'ım aman…

***âh-ı dûd-engîz**

Âşığın dumanlar çıkaran yakıcı iniltisi.

Yandurup sīnem tenūrın baġrumı biryān ḳılur

***Āh-ı dūd-engīz** u āteş-bār u dil-sūzum menüm* (DÖR g.48/4)

Benim dumanlar çıkaran, ateşler çıkaran ve gönül yakan inleyişim sinemdeki tandırı yakıp bağrımı kebap eder.

[531] Tez boyunca Gülşeni Saruhânî'nin **Râz-nâme**'sinden verilen örnek beyitlerde Mestan Yıldırımer tarafından hazırlanan çalışma esas alınmıştır
Mestan Yıldırımer, **Gülşenî-i Saruhânî Râz-nâme (Makâlât-ı Gülşenî) Sırlar Kitabı**, Büyüyenay Yayınları, İstanbul, 2012.

***âh-ı seher**

Âşıkların, garip gurebanın seher vakitlerinde ah edip inlemeleri.

Diñle ḫayr ile seḥerler ḥaḳḳı-çün

*Ṣubhdem **āh-ı seḥer**ler ḥaḳḳı-çün* (KÜD 7/129)

Dinle hayır ile seherlerin hakkı için, sabah akşam âşıkların, garip gurebanın ah edip inlemeleri için.

***âh-ı serd**

Şiddetli inleyişler, ah sesleri.

*Hem-demi eşk germ ü **āh-ı serd** ola*

Derdinüñ dermānı yine derd ola (GSR 866)

Dostu gözyaşı ile şiddetli inleyişler olsun. Derdinin dermanı yine dert olsun.

***âh etmek**

1. Feryat etmek.

*Yār yār diyüben **āh id**ecek ʻışḳ-ıla her dem*

Baġrum ḳanı göz yaşıla aḳdıġı ḫoşdur (KAD g.70/2)

Her an yar yar deyip aşk ile inildemem (ve bu sebeple) ciğerimin kanı ile gözümün yaşının akması ne hoştur.

-

*Dünyāya göñül baġlamañ soñra **āh id**üp aġlamañ*

Her ġuṣṣadan emīn oluñ şād u ḫurrem güligörüñ (ERD 59/11)

Dünyaya gönül bağlamayın, sonrasında da feryat figan edip ağlamayın. (Size karşı gelecek olan) her üzüntüden emin olun, (her daim) sevinip mutlu olarak gülüverin.

Derdüm diñmez dil ile āhum inledügümle

*Hīç kimse **āh it**medi bu āhumdan ilerü* (ERD 95/10)

Gönülden ah edip inlediğimde benim derdim dinmez. Hiç kimse benim ahımdan daha fazla ah etmemiştir.

-

***Āh id**üp aġladuḳça gözüm yaşı ḳan olur*

Bu dertlü göñlümüñ hīç oñulmaz cerāheti (KÜD 23/76)

(Allah aşkından dolayı) inleyip ağladıkça (bu) gözümün yaşı kan olur, bu dertli gönlümün yarası şifa bulmaz.

Sen i ḫoca hiç mi günāh itmedüñ

*Ki tevbe ḳılup bir gün **āh it**medüñ* (KÜD 80/1)

Sen ey hoca (sonrasında) tövbe edip inleyip sızlamana sebep olan hiç mi günah işlemedin?

-

*Âdemî-zâdam niçün gayretlenüp **āh it**meyem*

Her melek-sûretlünüñ yanında bir şeytânı var (DÖR g.22/4)

(Ben de insanoğluyum) neden kıskançlık yapıp imrenerek feryat etmeyeyim? Her melek yüzlünün (sevgilinin) yanında şeytan (misali bir rakip) var.

-

*Sūz ile çün **āh id**er endūh-nāk*

Kim işiden cān-ver olur helāk (GSR 726)

Kederli (bir biçimde) yana yakıla (öyle bir) feryat eder ki işitenler canlı canlı helak olur, ölür.

Bir cüvān fevt eyledi ḥaccı meger

***Āh id**üp dil-sūḫte yaḳdı ciger* (GSR 895)

Bir genç hacca gitme fırsatını kaçırdı, (bu sebeple) feryat figan ederek gönlü yanmış (bir biçimde) ciğerini dağladı.

*Şöyle **āh it**di cüvān bu derd ile*

K'ateş urdı ḫırmen-i cān u dile (GSR 896)

(O) genç bu dertle öyle bir feryat etti ki bu ateş (ile) kendini yaktı.

***âh eylemek**

Ah etmek, inlemek.

Var var ey göñül baġrum içinde ḳoma dāġlar

Āh eyle*rüm senüñ elinden yana daġlar* (KAD g.28/1)

Var var ey gönül sinem içinde yaralar koyma. (Yoksa) ah eylerim (bu ahım ile) senin yüzünden dağlar yanar.

Mecnūn gibi ***āh eyle****düm elim işe varmaz*

ʿIşḳ ile göñül uş beni āvāre ḳılduñ (KAD g.107/3)

Mecnun gibi ah ettim elim (bir) işe varmaz. Aşk ile ey gönül şimdi beni avare kıldın.

Yeşil yapraḳlaruñ beñzi sararmış

Āh eyle*r çarḫuñ elünden ḳılar vay* (KAD g.240/1)

Yeşil yaprakların benzi sararmış, (çünkü) feleğin elinden ah vah ederler.

-

N'ideyüm ṣabr idebilsem dil ü cān oda yanar

Velī ***āh eyle****r isem kevn ü mekān oda yanar* (ERD 29/1)

Ne yapayım (ben) sabredebilsem (dahi) gönlüm ateşler içinde yanar. Şöyleki (ben) ah eylesem tüm kâinat ateşler içinde kalır.

-

*Mürīdler **āh id**üp aġlar muḥibler yüregin ṭaġlar*

Anuñ derdi ḳamu ṣaġlar ḳıluben ḫasta ter ḳıldı (KÜD 27/12)

Müritler inildeyip ağlar, tarikat ehli yüreğini dağlar. Onun (Allah'ın) derdi bütün sağları yaralı kıldı. (Herkesi ilahi aşka düşürdü.)

-

*Eyle **āh eyle**yelüm kim ger taşa*

Uġrar ise ḳaynaya ol taş taşa (SVN 729)

Öyle bir ah edelim ki eğer (ahımız) bir taşa uğrayacak olsa (o) taş kaynayıp taşsın.

-

*Ṣovuḳ **āh eyle**r ü başını ṣalar*

Ki vecd eyler disünler ol fülān er (GRT 2669)

O filan kişi insanların kendini ilahi aşk ile vecde geldiğini düşünmesi için riyakâr bir şekilde inildeyip durur.

'âlem

1.Kâinat, dünya.

*Benüm bu ḳamu **ālem**de maḳṣūd*

Her ālem içinde bile mevcūd (KAD terci'-bend 1/10)

Bu kâinatta istenen, arzu edilen her yerde de mevcud olan benim. [532]

ʻĀlem içinde ol destān oldı

ʻIşḳuñ ḥayālinde Leylā vü Mecnūn (KAD terciʻ-bend 2/91)

Kâinatta destan olan (aşkın esas sahibi) O (Allah) oldu, Leyla ile Mecnun (ise ancak bu) aşkın gölgesinde (kaldı.)

Fi'l-cümle ʻālem maʻnāda bir ḥarf-i elifdür

Bildüm ḥaḳīḳat yaḳīnüm gümāndan āzāddur (KAD g.23/3)

(Şunu) öğrendim: Bütün kâinat aslında mana âleminde bir elif harfidir. (Benim hakikatim olan bu) gerçek şüpheden uzaktır.

-

Gör āşıḳı āvāredür ʻazmi hemān ol yāredür

Düşüben ile şāra ʻālemi hep gezüp durur (ERD 21/6)

Âşığı gör perişan bir halde, başıboştur. Gayreti ancak o yâredir (Allah'adır.) Bu şehre (dünyaya) düştüğünden beri (avare bir biçimde) kâinatı gezip durur.

Bī-derd olan insān degül hīç ʻameli olmaz ḳabūl

[532] Kaygusuz Abdal'ın bu şiirinde Allah'ın dilinden yazılmış edası ve havası vardır.

Derdsüz kişi bu ***ʻālem****de bir yularsuz ḥayvān-ımış* (ERD 46/2)

Dertsiz olan insan değildir, (onun) ameli (de) hiç kabul olmaz. (Bu kimseler) dünyada yularsız gezen hayvan gibidir.

Her kime şuʻle bırakdı bu ʻışḳ

ʻĀlem*e düpdüz anı çakdı bu ʻışḳ* (ERD 50/1)

Bu aşk bir kıvılcımını (olsa dahi) bıraktığı kimseleri kâinata bıraktı.

-

Ḫudāvendā ne ḫoş ḳudretlerüñ var

Ki ḳılduñ yoḳ iken ***ʻālem****leri var* (KÜD 1/1)

Ey Allah'ım ne güzel kudretlerin var. Sen bu kâinat yok iken onu var ettin.

Bu ***ʻālem*** *içre ḳamu ādemīde īmānuñ*

ʻAlāmet ü ʻalemi Lā ilāhe ille'llah (KÜD 4/149)

Bu dünyada bütün insanların imanının alameti La ilahe illallah'tır.

Ḳomadı bir şaḫsı hīç aḡlatmaduḳ

ʻĀlem *içre kimi güldürdi ölüm* (KÜD 94/16)

Bu ölüm, ağlatmadık bir kimse bırakmadı. Dünyada kimi güldürdü ki?

-

Olup ʻālemde hançer-keş aduñı koma merdüm-küş

Günāhsüz kimseye öküş çeküp tīg imtihān itme (DÖR g. 68/5)

Bu dünyada (birine) hançer çekip (onu) öldürerek adını katile çıkarma. Günahsız kimseyi öv, kılıç çekip (onu) sınama.

Çeşmümden iki çeşme revān eyleyeyin ḫoş

Ġark ideyin ʻālemleri aḳsun sile dönsün (DÖR g.64/3)

Gözümden iki çeşme akıtayım (ağlayayım), tüm kâinatı (gözyaşımla) doldurayım, âlem sele dönsün (gözyaşım içerisinde) akıp gitsin.

-

Cümle ʻālem yoġ-iken ol var idi

Yaradılmışdan ġanī cebbār idi (SVN 25)

Bütün dünya yok iken O vardı. O; yaratılmış olanlardan müstağni, Cebbar olan Allah'tı.

Anuñ ile irdi iren devlete

Anuñ ile batdı ʻālem raḥmete (SVN 96)

Eren, onunla saadete erdi, dünya onunla rahmete gark oldu.

Geldi ṣūret ʿālemine Muṣṭafā

Tā ki ***ʿālem*** *bula anuñla ṣafā* (SVN 114)

Kâinatın onunla safa bulması için Mustafa bu dünyaya geldi.

-

İrişdi devr-i eyyām oldı menşūr

Ki peydā oldı bu ***ʿālem****de ol nūr* (BH 54-B/8)

Vakit erişti, o nur gibi olan (Hz. Peygamber) dünyaya geldi.

-

ʿĀlem*de nice kim ola aṣl-ı ġam u ṭarab*

İnsān gehī melūl ola gāh şādumān (GSR 130)

Bu dünyada kim nasıl tamamıyla gamlı ya da neşeli olsun? İnsan bazen hüzünlü bazen mutludur.

Bes ʿaceb gün olur ol rūzı anuñ

Āteş urur ***ʿālem****e sūzı anuñ* (GSR 727)

Gün gelir, onun günü olur, (onun ciğerini dağlayan) acısı kâinatı ateşe verir.

Sırr-ı ʿāşıḳ her dü ***ʿālem****den bīrūn*

ʿĀşıḳuñ levḥinde ebced kāf u nūn (GSR 873)

Âşığın sırrı iki âlemin (de) dışındadır. Onun levhinde ebced "kaf" ile "nun"dur (Künfeyekün'dür.)

2. Aşk meydanı.

Bu ʿālem sanki oddan bir denizdür

Ana kendüyi atmakdur adı ʿışḳ (ERD 51/4)

İlahi aşkın tezahür ettiği bu âlem ateşten bir denizdir. Aşk, (bu ateşin içine) kendini atmaktır.

3.Allah'tan gayrı her şey; halk, insanlar, mahlukat.

ʿIşḳdur ʿālemüñ maḳṣūdı hemān dū cihānda

ʿIşḳ ile ḳāim oldu göñül Ḳaʿbe eger put (KAD g.10/5)

İnsanların gayesi iki cihanda da aşktır. (Ey) gönül! Kabe aşk ile ayakta durmaktadır (aşk olmasa) o da bir puttan ibaret olurdu.

Ḳaʿbe vü put olduġı şükr ü sücūd olduġı

Cümle ʿālemüñ hemān maḳṣūdı bir insāndur (KAD g.14/3)

Tüm insanların Kabe ile putu bilmesi, şükredip secde etmesi hepsinin amacı insandır.

Zīrā insān ṣūretidür ṭonumuz

Ḳamu ʻālem bizüm ḫayrānımızdur (KAD g.18/2)

Dışımız insan suretinde olduğu için cümle mahlukat bizim hayranımızdır.

-

Derdüñ artur sen iy Eşrefoġlı Rūmī ʻārı ḳo

Derd-ile rüsvāy olan ʻālemde pinhān istemez (ERD 40/7)

Ey Eşrefoğlu Rumi! Sen ilahi aşk ile dertlen, arı namusu bir kenara koy. (Çünkü) bu dert ile insanların gözünde rezil olan kimse (artık onu) saklama ihtiyacı duymaz.

Derdüm benüm ol yār-ıdı ʻālem bana aġyār-ıdı

Gözüm yaşı revān olup aḳardı sanki bir ırmaḳ (ERD 53/5)

Benim derdim o yar (Allah) idi onun dışında kalanlar bana yabancıydı. (O'nun aşkı sebebiyle) gözümün yaşı bir ırmak gibi akardı.

Bıraḳdı ḫalḳ diline eyü yavuz

Temāmet ʻāleme eyledi destān (ERD 83/6)

İyi kötü insanların dilinde (bunları) bıraktı, destan yaptı.

-

Ḳamu ***ʿâlem*** *bu temsīli bilür fāş*

Ṭoñuz güddürür issine yavuz baş (GRT 1656)

Herkes kötü başın sahibine domuz güttürdüğünü bilir.

-

Ḫande itdi ***ʿālem****üñ aḥvāline*

Zār u giryān oldı kendü ḥāline (GSR 186)

İnsanların haline güldü, kendi haline ağlayıp inledi.

a‘mâ

Hakikati göremeyen, kalp gözü kapalı olan.

Sen iy gönli ḳara münkir gider inkārı içünden

Dīdārum görimeyiser dir Ḥaḳḳ ol münkir ***aʿmāya*** (ERD 119/5)

Sen ey gönlü kara münkir (kimse) inkârı bırak, (çünkü) Allah hakikatı göremeyen inkârcı kimselerin (kendisinin) yüzünü göremeyeceğini söylemiştir.

-

Kim delüler bigi uṣṣuz gezerüz

Her dem ***aʿmā*** *bigi yoldan azaruz* (KÜD 7/91)

Deliler gibi akılsız (bir biçimde) yolda gezeriz, her dem hakiki gerçekliği göremeyen, kör (kimseler) gibi (bu) yoldan çıkarız.

‘amel

1. İş, amel.

Didüm ki göñül ‘ışḳ belāsundan ḥazer eyle

Her ne ki gele yolına kendi ***‘amel****ünden* (KAD g.169/5)

Dedim ki: “Ey gönül! (Bu) aşk belasından sakın, senin yoluna gelen her şey kendi yaptığın işinden olsun (aşktan değil.)

-

İy Rūşenī ismüñe muvāfıḳ ***‘amel*** *eyle*

Saḫın seni aldamasun a‘dā gele dönsün (DÖR g.64/5)

Ey Ruşeni! İsmine yaraşır şekilde (düzgün) işler yap. Sakın düşman seni aldatmasın, geldiği gibi geri dönsün.

-

Ḳala senüñ-ile ***‘amel****üñ ger şer eger ḫayr*

Ayruḳ ne diyār ola ne deyyār ölüm var (KÜD 46/22)

Senin ile iyi ya da kötü yaptığın işler kalır. Artık (bundan sonra) ne diyar ne de insanlar, (yalnızca) ölüm vardır.

-

Ḥaḳḳa lāyıḳ işlemedüm bir ***‘amel***

İşlerüm cümle daġa ile daġal (SVN 485)

Hakk’a layık bir iş yapmadım, bütün işlerim hiledir.

2.Dinî emirleri yerine getirme; ibadette bulunma.

Ṭaḥāret cevşenin himmet silāḥın

‘Amel seyfin ḳuşan u gey taḳın dur (KÜD 57/4)

Temizlik cevşenini, himmet silahını ve amel kılıcını kuşan.

Elümüzde ‘amel yoġ u zelel çoḳ

Dilümüzde ḥaḳāyıḳ pür-daḳāyıḳ (KÜD 79/18)

Elimizde ibadetimiz yok (ama) günahımız çok. (Fakat) dilimizde inceliklerle dolu hakikatler (vardır.)

‘Amel yoḳ Uçmaġa uçmaġa sende

Kemāl Ümmī bigi bī-bāl ü persüñ (KÜD 105/15)

Sende cennete gitmek için gerekli olan ibadetler yok. (Sen de) Kemal Ümmi gibi kanatsızsın (amelsizsin.)

-

Gerçi ki yoḳ-durur bu Süleymān’dan ḫoş ‘amel

Līkin anuñ ümmīdi daḫi vār-ı Muṣṭafā (SVN 301)

Bu Süleyman’ın ele gelebilecek hoş bir ameli, işi yoktur. Ama Mustafa’nın varlığı onun ümididir.

Her ‘amel kim ḳılmışam mestūrdur

İllā Ḥaḳḳ'uñ luṭf-ile mestūrdur (SVN 503)

Yaptığım her ibadet Allah katındadır, O'nun lütfu ile (ilminde) gizlidir.

Saña lāyıḳ ʿamel hiç bizde yoḳ

İllā ʿisyān-ile noḳṣān ḳatı çoḳ (SVN 739)

(Ey Allah'ım!) Bizim sana layık bir ibadetimiz, işimiz yok. İsyan ile yaptığımız noksan çok.

-

Bu iki dördi añla vü ʿamel ḳıl

Göñül evini bu ḥāle maḥal ḳıl (GRT 1013)

Bunları anla ve (bu yönde) amel et. Gönül evini bu hal üzre mahal kıl.

ʿAmel kim aña olupdur maḥal ḳalb

Ne bilsün anı her bir nā-kes ü ḳalb (GRT 1638)

Bulunduğu mahallin kalp olduğu işleri, ibadetleri kalpsiz kimseler nasıl bilsin?

ʿAmel olur ḳaçan ḳalb itse ʿilmi

Nitekim milḥ olur ḳalb itse ḥilmi (GRT 1639)

İlim kalp ile yapıldığında ibadet şeklini alır. Nitekim kalp, hilm ile tatlılaşır.

-

Bulardan ṣoñra pes bilmek gerekdür

ʿAmel *ṭāʿat īmāndan yerürekdür* (BH 10-A/4)

Bunlardan sonra bilmek gerekir ki ibadet ile din yolunda yapılan işler imandan üstün değildir.

Ḳalan yolda ḫışım evde maʿlūmdur

Benimle ḳabre giren ***ʿamel****ümdür* (BH 25-B/2)

Geriye kalanların kendi işlerine bakacağı, hısım akrabanın kendi evine çekileceği malumdur. Benimle kabre giren (ancak) amelimdir.

Ve illa üç ***ʿamel*** *kim zikr olundı*

Çalap emrile Ḳur'ān'da bilindi (BH 35-A/11)

Üç amel Allah'ın emri ile zikredilip Kur'an'da bildirildi.

-

Şol ***ʿamel*** *kim ḥaẓretüñde ḳadri var*

Anı rūzī eyle iy Perverdigār (GSR 47)

Ey Allah'ım! Katında kıymetli olan amelleri (bana) azık eyle.

Ḳalb-i bī-ġışş u derūn-ı pür-ṣafā

Hem ***ʿamel*** *k'ola ḫaliṣ-i bī-riyā* (GSR 50)

Samimi ve safalı bir kalp ile riyasız (bir şekilde) yapılan ameller makbul olur.

Didi ʻilmüñ mi sebeb yāḫūd ʻamel

Kim müyesser oldı saña bu maḥal (GSR 851)

"Sana bu mevkinin nasip olmasının sebebi ilim mi yahut amel mi?" dedi.

ʻârif

Hakikat sırrına eren, irfan sahibi kimse.[533]

ʻĀrifler ile ḥarīf olacak

Ehl-i niyāz ol eyleme nāz (KAD terciʻ-bend 1/57)

İrfan sahibi kimselerle birlikte ol, tarikat ve şeriatın edeplerine uy, naz makamında değil niyaz makamında ol. (Çünkü naz Hakk'a, niyaz kula has olmalıdır.)

Bu ḳuş dilini Süleymān añlar

ʻĀrif sözini yerinde banlar (KAD k.1/68)

Bu kuş dilini (ancak) Süleyman anlar, irfan sahibi kimse sözünü yeri geldiğinde haykırır.

[533] Bkz. ʻirfân

Ḫoş gör bu demi ***ʿārif*** *iseñ Ḳayġusuz Abdāl*

Ömrüñ çiçeği tāze-y-iken solduġun añla (KAD g.1/11)

(Ey) Kaygusuz Abdal! Anı iyi değerlendir, ömür çiçeğinin tazeyken solduğunu anla.

-

Zerremüñ bir zerresinde nice biñ şems var benüm

ʿĀrife *bu söz ʿayān illā ʿavāmdan gizlidür* (ERD 13/2)

(Benim) zerremin bir zerresinde nice bin güneş vardır. Bu söz ariflere aşikârdır, avamdan gizlidir.

Eşrefoġlı Rūmī bu remzi yine ***ʿārif*** *bilür*

Bilmedi bilmeye her ʿamī vü nādān gizlidür (ERD 13/13)

Eşrefoğlu Rumi bu gizli manaları yine irfan sahibi (kimseler) bilir, bunlar bilgisiz cahil kimseden gizlidir.

ʿĀrife *ṣorġıl eger ṣorar-ısañ sen ḫaberi*

Saña ***ʿārif*** *virür ol senden içerü ḫaberi* (ERD 123/1)

Eğer bir haber sorarsan arife sor, senden içeri olan haberi sana arif verir.

-

Ṭālibā irşādumı şañma ‘ale’l-‘amyā menüm

‘Ārifem danende-em mürşidlerüñ āgāhıyam (DÖR g.50/5)

Ey talip! İrşadımı körü körüne (yaptığımı) sanma. (Ben) arifim, bilgiliyim, mürşitlerin (en) bilgilisiyim.

-

Gerek ‘ārif aña degin dürişe

Ki kendünüñ yaḳīnine irişe (GRT 738)

Arifin kendi yakinine (yani Allah’a) ulaşana kadar çalışıp sebat etmesi gerekir.

Olur ma‘rūf u ‘ārif şey-i vāḥid

Ḥaḳīḳat bir olur meşhūd u şāhid (GRT 1024)

Arif ile maruf tek bir şeyde birleşir. Şahit olan ile şahit olunan hakikatte bir olur.

-

Muḥibb u ‘ābid u zāhid u ‘ārif

Budur ḳavī ki şindi ḳılduḳ ta‘rīf (BH 7-B/2)

Muhip, abit, zahit ve arif (terimlerini) şimdi tarif ettik.

Īmān ʿaḳl üzredür ***ʿārif*** *ḳatında*

Pes andan ṣoñra her bir ṣıfatında (BH 9-B/3)

İman arif katında akıl üzre, ondan sonra da her bir özelliğindedir.

Gürūh üçüncüsi ***ʿārif****lerüñdür*

Bilip duṭmaḳ işi itmek anlaruñdur (BH 22-A/5)

Bu güruhların üçüncüsü ariflerdir, iş bilip tutmak onlarındır (onlara mahsustur).

***ʿârif-i vakt**

Zamanının bilgesi.

Cān-ı mūbed ṭuydı ʿibretden eser

ʿĀrif-i vaḳt *oldı vü ṣāḥib-naẓār* (GSR 191)

Mecusi rahip bu eserden ibret alarak zamanının irfan sahibi, aklı selim kişisi oldu.

ʿâşık

1.Mecazi aşka tutulmuş kimse.

Ḫasta ***ʿāşıḳ****uñ ḥāline bir baḳ*

Ey aṣlı velī göñül alçaḳ (KAD terkib-bend 2/15)

Ey aslı veli gönlü ise hasta olan (kimse)! (Şu) gönlü yaralı âşığın haline bir bak.

Luṭf ideydüñ ***ʿāşıḳa*** *bir gün*

Sarāyī ḳuluñ saña inañdı (KAD terkib-bend 2/28)

(Ey sevgili!) Bir gününü (olsun bana) lutfetseydin (çünkü) bu Sarayi kulun sana inandı.

Ḳaşlar yayıyla kirpik oḳu sihriyle her dem

ʿĀşıḳ *kişinüñ cigerini deldügi ḫoşdur* (KAD g.69/2)

(O sevgilinin) yay gibi olan kaşları ile ok gibi olan kirpiklerinin sihriyle her dem âşığının ciğerini delmesi (âşık için) ne güzeldir, ne hoştur.

-

ʿĀşıḳ *mıdur ol kimse ki maʿşūḳı yolında*

Tenine ḳıyamaz nite cānına ḳıyası (KÜD 130/16)

Canına kıymayı bırak sevgilisi yolunda (kendi) tenine, bedenine kıyamayan (kişi) âşık mıdır?

Gül aġdı taḫta selāṭin bigi vü ṣaldı niḳāb

Hem oldı bülbül aña ḳarşu ***ʿāşıḳ*** *u meddāḥ* (KÜD 28/13)

Gül sultanlar gibi tahta (doğru) yükseldi, örtüsünü açtı. Bülbül de ona âşık olup (onu) övdü.

Kimi ***ʻāşıḳ*** *kimi maʻşūḳ ider ʻışḳ*

Bunı maḥmūd añı ayāz ḳıldı (KÜD 35/14)

Bazen âşık bazen de maşuk aşk eder (aşk yolunda olur.) Bu yol birini övülmeye değer bir kimse yaparken diğerini ayazda bırakır.

-

Ḳayġulu gerekmez dögülen ʻışḳ yolında

Dögüldügine ***ʻāşıḳ*** *olan şād gerekdür* (DÖR g.15/2)

Aşk yolunda eziyet gören kimsenin kaygı beslemesine gerek yoktur. (Gerçek) âşığın aşk yolunda çektiklerinden dolayı mutlu olması gerekir.

Tâ ***ʻâşık*** *ölmeyince idüp perestiş-i ʻışk*

Maʼşûka irmek olmaz böyle olsun iʼtikâduñ (DÖR g. 41/5)

İtikadın şu olsun: Âşık aşka tapıp da o yolda ölmezse maşuk(un)a eremez.

İy melâmet idici ʻışkında maʼşûkuñ meni

ʻÂşık*a insâfuñ olsa itmezidüñ levm ü lem* (DÖR g. 52/8)

Ey maşukun aşkı yolunda beni aşağılayan (kişi)! (Senin) âşığa insafın olsa (onu) kınayıp çekiştirmezdin.

2.İlahi aşka tutulmuş olan, Allah'ı ve Hz. Peygamber'i çok seven kimse.

Bir laḥẓa zāhid bir dem ***ʿāşıḳ*** *sād pāre olma*

Ḳoy aḫi göñül bārī bu efsāneyi terk it (KAD g.6/3)

Bir lahza zahit bir dem âşık olup da yüz parçaya bölünme. Kardeşim bari gönül koyup bu efsaneyi terk et.

ʿĀşıḳ*lara ṣafālıḳ ʿʿışḳ yolında*

Hidāyet bābıdur Ḥaḳḳ'dan ʿatādur (KAD g.19/3)

İlahi aşk yolunda âşıkların mutlu olması, (onlar için) hidayet kapısıdır, Hak'tan gelen hediyedir.

Gel gel ey göñül ṭālib iseñ sözümi diñle

ʿĀşıḳ*lar için ʿışḳ ile şeker ezer oldum* (KAD g.140/5)

Gel gel ey gönül eğer hak yolda isen sözümü dinle. (Ben) âşıklar için aşk ile şeker ezer oldum.

-

Sūretüm ***ʻāşıḳ*** *velī içüm tolu maʻşūḳ benüm*

ʻĀşıḳ *u maʻşūḳ u ʻışḳ birdür hemān ḳalma tana* (ERD 1/5)

Suretim âşıktır ama benim için sevgiliyle (Allah'la) doludur. Hemen (beni) ayıplama âşık, maşuk ve aşk (esasında) birdir.

ʻĀşıḳ*-ısañ teni terk it cānı ḳo cānāna git*

Tene cāna ḳalanuñ işi ḥacālet tā ebed (ERD 4/3)

(Eğer) âşıksan bedeninden geç, canını bir yere koy, canana git. Vücuda, bedene takılıp kalanın işi ebediyete kadar utanmaktır.

Āşıḳ*laruñ maʻşūḳ-ıla cāndan öte esrārını*

Şol sır içinde sırrını ferişteler bilmeyeler (ERD 10/4)

Âşıkların sevgili ile olan candan öte sırlarını melekler (bile) bilmesinler.

-

Ne bellü ***ʻāşıḳ****am miskīn ne bellü fāsıḳam ḫod-bīn*

Ne bellü ṣādıḳam mü'min ne bellü ehl-i zünnāram (KÜD 12/14)

Ne belli miskin (bir) âşığım, ne belli bencil (bir) günahkârım ne belli sadık (bir) müminim ne belli gayrimüslimim.

Ḳamu ***ʿāşıḳ****laruñ ʿışḳı ḥaḳıyçün*

Daḫı ṣādıḳlaruñ ṣıdḳı ḥaḳıyçün

Saña lāyıḳlaruñ şevḳı ḥaḳıyçün

Aġisnā ya ġıyāse'l müstaġīsīn (KÜD 13/19)

Bütün âşıkların aşkı hürmetine, sadıkların sadakati hürmetine, sana layık olanların arzusu ve şevki hürmetine "dinin harap olmasından sana sığınırım."[534]

Dünyā vü āḫiret sevisidür niḳāb-ı dost

Dīzāra girtu ***ʿāşıḳ****-ısañ pes niḳābı ḳo* (KÜD 112/3)

Dünya ve ahiret sevgisi insanı Allah'tan uzaklaştıran bir örtüdür. (Eğer sen) Hakk'ın cemaline âşıksan bu örtüyü bir tarafa bırak.

-

Eyā maʿşūḳ-ı Raḥmānī ki farz-ı ʿayn imiş ʿışḳuñ

Saña ***ʿāşıḳ*** *olan kimse hemān Allaha* ***ʿāşıḳ****dur* (DÖR k.1/7)

Ey Rahman'ın sevgilisi! Senin aşkın (bizlere) farz imiş. (Çünkü) sana âşık olan kimse (esasında) Allah'a âşıktır.

Senüñ bir ***ʿāşıḳ****uñdur ol dil ü cāndan eyā server*

Gözi yaşı yüzi rengi anuñ ʿışḳına danıḳdur (DÖR k.1/8)

[534] Selami Ece, **"İktibas"**, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S.19, Erzurum, 2002, s. 45.

Ey Peygamber! O, senin bir âşığındır. (Onun) gözünün yaşı ile yüzünün rengi aşkına tanıktır.

İñilde ʻışḳ bāzārında iy dil

Ki nāliş ʻāşıḳuñ sermāyesidür (DÖR g.19/2)

Ey gönül! Sevgiliye yönelme yolunda inildeyip dur (çünkü) inlemek âşığın sermayesidir.

-

ʻĀşıḳ iseñ key ḳulaḳ tut dinlegil

Ne dir isem maʼnīsini añlaġıl (SVN 177)

(Eğer) âşıksan kulak kesil (dediklerimi) dinle, ne dersem manasını anla.

Zīrā bu ʻāşıḳlaruñ sözi-dürür

Diñleyen yārenlerüñ sözi-dürür (SVN 178)

Zira bu, âşıkların sözüdür, dinleyen yarenlerin sözüdür.

-

Turābı ḫuşkdür bitmez giyāhı

Degül ʻāşıḳlaruñ bu ʻīşgāhı (GRT 220)

Toprağı kuru olup ot bitmeyen yer âşıklara (göre) değildir.

Bu ḥikmetden su'āl eyledi ***ʿāşıḳ***

Cevāb alsun su'āline muṭābıḳ (GRT 1374)

Âşık (olan kimse) bu hikmetten sual eyledi, bu sorusuna uygun (bir) cevap alsın.

Birini itdi yarım cürʿa ṣādıḳ

Sürāhi rengi birin ḳıldı ***ʿāşıḳ*** (GRT 2293)

Birini yarım cür'a ("süluk esnasında saliki bürüyen sıfat[535]"lar) sadık yaptı, birini (ilahi aşkın sunulduğu) sürahinin rengi âşık yaptı.

-

ʿĀşıḳ *iseñ* ***ʿāşıḳ*** *olmaz ḫābda*

Çün uyursuñ ḫāmsuñ bu bābda (GSR 567)

(Eğer) sen âşıksan âşık uykuda olmaz. (Sen) uyursun çünkü henüz bu aşamada hamsın.

ʿIşḳ ehli derdini ***ʿāşıḳ*** *bilür*

Ṣıdḳ u iḫlāṣı nedür ṣādıḳ bilür (GSR 573)

Aşk ehlinin derdini âşık bilir, sadakat ve ihlası sadık bilir.

[535] Süleyman Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 91.

ʿĀşıḳa ʿışḳ ögredür n'itmek gerek

Yol nedür reh-rev nice gitmek gerek (GSR 864)

Ne yapması gerektiğini, yolun, yolcunun nasıl olduğunu âşığa aşk öğretir.

***ʿâşık-ı bîçâre**

Biçare âşık.

ʿIşḳ deryası cūşa gelmiş ḳan aḳar

ʿĀşıḳ-ı bīçāre talsun n'olısar (ERD 31/4)

(İlahi) aşk denizi coşmuş kan akıyor. Zavallı âşık (bu denize) dalsa ne olacak?

ʿIşḳ denizi coşageldi ḳan aḳar hāy vāy

ʿĀşıḳ-ı bī-çāre talsun n'olısar hāy vāy (ERD 144/2)

(İlahi) aşk denizi coştu kan akar hay vay, zavallı âşık dalsın (bu denize) ne olacak hay vay.

-

Senüñ ʿışḳuñı ister dü cihānda

Bu kemter ʿāşıḳ-ı bī-çāre senden (KÜD 15/8)

Bu biçare âşık senden iki cihanda (da) aşkını ister.

***'âşık-ı Hak**

Hak âşığı.

*Kimisi **'āşıḳ-ı Ḥaḳ** olmuş-durur*

Vālih ü ḥayrān u mest ḳalmış-durur (SVN 390)

Kimisi Hakk'a âşık olmuş, şaşkın, hayran ve sarhoş (bir biçimde) kalmıştır.

***'âşık-ı harâbâtî**

Harabata mensup âşık.

*Bizüz ol **'āşıḳ-ı ḫarābātī***

Ortadan götüren iżāfātı (DÖR 4. terci'-bendin vasıta beyti)

Harabat ehli olup ortadan mahlukatı, masivayı kaldıran biziz.

'aşk[536] bkz. 'ışk

âyîn

Bir tarikatin kendine has zikir merasimi.

***Āyīn** erkāndur 'āşıḳa ecelinden öñdin ölse*

Ecelinden öñ ölene doṣt kendüsi tīmār ider (ERD 35/6)

[536] bkz. 'ışk

Âşığın ölmeden önce yapması gereken şeyler zikirler, semalardır. Ecel gelmeden (ilahi aşk ile) kendini öldüren kişiyi dost (Allah) kendisi iyileştirir. (Ona ihsanda bulunur.)

Āyīn erkān ʻışḳ içinde böyledür bellü beyān

Cān virüp baş oynayalar isteyeler çāreden (ERD 92/5)

İlahi aşk içinde zikir, ibadet ve usullerin ne olduğu bellidir. (Âşıklar) canlarını bu yolda feda ederek (dertlerine) deva istemelidirler.

B

bâde

Aşk şarabı.

Mest-i lā-ya'ḳıl itdi beni 'ışḳ-ı ḥaḳīḳat

Bu 'ışḳ ile mest olana hiç ***bāde*** *gerekmez* (KAD g.83/2)

Hakiki aşk (ilahi aşk) beni sarhoş etti, bu aşk ile mest olana ilahi aşkın içeceği gerekmez. (Çünkü o, aşkın bizatihi kendisiyle hemhal olmuştur.)

-

Meh ***bāde****yi sitāre cāmı*

Ḫūrşīd ḫumı felek sebūyı (DÖR 3. terci'-bend/2.bend)

Ay (gibi olan) içkiyi, yıldız kadehi, güneş küpü, felek (misali) şarap testisini…

-

Ferişteler göründi bu ***bāde***

Bu sāġardan ki pāk idi vü sāde (GRT 2279)

Bu kadehteki temiz ve saf içki meleklere göründü.

Didi bu ***bāde****dür bī-reng ü bī-bū*

Bu varlıḳ naḳşını anuñ ile yu (GRT 2861)

“Bu, renksiz ve kokusuz ilahi aşk şarabıdır, tüm varlık âlemini bununla yıka” dedi.

***bâde-i câm-ı ezel**

Ezel kadehinin şarabı; ilahi aşk.

Bāde-i cām-ı ezelden mest olupdur şöyle kim

ʿAmmā tendür nūrı mest ü nārı mest (KAD g. 8/8)

Ezel kadehinin içkisi olan ilahi aşktan öyle bir mest olmuştur ki (onun) ışığı, ateşi, teni hep sarhoştur (artık o, tüm varlığıyla ilahi aşkın sarhoşu olmuştur).

***bâde-i hâm**

Ham halde olan şarap; dünyalık heves.

Çünki bu cihān bāḳī degül kimseye ḳalmaz

Bu bir dem için bāde-i ḫām neye gerekdür (KAD g.33/4)

Bu cihan sonsuza kadar var olacak değildir. (Bu durumda) bu dünyalık hevesler, geçici zevkler nedir?

***bâde-i şevk**

İnsanı cezbeye getiren ilahi aşk şarabı.

Bu ḫarābāt-ı muġānda oluben mest-i müdām

Bāde-i şevki içüp itme gerek cūş u hurūş (DÖR k.4/9)

Bu tekkede insanı cezbeye getiren ilahi aşk şarabını içerek sarhoş olmak ve coşmak gerekir.

bahr

1.Deniz, göl.

Gāhi berr ü gāhi ***baḥr*** *ü gāh serāb*

Gāh ʻimāret gāhi vīrān olmışam (ERD 70/16)

Gah kara gah deniz gah çölde bir suyun hayali, gah mamur gah viran olmuşum.

-

Ṣāve ***baḥr****i yire batdı ser-te-ser*

*Kimse anda bulmadı ṣudan e*s*er* (SVN 280)

Save Gölü baştan başa kurudu, kimse onda sudan eser bul(a)madı.

2. Aşk denizi.

Ġarḳ eyledi bu ʻışḳ deñizi ʻālemi yeksān

Her kim düşe bu ***baḥr****e göñül daḫi kenār yoḳ* (KAD g.100/2)

(Ey) gönül! Âlem (bu) ilahi aşk denizine battı, kim bu denize düştüyse bu denizin haddi hududu olmadığını gördü.

Gel gel iy göñül ol cān-ı bīġāneyi buldum

***Baḥr**e daluben ṣadef ü dürdāneyi buldum* (KAD 143/1)

Gel gel ey gönül (ben) o dünyaya kayıtsız, onu umursamayan canı (şeyhi, mürşidi) buldum, Allah'ın varlığının her haliyle zuhur ettiği denize dalarak da sedef ve inci tanesi buldum.

-

*Bu vücūdum ḳatresin **baḥr**e irirdüm mest olup*

Bu ḳımıldum mevc-i deryādur direm öñden ṣoña (ERD 1/4)

Varlığımın (her bir) katresini sarhoş olup Hakk'ın sonsuz varlık bulduğu makama bıraktım, (bundan sonra) her hareketim baştan sona (bu) denizin (bir) dalgasıdır.

***bahr-i bî-pâyân**

Uçsuz bucaksız deniz; ilahi aşk.

Bu güneşden zerreler gör ṣād-hezār ender-hezār

*Bes bu bir ḳatre içinde **baḥr-i bī-pāyān** nedür* (KAD g.13/10)

Bu güneşten çıkan zerrelerin yüz binlercesinin içinde olduğunu gör. (Böyle iken) bu bir damlanın içinde (saklı olan) uçsuz bucaksız deniz nedir ki?

-

Eşrefoġlı Rūmīnün her bir sözi

*'Işḳ-ıla bir **baḥr-i bī-pāyān**-durur* (ERD 8/20)

Eşrefoğlu Rumi'nin her bir sözü aşk ile (söylenmiş) uçsuz bucaksız bir denizdir.

Benem ol dertlü dermānı benem her ma'denüñ kānı

Benem ol dürr-i bī-hemtā benem ol ***baḥr-i bī-pāyān*** (ERD 85/4)

O dertli(ler) dermanı, her madenin yatağı, eşi benzeri olmayan inci, uçsuz bucaksız deniz benim.

Bu deryādan bular çıḳardı dürri

Olar girdi bu ***baḥr-i bī-pāyān****a* (ERD 98/23)

Bunlar uçsuz bucaksız denize girerek denizden inciyi çıkardı.

***bahr-i ışk**

Aşk denizi.

Gör bu Eşrefoġlı Rūmī ***baḥr-i 'ışḳ****da n'eyledi*

Cān u başından geçüp cānında cānān gizlidür (ERD 14/5)

Bu Eşrefoğlu Rumi'nin aşk denizinde ne yaptığını gör. O, (bu yolda) canından başından geçmiştir, (onun) canında canan (Allah) gizlidir.

***bahr-i Ummân**

1. Uçsuz bucaksız deniz.

Sen zāt içinde āfitābsuñ

Sen ḳatre içinde ***baḥr- i ʻUmmān*** (KAD terci‘-bend 1/41)

Sen bir varlık içerisindeki güneşsin, sen (bir) damla (içerisinde saklı olan) uçsuz bucaksız denizsin.

Her zerre içinde āfitābum

Her ḳatre içinde ***baḥr-i ʻUmmān*** (KAD terci‘-bend 2/70)

(Ben) her zerrenin içindeki güneşim, her (bir) damlanın içerisindeki uçsuz bucaksız denizim.

Güneşde benim nūr-ı tecellī

Ḳatrenüñ içinde ***baḥr-i ʻUmmān*** (KAD terci‘-bend 2/77)

Güneşteki tecelli nuru da damlanın içinde (saklı olan) uçsuz bucaksız deniz de benim.

2.İlahi aşkın hudutsuz deryası.

ʻİbret gözini aç baḳ kim göresüñ

Ḳatre içinde gizli ***baḥr-i ʻUmmān*** (KAD g.156/4)

İbret gözünü açıp temaşa et, (her) katrenin içinde ilahi aşkın hudutsuz deryası gizlidir.

-

Gönlümüñ bir küşesinde ʻArş-ı Raḥmān gizlidür

Ḳatremüñ bir ḳatresinde ***baḥr-i ʻUmmān*** *gizlidür* (ERD 13/1)

Gönlümün her bir köşesinde Allah'ın kudetinin vücut bulduğu arş, vücudumun (her bir) katresinde ise ilahi aşkın hudutsuz deryası gizlidir.

Mevc urup ol ***baḥr-i ʻUmmān*** *bunda bırakdı beni*

Dürr-i bī-hemtā benem ma ʻden ü kānum andadur (ERD 25/2)

Bu ilahi aşk denizi bir dalgasıyla beni burada bıraktı. Ben eşsiz bir inciyim, madenim ve kaynağım ondadır (ilahi aşk denizindedir).

Elvedāʻ olsun saña iy zühd ü taḳvā elvedāʻ

Cezb idüp çekdi beni ol ***baḥr-i ʻUmmān*** *giderem* (ERD 79/4)

Ey zühd ve takva sana elveda. Beni ilahi aşkın o hudutsuz deryası cezbetti (kendisine çekti, ben) ona gidiyorum.

bahrî

Ördek; ilahi aşk denizine dalmış olan âşık.

Baḥrī oluben gevher ü dürdāne getirdüm

Cānān sırrını sır idüben cāna getirdüm (KAD g.134/1)

Allah'ın ilmine mazhar olarak cevher ve inci taneleri getirdim, Hakk'ın sırrını öğrenip (onu) cana getirdim.

-

Bu deñizüñ yüzgeçleri cānsuz olur baḥrīleri

Cān terkini urmayınca bu deñize girme saḳın (ERD 87/4)

Bu denizde yüzenler, ondan feyiz almaya gelenler cansızdırlar. Sakın canını (Allah yolunda) feda etmeden bu denize girme.

Baḥrī-y-iseñ bu deñizde Eşrefoġlı Rūmī eger

Az az çıḳar gervherlerin kendüzüni urma saḳın (ERD 87/5)

Eşrefoğlu Rumi, (eğer) bu denizde olup Hakk'ın tecellilerine, ilimlerine mazhar olmuş isen bu denizin cevherlerini az az çıkar, sakın (bu denizin) kendisinden (ehli olmayana) bahsetme.

bâr-ı 'ışk

Aşkın yükü; aşk yolunda çekilen sıkıntı.

Bār-ı 'ışḳuñ kim taḥammül eylemez 'arz u semā

Nā-tüvān gönlüm 'acebdür aña me'vā eyledüñ (DÖR g.43/6)

(Senin) aşkının yüküne yeryüzü ile gökyüzü (bile) tahammül edemezken ne ilginçtir ki (sen) bu zayıf, güçsüz gönlümü ona sığınak yaptın.

bekâ

1.Ebedilik, ölümsüzlük.

Bu vīrān kārbansarāyda cāy u mesken tutma kim

Kimseye ***beḳā****sı yoḳdur ḳul ölür sulṭān geçer* (KAD g.68/2)

Bu viran (olmuş) kervansarayda (dünyada) mesken tutma. (Çünkü bunun) kimseye ebediyet sunduğu yoktur, (zira) kul ölür sultan geçer.

-

'Işḳ-ıla olduḳsa fānī doṣt-ıla bulduḳ ***beḳā***

Çün ***beḳā****ya vāṣıl olduḳ bāḳīdür envārumuz* (ERD 37/10)

Aşk ile fani olduysak dost (Allah) ile de ebediyet bulduk. Çünkü (biz) sonsuzluğa eriştik, bizim ışığımız bakidir.

Ben uyḫuyı fikr itmezem düş görüp ta'bīr itmezem

Ben gelmezem ben gitmezem ***beḳā*** *fenā neme gerek* (ERD 54/7)

Ben uykuyu düşünmem, düşümde gördüklerimi yorumlamam, ben gelmem, ben gitmem ebediyet, geçicilik benim neyime gerek?

Gerçek ʻāşıḳsanuz gelüñ bu yolda diri-y-ken ölüñ

Ölmezden öñ ölenlerüñ ***beḳā****sını biligörüñ* (ERD 59/6)

Gerçek âşıksanız gelin, bu yolda diriyken ölün. Ölmeden önce gelenlerin (nasıl) ebedi olduklarını öğrenin.

-

Fenā evden ***beḳā****ya uçmaġ içün*

Ne tāḳat var ne tāʻat Uçmaġ içün (KÜD 1/62)

Dünyadan ahirete göçmek için ne takat var ne ibadet cennet için.

Baḳabilen göre ol ġūra girmedin yaraġın

Ḳıla fenāyı ***beḳā*** *Lā ilāhe ille'llah* (KÜD 4/19)

Bakmasını bilen (kimse kelime-i tevhid getirerek) o mezara girmeden hazırlığını yapsın. (Zira) "La ilahe illallah" sözü fani olanı ebedi kılar.

Bu vīrāndan çün ol şāhbāz ***beḳā****ya eyledi pervāz*

Ṣalāt u ṣavmı ol dem-sāz özine bāl ü per ḳıldı (KÜD 27/8)

O ruh, bu viran (olan dünyadan) ebedi âleme uçtu. O arkadaş namaz ve orucu (kendi) özüne kanat kıldı.

2.Varlığının sonu olmayan; ölümsüz.

Biz ölümlü ḳul i Şeh sen ***beḳā****sun*

Dilerüz raḥmetüñ ile baḳasuñ (KÜD 1/82)

Ey şah! Biz ölümlü kullarız sense varlığının sonu olmayansın. (Bize) rahmetin ile bakmanı dileriz.

Sen ***beḳā****suñ sen* ***beḳā****suñ sen* ***beḳā***

Biz fenāyuz biz fenāyuz biz fenā (KÜD 38/18)

Sen varlığının sonu olmayan, ölümsüz olan (Allah'sın). Biz ise faniyiz.

Bize bir yār u hem bir yir gerek kim

Ol ölmez hem fenā olmaz ***bekā****dur* (KÜD 50/13)

Bize ölmeyen, varlığının sonu olmayan bir yâr ile bir yer gerekmektedir.

***bekâ bulmak**

Sonsuzluğa erişmek.

Yüzüñ görelden ol yāruñ ḳamu maḥv oldı hep vārum

Fenā oldum ***beḳā bul****dum beḳāda olmışam sulṭān* (ERD 85/3)

O yârin yüzünü gördüğümden beri bütün varım yoğum mahvoldu, (önce) fani olup (sonra) sonsuzluk buldum, (bu) sonsuzluk içerisinde sultan oldum.

***bekâ iklîmi**

Sonsuzluk iklimi, sonsuzluk vatanı.

Bu menzilde öküş olur erenler

Beḳā iḳlīmini varup geçenler (GRT 619)

Bu makamda, erenler çok olur, (onlar) sonsuzluk yurduna varıp geçen kimselerdir.

Beḳā iḳlīmine yoḳdur nihāyet

İşit ol mamlaḳatden bir ḥikāyet (GRT 1940)

(Bu) sonsuzluk iklimine nihayet yoktur, (şimdi) bu memleketten bir hikâye işit.

***bekâ mülkü**

Ebediyet âlemi; ahiret.

Ādem-iseñ ol beḳā mülkinde ur bünyāduñı

Ḳaṣruñı bu fāni evde yapma miṣl-i ʻankebūt (KÜD 41/6)

(Gerçek manada bir) insansan ahirette yurt edin, kasrını örümcekler gibi geçici olan bu dünyada kurma.

Baḳuñ i cān u dil gözin açanlar

***Beḳā mülki** fenā evden seçenler* (KÜD 63/1)

Bakın ey can ve gönül gözünü açanlar, ahireti dünyaya tercih edenler!

*Bil ḳavī bünyād anuñdur kim **beḳā mülki**n yapar*

Pāyidār olmaz bināsı fānī ev mi'mārınuñ (KÜD 85/10)

Ahirette bina yapan kimsenin yapısının sağlam olduğunu, dünyayı yurt edinenlerin binasının kalıcı olmadığını bil.

***bekâ yurdu**

Ebediyet yurdu; ahiret.

*Varacaḳ ol **bekā yurdu**n yıḳarsuñ*

Durışursuñ düni gün bu vīrāne (ERD 98/15)

(Sonunda) varacağın ahiret yurdunu yıkarsın. Gece gündüz bu virane dünya için çalışırsın.

bekrî

İlahi aşk sarhoşu olmuş derviş.

Geldüm ki bu meyḫānede esrār yiyem şarāb yiyem

*Serḫoş olam **bekrī** bigi bu zühd ü sālūsdan geçem* (KAD g.127/1)

Bu meyhaneye esrar yiyip şarap içmek sarhoş olup zühd ve riyalıktan geçmek için geldim.

*Bekrī**lere ayaḳ dutam kimseye ḥāşā daḳ dutam*

Satam tonu ṭaylasānı aldıġumı dökem saçam (KAD g.127/5)

İlahi aşk şarabıyla sarhoş olan kimselere yoldaş olayım, kimseye hile yapmayayım, (zahitlik alameti olan) bu donu taylasanı satayım, aldığımı döküp saçayım.

*Bekrī**lere yoldaş olam yırtam yaḳamı fāş olam*

Edānīyem yavaş olam ḳoyam topusu terk idem (KAD g.128/5)

İlahi aşk sarhoşlarına yoldaş olayım, yakamı yırtıp (bunu) aşikâr edeyim. (Ben) en alçak, en aşağılık olan kişiyim, bunların hepsini terk edeyim.

belâ[537]

1.Dert, sıkıntı.

Yūsuf'u Ya'ḳūb evinde buldu

*Gitdi **belā**sı ḫoş oldu Eyyūb* (KAD terci'-bend 1/15)

Yakup Yusuf'u evinde buldu. Eyüp'ün başındaki sıkıntı gitti, iyileşti.

[537] bkz. derd

Ḫaṭar-ı muṣaffā olmayan cāhiller

ʿĀrifler soḥbetinde bir ***belā****dur* (KAD g.19/4)

Tehlikelerden, kötülüklerden arınmış olmayan cahil (kişiler) ariflerin sohbetinde beladır.

-

Berī olsun vücūduñdan ***belā****lar*

Saña yalvarıgelsün mübtelālar (BH 57-B/1)

Vücudumdan (tüm) dert ve sıkıntılar uzak olsun, mübtela olan kişiler sana yalvararak gelsin.

2.İlahi aşk yolunda çekilen, Allah tarafından imtihan için kula gönderilen sıkıntılar, dertler.

Gel gel iy göñül ʿışḳ didigüñ derd ü ***belā****dur*

Her kim ki çeker bu belāyı ʿışḳa salādır (KAD g.46/1)

Gel gel ey gönül, aşk dediğin dert ve (Allah tarafından sınanması için kula verilen) sıkıntılardır. Her kim bu belayı çekerse aşka çağrılır.

Bu ʿışḳ belāsı Manṣūr'a Baġdaddan ḳaldı

Bu ʿışḳ ***belā****dur ʿışḳı sen genez mi sanırsuñ* (KAD g.110/2)

Bu aşkın çilesi Mansur'a Bağdat'tan kaldı. Bu aşk Hak yolunda çekilen sıkıntılar ve zahmetlerdir, sen aşkı kolay mı sanırsın?

Nice sen sen nice ben ben diyesüñ

*Nice bir söyleyesüñ bu **belā**yı* (KAD g.282/8)

Nasıl sen sen, nasıl ben ben diyesin. Bu belayı sen nasıl söyleyesin?

-

*Eyyūb gibi ṣabr eyle **belā**dan iñleme zinhār*

'Işḳ eri belā zehrini ṣabr-ıla şeker ḳılur[538] (ERD 27/7)

Eyüp gibi sabret, sakın Allah'tan gelen sıkıntılardan şikayetçi olma. (Çünkü) aşk eri bela zehrini sabr(ıy)la şeker kılar.

Eyyūb gibi ṣabr eyle derdüñe ḳılma şikāyet

*'Işḳ avcısına **belā**dan özge şikār ele girmez* (ERD 41/8)

Eyüp gibi sabret, derdinden (dolayı) şikayetçi olma. (Çünkü) aşk avcısının beladan başka avlayacağı (şey) yoktur.

***Belā** yaġmur gibi gökden yaġarsa*

Başını ana dutmaḳdur adı 'ışḳ (ERD 51/3)

Aşk, Hak'tan gelen sıkıntılar yağmur gibi gökten yağsa da ona başını tutmaktır.

[538] Eşrefoğlu Rûmî Divanı'nda **belâ** teriminin aynı manada kullanıldığı diğer beyit ve bentler şunlardır: (129/4), (133/3), (135/1).

***belâ bahri**

Belâ denizi; Allah yolunda katlanılan sıkıntılar.

'Işḳ gevheri ***belā baḥri****nüñ dibindedür iy 'azīz*

Pes gevher isteyen kişi belâyı iḫtiyār ḳılur (ERD 27/4)

Aşk cevheri bela denizinin dibindedir ey aziz. (Bu sebeple) cevher isteyen kişi Allah'tan gelen sıkıntılara katlanma yolunu seçer.

***belâ-keş**

Bela çeken; Allah'tan gelen sıkıntılara katlanan kişi.

Sen Eşrefoġlı Rūmī 'āşıḳ-ısañ ***belā-keş*** *ol*

Gör ṣadefi ki belā-y-ıla ḳatreyi gevher ḳılur (ERD 27/6)

Sen Eşrefoğlu Rumi (eğer) âşıksan Allah'tan gelen sıkıntılara katlan. İnciye bak (uğrunda çekilen) sıkıntı ve zahmet ile bir damla suyu cevhere dönüştürür.

benî Halvet

Halvete giren, tasavvuf ehli kişiler.[539]

Niçe ġurbet niçe firḳat niçe bu ḫalḳ-ıla ülfet

Bulamadum ***benī-ḫalvet*** *ki bu derde tīmār idem (*ERD 74/5)

[539] bkz. halvet

Ne zamaan kadar gurbet ne zamana kadar ayrılık ne zamana kadar bu halk ile yakınlık? (Ben) bu derdime deva olacak tasavvuf ehli bir kimse bulamadım.

benlük - benlik

İnsanın egosu, nefsi, nefsani arzuları.

Dost yüzin göstermeyen bildüm ki ***benlük****miş bañа*

Benlik evin yıḳdum yaḳdum çün ʻimāret itmezem (ERD 72/10)

Bana dost yüzünü göstermeyen şeyin, kendi nefsim ve egolarım olduğunu anladım. Benlik evini yaktım yıktım, (artık onu) imaret etmem.

***benlik daʻvâsı**

Nefsani arzuların güdülmesi.

Nefs Ḳadīm Ḥaḳḳ'a āsī yoḳdur oddan ḳorḳusı

İşi ***benlik daʻvāsı*** *emmāredür serkeşdür* (ERD 12/5)

Nefs, öncesi olmayan Allah'a asidir, ateşten (cehennemden) korkusu yoktur. Nefsin işi benlik davası gütmektir, (o) insana kötülükleri emreder, dikbaşlıdır.

Geç bu ***benlik daʻvāsı****ndan yoḳluġı eyle ḳabūl*

Ḥażrete varasuñ āḫīr bāri yoḳluġ-ıla var (ERD 19/8)

Geç bu benlik (gurur ve kibir) davasından, yokluğu kabul et. En sonunda Allah'a varacaksın, hiç olmazsa (onun yanına) yokluk ile var.

***benlik hicâbı**

İnsanın utanması gereken, onu esas maksudundan yani Allah'tan uzaklaştıran benliği, nefsi.

Gözinden götürem ***benlik ḥicābı****n*

Göre kim āşinā kimdür bī-ġāne (ERD 98/37)

Gözünden nefsini, onun egolarını gidereyim de gör kim (sana) aşina kim (sana) yabancı.

-

Ger dilerseñ kim ola bu perde ref'

Cehd idüp ***benlük ḥicābı****n eyle def'* (GSR 954)

Eğer bu perdenin (aradan) kalkmasını istersen mücahedede bulunup benlik hicabını yok et.

bezm sultânı

Elest bezminin sultânı olan Allah.[540]

İrişmiş ***bezm sulṭānı****na ol dem*

Yaḳınlıḳ ḥāṣıl itmiş şād u ḥurrem (GRT 2816)

[540] Bkz. Elest

O Elest bezminin sultanı olan Allah'a eriştiğinde şad ve mutluydu, (kendisine) bir yakınlık hasıl olmuştu.

bî-derd

Aşk derdiyle dertlenmemiş kişiler; ehl-i tarik olmayanlar.

Billāh ey gönül 'ışḳ ile derdüñ ḫaberin ver

Bī-derd kişiler soḥbetde anladıġı yoḳdur (KAD g.36/2)

Ey gönül! Aşk ile derdin haberini ver, dertsiz olan kişilerin (bu) sohbetten anladığı yoktur.

Ey Ḳayġusuz Abdāl gel bī-derde göñül virme

Bir ulu sa'ādetden al başuna sevdāyı (KAD g.293/7)

Ey Kaygusuz Abdal! Allah aşkıyla dertlenmemiş kimselere gönül verme, başına sevdayı ulu bir saadetten al.

-

'Ālīdür 'ışk meclisi bī-derd olanlar iremez

Göñli bī-derdüñ ḳatıdur sanki senk-i ḫāreler (ERD 26/6)

Aşk meclisi yücedir (oraya) dertsiz olanlar giremez. Dertsizin gönlü taş gibi katıdır.

Rāḥat-ı nefs isteyen ḳıl ucın tutmaya ʻışḳdan

Bī-derd *olanı gör kim belādan nice ḥaẕer ḳılur* (ERD 27/5)

Nefsinin rahat etmesini isteyen kişi kıl ucu miktarınca aşktan tutmasın. (Zira) ilahi aşkla dertlenmemiş olan nasıl beladan sakınır?

Zāhid var varuna bu ʻışḳdan ṭuyarun yok senüñ

Bilmedi bilmeyiser ***bī-derd*** *bizüm esrārımuz* (ERD 37/7)

Zahit git gideceğin yere (senin) aşktan anlayacağın yok. Dertsiz olanlar bizim esrarımızı bilmedi, bilmeyecek.

-

Budur derdüm ki ***bī-derd****em İlāhī*

Girü derd isterem bir pāre senden (KÜD 15/2)

Ey ilahi! (Benim) derdim dertsiz oluşumdur. Senden yeniden bir parça dert isterim.

Derd elinden şikāyet eylemezem

Aġladuġum budur ki ***bī-derd****em* (KÜD 92/8)

Allah'tan gelen sıkıntılar için şikâyet etmem, ağlamam dertsiz oluşumdandır.

Ol heḳīmüñ haẕretinden ḳamular dermān diler

Bu Kemāl Ümmī anı diler ki ***bī-derd*** *olmaya* (KÜD 125/9)

Herkes o hekimden derman diler, bu Kemal Ümmi de dertsiz olmamayı ister.

-

Ḳande kim bir nā-kes ü ***bī-derd*** *ü bed-hū var ise*

'İşret ü zevḳ u ṣafāda dil-ber-i nīgū-y-ile (DÖR g.74/2)

Nerede bir kimsesiz, bir başına, dertsiz ve kötü huylu (kimse) varsa (hepsi) işret, zevk ve safada (halinde) güzel bir dilber iledir. (Nefsine yenilmiş durumdadır.)

bî-mekân

Mekândan münezzeh olan Allah'ın sıfatlarından biri.

Zamānsuz bī-zamānam ben mekānsuz ***bī-mekān****am ben*

Dü 'ālemde hemānam ben benem her görinen gören (ERD 85/14)

Zamansız bizamanım ben, mekânsız bimekânım ben. İki cihanda da varım, görünen, gören (her şey) benim.

-

Bī-zamān u ***bī-mekān*** *u bī-nişān oldur hemān*

Kibriyā iki cihānda anuñ istiḥḳākıdur (KÜD 2/3)

Zamansız, mekânsız ve nişansız olan O'dur. Azamet iki cihanda (da) O'nundur.

İ münezzeh pādişāh u bī-zamān

İ muḳaddes bī-nişān u ***bī-mekān*** (KÜD 7/2)

Ey belli bir zamana sığmamış, (her şeyden) münezzeh olan padişah! Ey belli bir nişanı ve mekânı olmayan mukaddes (olan Allah!)

-

Bī-mekān*dur her mekān ansuz degül*

Bī-nişāndur her nişān ansuz degül (GSR 908)

(O) mekânsızdır (ama) hiçbir mekân onsuz değildir. (O) nişansızdır (ama) hiçbir nişan onsuz değildir.

bî-zamân

Belli bir zamanla sınırlı olmayan; Allah.

Zamānsuz ***bī-zamān****am ben mekānsuz bī-mekānam ben*

Dü ʻālemde hemānam ben benem her görinen gören (ERD 85/14)

Zamansız bizamanım ben, mekânsız bimekânım ben. İki cihanda da varım, görünen, gören (her şey) benim.

-

Bī-zamān *u bī-mekān u bī-nişān oldur hemān*

Kibriyā iki cihānda anuñ istiġḳākıdur (KÜD 2/3)

Zamansız, mekânsız ve nişansız olan O'dur. Azamet iki cihanda (da) O'nundur.

İ münezzeh pādişāh u ***bī-zamān***

İ muḳaddes bī-nişān u bī-mekān (KÜD 7/2)

Ey belli zamana sığmamış, (her şeyden) münezzeh olan padişah! Ey belli bir nişanı ve mekânı olmayan mukaddes (olan Allah)!

birlik

Vahdet; Allah'ın varlığının tek ve biricik oluşu, kulun fenafillah mertebesinde varlığını bu ebedi varlıkta yok etmesi.

Ben ***birlik*** *didügi yoḳluḳdur anlarsañ sözi*

İkilik bu varlıġuñ ḳomaz varasuñ aṣlına (ERD 1/7)

(Eğer) sözümü anlarsan benim bu birlik dediğim yokluktur. İkilik bu varlığın aslına ulaşmasına fırsat vermez.

Eşrefoġlı Rūmī ikilik defterin yaḳdı oda

Bir olup ***birlik*** *berkitdi birle birlige* (ERD 1/9)

Eşrefoğlu Rumi (bu) ikilik defterini ateşe verdi. (Allah'ın varlığıyla) bir olup bir olan Allah'la birliğini kuvvetlendirdi.

Ḳo ikiligi ***birlig****e gel bir ile bir ol*

İnkār vir ikrār alıgör kim ikrār ele girmez (ERD 41/3)

İkiliği bir yana bırak, birliğe gel bir olan (Allah'la) bir ol. İnkârı bırak, ikrarı al, ikrar (kolay kolay) ele girmez.

-

Degül vaḥdetde iki noḳta mevcūd

İkilik olmaz ol ***birlik****de maḳṣūd* (GRT 2204)

Vahdette iki nokta (ikilik) yoktur. (Esas) gaye olan o birlikte ikilik olmaz.

Diyildi nice kez uşbu maḳālet

Ki ***birlik****de ikilikdür ḍalālet* (GRT 1974)

Kaç defa söylendi bu söz… "Sapkınlık, birlikte ikilik görmektir."

İkilikden geçüp ***birlig****e yitmiş*

Ḥaḳ olmış Ḥaḳḳ ile ḫalḳı unutmış (GRT 2815)

İkilikten geçip birlikte kaybolmuş, Hak ile olup halkı unutmuş.

-

Dün ü gündür aḳar ***birlik*** *yüzinde*

Yüzin yire sürer dirlik özinde (BH 22-A/11)

Gece gündüz yüzünden birlik akar, dirlik özündeyken yüzünü yere sürer.

***birlik şerbeti**

Vahdet şarabı.

Gel bu ***birlik şerbeti****nden bir ḳadeḥ nūş eyle kim*

Bir baḳup bir göresüñ ṭagılmayasuñ dört yana (ERD 1/6)

Bir bakıp bir gör (vahdete ulaş), dört bir yana dağılmamak için gel bu birlik şerbetinden bir bardak iç.

bülbül

1.Edebiyatta gül-bülbül mazmunlarıyla kendine yer edinen ve âşık tipinde olan kuş türü.

Gel Ḥaḳ ile vuṣlata irmege ṭaleb eyleyen

Bülbül*e gülistān içün zaḫm-ı diken ne nesnedür* (KAD g.12/7)

Hak ile vuslata ermeyi isteyen (kişi) gel! Bülbüle gül bahçesindeki diken yarası etki eder mi?

İnsān iseñ insāna gel ***bülbül*** *iseñ gülşene gel*

Dertli iseñ dermāna gel ʿilāc u dermān bundadır (KAD g.73/6)

(Eğer) insan isen insana gel, bülbülsen gül bahçesine gel, dertli isen dermana gel. Derman da ilaç da bundadır.

Virânı ḳoyup gülistana gelmeye bayḳuş

Bülbül *gibi ḫoş-nevā degül ya'ni ki her ḳuş* (KAD 87/1)

Baykuş viran olmuş yerleri bırakıp da gül bahçesine gelmesin. (Çünkü) her kuş bülbül gibi güzel sesli değildir.

-

Zihī ***bülbül****ler öterler anuñ dīdārına ḳarşu*

Zihī 'āşıḳlar oḳurlar anuñ ḥüsnī kitābını (ERD 137/4)

Ne hoş, bülbüller onun yüzüne karşı (dönüp de) öterler. Âşıklar (da) onun güzelliğinin kitabını okur.

Seḥer ***bülbül****lerin gördüm 'aceb efġāna başladı*

Meger kim nūr-ı yār olmış öñine düşdi gülzārı (ERD 138/3)

Seher bülbüllerini efgana başlamış (olarak) gördüm. Meğer yârin ışığı gül bahçesinin önüne düşmüş.

Zihī gözler ki görürler cemāl-i gülşenin dostuñ

Zihī ṭūṭī vü ***bülbül****ler iderler ḫoş temāşāyı* (ERD 141/3)

Ne mutlu dostun gül bahçesini gören gözlere… Ne hoş, papağan ve bülbüller güzelliğini temaşa eder.

-

Gül aġdı taḫta selāṭin bigi vü ṣaldı niḳāb

Hem oldı ***bülbül*** *aña ḳarşu ʿāşıḳ u meddāḥ* (KÜD 28/13)

Gül sultanlar gibi tahta (doğru) yükseldi, örtüsünü açtı. Bülbül de ona âşık olup (onu) övdü.

Söyle i ***bülbül*** *bugün tāze güller çaġıdur*

Hep bezendi ne ki var saru vü ḳızıl aġıdur (KÜD 29/1)

(Hoş) avaz et ey bülbül. (Çünkü) bugün taze çiçeklerin çağıdır, sarı, kızıl, ak her ne varsa bezendi.

Hīç ötmez bülbül ü ṭūṭī vü ḳumrı

Ṣolalı ***güller*** *ü sünbül şaḳāyıḳ* (KÜD 79/11)

Gül, sümbül ve şakayıklar solduğundan beri bülbül, papağan ve kumrular hiç ötmez.

-

Ṭūṭīye şekker yime ögredeyin

Bülbül*e bu sözi ṭaʿlīm ideyin* (SVN 174)

Bülbüle şeker yemeyi, bülbüle bu sözü öğreteyim.

-

Bu aḥvāli görür gülşende ***bülbül***

Güle ḳarşu ḳılur feryād u ġulġul (GRT 37)

Bülbül gülşende bu hali görür, güle karşı (dönüp) feryat kılıp öter.

Velī her ***bülbül****üñ bir zārı vardur*

Aña göre anuñ gülzārı vardur (GRT 48)

Fakat her bülbülün bir inleyişi, ona göre de bir gül bahçesi vardır.

Nice ***bülbül*** *gibi gülsüz ötesüñ*

Beri gel kim bu gülşenden geçesüñ (GRT 621)

(Sen) nasıl bülbül gibi gülsüz öteceksin? Beri gel, bu gülşenden geç.

-

Söz ile eylegil ***bülbül****leri māt*

İşidenler disün heyhāt heyhāt (BH 21-B/8)

Bülbülleri söz ile yenilgiye uğrat, (bunu) işitenler (de) "heyhat, heyhat" desinler.

Ḳaçan ***bülbül*** *olur turġay çemende*

Yā şāh yirin ḳanda ṭuta bende (BH 56-A/2)

Ne vakit çemende(ki) turgay bülbül olur? Nerede şahın yerini köle tutar?

Meʿānī gül ile ***bülbül****dür ol şāh*

Ḳamu ***bülbül****ler anuñ-çün ḳılur āh* (BH 56-A/8)

(Bundaki) anlam gül ile bülbüldür, bütün bülbüller onun için ah eder.

-

Bir ḳafese girmemiş ***bülbül****-durur*

Yiri ṭaġlar baġ u baġçe gül-durur (ŞEN 479)

(O), kafese girmemiş bir bülbüldür. Yeri dağlar, bağlar, bahçeler ve güllerdir.

-

Mūbed-i Hindū meger kim bir seḥer

İtdi ***bülbül*** *bigi gülşenden güẕer* (GSR 167)

(Bir) Hindu rahip meğer bir seher (vakti) bülbül gibi gülşenden geçmiş.

Meclis-i gül germ ü ***bülbül*** *ḫoş-naġam*

Nergis-i sāḳī elinde cām-ı Cem (GSR 169)

Gül meclisi sıcak, bülbül hoş nağmeli. Saki (olan) nergisin elinde Cem'in kadehi.

Gördi kim gitmiş gül ü ṣolmuş semen

Yirin almış ***bülbül****üñ zāġ u zaġān* (GSR 178)

Gülün gittiğini, yaseminin solduğunu, bülbülün yerini kargaların aldığını gördü.

2.Derviş.

Biz ol ***bülbül****lerüz dost baġçesinde*

Seyrāna gelmişüz bu gülistāna (KAD g.236/6)

Biz dost bahçesinin gülleriyiz (dervişleriz), bu gülistana temaşaya gelmişiz.

-

Ben ol dost baġçesinüñ ***bülbül****iyem*

İlāhī ***bülbül****i gülden ayırma* (ERD 112/5)

Ben o dost bahçesinin bülbülüyüm (şeyhin tekkesindeki bir dervişim), ilahi bülbülü gülden ayırma.

-

ʿĀşıḳ-ı ṣādıḳlar olur ol baġuñ ***bülbül****leri*

Ayıġ u dertsüz kişiler laḳlaḳī vü zāġidür (KÜD 29/11)

O bağın bülbülleri (tasavvuf ehli) sadık âşıklardır. (İlahi aşkın şarabından içmemiş) ayık ve dertsiz kimseler (ancak) leylek ve kargadırlar.

Ben ol baġ u gülistān ***bülbül****iyem*

Ki ṣāfī güldür anda ḫār sıġmaz (KÜD 71/6)

Ben o bağ ve gülistanın bülbülüyüm. O öyle dikensiz, saf bir güldür.

***Bülbüle bülbüller** ile uçmaġa uçmaḳ pes est*

Bayḳuşa bayḳuşlar-ıla vīrān yiter (KÜD 47/27)

Bülbüle bülbüller ile cennete gitmek yaraşır, baykuşa da baykuşlar ile viranlar(da olmak) yeter.

3.Hz. Peygamber.

*Ḥaḳīḳī **bülbül** anda Muṣṭafā'dur*

Gülistānı anuñ vech-i Ḫudādur (GRT 49)

Gerçek bülbül Mustafa'dır, onun gülistanı Hüda'nın yüzüdür.

C

câm

1. Şarap kadehi, "ufak, billûr bardak."[541]

*Getür **cām** u tolu mey-i mürevvaḳ*

Eyidüñ muṭrıba ḳılsun tarābı (KAD g.244/4)

Şarap kadehini ve saf içkiyi getir. Çalgıcıya söyleyin (meclisimize) neşe getirsin.

2."Allah dostunun kalbi"[542]

Göñlüme baḳuñ tesbīḥ ü seccādeyi ḳodu

*Şimdi hevesi meyḫāne **cām** u piyāledür* (KAD g.46/4)

Gönlüme bakın tesbih ve seccadeyi (bir kenara) koydu. Şimdi hevesi meyhane (tekke), câm (Allah dostunun kalbi) ve ilahi aşk şarabının kadehidir.

*Beri gel iy ṣāḳī **cām**ı getirgil*

Yine bu bezm-i eyyāmı getirgil (KAD g.122/1)

Beri gel ey saki (Allah dostunun kalbi olan) kadehi getir. Yine bu devrin meclisini getir.

-

[541] Onay (Haz: Cemal Kurnaz), a.g.e., s. 102.
[542] Cebecioğlu, a.g.e., s. 91.

Nūş idelden ol ḫarābāt-ı muġānuñ ***cām****ını*

‘Aḳlum esrük cānum esrük ne ṣorarsuñ esrüge (ERD 1/2)

O tekke şeyhinin kadehinden şarap içtiğimden (kalbindekilerden feyz aldığım günden beri) aklım, canım (hepsi birden) sarhoştur. (Sen bu) sarhoşa ne diye soru sorarsın?

Baña ne ilm ü ne fetvā baña ne zühd ü ne taḳvā

Beni şūrīde vü şeydā ḳılup içürdi ***cām****ını* (ERD 132/7)

(O) bana ne ilim öğretti ne fetva, zühd ve takva verdi. Beni şarabından içirerek (gönlündeki feyizlerden müstefit kılarak) bir deliye döndürdü.

İçüp ***cām****ını mest oldum Ene’l-Ḥaḳḳ demini urdum*

Ne beni ne anı bildüm virimezem nişānını (ERD 132/8)

(Onun) kadehinden içerek sarhoş oldum, ene’l-Hak’tan dem vurdum. Ne kendimi ne de onu bildim, (onun) nişanını, alametini gösteremem.

-

Didi Manṣūr aña iy merd-i tamām

Ser-bürīde ḳısmeti-durur bu ***cām*** (GSR 948)

Mansur ona, “Ey cesur kimse bu kadeh (Hak yolunda olan kimsenin gönlü) başı kesiklerin (canından ve başından geçmişlerin) kısmetidir” dedi.

***câm-ı ‘ışk**

Aşk şarabı.

*Bir avuc hāke bıraḫduñ **cām-ı ‘ışḳ**uñ cür‘asın*

‘Āḳil ü dānāları mecnūn u şeydā eyledüñ (DÖR g.43/2)

İlahi aşk şarabını bir avuç toprağa döküverdin, akıllı ve bilgin kimseleri deliye döndürdün.

-

*Doṣt elinden **cām-ı ‘ışḳ**ı nūş iden*

Sırr-ı ma‘şūḳı nite pinhān ider (ERD 11/4)

Dostun elinden ilahi aşkın şarabını içmiş kişi nasıl sevgilinin sırrını saklayabilsin?

cân

1.Can, ruh.

Ḥüsnüñe beñzer cihāna ḥūr u ġılmān gelmedi

*Saña beñzer ḥüsn-i luṭf bir laṭīf **cān** gelmedi* (KAD n.1/1)

(Bu) dünyaya senin güzelliğinde bir huri ya da gılman gelmedi, sana benzer lütuf güzelliği (olan) latif bir can gelmedi.

*Dü hefte māhum **cān**uñ içinde*

Sen de kend’özüne olma bulut (KAD terci‘-bend 1/9)

(Ey) ay (gibi olan sevgilim)! Can içinde kalıp kendine bulut olma.

Küllī sensüñ āşikāre vü nihān

Yerde gökde cümle sensüñ cism ü ***cān*** (KAD gevhername 5)

Gizli yahut aşikâr, yerde ve gökteki bütün yaratılmış olanlar sensin.

-

Nūş idelden ol ḫarābāt-ı muġānuñ cāmını

'Aḳlum esrük ***cān****um esrük ne ṣorarsuñ esrüge* (ERD 1/2)

O tekke şeyhinin kadehinden şarap içtiğimden (kalbindekilerden feyz aldığım günden) beri aklım, canım (hepsi birden) sarhoştur. (Sen bu) sarhoşa ne diye soru sorarsın?

Evliyā yolına ṣıdḳ-ıla gelen gerçek mürīd

Mālı mülki ***cān*** *u başı nāmūşı 'ārı n'ider* (ERD 7/10)

Evliya yoluna sadakat ile gelen gerçek mürit malı, mülkü, canı, başı, namusu, arı ne yapsın?

Ḳanda ararsuñ anı kim yine ol ***cān*** *sendedür*

Cān*a cānān ister-isen yine cānān sendedür* (ERD 34/1)

(Sen onu) nerede ararsın, o can sendedir. Canına bir canan istersen o canan (da) sendedir.

-

*Ḳudret nefesinden yine **cān**a ḫaber oldı*

*Andan bu ḳamu milk-i cihāna e**ş**er oldı* (KÜD 33/1)

(Bu) cana yine ilahi (bir) nefesten haber geldi, o sebeple (bu) bütün cihan mülküne eser oldu.

*Anuñ muḥabbeti odı düşeli **cān**uma*

Yaḳar içümi derd ile ḥasret ḥarāreti (KÜD 23/75)

Canıma onun muhabbetinin ateşi düştüğünden beri dert ve hasret harareti içimi yakar.

*Bilürüz **cān** emānetdür gümānsuz*

Girü viren alur el ḥükmü li'llah (KÜD 114/4)

Şüphesiz canın emanet olduğunu biliriz. Allah'ın hükmü (dolayısıyla) onu veren geri alır.

-

Ebū Bekr u 'Ömer 'Osmān 'Alī kim çāryāruñdur

*Seni her kim sever **cān**dan bularuñla muvāfiḳdur* (DÖR k.1/14)

Ebubekir, Ömer, Osman ve Ali (senin) dört yârindir. Seni candan seven herkes bunları da sever.

Cānumı tīr-i ġamzeñe siper it

Dilberā ḳaşuñuñ kemīnını ḳur (DÖR g.20/6)

Ey sevgili! Canımı gamzenin okuna siper et, kaşının kemanını kur.

İy fedā cānlar senüñ her demde ḳāl ü ḳīline

Oḫuduḳça hem kelāmullah ḫoş tertīlüñe (DÖR g.66/1)

Canlar feda senin sözlerine, Allah'ın kelamını okudukça (gelen) hoş okuma biçimine.

-

Ol ne ki emr itdise sen anı tut

Kim anuñ buyruġı-durur cāna ḳut (SVN 108)

O ne emrettiyse (sen) onun sözünü tut (çünkü) can için kutsal olan (söz) onun buyruklarıdır.

Dīnümüz milkini ābād idelüm

İşidenler cānını şād idelüm (SVN 159)

Din mülkümüzü abad edelim, işitenlerin canını şad edelim.

Her işi bunlara ta'līm itdi ḫoş

Daḫi cānın Ḥaḳḳ'a teslīm itdi ḫoş (SVN 643)

Her işi bunlara öğretti ve canını Allah'a teslim etti ne hoş.

-

Bu uyḫuda ne kim görürse ***cānuñ***

Miṯālidür cemīʿ ol cihānuñ (GRT 375)

Bu uykuda her ne görürse(n) o cihanın toplamı gibidir.

Temīz eyler bunı dīn issi kişi

Ki ***cān*** *işine beñzemez ten işi* (GRT 1642)

Bunu dindar kimse temizler (çünkü) ten işi can işine benzemez.

Diridür nefsi ***cān****ları ölüpdür*

Bulara iki sarḫoşlıḳ olupdur (GRT 2602)

Nefisleri diridir, canları ölmüştür. Bunlara iki sarhoşluk olmuştur.

-

Hem aña ḫalḳ ḳamu ḥükmin yüride

Bu āyāt ḥükmine ol ***cān*** *arıda* (BH 17-B/3)

Hem halkın tümü (onun) hükmünü yürütsün (hem de) bu ayetlerin hükmünce o, ruhunu arındırsın.

Gider ***cānuñ*** *içinden sür ʿitābı*

Ḥaḳ'a şükr eyle oḳı bu ḫiṭābı (BH 31-B/13)

Azarlamayı (insanlara kötü nazarla bakma huyunu) şu ruhundan çıkar at. Hakk'a şükret ve bu hitabı oku.

Çü ***cān*** *būstān gibidür maʿrifet ṣu*

Ṣuṣamış būstānı diri ḳılur ṣu (BH 36-A/8)

Can bostan, marifet ise su gibidir. Susamış bostanı şu diriltir.

-

Bī-tekellüf olana ***cān*** *fidā*

Çün tekellüf gitdi ʿarbede (ŞEN 500)

Gösterişsiz olana canımız feda. Çünkü gösteriş kavga gürültüye gitti.

-

ʿAḳluñ ol ʿaḳl ü ***cānuñ cānı****dur*

Cüzʿ ü külllī z̲ātınuñ bürhānıdur (GSR 7)

(Senin) aklın o akıl ve canın canıdır, (o) külli ve cüzi (senin) zatının delilidir.

Her temettüʿden ki vardur ḥāṣıluñ

Cān *mezāḳ-ı zevḳ ider debret dilüñ* (GSR 153)

Her kazançtan hasıl olan (bir şeyin) vardır, can (bundan) zevk alır söyle sözünü.

Gördi kim bir gürg-i seg cāndan cüdā

Ölmiş ü yatur ṭaġılmış çār pā (GSR 257)

Dört ayağı (bir yana) dağılmış ölü (bir vaziyette) yatan bir kurt gördü.

2. Allah.

Tek göñül ol cānı bulsun n'olısar

Tek göñül Allah'ı bulsun n'olısar (ERD 32/2)

Gönlüm yalnızca o canı bulsun ne olur? Gönlüm yalnızca Allah'ı bulsun ne olur?

Biz ol doṣtıla diriyüz doṣtsuz olursak ölürüz

Doṣtdur bize ten cān olan doṣt-ıladur cünbişümüz (ERD 42/7)

Biz o dost (Allah) ile diriyiz, dostsuz olursak ölürüz. Bize ruh ve beden olan dosttur, bizim safamız dost iledir.

3.Hz. Peygamber.

Cism-i bī-cān kimidür cānā cihān sensüz ḫamu

Cānlaruñ sen cānısun cānā saña cāndur cesed (DÖR k.6/5)

Ey sevgili! Cihan sensiz cansız (bir) nesne gibidir. Ey sevgili! Canların canı olan sensin, can sana (ancak) bir cesettir.

-

Ṭutupdur cān u dil etegin anuñ

Meger cānıdur ol cān u cihānuñ (GRT 61)

Onun can ve gönül eteğini tutmuştur. Meğer o (Hz. Peygamber) tüm ruhların ve cihanın canıdır.

4.Derviş.

'Işḳuna düşen cānlarun yolına baş virenlerün

'Işḳ bülbüli olanlaruñ kimse dilin bilmez imiş (ERD 45/4)

(Senin) aşkına düşen canların (tasavvuf ehli kimselerin), yoluna baş verenlerin, aşk bülbülü olanların kimse dilini bilmezmiş.

5.Nefis.

Cānlular varmaz bu yola cānum diyen yolda kala

Cān terk iden doṣtı bula cāndan sefer itmek gerek (ERD 56/7)

Nefsine bakan kimseler bu yola varmaz, nefsini ön planda tutan yolda kalır. Nefsini terk eden, ondan geçen dostu bulur nefisten sefer etmek (onu yenmek) gerek.

***câna kalmak**

Allah yolunda benliğinden geçememek.

Cāna ḳalan ʻāşıḳ degül dost yolında ṣādıḳ degül

ʻĀşıḳ ḳıyuben cānına işini key düşvār degül (ERD 35/4)

Allah yolunda benliğinden geçemeyen âşık değildir, dost yolunda (da) sadık değildir. Âşığın canına kıyması (onun için) güç değildir.

Bize cān virene gerek budur söz

Sözümüz yoḳ bizüm cāna ḳalana (ERD 98/38)

(Bizim) sözümüz bize can verenedir. Bizim canına ehemmiyet verip benliğinden geçememiş kimseye (söylenecek) sözümüz yoktur.

Bu yolda gerçek-iseñ cāna ḳalma

Cihānuñ varlıġın bir çöpe alma

Bu yolda samimi isen benliğinden geç, (tüm) cihan varını bir çöpe alma.

***câna kıymak - cânına kıymak**

Nefsini Allah yolunda öldürmek.

Cāna ḳalan ʻāşıḳ degül dost yolında ṣādıḳ degül

ʻĀşıḳ ḳıyuben cānına işini key düşvār degül (ERD 35/4)

Allah yolunda benliğinden geçemeyen âşık değildir, dost yolunda (da) sadık değildir. Âşığın canına kıyması (onun için) güç değildir.

Çaġırup Eşrefoġlı Rūmī eydür

*Saladur gelsün ol **cāna ḳıy**ana* (ERD 98/36)

Eşrefoğlu Rumi çağırıp söyler, (bu sözü) nefsini Allah yolunda öldürmüş (olan kimseye) gelsin.

*Çünki **cāna ḳıy**dılar küllī hevesden geçdiler*

Lā-mekāñdan da ilerü gitdiler seyrāna da (ERD 115/5)

Onlar bütün heveslerinden geçerek nefislerini Hak yolunda öldürdüler, seyran için mekânsızlardan da öteye gittiler.

***cân bülbülü**

Mürşit.

Hevā-yı nefse uyup cīfe ḳoma

*Bulup **cān bülbüli**n gülzārı gözle* (ERD 101/4)

Nefsinin heveslerine uyup da (hayatının neticesi olarak bir) leş (ortaya) koyma. Can bülbülü olan bir şeyhi bul ve gülzarı gözle.

***cân gözü**

Gönül gözü, kalp gözü.

*Cān gözi*yle baḳ ḥayāli terk it

Tā ki göresüñ cümleyi maḥbūb (KAD terci‘-bend 1/12)

Hayali bırak, her şeyi sevgili olarak görebilmek için kâinata gönül gözüyle bak.

Cān gözi ile baḳ ‘ışḳ yüzine var ise ‘aḳluñ

Her bir bī-ḫabere kem-‘aḳl ebter gibi baḳma (KAD g.211/5)

Aklın varsa aşka can gözü ile bak, her habersiz (kişiye) aşktan habersiz olan herkese de eksik akıllı, noksanmış gibi bakma.

Cān gözüyle baḳ bir gör aḫi Ḳayġusuz Abdāl

Özi Mūsā’dur manāda Ṭūr oldı sīnesi (KAD g.255/7)

Kardeşim, can gözüyle Kaygusuz Abdal’a bir bak (onun) özü Musa’dır, sinesi Tur Dağı olmuştur.

-

İllā görmez anı bu ten gözi cān gözi gerek

Cān gözin açmaġa bir mürşid ḳatına varalar (ERD 26/10)

Onu ten gözü görmez (onu görmek için) can gözü gerekir. (Onlar) can gözünü açmak için bir mürşidin huzuruna varsınlar.

Gel be-küllī māsivādan yüz çevür yum gözüñi

Gel bugün ***cān gözi****ñ aç dost yüzine tuş eylegil* (ERD 68/5)

Gel bütünüyle bu masivadan (Allah'tan her şeyden) geç, onlardan yüzünü çevir, gözünü kapat. Gel bugün, sen can gözünü aç da Dost yüzüyle karşılaş.

Derd ü belā gözgüsin dā'im gözler gözlerüm

Dost yüzine ***cān gözi*** *ansuzın tuşageldüm* (ERD 82/9)

Gözlerim daima dert ve bela aynasını gözlerken, can gözüm ansızın Dost yüzüyle karşılaştı.

-

Cān gözi*ñ aç ki irdi yine nev-bahārı gör*

Minnet ḳıl imdi ḳudret-i Perverdigār'ı gör (KÜD 30/1)

Yine ilkbahar mevsimi geldi, can gözünü aç da gör; şimdi Allah'ın kudretini gör de O'na şükret.

Cān gözi*ñ aç gör ki yine ol Kerīm ü kār-sāz*

Nice ḳıldı faẓlı birle ḳahrı luṭf u ḳışı yaz (KÜD 31/1)

Can gözünü açıp o kerim ve hünermend olan Allah'ın fazlı ve kahrıyla nasıl kışı yaza çevirdiğini gör.

***cân-ı cân**

1.Tasavvuf ehli kişiler.

Biz cān-ı cihān u ***cān-ı cān****uz*

Her yāñe revān kimi revānuz (DÖR 2. terci‘-bend/1.bend)

Biz cihanın canı, ruhu ve canın da canı olanlarız, her yana revanız.

2.İlahi aşk şarabı.

Ṣākī yine ṣun o ***cān-ı cān****ı*

Cānāne irişür içen anı (DÖR 3. terci‘-bend/5.bend)

Saki yine o canların canı (olan ilahi aşk şarabı)nı sun. Onu içen (kişi) sevgiliye (Allah’a) ulaşır.

***cân-ı bîgâne**

Dünyaya kayıtsız olan, onu umursamayan kişi; şeyh, mürşit.

Gel gel iy göñül ol ***cān-ı bīġāne****yi buldum*

Baḥre daluban ṣadef ü dürdāneyi buldum (KAD g.143/1)

Gel gel ey gönül (ben) o (dünya ve dünya işlerine) umarsız canı (şeyhimi) buldum. (O) denize dalarak sedef ve inci tanesini buldum.

***cân-ı cânân**

1.Allah.

*Cān-ı cānān*um bu ten içinde

Sırr-ı nihānum nihān içinde (KAD terkib-bend 2/10)

(Benim) canımın canı olan Allah bu ten içindedir, sırrım (da) gizlenmişler içindedir.

2.Âşık.

Sırruñı saḳla ey cān-ı cānān ebsem ol

Ol cāna cānān burcuna irmedi her cān ebsem ol (KAD g.121/1)

Ey âşık (kimse)! Sırrını sakla, dilsiz ol. Her can, o can(Allah)ın canan burcuna eremedi, sessiz ol.

***cân-ı ebed lâ-yemût**

Varlığı baki olan, ölümsüz; Allah.

*Ben cāñ-ı ebed lāyemūt*um

Perdem ādem oldı bār-ı taḳdīr (KAD t.b.2/51)

Ben varlığının nihayeti olmayanım (Allah'ım). (Benim) perdem (suretim) kaderin (kendisine) yüklediği (şekilde) insan oldu.

***cân-ı muhib**

Âşık.

Yig-dürür ***cān-ı muḥibb****e zaḫm-ı tīġ*

Sevdüginden ayru dimekden dirīġ (GSR 751)

Âşığa kılıç yarası sevgiliden ayrı kalmaktan daha iyidir.

***cânlar cânı**

Canların canı olan Hz. Peygamber.

Varam ol ***cānlar cānı****nı ol ma'denlerüñ kānını*

Ol iki cihān faḫrini ḳāfileme sālār eyleyem (ERD 77/9)

Varayım (da) o canlar canı, (değerli) madenler kaynağı, iki cihan övüncü (olan) Hz. Peygamber'i kafileme reis yapayım.

***cân oynamak - cânı oynamak**

İlahi aşk ile coşma.

Yürek ḳaynar ***cān oynar*** *bedende*

Göñül cūşı geçer ḥaddan giderem (ERD 76/10)

(Bu) bedende yüreğim kaynar, canım ilahi aşk ile coşar. Gönül cuşa gelir, haddim hududum kalmaz.

***cân vermek**

1.Kulun canını Allah yolunda feda etmesi.

Nice ***cān ver****meyem bu ʿışḳ yolına*

Ḳul iken ʿışḳ beni sulṭān idüpdür (KAD g.15/5)

Bu aşk yolunda nasıl canımı vermeyeyim? Aşk beni kul iken sultan yapmaktadır.

Bu ʿışḳ didügüñ saʿādet-i genc-i ebeddür

Cān vir *iy göñül ʿışḳa ki āsān ele girmez* (KAD g.81/2)

Bu aşk dediğin ebedi bir saadet hazinesidir. Ey gönül, bu aşka can ver (çünkü) aşk kolay kolay ele geçmez.

-

Şol ki ***cān vir****mez bu yolda pes niçün cānān diler*

Müddeʿīdür ḳo anı kim doṣtı ol yalan diler (ERD 6/1)

Bu yolda can vermeyen (kişi) neden cananı (Allah'ı) diler? O (yalnızca) iddiacının tekidir. Bırak onu, o dostu yalan (yere) ister.

Doṣt yolında ʿāşıḳa ***cān vir****mek elbetde gerek*

Zīrā ol doṣt ʿāşıḳın bī-dil ü bī-cān diler (ERD 6/2)

Elbette dost yolunda âşığın canını vermesi gerekir. Zira o dost âşığının gönülsüz ve cansız olmasını ister.

Cān virenler kān-bahā dīdār alur

Ṣanma bu bāzārı her bī-cān ider (ERD 11/6)

Can verenler kanları pahasına didar alırlar. Bu alışverişi her cansızın (ilahi aşka bihaber olan kişinin) yapabileceğini sanma.

-

'Işḳuña cānın viren 'uşşāḳ içün

Bī-nişān dizāruña müştāḳ içün (KÜD 7/134)

(Senin) aşkına canını eren âşıklar için, belirsiz olup hiçbir işareti bulunmayan didarını arzulayanlar için.

Bu 'ışḳa cān virendür ḫoş bahādur

Ki dīzār ol şehīde ḳan bahādur (KÜD 50/1)

(O) bu aşka can(ını) verendir, kıymetlidir. (Çünkü) Allah'ın tecellisi o şehide kan pahası (karşılığında) verilmiştir.

Ṣad hezārān kārübān bu yolda cān virdi henüz

Kim birisi menzil aldı bu yolı ṣanmañ güzāf (KÜD 75/6)

Yüz binlerce kervan bu yolda can verdi. Birisi menziline ulaştı, (siz) bu yolu boş sanmayın.

2.Allah'ın Hallak ismiyle kullarını yaratıp onlara ruh vermesi, Rezzak ismiyle de onları rızıklandırması.

Ṣad hezārān şükr aña kim ḳamunuñ Ḫallāḳıdur

Rāyigān ***cānlar vir****ür ʿālemlerüñ Rezzāḳıdur* (KÜD 2/1)

Tüm varlığın yaratıcısı olan Allah'a yüz binlerce şükürler olsun. (O) herkesi Rezzak ismiyle rızıklandırandır.

3.Diriltmek.

Cān vir*ür ʿİsī bigi bād-ı bahār*

Āb-ı Ḥıżr olmış zülāl-i cūy-bār (GSR 172)

Bahar rüzgârı İsa gibi (ölüleri) diriltir. Nehirlerin latif suları ab-ı hayat olur.

cânân - cânâne

1.Sevgili.

Şu baña cān olan uş yine geldi

Cāna ***cānān*** *olan uş yine geldi* (KAD g.254/1)

Şu bana can olan (kişi) yine geldi, can(ım)a sevgili olan şimdi yine geldi.

-

Her dem ki eser bād-ı ṣabā yüregüm oynar

Cānāne *gelür diyü meger kim ḫaber eyler* (DÖR g.23/2)

(O bana) sevgilinin geldiğini haber verdiği için sabah rüzgârı ne zaman esse yürek çarpıntım başlar.

Cānānı gelür diyü ṭurup şād u ṭarab-nāk

Gönlüm evini cān-ile ḫoş sildi süpürdi (DÖR g.81/6)

Sevgilisi geliyor diye neşeli (ve hoş bir biçimde) gönlümün evini sildi süpürdü.

Tenhā teni ṣañma cān u dilden

Cānān ḳademine cān-feşānuz (DÖR 2. terci‘-bend/1.bend)

Bedeni can(ımızdan) ve gönlü(müzden) ayrı sanma, (biz) sevgilinin (bir) adımına canlar vereniz.

-

Söyleyen hem söyleden her nāṭıḳı

Nite cān u cāna cānān olmışam (ERD 70/10)

Bu sözleri söyleyen, söyletenlere can, can(ların)a da canan olmuşum.

2. Allah.

Ḥaḳīḳatin söyler isem her nefes

Anlayı baḳ cāna ***cānān****dan gelür* (KAD g.67/4)

Her nefeste hakikat olanı söylersem anla (bu) bana Hak'tan gelir.

Beni gör ki ne sırrum ben ***cānān*** *idüm cāna geldüm*

Cānum ben uş seyrān idüp ṣūret-i insāna geldüm (KAD g.151/1)

Benim (ne tür bir) sır olduğumu gör. Ben Hakk'ın bir tecellisiydim sonra cana kavuştum. (Sonra da) canımı seyran edip insan suretine büründüm.

Bir diñle aḫi ḥālüñi Ḳayġusuz Abdāl'uñ

Cānı ḳoyuben ya'nī ki ***cānānı*** *gözledi* (KAD g.294/9)

Ey kardeşim! Kaygusuz Abdal'ın halini bir dinle. (O) canı(nı bir yana) koyarak Allah'ı istedi.

-

Şol ki cān virmez bu yolda pes niçün ***cānān*** *diler*

Müdde'īdür ḳo anı kim doṣtı ol yalan diler (ERD 6/1)

Bu yolda can vermeyen (kişi) neden cananı (Allah'ı) diler? O (yalnızca) iddiacının tekidir. Bırak onu, o dostu yalan (yere) ister.

Gör Eşrefoġlı Rūmī baḥr-i ‘ışḳda n’eyledi

Cān u başından geçüp cānında ***cānān*** *gizlidür* (ERD 14/5)

Eşrefoğlu Rumi’nin aşk denizinde neler yaptığını gör. (O) canından da başından da geçti, (onun) canında yüce yaratıcı gizlidir.

Ḳanda ararsuñ anı kim yine ol cān sendedür

Cāna cānān ister-iseñ yine ***cānān*** *sendedür* (ERD 34/1)

Sen onu nerede ararsan ara o yine sendedir. Canına bir sevgili istersen Allah sendedir, seninledir.

-

Hey yüri ***cānān*** *iste cānuñı terk it*

Ṣıdḳ u yaḳīn-ile gel gümānuñı terk it (KÜD 43/1)

Hey yürü sen canından geçip Allah’ı iste, ona şüphelerini giderip sadakat ve yakîn ile gel.

***cânân ili**

Sevgilinin diyarı; Kabe.

Elvedā‘ iy dostān ***cānān ili****ne giderem*

Gel dime dostum baña ***cānān ili****ne giderem* (ERD 81/1)

Elveda ey dostlar (ben) sevgilinin diyarına gidiyorum. Bana "gel" deme dostum, (ben) sevgilinin diyarına gidiyorum.

Cennetüñ baġçeleri oldı gözüme 'ayān

Cān ḳuşı uçmaḳ diler ***cānān ili****ne giderem* (ERD 81/3)

Cennetin bahçelerini gördüm. (Artık) can kuşu uçmak ister (bu sebeple de ben) sevgilinin diyarına gidiyorum.

Ḥācīyam cānum egnümde iḥrām kefenüm

Baş açıḳ yalın ayaḳ ***cānān ili****ne giderem* (ERD 81/4)

Hacıyım, canım sırtımda, ihram(ım da) kefenim. Baş açık yalın ayak sevgilinin diyarına gidiyorum.

***cânân sırrı**

Allah'ın zatının bilgisine yönelik ilahi gizlilikler.

Baḥrī oluben gevher ü dürdāne getirdüm

Cānān sırrı*nı sır idüben cāna getirdim* (KAD g.134/1)

(İlahi aşk denizinde bir) dalgıç olarak cevher ve inci tanesi getirdim. Allah'a ait ilahi gizlilikleri (kendime) sır ederek can(ım)a getirdim.

***cânân zülfü**

Allah'ın tecelli[543] etmesi, bir nesnede zuhur etmesi.

*Çü **cānān zülfi** oldı ḥalḳa ḥalḳa*

Perīşānluḳ düşürdi cümle ḫalḳa (GRT 2124)

Allah'ın tecellisi halka halka cümle yaratılmışların üzerine düştü ve (onları) perişanlığa düşürdü. (Mahlukat Hakk'ın tecellisine dayanamadı.)

cehd

İnsanın nefsiyle mücadele etmesi.

***Cehd** ile hemān 'ışḳ eteğine elüñ ersün*

'Işḳ ṣāfī ḳılar seni göñül hiç melūl olma (KAD g.201/5)

Nefsinle mücadele ederek aşkın eteğine sarıl. Ey gönül, hiç boynu bükük mahzun olma, aşk seni temizler.

-

***Cehd** eliyle cān gözine çek melāmet milin*

Nefsile hīç doṣtluk itme ḳıl 'adāvet tā ebed (ERD 4/11)

Nefsinle mücadele ederek can gözüne melamet sürmesini çek. Nefsin ile hiç dostluk kurma, (onunla) ebediyete kadar düşman ol.

-

[543] Bkz. tecellî

Yoḫsa mü'minler bizisevüz ʿaceb

Ḳanı anlaruñ gibi ***cehd*** *ü ṭaleb* (KÜD 7/32)

Yoksa müminler biz miyiz ne garip! (Nerede bizde) onlar gibi nefis mücadelesi ve (hak yolda olma) taleb(i).

Şol "Naḥnu ḳaṣemnā"da saña ḳısmet olana

Biñ ***cehd*** *ile bir* ***z***̲*errece artuḳ ḳatamazsuñ* (KÜD 106/2)

"Rabbinin rahmetini onlar mı bölüştürüyorlar? Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık. Birbirlerine iş gördürmeleri için, (çeşitli alanlarda) kimini kimine, derece derece üstün kıldık. Rabbinin rahmeti, onların biriktirdikleri (dünyalık) şeylerden daha hayırlıdır" ayeti hükmünce sana kısmet olana sen ne kadar çabalarsan çabala zerrece (bir şey) katamazsın.

***cehd etmek - cehd eylemek**

1. Mücadele etmek, çabalamak.

Yire dök dünyā sevgüsi şarābın

Bu esrükligi ***cehd it*** *kim ayasın* (KÜD 100/9)

Dünya sevgisinin şarabını yere dök, uyanmak için bu sarhoşluk ile mücadelede bulun.

2.Nefis mücadelesi; mücâhede.[544]

Ol şarābı kim ben içdüm fāriġ-i peymāneden

Ṣāḳīsi ol bāḳī yüzdür ***cehd idüp*** *iriş aña* (ERD 1/3)

Ben o şarabı (her şeyden el etek çekme) kadeh(inden) içtim. Bu şarabı sunan kişi baki olan Allah'tır, nefsinle mücadele edip O'na eriş.

Eşrefoġlı Rūmī-y-ile gelüñ dostlar dosta bile

İki cihān murādından ***cehd idüp*** *üziligörüñ* (ERD 59/12)

Eşrefoğlu Rumi ile gelin dostlar iki cihan muradından da vazgeçip üzülün, nefis mücadelesinde bulunun.

-

Cehd idüp *dürüşmege ṭāḳat ḳanı*

Menzile irişmege ṭā'at ḳanı (KÜD 7/40)

Nefisle mücadele edip (bu yolda) çalışmaya takat nerede? Menzile erişmek için (gerekli) ibadet nerede?

-

Bulduġuñ çekme kenāre yüri var

Ġayr-ı Ḥaḳdan it kenāre yüri var

Yaramaz işlerüñi terk eyleyüp

Cehd idüp *hoş yāre yüri var* (DÖR 76.tuyuğ)

[544] Bkz. Mücâhede

Bulduğunu bir kenara çekip (de) orda durma, Allah'tan gayrısını bir kenara bırak. (Sana) yaramayan işlerini terk edip nefis mücadelesinde bulunarak yâre yürü.

-

Cehd ide bir sünnetüm terk itmeye

Ṭoġrı yolı ḳoyup egri gitmeye (SVN 637)

Nefsiyle mücadeler etsin, sünnetimi terk etmesin, doğru yolu bırakıp da eğriye gitmesin.

-

Ger dilerseñ kim ola bu perde ref'

Cehd idüp benlük ḥicābın eyle def' (GSR 954)

Eğer bu perdenin (aradan) kalkmasını istersen mücahedede bulunup benlik hicabını yok et.

cemâl

1. Güzellik.

*Cemāl*üñ *seyr idüp ismin anduġum*

Bize himmet eyle şeyḫ 'Abdülḳādir (ERD 30/1)

Güzelliği seyredip ismini andığım Şeyh Abdülkadir bize himmet et.

-

Görmedi hem Yūsuf'uñ ḳardaşları

Ol Zelīḫā gördügi gibi ***cemāl*** (KÜD 86/28)

Yusuf'un kardeşleri (onu) Zeliha'nın gördüğü gibi güzel göremedi.

Niçe bir ḥubb u ***cemāl*** *ü zülf ü ḫāl*

Meyl-i māl ü ʿavret oġlan tevbe ḳıl (KÜD 91/38)

Güzel, güzellik, saç ve ben (müptelası olup) mal ve kadına meyleden kişi tövbe et.

-

Cemālüñ *şemʿ ile rūşen olupdur*

Yine çeşm-i serāsı Rūşenīnüñ (DÖR g.44/4)

Ruşeni'nin yüzü yine güzelliğinin ışığını görüp aydınlanmıştır.

-

ʿAḳl tāvīsı açdı girü perr ü bāl

Tā ki cevlān ile göstere ***cemāl*** (SVN 353)

Aklın tavus kuşu gezip güzelliğini göstermek için kanatlarını açtı.

-

Geh geh eydürdi ki Yūsufda ***cemāl***

Nīte ḥüsnüm bigi oldı ber-kemāl (GSR 443)

Zaman zaman "Yusuf'taki güzellik bendeki güzellik gibi mükemmel oldu" dedi.

2.İlahi güzellik, Allah'ın güzelliği. "Cemâl, 'Hakk'ın rahmet tecellisi', Celâl de 'kahr tecellîsi'dir."[545]Allah "Cemâl-i Mutlak"tır. Bu, ebedi güzel olan Allah'ı tarif eder. Bu güzelliğe sahip olan Allah kendi sıfatından bahşederek insanı yaratmıştır. İnsana kendi ruhundan ve güzelliğinden vermiştir. İnsandaki güzelliğin asıl sebebi de budur.

Evvel āḫir bu cümle söze

Senüñ ***cemāl****üñ oldı mektūb* (KAD terci'-bend 1/13)

Başta da sonda da bütün sözlere senin ilahi güzelliğin yazıldı.

Ṣūretüñ levḥi-durur kim ehl-i dīnüñ muṣḥafı

Çün ***cemāl****ün ḫaṭṭ-ı ḥāliñ ġayrı Kur'ān bilmezem* (KAD g.133/3)

Ehl-i dinin mushafı senin yüzündür, güzelliğinin hattından gayrı Kuran bilmem.

Senüñ ḫūb ***cemâl****üñ bir laḥẓa görmek*

Zihī ḳutlu sa'āt bir degül mi (KAD g.246/12)

Senin güzel cemalini bir an (olsun) görmek ne hoş, kutlu bir saattir değil mi?

-

[545] Azmi Bilgin, **Ümmi Sinan Divanı**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2000, s.LVI.

Göñül doṣtun ***cemāl*** *āyinesidür*

Göñül kim pas ola doṣtun nesidür (ERD 9/1)

Gönül, Allah'ın güzelliğinin (yansıdığı) aynadır, gönül paslanınca dostun nesi olur ki?

Göresüñ anda ʿaḳs urmış ***cemāl****ün*

Şolok dem sen anı seni anasuñ (ERD 91/13)

Şu demde sen onu anıp cemalinin ona aksettiğini gör.

Niḳābuñ götürüp gördim ***cemāl****üñ*

Vücūd-ımış niḳāb olan hemāna (ERD 100/11)

Örtünü kaldırıp cemalini gördüm. (Sana) nikap olan (şey benim) varlığımmış.

-

Yir gök daḫı eylenmedin Kālu Belā söylenmedin

Kendü ***cemāl****ün görmeğe gözgü bizi düzüpdurur* (ERD 21/3)

Yer gök yaratılmadan, Kalu Bela (sözü) söylenmeden (Allah) kendi cemalini görmek için bizi ayna yapmıştır.

-

Ol bī-nişān ***cemāl****üne ʿāşıḳ olanlaruñ*

Gözini yaşlu derd-ile beñzini sāz ider (KÜD 54/14)

O, Hakk'ın cemaline âşık olanların gözünü yaşlı yapar, benzini ise sarartır.

*Bir **cemāl** iste ki hiç irmeye ḥüsnine zevāl*

Ḳalmadı ḥüsn-i beḳā Yūsuf-ı Ken'ān'a göñül (KÜD 89/12)

Güzelliğine hiç zeval gelmeyen bir güzellik iste, (nitekim) Kenanlı Yusuf'a (da) ebedi bir güzellik kalmadı (ey) gönül.

-

*Saña sensüz **cemāl**üñ rūşen eyler*

Ḳamu dikenlerüñi gülşen eyler (GRT 1003)

Sana cemalini sensiz aydınlık kılar, bütün dikenlerini gülşen eyler.

Nerede-y-idi buyur Ḥaḳ Te'ālā

***Cemāl**i ḳanda eylerdi tecellā* (GRT 1948)

Hak Teala neredeydi, cemali nerede tecelli eylerdi, söyle.

*Ḥaḳuñ vardur **cemāl**i vü celāli*

Anuñ bu zülf ile ruḫdur misāli (GRT 2014)

Hakk'ın cemal ve celal sıfatları vardır, bunlar (bir yüzde bulunan) zülf ve yanak misalidir.

***cemâl-i dost**

Allah'ın güzelliği.

*Meskenet āyinesine baḳ **cemāl-i doṣt**ı gör*

Hep hevālardan berī ol Ḥaḳḳ'a yüz tut tā ebed (ERD 4/12)

(Allah karşısında acziyetini duyduğun) meskenet aynasına bak, dostun cemalini gör. (Dünyalık) heva ve heveslerden uzak ol, ebediyete kadar Hakk'a yüz tut.

cenâbet

Gönlün Allah'tan gayrı şeylerle meşgul olmasından dolayı kötü olması.

***Cenābet**dür göñüle ġayrı ḳoymaḳ*

Ṭahāret ol-durur Ḥaḳḳ'ı sevesüñ (ERD 91/5)

Gönle Allah'tan gayrı şeyleri koymak kirliliktir, temizlik ise Hakk'ı sevmektir.

***Cenābet**den bugün göñlün yumazsañ*

Ebed şöyle cünūb murdār ḳalasuñ (ERD 91/6)

Bugün gönlünün kirliliğini yumazsan, sonsuza kadar cünüp ve mundar kalırsın.

cezbe

İlahi coşkunluk hali. Tarikat ehlinin Allah düşüncesiyle kendinden geçmesi, Allah'ın da bir nevi onu kendine doğru çekmesi. "İki türlü cezbe vardır: 1- Gizli (Hafi) cezbe: Kulun Hakk'ı sevmesi 2- Açık (celî) cezbe: Hakk'ın kulu sevmesi. Meczub ile mecnun arasında fark vardır. Cezbe, cinnet değildir."[546]

Bil Muḥammed 'ālīdür ***cezbe*** *ile ṭoludur*

Dervīşleri uludur sulṭān 'Abdül-ḳādirüñ (ERD 62/6)

Muhammed soyundan olan Sultan Abdülkadir cezbe ile doludur, dervişleri (de çok) yücedir.

-

Her ṭālib ü 'āşıḳlarını ***cezbe*** *ḳıluben*

İlden ile yildüren anuñ 'ışḳı yolıdur (KÜD 24/18)

Her (bir) talibini ve âşığını cezbe haline getirerek diyar diyar gezdiren onun aşkıdır.

cîfe

1.Leş, ölü.

Üstine ol ***cīfe****nüñ pīr ü cüvān*

*Cem' olmışlar mi*s̲*āl-i kerkesān* (GSR 258)

O ölünün üzerine yaşlı genç herkes akbabalar gibi toplanmışlar.

[546] Cebecioğlu, a.g.e., s. 101.

2.Dünya.

*Ol Ḥaḳḳ Ḥabībi Muṣṭafā bu dünyāya **cīfe** didi*

*O ki ussı olan kişi **cīfe**ye aldanur degül* (ERD 67/6)

O Hak Habibi Mustafa bu dünyaya leş dedi. Aklı başında olan (kişi) bu dünyaya aldanmaz.

-

*Bular bu **cīfe**nüñ ḳuzġunlarıdur*

Ḳamu ḫalḳuñ bular azġunlarıdur (GRT 2309)

Bunlar bu dünyanın kuzgunlarıdır, bütün halkın azgınlarıdır.

***cîfe tâlibleri**

Dünyaya talip olan, dünyayı ahirete tercih eden kişiler.

*Ol **cīfenüñ ṭālibleri** itdür anlaruñ adları*

İt olan it hārifidür maḥrem şāha varur degül (ERD 67/7)

Bu dünya cifesine talip olanların adları ittir. İt olan it heriftir, o her nesneye aşikâr olmayan şaha varmaz.

Ç

çul

Dervişlik libası; dünya nimetlerinden uzak kalmaya talip olma.

İşitdüñ ʻāşıḳ oldı Şāh Edhem

Giyüp bir **çul** *cihānda itdi seyrān* (ERD 83/9)

(Bir zamanlar) şah (olan) Ethem'in bir çul giyerek cihanda seyran ettiğini işittin.

D

danışman

Dinî yönden örnek şahsiyetler, yol gösterici kişiler.

Nebīler işledügin işlemezsüñ

*Danışman**lar sözin hīç eslemezsüñ* (BH 12-A/13)

Nebilerin yaptığını hiç yapmazsın, örnek olan kişilerin sözünü hiç dikkate almazsın.

derbend

Geçit; kulu maddi zevklere sürükleyen dünya.

*Bu **derbend**i geç Eşrefoġlı Rūmī*

İriş ḳāfileye sālārı gözle (ERD 101/9)

(Dar bir geçit olan) bu dünyayı geç Eşrefoğlu Rumi, kafileye eriş, kafile reisini gör.

derd

1.Tasa, sıkıntı.

*Derd**üñ var ise ṭabībe söyle*

Vaṣf-ı ḥālüñi ḥikāyet eyle (KAD k.122)

Derdin varsa doktora söyle, durumunu (ona) anlat.

Bana bu saʿādet senden erişdi

Benüm ***derd****üme dermānum ḫarābāt* (KAD g.2/7)

Bana bu mutluluk senden erişti, benim derdime derman (olan) harabat.

Ḫurşid-i tābān ki dirler evliyādur evliyā

Evliyānuñ ṣohbetinde ***derd****e dermān bulmuşam* (KAD g.124/11)

Parlayan, parlak güneş dedikleri evliyadır, (ben) evliyanın sohbetinde derdime derman buldum.

-

ʿĀşıḳuñ cünbüşleri tuzlu şīrīn

Her duʿāsı ***derd****lere derman-durur* (ERD 8/14)

Âşığın eğlencesi tuzlu tatlıdır, her duası dertlere dermandır.

Eşrefoġlı Rūmī gel sen de olagör dost-ıla

Derd*e dermān ister iseñ yine dermān sendedür* (ERD 34/6)

Eşrefoğlu Rumi gel sen de dostla ol, derde derman istersen yine derman sendedir.

Eydüñ ol dertlülere gelsün berü

Kim bugün her ***derd****e dermān olmışam* (ERD 71/7)

Dertlilere söyleyin beri gelsinler (çünkü) ben bugün her derde derman oldum.

-

Dükeli derde em ü ḳamu zaḥme merhemdür

Ki ṣaġ ider sukeli Lā ilāhe ille'llah (KÜD 4/135)

Lailaheillallah cümle dertlere deva, bütün yaralara da merhemdir.

Bu Kemāl Ümmi derdine dermān

Senden i ḥaḳīm-i heḳīm Allah (KÜD 5/9)

Bu Kemal Ümmi'nin derdine derman sendendir ey hekimlerin hekimi (olan) Allah'ım.

İ 'ademden bunca 'ālem yaradan

İ heḳīm ü cümle derdi yaradan (KÜD 7/5)

Ey yokluktan âlemi yaratan, ey hekimi (de) cümle derdi (de) yaratan!..

-

Dilberüñ gice ḥayāli geldi apardı yuḫum

Giderüp ṣādīlugı sevgü getürür derd elem (DÖR g.52/9)

Gece dilberin hayali geldi, uykumu kaçırdı. Sevgisi, mutluluğu giderip dert ve elem getirdi.

İy ṭabībüm derd-mendem derdime sen ḳıl devā

Kem degüldür ***derd****üm artuḫdur menüm Eyyūbdan* (DÖR g.56/5)

Ey tabibim! Dertliyim, derdime derman kıl. Benim derdim Eyüp'ten kalmadır, değersiz değildir.

-

Hem on üç gün ḫasta oldı ol Ḥabīb

Ol iken bu cümle ***derd****lere ṭabīb* (SVN 592)

Bütün dertlere tabip olan o Allah'ın sevgilisi on üç gün (boyunca) hasta oldu.

Ol idi cān içre bizüm cānımuz

Ol idi her ***derd****e hem dermānımuz* (SVN 702)

O; bizim can içre canımızdı, her derde dermanımızdı.

-

Heves ehlin çeker her dem hevāya

Ṣanasuñ irgürür ***derd****ün devāya* (GRT 1994)

Dünyaya aldanan kimseleri her dem heveslere çeker. Sanarsın derdine derman olur.

-

Ḳamu ḥācetlerüñ anda revādur

Cefāsı küllī ***derd****lere devādur* (BH 20-A/2)

Bütün isteklerin ona revadır, cefası (ise) bütün dertlere devadır.

Çü faḫrum didi faḳra Ḥaḳ ḥabībi

Faḳırdur cümle ***derd****üñ hep ṭabībi* (BH 55-A/11)

Hakk'ın habibi fakra övüncüm dedi (o sebeple) cümle derdin tabibi fakrdır.

-

Derdlülerüñ ***derd****ine derd ḳatmaġıl*

Ḳarañuda bilmedin oḳ atmaġıl (ŞEN 444)

Dertlilerin derdine dert katma, karanlıkta bilmeden ok atma.

Ulu yirden ḳız dilemek serd ola

Ṭaşı ḥelvā içerüsi ***derd*** *ola* (ŞEN 490)

Yüce yerden kız istemek zor olur, dışı helva içerisi dert olur.

-

Çünki āgāh oldı ḥālinden ḥabīb

Geldi birden k'ola ***derd****ine ṭabīb* (GSR 561)

Sevgili halinde haberdar olduğu için birden derdine tabip (olacak kişi) geldi.

Cānına te'sīr ider endūh-ı merg

Derd ile ditrer teni mānend-i berg (GSR 724)

Canına çayır çimenin sıkıntısı tesir eder, teni dert ile yaprak gibi titrer.

2. İlahi aşk.

Benüm ḥaḳīḳat bu derdüm dermāndan āzāddur

Ben küllī cānum vücūdum cāndan āzāddur (KAD g.23/1)

Gerçekten benim bu derdim dermandan azattır. Ben tümüyle canım (ama) benim varlığım (da) candan azattır.

Gel gel iy göñül bir kāmil insān ele girmez

Ḫoşdur hele bu derd ile dermān ele girmez (KAD g.81/1)

Gel gel ey gönül, kâmil insan (kolay kolay) bulunmaz. Bu dert (ile olmak) hoştur, bu dert olduğunda derman (kolay kolay) ele geçmez.

Baña bu derd yeter dermān gerekmez

N'iderüm cübbeyi ḳaftān gerekmez (KAD g.86/1)

Bana bu dert yeter, derman gerekmez. Ben cübbeyi ne yapayım, bana kaftan (da) gerekmez.

-

Varunı vir doṣt derdinden alagör bir zerrece

Tā ki saña da diyeler ***derd****i var dermān diler* (ERD 6/3)

Sana, "Derdi var derman ister" demeleri için varını ver dost derdinden bir zerre al.

İy göñül bir ***derd****e düş kim anda dermān gizlidür*

Gel ḳarış bir ḳatreye kim anda 'ummān gizlidür (ERD 14/1)

Ey gönül! (İçerisinde) dermanın gizli olduğu bir derde düş, (içerisinde) ummanın gizli olduğu bir katreye karış.

Senüñ fikrüñ ile ṭoldum temāmet

Yiter ***derd****üñ daḫı dermān gerekmez* (ERD 38/2)

Tamamen senin fikrinle doldum, derdin yeter derman gerekmez.

-

Derd *elinden şikâyet eylemezem*

Aġladuġum budur ki bī-derdem (KÜD 1/70)

Dert elinden şikâyet etmme, dertsiz olduğum için ağlarım.

Derd*ini dertlüye dir Ümmī Kemāl*

Zīre her ṭadı ṭadmayan ṭuymaz (KÜD 73/9)

Kemal Ümmi derdini dertliye söyler. Zira her tadı tatmayan (bu derdi) duymaz.

Şol gönülden bizerüz kim anda bu ***derd*** *olmaya*

Her kimesne kim belādan iñler ol merd olmaya (KÜD 125/1)

(İçinde) dert olmayan gönülden bezeriz. Beladan inleyen kimse insan olmaz.

-

Ger dilersüz bulasız oddan necāt

'Işḳ ile ***derd*** *ile ayduñ es-ṣalāt*[547](SVN 32)

(Eğer) ateşten kurtulmak isterseniz aşk ve dert (ilahi aşk) ile salatı söyleyin.

-

Daḫı hem raḥmeti var pādişāhuñ

Ki ol dermānıdur ***derd****üñ ve āhuñ* (BH 30-A/11)

(O) padişahın rahmeti de var. O derdin ve ahın dermanıdır.

[547] Süleyman Çelebi'nin Mevlid'inde **derd** teriminin bu beyit çeşitli yerlerde sıkça tekrarlanmıştır.

Bil imdi şāhumı sen bellü kimdür

Anuñ ***derd****-ile bu göñlüm saḳīmdür* (BH 56-A/7)

Şimdi şahımın kim olduğunu öğren. Onun derdiyle bu gönlüm hasta olmuştur.

-

ʿIşḳ ehli ***derd****ini ʿāşıḳ bilür*

Ṣıdḳ u iḫlāṣı nedür ṣādıḳ bilür (GSR 573)

Aşk ehlinin derdini âşık (olan) bilir. Sadakat ve ihlası (da) sadık bilir.

Hem-demi eşk-i germ ü āh-ı serd ola

Derd*inüñ dermānı yine* ***derd*** *ola* (GSR 866)

Hemdemi sıcak gözyaşı ve soğuk (bir) ah olsun. Derdinin dermanı yine dert olsun.

Derd*dür āyīne-i ḳalbe cilā*

Derd virür şemʿ-i cāna rūşenā (GSR 892)

Kalp aynasına cila derttir, can mumuna ışığı dert verir.

3.Günah.

Ḳamu rencüñ bir devāsı var velī

*Yazuġuñ **derd**ine dermān tevbe ḳıl* (KÜD 91/9)

Bütün sıkıntıların (bir) devası var, günah derdine derman tövbe etmek(tir).

-

*Göz yaşıdur kurtaran **derd**den başuñ*

Göz yaşuñ dök kim göresüñ ancasuñ (SVN 546)

Dertten başı kurtaran gözyaşıdır. Ferahlamak için gözyaşı dök.

*Göz yaşıdur cümle **derd**üñ çāresi*

Göz yaşıdur bazınuñ settāresi (SVN 547)

Cümle derdin çaresi gözyaşıdır, bazısının (bazı kötülüklerin) örtüsü (de) gözyaşıdır.

***derde düşmek**

İlahi aşka tutulmak.

***Derde düşmiş**dür yanar zārī ḳılur düni güni*

Zārīsi ol Doṣt firāḳı baġrı biryān gizlidür (ERD 13/9)

Derde düşmüştür gece gündüz yanar inler (durur), inleyiş o dostun ayrılığı (sebebiyledir) bağrı kebap olmuştur.

İy göñül bir ***derde düş*** *kim anda dermān gizlidür*

Gel ḳarış bir ḳatreye kim anda ʻummān gizlidür (ERD 14/1)

Ey gönül! (İçerisinde) dermanın gizli olduğu bir derde düş, (içerisinde) ummanın gizli olduğu bir katreye karış.

Kim ki bu ***derde düş****medi bir mürşide irişmedi*

Çigdür ol daḫı bişmedi pes süstligi andan-ımış (ERD 46/9)

Bu derde düşmeyen, bir mürşide erişmeyen (kimse) henüz pişmemiştir, çiğdir, zayıflığı (da) ondandır.

***derde sataşmak**

Derde düşmek; ilahi aşk ile hemhal olmak.

Her bir kişi bu dünyāda bir ***derde sataş****dı*

Rāḥat u hiffet fitnesi bīdāruñ elinde (KAD g.184/8)

Her insanın bu dünyada bir derdi var, rahatlık (ve) hoppalık fitnesi (yalnızca) kendini uyanık sananların elindedir.

-

Yine göñlüm ʻaceb ***derde sataş****dı*

Ki ʻaḳlum dilüm uṣṣum külli şaşdı (KÜD 26/1)

Yine gönlüm bir derde düştü (öyle ki) aklım, gönlüm hepten şaştı.

-

*Bir **derde sataş**dum ki devā yāduma gelmez*

Bir rence ulaşdum ki şifā yāduma gelmez (DÖR g.29/1)

Devası ve şifası yadıma gelmez bir derde, bir zahmete düştüm.

***derd-i âh**

Allah'a duyulan aşk sebebiyle ah edip inlemek.

*Āşıḳuñ yoldaşı **derd-i āh**-ıla göz yaşıdur*

Derd-i yār çün ele girdi dahı tīmārı n'ider (ERD 7/6)

Âşığın yoldaşı dert ile ah edip inlemek ve gözyaşı (dökmektir). Yârin derdi (bir defa) gönle düştü mü ilaç, tedavi bu derde ne yapabilir?

***derd-i firâk**

Kulun Allah'ın nur cemâlinden uzak olması sebebiyle içine düştüğü dertler, sıkıntılar.

***Derd-i firāḳ** u firḳat içinde ḳaldum iy dirīg*

İyvāh intizārum gicelerine seḥer bulınmadı (ERD 129/6)

Eyvah! Ayrılığın derdi içinde kaldım, bekleyiş gecelerime seher bulunmadı.

***derd-i firkat**

Ayrılık derdi; kulun Cemâl-i Mutlak'tan uzak oluşu sebebiyle muzdarip olduğu sıkıntılı haller.

Cefā vü renc ü miḥnetdür adı 'ışḳ

Firāḳ u ***derd-i firḳat****dür adı 'ışḳ* (ERD 52/1)

Aşk; cefa, zahmet, mihnet, ayrılık ve ayrılığın verdiği elemdir.

***derd-i yâr**

Allah aşkı sebebiyle sufinin içerisinde bulunduğu hal.

Āşıḳuñ yoldaşı derd-i āh-ıla göz yaşıdur

Derd-i yār *çün ele girdi daḫı tîmârı n'ider* (ERD 7/6)

Âşığın yoldaşı dert ile ah edip inlemek ve gözyaşı (dökmektir). Yârin derdi (bir defa) gönle düştü mü ilaç, tedavi bu derde ne yapabilir?

Ger ola 'ömrüm cihānda sad-hezār

Sanmañuz benden gide bu ***derd-i yār*** (ERD 24/1)

Bu cihanda yüz bin yıllık ömrüm olsa dahi yârin bu derdinin benden gideceğini sanmayın.

Cān u bāş u dīn ü dünya virdüm aldum ***derd-i yār***

Merhem ol derd oldı ancaḳ yüregüm yarasına (ERD 97/15)

Canımı, başımı, dinimi, dünyamı verdim (o) yâr(in) derdini aldım. Benim yüreğimin yarasına merhem ancak o dert oldu.

***derd-mend**

Dertli; âşık.

Derdimend olmaḳ dilerseñ iste ṣāḥib-derdi bul

Ṣoḥbet itme ʻuzlet eyle dünyede bī-derd-ile (KÜD 122/3)

Dert sahibi (âşık) olmak istersen dert sahibini bul. (Bu) dünyada dertsiz olanla sohbet etme, ondan uzak dur.

-

İy ṭabībüm derd-mendem derdime sen ḳıl devā

Kem degüldür derdüm artuḫdur menüm Eyyūbdan (DÖR g.56/5)

Ey tabibim! Dertliyim, derdime derman kıl. Benim derdim Eyüp'ten kalmadır, değersiz değildir.

***derd odu**

Aşk ateşi.

Kimüñ göñlinde kim bu derd odı yok

Ḳamu ḥayvānlaruñ kemden kemidür (ERD 22/3)

Gönlünde ilahi aşk ateşi bulunmayan (kimse) bütün hayvanların kötüsünün kötüsüdür.

Bu ***derd odı****na kim yandı göyündi*

Bilüñ anı ki kāmil ādemdür (ERD 22/4)

Kim bu dert ateşine yanarsa (o) kemale ermiş (bir) insan olduğunu bilsin.

İlāhī ṭālibi mürşide düş it

Anuñ mürşid-ile vaḳtini ḫoş it

İlāhī ṭālibüñe derd baġışla

Bişür ***derdüñ odı****yla perveriş it* (ERD 50.rubai)

İlahi! Talibi mürşidine yönlendir, onun mürşit ile (geçirdiği) vakti güzel kıl. İlahi! Talibine dert bağışla, (onu) derdin ateşiyle pişirip besle.

dervîş

Bir tarikata mensup olup bir şeyhe intisap eden, dünya meşguliyetleriyle, tuzaklarıyla uğraşmayan, ehl-i tarik kişi.

Ṣūretüm eşkere ***dervīş*** *dirligümde nesne yoḳ*

Maḫmūrum ġaflet meyinden ḳaldum uş ayılmadum (KAD g.149/7)

Suretim aşikâr (bir biçimde) derviş, dirliğimde nesne yok. Mahmurum, gaflet meyinden içtim, ayılmadım.

Bu hicrān ile ḳalmış men bīmār u ḫaste dil-rīş men

Saña da'ācı ***dervīş*** *men Ḳayġusuz Abdāl'am ḫānum* (KAD 152/10)

Ben hasta ve gönlü yaralı bu hicran ile kaldım, (ben) sana duacı (bir) derviş Kaygusuz Abdal'ım hanım.

Dervīş *olan kişi dā'im 'ışḳ ile bāzar eyleye*

Ṣıdḳ u ṣafā ile göñlin kend'özüne yār eyleye (KAD 190/1)

Derviş olan kişinin iişi daima aşk ile alışveriş etmek olsun. (O) sadakat ve mutluluk ile gönlünü kendine yar etsin.

-

Degme bir ***dervīş*** *faḳīri ḫor görüp ḫor bakma kim*

Göñlinün her küşesinde 'Arş-ı Raḥmān gizlidür (ERD 14/3)

Değme bir derviş fakiri hor görüp hor bakma (çünkü onun) gönlünün her köşesinde Arş-ı Rahman gizlidir.

Cümle yaradılmuşuñ ***dervīş****ler dilin bilür*

Süleymān bilmez nedür zebānı ***dervīş****lerüñ* (ERD 55/9)

Dervişler bütün yaratılanların dilini bilir, Süleyman dervişlerinin dilinin ne olduğunu bilmez.

Dervīş*ler Ḥaḳ dostı cānları ezel mesti*

'Işḳ şem 'ini yaḳdılar pervane olan gelsün (ERD 89/9)

Dervişler Hak dotudur, canları ezelden sarhoştur. (Onlar) aşk mumunu yaktı, pervane olan gelsin.

-

Şu bay u beglere baḳup yirinme i ***dervīş***

Ḥazāyin-i fuḳarā Lā ilāhe ille'llah (KÜD 4/18)

Şu zengin ve beylere (bakıp da) yerinme ey derviş. Fakirlerin hazinesi "Lailaheillallah"tır.

Bizüm maḳṣīdumuz ṭapuñdan oldur

Ki ***dervīş*** *olavuz olmaduġ oldur* (KÜD 1/107)

Kapından bizim dileğimiz, olamadığımız dervişliktir.

İḫtiyār ile dönen ***dervīş*** *içün*

Iżṭırār ile yanan dil-rīş içün (KÜD 7/131)

Kendi seçimiyle dönen derviş için, çaresizlik ile yanan gönlü yaralı için.

-

Dervīş *olagör olmaya tā dünye saña dām*

Dervīş *olan kişiye dünye duzaġ olmaz* (DÖR g.27/4)

Dünyanın sana hile kurmaması için derviş ol. Derviş olan kişiye dünya tuzak olmaz.

Her ki ***dervīş*** *oldı* ***dervīş*** *olmaz ol*

Kem degüldür añadur her nesne bol

Her nesneden kendisinde bolca bulunan kimse derviş olsa da o (gerçekte) derviş değildir.

Dir aña faḳr ehli ***dervīş*** *ü ġanī*

Buldı çün dervīşlük şehrine yol (DÖR 56. tuyuğ)

O dervişlik şehrine yol bulduğu için fakr ehli ona derviş ve kimseye muhtaç olmayan (kişi) der.

Gel beru ***dervīş*** *geç endīşden*

Nesne bitmez ʻāḳıbet endīşden

Sen sen ol ***dervīş*** *ol hīc isteme*

ʻĀḳıbet-endīşlük ***dervīş****den* (DÖR 57.tuyuğ)

Gel beri derviş düşünmekten geç, sonunu düşünmenin nihayeti olmaz. Sen akıbetini düşünmek istemeyen bir derviş ol.

-

Benüm tuḫfem ki ***dervīş*** *ü faḳīrem*

Ġarībem şā'īrem bī-çāre pīrem (GRT 154)

Benim tuhfem; derviş, fakir, garip, şair ve bçare olmamdır.

Velī vü şāh u ***dervīş*** *ü peyember*

Hep anuñ ḥükmi altında müsaḫḫar (GRT 1769)

Veli, şah, derviş, peygamber hepsi onun hükmü altındadır.

Ne kim iderse itsün iş anuñdur

Eger baydur u ger ***dervīş*** *anuñdur* (GRT 2479)

Zengin biri de olsa derviş de olsa kim ne iş yaparsa yaptığı onundur.

-

Velī ***dervīş*** *işi ṭā'at u ḥācāt*

Ḳıla iḫlāṣ-ıla Ḥaḳḳ'a münācāt (BH 6-B/4)

Dervişin işi ibadet ve hacetini dile getirmektir. (O) ihlas ile Hakk'a münacat kılar.

Ṭoḳuzuncı budur ***dervīşe*** *pīşā*

Ṣāḥib-tekye ola her kim irişe (BH 17-B/5)

Dervişin dokuzuncu hasleti, kendisine ulaşan kişilerin için tekke sahibi bir kimse olmalı.

*Gerek **dervīş**e perhīz ola hem*

Olur perhīz ile her işi muḥkem (BH 18-B/11)

Dervişe (kötü olan işlerden, nefisten) sakınma gerekir. Onun bu şekilde her işi sağlam olur.

-

Çıkdı bir şaḫs ol kapudan çüst ü tīz

*Didi bu **dervīş**e iy pīr-i ʿazīz* (GSR 620)

O kapıdan çabucak bir şahıs çıktı. Dervişe, "Ey aziz pir!" dedi.

Ger dilerseñ ḥācetüñ ola revā

*Ṣıdḳı iy **dervīş** idüñ pişvā* (GSR 633)

Ey derviş! Eğer isteğinin yerine gelmesini istersen sadakati kendine rehber edin.

***dervîş-nihâd**

Derviş tabiatlı kimse.

Seng-i melāmet atdı bu ḫalḳ ʿışḳ belāsından

*Ṣabr itdi göñül gör nice **dervīş-nihād** oldı* (KAD g.275/4)

Bu halk aşk belasından (bize) melamet taşı attı (Halk âşık olduğumuzdan dolayı bizi kınadı). Gönül sabretti bak nasıl derviş tabiatlı oldu.

deryâ

1.Deniz.

*Deryā**lara dürdānelerle toldı ṣadefler*

Geyikleri gör nāfe-i müşki nisār eyler (KAD g.60/10)

Denizlere inci taneleriyle sedefler doldu, geyiklere bak misk kokusu saçarlar.

-

Ḳamu maḥşerde peydā olısardur

*Kemīne ḳaṭre **deryā** olısardur* (GRT 1895)

Hepsi mahşerde (yeniden) dirilecektir, aciz katreler (dahi) derya olacaktır.

-

Daḫı var dünyā içre yidi deryā

*Muvāfıḳdur aña gel gör bu **deryā** (BH 48-A/11)*

Bu deniz, dünyada var olan yedi denize denktir.

2.Allah, Allah aşkı.

*Bu **deryā**ya düşen ‘āşıḳ öliser*

Ölür ise ‘āşıḳ ölsün n’olısar (ERD 31/5)

Bu denize (Allah sevgisine) düşen âşık ölür, ölürse âşık ölür ne olacak?

*Gel bu ‘ışḳ-ıla bugün ḳatreñü **deryā**ya ilet*

*Gel berü **deryā**-y-ıla **deryā** olup cūş eylegil* (ERD 68/6)

Gel bu aşk ile bugün katreni (olan varlığını) Allah’a ver, gel beri Allah’ın varlığında bir olup coş.

*Bu **deryā**dan bular çıḳardı dürri*

Olar girdi bu baḥr-i bī-pāyāna (ERD 98/22)

Bu deryadan inciyi bunlar çıkardı, bu haddi hududu olmayan denize onlar girdi.

-

*Ne deryādur bu **deryā** kim kenārı*

Kelām u nuṭḳdur mecmū‘ varı (GRT 1537)

Bu derya nasıl (bir) deryadır ki sınırları (ve) cümle varlığı söz ile nutuktur.

*Çü bu **deryā**ya bu nuṭḳ oldı sāḥil*

Ṣadef ḥarf oldı gevher dāniş dil (GRT 1561)

Bu söz bu deryaya söz, sedef harf, cevher bilgin gönül.

***deryâ-yı ‘ışk**

Aşk denizi.

Eşk-i çeşmüm bī-kerān deryā dilüm mellāhdur

*Bādbān āhum tenümdür keştī-i **deryā-yı ‘ışḳ*** (DÖR g.37/2)

Gözyaşım uçsuz bucaksız deniz, gönlüm (bedenimden müteşekkil olan geminin) kaptan(ı), (bu geminin) yelkeni iniltilerim, aşk denizinin gemisi ise bedenimdir.

*** deryâ-yı vahdet**

Vahdet denizi.

***Deryā-yı vaḥdet**de vuṣlat şevḳ ile*

Ol vāḥid gevheri gördüm söyleme (KAD g.237/3)

Vahdet denizinde vuslat şevki ile o tek (olan) cevheri gördüm, (kimseye) söyleme.

*Gel gel iy göñül **deryā-yı vaḥdet** cūşa geldi*

‘Işḳı gör aḫi mevci başumdan aşageldi (KAD g.260/1)

Gel gel ey gönül vahdet denizi coştu. Aşkı gör arkadaşım dalgası başımı aştı.

dil-ârâ

1.Sevgili.

Feryād u fiġān itdügüm ʻışḳa giriftār olmuşam

Şol bir cān u ***dil-ārā****muñ zülfinde berdār olmuşam* (KAD g.125/1)

(Kendisine) feryad u figan ettiğim aşka yakalanmışım, sevgilimin zülfünde dar ağacına asılmışım.

2.Allah.

N'iderem şol dili ben kim söylemeye ẕikrün anuñ

N'iderem şol gözi ben kim ki görmeye ***dil-ārā****yı* (ERD 130/10)

O'nun zikrini söylemeyen dili ne yapayım? O sevgiliyi (Allah'ı) görmeyen gözü ne yapayım?

3.Hz. Peygamber.

Yazılı ṣunʻunda gördim der bedri ḫayru'l-beşeer

Saña beñzer bir ***dil-ārā****m cān-ı cānān gelmedi* (KAD n.1/6)

İnsanların en hayırlısı (olan Hz. Peygamber) ayı yaratıldığı vakit gördüğünü söyler. Ey sevgilim! (Kâinata) sana benzer bir sevgili gelmemiştir.

dilber

1.Allah.

Cemālüñ Ṭūr-ı nūrından ey ***dilber***

Baña her ḳande ki dursam Ṭūr oldı (KAD g.243/5)

Ey dilber! Cemalinin ışığının Tur Dağı'ndan nerede dursam (orası) Tur Dağı oldu.

2.Güzel.

Göñlüm yine şol ***dilber****üñ ḥüsn-i cemālin arzular*

Gözleriniñ alasını yüzünüñ alın arzular (KAD g.61/1)

Gönlüm yine şu güzelin yüz güzelliğini, gözlerinin alasını, yüzünün alını arzular.

Dilber *ḥayāli ciğerimi yaḳdıġı ḫoşdur*

Beñzim sarısı gizli rāzım çaḳdıġı ḫoşdur (KAD g.70/1)

Dilberin hayalinin ciğerimi yakması, benzimin sarısının sırrımı aşikâr etmesi ne hoştur.

Meydānda meger gözlerüñ ***dilber****e düş oldı*

O sebeb içün meydānı her gün yörünürsüñ (KAD 110/5)

Meğer meydanda (o) güzeli gördüğün için her gün orada yürürsün.

-

Cānumı tīr-i ġamzeñe siper it

Dilber*ā kaşuñuñ kemānını kur* (DÖR g.5/6)

Ey güzel! Kaşının kemanını kur, canımı gamze oklarına siper et.

Arıt iy dil göñül evini cāndan

Çü ***dilber*** *girüben arayasıdur* (DÖR g.19/4)

Ey dil! Gönül evini candan arındır çünkü dilber oraya girip (yer) arayacaktır.

Dilber*üñ gice ḥayāli geldi apardı yuḫum*

Giderüp şādīlugı sevgü getürür derd elem (DÖR g.52/9)

Gece dilberin hayali geldi, uykumu kaçırdı. Sevgisi, mutluluğu giderip dert ve elem getirdi.

***dilber-i cânâne**

Sevgili; Allah.

Baḫtum çerāġı yandı bu ʿışḳuñ ṣafāsından

Göñlümde nāgāh ***dilber-i cānāne****yi buldum* (KAD g.143/2)

Bu aşkın safasından bahtımın çerağı yandı, gönlümde gönlümde ansızın Allah'ı buldum.

***dilber-i rânâ**

Sevgili; Hz. Peygamber.

Ayā ḫalḳuñ yigi ḫulḳuñ ʿaẓīm i ***dilber-i raʿnā***

Saña hiç beñzemez kimse be-ṣūret daḫı fi'l-maʿnā (KÜD 20/1)

Ey güzel, (Hz. Peygamber) halkın en üstünü, yaratılış (itibariyle) en yücesi! Sana mana ve suret olarak kimse benzemez.

dost

1.Arkadaş.

Ol Ḫudā nefsüñi düşmen ḳıldı saña ʿaḳlı ***dost***

Düşmeñüni ***dost*** *idündüñ iy hayıf kim bilmedüñ* (ERD 61/5)

Allah sana nefsini düşman, aklını ise dost kıldı. Ey hayıflar kim düşmanını dost edindin, kimin ne olduğunu bilmedin.

Elvedāʿ iy ***dost****ān cānān iline giderem*

Gel demi dostum baña cānān iline giderem (ERD 81/1)

Elveda ey dostlarım sevgilinin diyarına gidiyorum. "Gel" deme dostum bana (ben) sevgilinin diyarına gidiyorum.

-

Sev Kemāl Ümmi anı hem ***dostlaruñ*** *anuniçün*

Hem şuları yir ki düşmen ṭutup gördi kerīh (KÜD 6/9)

Ey Kemal Ümmi! Hem O'nu (Allah'ı), hem dostlarını O'nun (Allah'ın) için sev; O'nun (Cenab-ı Hakk'ın) düşman tutup, kötü gördüklerini (de) yer, eleştir.

Var ḫalvet iḫtiyār idegör kim ḫalāyıḳuñ

Bir ***dost****ı varsa düşmeni ṭoḳsan ṭoḳuz gibi* (KÜD 132/17)

Gel halvet et (kendini bir köşeye çekip Allah ile hemdem ol) çünkü insanın bir dostu varsa doksan dokuz düşmanı olur.

Yoldaş oldur kim bizümle maḥrem ü dem-sāz ola

Düşmen ol ***dost****dan delim yigdür ki hem-derd olmaya* (KÜD 125/5)

Bizimle mahrem ve dost olan kimse yoldaştır. Düşman, hemdert olmayan dosttan daha iyidir.

-

Bendeñüñ şāhā dilinde her nefesde sözi bu

Doşt*uñ olsun hemīşe şād u ġam-gīn düşmenüñ* (DÖR g.39/4)

Ey sevgili! Senin kulunun dilinde her dem "dostun şad, düşmanın ise gamlı olsun" sözü vardır.

Doṣt ġālib olısardur tīz günde düşmene

Dün gice gördüm ki öldürdi seg-i derendesin (DÖR g.58/5)

Dost, tez zamanda düşmana galip gelecektir. Dün gece (rüyamda oun) yırtıcı (bir) köpeği öldürdüğünü gördüm.

-

'Ömer ikinci yārıdur nebīnüñ

Muvāfiḳ dostıdur vuṣlat şebinüñ (BH 2-A/8)

Ömer, Nebi'nin ikinci yâridir, (o) vuslat gecesinin dostudur.

Ki benüm vardur üç dostum bilüñüz

Üçi üç kişi yaluñuz yaluñuz (BH 25-A/2)

Benim üç dostum olduğunu biliniz.Yalnız üç kişi, yalnız üç…

İki dostum ayırmazam birinden

Neyi isterse ayırmazam yirinden (BH 41-A/13)

İki dostumu birbirinden ayırmam. (Onlar) neyi isterse yerinden ayırmam.

-

Aña dost olmaya illā ki şaḳī

Bāṭınında ẓāhirinde müttaḳī (ŞEN 36)

Nasipsiz kimse ona dost olmasın, batınında (da) zahirinde (de) Allah korkusu olan kişi (ona) dost olsun.

Ṣora senden her işüñi dünyede

Dost biliş yoḳ orada yardım ide (ŞEN 72)

Senden dünyadaki her işinin hesabını sorar. Orada (sana) yardım edecek dost, tanıdık yoktur.

Ḥaḳḳ Taʿālā düşmenin ***dost*** *ṭutma sen*

Ḥaḳḳa uy İblīs izine gitme sen (ŞEN 122)

Sen Allah'a düşman olan kişiyi dost edinme. Hakk'a uy, şeytanın izinden gitme.

-

Düşmeni merdūd u maḳdūh-ı zamān

Dost*ı maḳbūl ü memdūḥ-ı cihān* (GSR 102)

Düşmanı reddedilmiş (Olan) ve zamanın ayıplananıdır. Dostu makbul (olan) ve cihanın övülenidir.

2. Allah.

Benden yaḳındur ***dost*** *baña ben yoġum oldur göz saña*

Añla sözüm añlamasañ yoġu derüm yoġu derüm (KAD g.150/2)

Allah bana benden yakındır, ben yokum sana göz olan (beni sana gösteren) O'dur. (Bu) sözümü anla, (eğer) anlamazsan (ben) yok yok derim.

-

Sen bu yoḳluḳdan ḳaçarsuñ bir işit yoḳluḳ nedür

Bir mücellā āyinedür ***doşt*** *yüzin görmeklige* (ERD 1/8)

Sen bu yokluktan kaçarsın, bir işit (bakalım) yokluk nedir? (Yokluk), Allah'ı gösteren parlak bir aynadır.

Ne ki var cem'-i eşyā niḳābın götürdi yüzden

Ḳamusını gördim ol ***doşt*** *bana ma'şūḳ oldı her cā* (ERD 2/3)

Yüzünden örtülerini indirdiği her şeyi gördüm (sonra) o dost (Allah) bana her yerde sevgili oldu.

Ṣorarsañ 'ışḳı Eşrefoġlı Rūmī

Tamām ***doşt-****ıla vuṣlatdur adı 'ışḳ* (ERD 52/10)

Eşrefoğlu Rumi (eğer) aşkın ne olduğunu sorarsan (o) dost ile vuslat etmektir.

-

Kişiye uçmaġ içün daḫı ***dost****a uçmaġ içün*

Ne ola bāl-ile per Lā ilāhe ille'llah (KÜD 4/85)

Kişiye cennet(e gitmek) ve Allah'a ulaşmak için kanat olacak şey "Lailaheillallah"tır.

Seni bulan muḥib n'ider i ***dost***

Daḫı şāzı vü 'işret ü ṭarabı (KÜD 19/10)

Ey dost! Seni bulan, seni seven (kişi) mutluluğu, işreti, sevinci ne yapsın?

Cüste ḳıl iste dürüş derdi getür deste göñül

Dosta *cüst irdi iren derd ile i ḫasta göñül* (KÜD 89/20)

Gönül, ne yap yap, ara, gayret et, derdi ele getir (elde et); çünkü ey hasta gönül! Dosta (Allah'a) eren, arayarak ve dert ile erdi (ulaştı.)

-

Ṣalduḳ tek ü pūyı cüst u cūyı

Me'vāmuz olalı ***doṣt*** *kūyı* (DÖR 2. terci'-bend)

Yurdumuz sevgilinin (Allah'ın) semti olduğundan beri koşuşturmayı, arayıp soruşturmayı bıraktık.

-

Bu ḥāllerde nemüz var ***dost****a lāyıḳ*

Geçürdük vaḳtumuz sarḫoş ve ayıḳ (SVN 502)

Bu hallerde(yken) Allah'a layık neyimiz var ki? Vaktimizi sarhoş ayık (bir şekilde) geçirdik.

Altmış üç yaşa çün irdi ol Emīn

Dosta ulaşmaḳlıġı oldı yaḳīn (SVN 551)

O Emin altmış yaşına erdiğinde Allah'a kavuşma vakti yaklaşmıştı.

-

ʿĀşıḳa dünyā vü ʿuḳbīde heves

Dost-durur ġayr olmaz mültemes (GSR 871)

Dünyada ve ukbada âşığın (tek) emeli dosttur (Allah'tır), gayrısı istenen, arzu edilen değildir.

2.Hz. Peygamber.

Ī Ḥaḳ ol dostuñ ḥaḳı-çün eyle tevfīḳuñ refīḳ

Bu Kemāl Ümmī'ye kim aldandı dünyā ālına (KÜD 21/5)

Ey Hak! O dostun (Hz. Peygamber) hakkı için yardımını dünyanın hile ve tuzaklarına aldanan Kemal Ümmi'ye yoldaş et.

Ol dostı kim sevdise ol dosta oldı dost

Ḥaḳ düşmenidür iden anuñla ʿadāveti (KÜD 23/41)

O dostu (Hz. Peygamber'i) kim sevdiyse ona dost oldu, onunla düşmanlık eden Hak düşmanıdır.

3.Allah'ın sevgili kulları.

*Gerek Allah içün ol **dost**larını seve*

Şu ki gerçek sever Allah'ını dervīşlerüñ (KÜD 84/4)

Allah'ın dervişlerini gerçekten seven kişinin O'na dost olanları da sevmesi gerekir.

-

*Bizi ḫāṣ **dost**larına sen eyle ḫāṣ*

Cümle ḫavf ile ḫatardan vir ḫalāṣ (SVN 760)

Sen bizi gerçek dostlarına gerçek (dost) eyle. (Bizi) bütün korku ve tehlikelerden kurtar.

***dost ışkı**

Allah aşkı.

*Saña **dost 'ışḳı** Eşrefoġlı Rūmī*

Yiter īmān daḫı īmān gerekmez (ERD 38/7)

(Ey) Eşrefoğlu Rumi! Sana Allah aşkı yeter (onun sevgisi yanında sana) iman bile gerekmez.

***dost bağçesi**

Tekke.

*Biz ol bülbüllerüz **dost bağçesi**nde*

Seyrāna gelmişüz bu gülistāna (KAD g.236/6)

Biz o dost bahçesinin (tekkenin) bülbülleriyiz, bu gülistanı seyran etmeye geldik.

-

*Ben ol **dost bağçesi**nüñ bülbüliyem*

İlāhī bülbüli gülden ayırma (ERD 112/5)

Ben o dost bahçesinin (tekkenin) bülbülüyüm. İlahi! Bülbülü gülden ayırma.

***dost câmı**

İlahi aşk şarabı.

***Dost cāmı**n nūş iden bī-ser gerek*

İrmege bu sırra key server gerek (GSR 949)

İlahi aşk şarabını içen kişinin başsız olması gerekir. (Bu) sırra ermesi için (ona bir) server gerekir.

***dost derdi**

Allah sevgisi.

*Varunı vir **doṣt derdinden** alagör bir zerrece*

Tā ki saña da diyeler derdi var dermān diler (ERD 6/3)

Sana da derdi var derman ister demeleri için (Allah yolunda) bütün varını yoğunu ver, dost derdinden (Allah sevgisinden) bir zerre al.

*Yüregüme **dost derdi** urdı dürlü yâreler*

Kim ṭabībler aña bilmez ne deva ne çāreler (ERD 26/1)

Dost derdi yüreğimde tabiplerin devasını, çaresini bilmediği türlü türlü yaralar açtı.

*Gel **dost derdi**ne düş yüri bī-derd olandan gin yüri*

Bī-derd olanlaruñ yiri cehennemde ḳatranımış (ERD 46/8)

Gel dost derdine düş, dertsiz olandan uzaklaş. (Çünkü) bidert olanların yeri cehennemde katrandır.

***dost fikri**

Allah düşüncesi; kulun Allah'la meşgul olması.

Ne uslu ne delü-y-idüm ne diri ne ölü-y-idüm

***Dost fikri**yle toluyıdum dost idi endīşem ancaḳ* (ERD 53/7)

Ne akıllı ne deliydim ne diri ne ölüydüm. Dost fikriyle doluydum, (benim cümle) düşüncem ancak Allah'tır.

***dost hevâsı**

Allah sevgisi.

*Doṣt hevāsı**na düşen küllī hevālardan geçer***

Fānī lezzetden geçer ol şehd ü sükkārı n'ider (ERD 7/5)

Allah sevgisi besleyen kişi bütün heva ve heveslerden, fani lezzetlerden geçer o bal ile şekeri ne yapsın?

*Ben **dost hevāsı**na düşdüm özge hevā neme gerek*

Başumda dost sevdāsı var daḫı sevdā neme gerek (ERD 54/1)

Ben Allah sevgisine düştüm gayrı heva benim neyime gerek? Başımda Allah'ın sevgisi var başka sevda neyime gerek?

***dost ili**

Tasavvuf ehlinin Allah'a kavuşacaklarına, O'nun nur cemâlini göreceklerine inandıkları yer.

*Sefer ḳılmaḳ içün ol **dost ili**ne*

Yıḳup işbu beden seddin giderem (ERD 76/4)

(O) Dost diyarına sefer kılmak için bu beden seddini yıkıp gidiyorum.

-

Bu ʿışḳı ṭut delīl ol ***dost iline***

Ḳo şol ḥırṣı ki reh-zen ejdehādur (KÜD 50/17)

Bu aşkı tut, dost diyarına kılavuz ol. (O) yol kesen bir ejderhadır, şu hırsı bir yana bırak.

***dost katı**

Allah'ın huzuru.

Bu dünyāya virme göñül dünyā saña ḳalur degül

Dünyā seven ***dost ḳatına*** *yüz aġıyla varur degül* (ERD 67/1)

Bu dünyaya gönül verme, dünya sana kalmaz. Dünya seven Allah'ın huzuruna yüz(ünün) akıyla var(a)maz.

***dost sevdâsı**

Allah aşkı.

Ben dost hevāsına düşdüm özge hevā neme gerek

Başumda ***dost sevdāsı*** *var daḫı sevdā neme gerek* (ERD 54/1)

Ben Allah sevgisine düştüm gayrı heva benim neyime gerek? Başımda Allah'ın sevgisi var başka sevda neyime gerek?

***dost vaslı**

Allah'a kavuşma.

İllā olur ***dost vaṣlı*** *aña dermān-ı ṭabīb*

Andan özge her ne ḳılsam yüregümi pāreler (ERD 26/2)

Dosta kavuşma ona tabibin (sunduğu) derman olur. Ondan başka ne yaparsam yüreğimi parçalar.

Biz ezelden ʻışḳı tuta gelmişüz

Tā ebed ***dost vaṣlı****n öte gelmişüz*

Dostıla peymānı berk eyleyüp hem

Bunda ʻışḳ dürrini sata gelmişüz (ERD 62.rubai)

Biz ezelden aşk ile gelmişiz, ebediyen dosta kavuşma (dileğini) söylemeye gelmişiz, dosta verdiğimiz yemini sağlamlaştırıp aşk incisini satmaya gelmişiz.

***dost yolu**

Allah yolu; ilahi aşk yolu.

Hep varlıġunı ***dost yolı****na küllī fenā ḳıl*

Yoḳ ol yüri var bu varlıġ-ıla var ele girmez (ERD 41/5)

Hep varlığını dost yolunda yok et, yok ol yürü (bu yolda) bu varlık ile var olunmaz.

Gelsün derdlü ʻāşıḳ ḳanı virsün cānı alsun yārı

*Dost yolı**nda olmak fānī āşıḳlara erkān-ımış* (ERD 46/10)

Gelsin dertli âşık kanını versin can alsın. Dost yolunda fani olmak âşıklara (bir) usuldür.

*Ben dost yolı**nda naḳdi hep oynayuben yitdürmişem*

Çün gitdi küllī varlıġum ḫavf u recā neme gerek (ERD 54/3)

Ben dost yolunda can nakdini hep dünyaya aldanarak yitirdim. Bütün varlığım gitti, "korku ve ümit arasında olma düsturu" benim neyime gerek?

***dost yüzü**

Allah'ın cemâli.

ʻĀşıḳlar turur sözine kimse görinmez gözine

*Eşrefoġlı dost yüzi**ne baka geldi baka gider* (ERD 33/4)

(Bir) sözüne (tüm) âşıklar durur, gözüne kimse görünmez. Eşrefoğlu dost yüzüne bakageldi, bakagider.

Baḳduġı yirde görür dost yüzini bī-levn ü renk

İllā bu sırra melek maḥrem yā insān eylemez (ERD 39/5)

Baktığı her yerde dost yüzünü gördü. Bu sırra insana değil meleklere mahremdir.

Kendü varlıġıyla küllī varlıġum maḥv eyledi

Dost gözüyle baḳdı ol ***dost yüzini*** *gördi bu ʻışḳ* (ERD 49/5)

Kendi varlığıyla bütün varlığımı yok etti. Bu aşk, dost gözüyle bakıp dost yüzünü gördü.

***dost zülfü**

Allah'a olan bağlılık.

Ben diledüm ***dost zülfi****n boynuma ḳılmaḳ kemend*

Sen perīşānlıḳ idüp ol dāra ber-dār olmaduñ (ERD 57/4)

Ben dost zülfünü boynuma kemnd yapmak istedim, sen prişan olup da dar ağacına kendini asmadın.

dünyâ – dünye - dünyî

1.Canlıların yaşadığı yer; geçici âlem.

Ol nedür kim zaḫmına merhem bulunmaz ***dünyā****da*

Ger bilirseñ baña söyle derd nedir dermān nedür (KAD g.13/4)

Dünyada yaraya merhem bulunmayan şey nedir? Eğer biliyorsan dert ve derman nedir söyle bana.

Ey ***dünyā****da ṣıdḳ ile Allāh'ı bilsem diyen*

Eğer ʻaḳlıñ var ise ādemi bil hemāndur (KAD g.14/7)

Ey dünyada (iken) sadakatle Allah'ı bilsem diyen kişi! Eğer aklın varsa insanı (insanın ne olduğunu) bil.

'Ār u nāmūsu ḳoyup 'ışḳa esīr oldum

Dünyā*da göñül sencileyin āvāre yoḳdur* (KAD g.49/2)

Ar ve namusu (bir kenara) koyup aşka esir oldum Dünyada senin gibi avare yoktur ey gönül.

-

Meşāyıḫ ***dünye****de boldur velī şeyḫü'ş-şüyūḫ oldur*

O gösterdügi Ḥaḳ yoldur ki farḳ-ı ḫayr u şer ḳıldı (KÜD 27/20)

Dünyada şeyh çoktur ama şeyhlerin şeyhi (olan) odur. Onun gösterdiği, hayır ve şerri ayıran Hak yol(u)dur.

Dünye *fānī āḫiret bāḳī vü ḥaḳdur bī-gümān*

Dehrīye ḥüccet bahār u bāġ-ıla bostān yiter (KÜD 47/19)

Dünya fani, ahiret baki ve (bunun olması) şüphesiz haktır.

İ dirīġā vü dirīġā kim bizüm bu ***dünye****de*

Fikrümüz yavlaḳ dirāz ü 'ömrümüz kütāh olur (KÜD 66/3)

Yazık bizim bu dünyada düşüncemiz çok fazla, ömrümüz kısa olur.

-

*Ol kişi **dünyā**dan īmānla göçe*

Kim baña bundan du'ā ḳılup geçe (SVN 38)

Dünyadan imanla göçen kişi bana bundan (dolayı) dua edip geçsin.

*Budur ol dürr-i yetīm kim **dünyā**da*

Bulmadı hiç kimse buna ḳıymeti (SVN 240)

Dünyadaki o eşsiz inci budur (Hz. Peygamber'dir), hiç kimse ona kıymet biçemedi.

*Çünkim belürdi **dünyā**da āsār-ı Muṣṭafā*

Ṭutdı cihānı ser-te-ser envār-ı Muṣṭafā (SVN 293)

Dünyada Hz. Peygamber'in mucizeleri belirmeye başladığından tüm cihanı baştan başa Mustafa'nın nuru sardı.

-

*Bu **dünyā**da olan mensūb ol 'ilm*

Hemān dünyādadur merġūb ol 'ilm (GRT 1610)

O ilim, bu dünyada mensup olunan ve (kendisine) rağbet edilendir.

Çün az ḳala bu ***dünyī*** *olmağa ṣoñ*

Ḳopısardur öküş deccallar öñ (GRT 2754)

(Bu) dünyanın sonunun gelmesine az kaldı. Önce deccal çıkacak, sonra (kıyamet) kopacak.

Ne ḥāṣıl ***dünye****de ol ḳılavuzdan*

Ki farḳ itmeye eyüyi yavuzdan (GRT 2744)

Bu dünyada iyiyi kötüden ayırt edemeyen yol göstericiden ne kazancın olacak?

-

Yine hem ***dünyā****da gör neler olur*

Bulutlar yügrüşir yağmurlar olur (BH 49-B/8)

Bak dünyada neler olur, bulutlar yürür, yağmur olur.

Nice bir olasuñ bu ***dünyā****da ṣād*

Gele bir gün ki senden bu ala dād (BH 12-B/6)

Bu dünyada nasıl şad olacaksın? Ondan tat alacağın bir gün gelecek mi?

Ṭolar ***dünyā*** *göki hem ol ḳoḫudan*

Firişteler ṭoyarlar hep ḳoḫudan (BH 38-A/10)

Gökler o kokuyla dolar, melekler hep o kokuyla doyarlar.

-

Ṣora senden her işüñi ***dünye****de*

Dost biliş yoḳ orada yardım ide (ŞEN 72)

Dünyada (yaptığın) her işi senden sorduklarında orada (sana) yardım edecek dost, tanıdık yok.

Dünye*-y-içün ḥaḳḳa bātıl diyesüñ*

Bilmedüñ mi anda zaḳḳum yiyesüñ (ŞEN 155)

Dünya için hakka batıl diyorsun. (Bunu demen durumunda cehennemde) zakkkum yiyeceğini bilmiyor musun?

Gitdi ***dünye*** *āḫiret bulunmadı*

Aṣṣıla bir mes'ele bilinmedi (ŞEN 193)

Dünya gitti, ahiret bulunmadı (bu) akıl ile (bir) mesele halledilemedi.

-

ʿUcb ***dünyā****da ider ḫār u z̲elīl*

Āhiretde dūzaḫa olur delīl (GSR 378)

Kibir (insanı) dünyada aşağılık bir varlık yapar. Ahirette (ise) cehenneme gitmesine sebep olur.

*Dünye**den ʿuḳbīye reh iy ser-firāz*

Bir nefesdür ṣanmaġıl dūr u dırāz (GSR 710)

Ey burnu büyük kimse! Dünyadan ukbaya yol bir nefestir, (ikisini) birbirine uzak sanma.

*ʿĀşıḳa **dünyā** vü ʿuḳbīde heves*

Dost-durur ġayr olmaz mültemes (GSR 871)

Dünyada ve ukbada âşığın (tek) emeli dosttur (Allah'tır), gayrısı istenen, arzu edilen değildir.

2.Kendisinden kaçınılması, heves ve aldatıcılıklarından uzak durulması gerekli olan. Dünya, ebedi âlemi tasvir eden ukbanın zıddıdır. Tasavvufi düşünceye sahip ehl-i tarik kişiler dünyayı deni olarak nitelemiş ve kendisinden uzak durulması gerektiğini savunmuşlardır. Yalnız burada bir hususa dikkati çekmak gerekir. İslam tasavvufunda Hristiyanlıkta olduğu gibi bir ruhbancılık yahut Uzak Doğu dinlerinde olduğu gibi bir mistisizm yoktur. Bizim tasavvuf anlayışımızda dünyadan el etek çekmek, sufilerin dünyanın aldatıcılıklarından kendilerini sakınmalarını öğütlemedir. Aksi bir durum zaten şeriatı temel kaidesi ve düsturu kabul eden İslam inancına da aykırıdır.[548]

Dünyā ḥaḳḳına dediği sözi

İşitdüñ aḫī seyyid-i Muḫtār (KAD terkib-bend 1/8)

(Ey) kardeşim, Seyyid-i Muhtar (Hz. Peygamber)'ın dünya hakkındaki sözünü işittin.

[548] Abdurrahman Güzel, **Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı El Kitabı**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2012, s.160-162.

Ey ***dünyā*** *ḳon ḥayāle düşme*

Aldanma cihāna ala düşme (KAD 3. terci‘-bendin vasıta beyti)

Ey dünyaya gelmiş kişi, hayale düşüp de cihanın hilesine aldanma.

Dünyā *içün dāma düşmeyen kişi*

Nefs ucından hāşā tutula fāḳa (KAD 235/7)

Dünya için tuzağa düşmeyen kişi haşa nefs elinden tuzağa düşsün.

-

Cīfedür ***dünyā*** *anun ṭālībi itler dir Nebī*

Cīfe ḳovan kişinüñ işi hasāret tā ebed (ERD 4/10)

Nebi, “Dünya leştir, onun talipleri ise köpektir” der. Bu leşi kovalayan kimsenin işi ebediyen zarar ziyandır.

Nedür ***dünyā*** *yolında cān virmek*

Ki her bir küşede binin binündür (ERD 5/6)

Dünya yolunda can vermek nedir ki her köşede (bunlardan) binlercesi vardır.

Dünyā *nedür dost yolında ‘āşıḳ anı terk itmeye*

Bir cānum var ol dost içün ḳurbān eyleyesüm gelür (ERD 18/2)

Dünya nedir ki âşık ondan dost yolunda (Allah yolunda) vazgeçmesin? Bir canım var, (onu) Allah yolunda kurban edesim gelir.

-

Ne deñlü ʻālim ü ʻābid olursa ***dünye*** *seven*

Ne yirde yürür-ise varṭa-i günaha düşer (KÜD 59/2)

Dünya seven, ona tapan kişi alim de abid de olsa nerde yürürse yürüsün günah çukuruna düşer.

Ġafletden uyanmaz mısuñ ***dünyā****dan uṣanmaz mısuñ*

Hiç ölümün ṣanmaz mısuñ hey nīçe bir cehl ü ġurūr (KÜD 60/3)

Gafletten uyanmaz mısın, düyadan usanmaz mısın? Hey cahil ve gururlu kimse, ölümün bir gün geleceğini düşünmez misin?

Eren çü sevmedi ***dünyā****yı sevme sen daḫı yir*

Degüldürür zire ārām idesi yir bu yir (KÜD 69/1)

Eren (kişiler) dünyayı sevmedi, sen de sevme. Bu yer rahatlık yeri değildir.

-

Ābdest alur idi geçse idi

Ḥātırından ḥadīsi ***dünyā****nuñ* (DÖR k.3/17)

Hatrından dünya sözü geçse abdest alırdı.

-

Bir niçeler severler zevḳ ü ***dünyā***

Heves itmege mühmeldür bu ***dünyā*** (BH 34-B/13)

Niceleri dünyayı ve (onda) zevk (etmeyi) severler. Bu dünya heves edilecek yer değildir.

Didi ***dünyā*** *sevenler ḥaḳḳına Ḥaḳ*

Bular ḥayvān ḥāline ola mülḥaḳ (BH 35-B/1)

Allah dünyayı seven kişiler hakkında, "Bunlar hayvan haline dönsünler" dedi.

***dünyâ agusu**

Dünyanın insana tatlı gelen ama aslında onu ebedi felakete sürükleyen halleri.

Nice bir bu ***dünye****nüñ* ***aġusı****na*

Bal ṣanuban barmaġunı banasuñ (KÜD 107/10)

Ne zamana kadar bu dünya zehrini bal sanarak parmağını (ona) banarsın?

***dünyâ âli**

Dünyalık heveslerin tuzakları.

Ī Ḥaḳ ol dostuñ ḥaḳı-çün eyle tevfīḳuñ refīḳ

Bu Kemāl Ümmī'ye kim aldandı ***dünyā ālı****na* (KÜD 21/5)

Ey Hak! O dostun (Hz. Peygamber) hakkı için yardımını dünyanın hile ve tuzaklarına aldanan Kemal Ümmi'ye yoldaş et.

E

ehl-i dil

Âşık, gönül ehli; Hak yolundaki saf ve temiz kimseler.

Cihānuñ Aydın ili rīşenīdür

Anuñ-çün ***ehl-i dil****ler meskenidür* (DÖR g.21/1)

Cihanın Aydın ili aydınlıktır (aydın kimselerin yeridir), bu sebeple gönül ehli kimselerin meskenidir.

-

Degme ağız ne bilür söz ṭadını

Ehl-i dil *añlar ne söyler işbu dil* (KÜD 88/26)

Her ağız ne bilsin bu sözün tadını? Bu dilin ne söylediğini (ancak) gönül ehli bilir.

-

Ehl-i dil*lerden bir* ***ehl-i dil*** *meger*

Sālik-i rāh-ı yaḳīn ṣāḥīb-naẓar (GSR 754)

(O) gönül ehli kimselerden biridir. Yakîn yolunun salikidir, (ilahi) nazar sahibidir (mürşittir).

Ehl-i dil*ler ṣoḥbetini it ṭaleb*

Raḥmet-i Ḥaḳḳa bu ṣoḥbetdür sebeb (GSR 959)

Gönül ehli kimselerin sohbetini talep et, Hakk'ın rahmetine sebep olan bu sohbettir.

ehl-i hakîkat

Allah hakkında halka gizli olan esas hakikatlere ermiş olan tasavvuf ehli kişiler.

Muḥabbet ḳavmidür ***ehl-i ḥaḳīḳat***

Ḳamu her nesneyi bilür ḥaḳīḳat (BH 23-A/13)

Hakikat ehli muhabbet kavmi(nden)dir, hakikaten her nesneyi bilir.

ehl-i hâl

Hal ehli; tasavvuf ehli kişi.

Ehl-i ḳālüñ ārzūsı var senüñ tefsīrüñe

Ehl-i ḥāl*üñ iştiyāki nite kim te'vīlüñe* (DÖR g.66/6)

Söz ehli (sözde dindar olan kimseler) senin yorumlarını arzu ediyor.

-

Cevābın kim virürse bu suvālüñ

Emīr ü şāhıdur ol ***ehl-i ḥālüñ*** (GRT 1037)

Kim bu sorunun cevabını verirse o hal ehlinin emir ve şahıdır.

-

Ehl-i ḥāl *ü ṣāḥib-i faḳr u fenā*

Rükn-i ʿaẓam reh-nümā vü pişvā (GSR 84)

Hal ehli, feave fakrın sahibi, dinin direği, yol gösterici ve önder…

Ḳīl ü ḳāli k'olasuñ ***ehl-i ḥāl***

Ḥāl ehli olmaz ehl-i ḳīl ü ḳāl (GSR 509)

ki hal ehli olmak için boş, faydasız sözleri bir kenara bırak. (Çünkü) boş sözlerin ehli olan hal ehli ol(a)maz.

Ol daḫı evvelki bigi ḳālde

Ḳāl olmaz hergiz ***ehl-i ḥāl****de* (GSR 936)

Onun işi daha önce de olduğu gibi boş sözler. Hal ehli olanda boş söz olmaz.

ehl-i keşf

Allah bilgisine vakıf olmuş kişiler.

Ehl-i keşf *ü pür-kerāmetler ḥaḳı*

İşleri vecd ü vilāyetler ḥaḳı (KÜD 7/117)

Keşf ehli ile kerametlerini hakkı için, işleri vecd ve velilikler olanların hakkı için.

ehl-i niyâz

Dua ehli; her vakit dua üzere olup Allah'ın emir ve yasaklarına riayet eden kimseler.

ʿĀrifler ile ḥarīf olacak

Ehl-i niyāz *ol eyleme nāz* (KAD terciʿ-bend 1/57)

İrfan sahibi kimselerle birlikte ol, tarikat ve şeriatın edeplerine uy, naz makamında değil niyaz makamında ol. (Çünkü naz Hakk'a, niyaz kula has olmalıdır.)

Var var ey göñül cihāna ḳalma saña ḳalmaz

Ehl-i niyāz *ol sen ey göñül neye gerek nāz* (KAD g.79/1)

Var var ey gönül bu dğnyaya aldanma, (çünkü o) sana kalmaz. Niyaz ehli ol sen ey gönül naz senin neyine gerek?

el almak

Bir şeyhe intisap edip tarikat yoluna girmek.

Ṭālibiyseñ Ḥaḳḳ yolınuñ var ***elin al*** *bir ulunuñ*

Tut pendin Eşrefoġlınuñ zinhār şeyẖe iriş şeyẖe (ERD 114/5)

Hak yolunun talibiysen git bir ulu kimseden el al. Eşrefoğlu'nun öğüdünü tut, bir şeyhe eriş bir şeyhe.

emr-i ma‘rûf

Emr-i bi’l-ma’ruf ve nehy-i ani’l-münker yani iyilikleri emredip kötlüklerden nehyetme düsturunun kısaltılmış olarak söylenmiş biçimi; şeriat kapısının onuncu makamı.[549]

Ḳaçan sen ṣaḳlayasuñ ***emr-i ma‘rūf***

Olasuñ Ḥaḳ ḳatında bellü ma‘rūf (BH 27-B/10)

Sen emr-i marufa uyduğunda Hak katında bilinen, makbul olacaksın.

-

Emr-i ma‘rūf *eyle ḥaḳḳı söyle yār*

Tā ki seni yaḳmaya andaḳı nār (ŞEN 138)

Ey yâr! Cehennem ateşinin seni yakmaması için emr-i marufa uyup hakkı söyle.

Emr-i ma‘rūf *ol-durur kim ḥaḳḳa ḥaḳ*

Diyesüñ ger yir-iseñ biñ çomaḳ (ŞEN 145)

Emr-i maruf, bin (defa) sopa yesen bile hakkı söylemendir.

Emr-i ma‘rūf *ol degüldür iy şaḳī*

Kinüñ almaḳlıġa diyesüñ ḫaḳı (ŞEN 147)

[549] Bkz. kırk makam

Ey eşkıya! Emr-i maruf kinini almak için hakkı söylemen değildir.

erkân

Dinin edepleri, usulleri, gereklilikleri.

*Ey benüm **erkānum** yolum ḫarābāt*

Süsenim sünbülüm gülüm ḫarābāt (KAD g.4/1)

Ey benim erkanım, yolum harabat (tekke), süsenim, sümbülüm, gülüm harabat!

*Dün ü gün fikrim budur ki bu ʿaceb **erkān** nedür*

Ten nedir aṣlı nedendür ten içinde cān nedür (KAD g.13/1)

Gece günüz düşüncem bu erkanın, bedenin, bedenin aslının, onun içindeki canın ne olduğudur.

Gök ehli sücūd itdi yer ehli muṭīʿ oldu

*Secde ḳılmaḳ ʿāşıḳa buyurulmuş **erkāndur*** (KAD g.14/10)

Gök ehli secde etti, yer ehli (onlara) itaat etti. Secde etmek âşığa buyurulmuş (bir) erkandır.

-

ʿĀyin ***erkān*** *ʿışk içinde böyledür bellü beyān*

Cān virüp baş oynayalar isteyeler çāreden (ERD 92/5)

Aşk içinde kural, can verip baş oynamak sonrasında çare istemektir.

Anlardan ḳalmışdur bol ***erkān*** *usūl*

Etegin tutanlar olmışdır ḥāṣıl

Ceddini sorarsañ Ḥażret-i Resūl

ʿAbdül-ḳādir Sulṭān dirler şeyhüme (ERD 113/2)

Erkan usul onlardan kalmıştır, (bu erkan) eteğine tutanlara hasıl olmuştur. Atasını sorarsan Hazret-i Resul'dür. Abdülkadir sultan derler benim şeyhime.

Ḳosam nefsüñ çirkin hūyın hīç nefse virmesem boyın

ʿIşḳ içinde ***erkān*** *āyin budur dosta gidişāne* (ERD 116/4)

Nefsin çirkin huyunu (bir kenara) koysam, nefse hiç boyun vermesem (ona itaat etmesem). Aşk içinde dosta (Allah'a) gitmek için (olması gereken) erkan budur.

esrük

1.Sarhoş.

Gerek ki ʿāşıḳ ʿışḳ ile ***esrük*** *ola her dem*

Diyār-ı ʿArab u ʿAcem neye gerekdür (KAD g.33/3)

Âşığın aşk ile her dem sarhoş olması gerekir. Arap ve Acem diyarı onun neyine gerektir?

-

ʿÖmür sermāyesini yile virdüñ

ʿAceb ***esrük*** *misüñ yāhūd dīvāne* (ERD 98/16)

Ömür sermayesini yele verdin (Ömrünü boş işlerle geçirdin). Acaba sarhoş musun, deli misin?

-

*Delüye delü (vü)****esrük esrüğ****e*

Ḫoş yaraşur biri birine söğe (ŞEN 455)

Deliye deli, sarhoşa sarhoş. Bunların birbirine sövmesi ne güzel olur.

2.İlahi aşkla kendinden geçmiş kişi.

Nūş idelden ol ḥarābāt-ı muġānuñ cāmını

ʿAḳlum ***esrük*** *cānum* ***esrük*** *ne ṣorarsuñ* ***esrüğ****e* (ERD 1/2)

O harabatın (tekkenin) şarabını içtiğimden beri aklım sarhoş, canım sarhoş ne sorarsın (sen) sarhoşa?

Gāh ṣāḳī gāhi sāġar gāhi mey

*Gāhi **esrük** gāhi mestān olmışam* (ERD 70/12)

Kâh saki kâh kadeh kâh şarap; kâh sarhoş, kâh mest olmuşum.

etek tutmak

Bir şeyhe intisap edip tarikata bağlanmak.

Anlardan ḳalmışdur bol erkān uṣūl

***Eteg**in **tut**anlar olmışdur ḥāṣıl*

Ceddini sorarsañ Ḥaẓreti Resūl

'Abdü'l-ḳādir sulṭān dirler şeyḫüme (ERD 113/2)

Erken ve usul onlardan kalmıştır, (onun) eteğini tutanlara (bu) hasıl olmuştur. Ceddini sorarsan Hazret-i Resul'dür, Abdülkadir sultan derler benim şeyhime.

evliyâ

Allah'ın ermiş, veli kulları.

***Evliyā** yolına ṣıdḳ-ıla gelen gerçek mürīd*

Mālı mülki cān u başı nāmūṣı 'ārı n'ider (ERD 7/10)

Evliya yoluna sadakatle gelen gerçek mürit malı mülkü, canı başı, namusu arı ne yapsın?

Riyādur hep ṭā‘ati ḫod-bīnlikdür ‘ādeti

Terk itdür ‘ādetini ***evliyā****ya ulaşdur* (ERD 12/9)

İbadeti hep riyadır, adeti kibirlik taslamaktır. (Onun bu huylarını) terk ettir, (onu) evliyaya ulaştır.

F

fakîr

1.Yoksul.

Sen ezel sulṭānıduñ şimdi neye oldıñ esīr

Eksügi yoḳ bāy-ıduñ böyle neden oldıñ ***faḳīr*** (ERD 20/1)

Sen ezel sultanıydın şimdi niye esir oldun? Eksiğin yoktu, zengindin (şimdi) niye böyle fakir oldun?

-

Yoḳdur kimesneden ecelüñ ödi ḳorḫusı

Gelür ***faḳīr****i şāh-ıla yeksān alur gider* (KÜD 56/5)

Kimsenin ecelden korkusu yoktur, (halbuki o) gelir fakiri de şahı da yerle yeksan eder.

Emīrde ʿadl u ʿālimde ʿamel yoḳ

Faḳīrde ṣabr u ṣūfīde ṣafālıḳ (KÜD 79/3)

Emirde adalet, alimde amel, fakirde sabır, sufide safa yok.

Faḳīr*e ḫor u kem baḳma ʿazīzüm*

Ki gizlü genc olur ol ḫor içinde (KÜD 118/10)

Fakiri hor görme azizim, o horladığın insanın içinde gizli (bir) hazine gizlidir.

-

Mıṣr şehrinde işitdüm bir ***faḳīr***

Ṣāmit oldı niçe müddet gūşe-gīr (GSR 510)

Mısır şehrinde ne zamandır insanlardan uzakta yaşayan, hiç kimseyle konuşmayan bir fakir (olduğunu) işittim.

2.Âşık, derviş.

Ben bir ***faḳīrem*** *beni yolumdan cüdā ḳıldı*

ʿIşḳ ile senüñ cevr ü cefāñ cāna kār eyler (KAD g.37/4)

Ben bir fakirem. (Senin) beni yolumdan ayrı düşüren aşkın ile cevr ü cefan can(ım)a kâr eyler.

Var var ey göñül ʿışḳ ile gözde ḥaḳīr oldum

Her kim ki beni görse beğenmez ***faḳīr*** *oldum* (KAD g.141/1)

Var var ey gönül aşk ile göz(ler)de hakir oldum, kim görse beni beğenmez ben bir fakir oldum.

Şikeste ḳılup ben ***faḳīr****ün terkin urulduñ*

ʿIşḳ ile gelüp cān ilini yaġma buyurduñ (KAD g.165/2)

Aşk ile gelip ben fakiri kırıp kendinden geçirdin, can ilini (de) yağmalattın.

-

Gerçi āşıḳ sūretā misḳīn ***faḳīr***

İllā ma'nāda ulu sulṭān-durur (ERD 8/18)

Âşık görünüş olarak miskin ve fakir olsa da mana âleminin sultanıdır.

Degme bir dervīş ***faḳīr****i ḫor görüp ḫor bakma kim*

Göñlinün her kūşesinde 'Arş-ı Raḥmān gizlidür (ERD 14/3)

Değme bir derviş fakiri hor görüp hor bakma (çünkü onun) gönlünün her köşesinde Arş-ı Rahman gizlidir.

-

Ġanīlerüñ ṭolu genci velī ***faḳīr****lerüñ*

Ḥazāyin-i zehebi Lā ilāhe ille'llah (KÜD 4/40)

Zenginlerin hazinesi doludur fakat fakirlerin altından yapılmış hazineleri "Lailaheillallah" sözüdür.

Faḳīr*üñ kim ola faḳr içre ṣabrı*

Aña āsān olur ḳamu çetünler (KÜD 65/8)

Fakr içinde sabrı olan fakire bütün zor işler kolay gelir.

-

Bilüñ dervīş dimeklik iy ʿazīz er

Faḳīr *dimek olur yaʿnī bu güftār* (BH 52-B/6)

Ey aziz kimse! Bil ki derviş demek fakir demektir, bu sözün manası budur.

Faḳīr*üñ maʿnīsi yoḳlıḳ dimekdür*

Yoḳ itmek kişi özin çoḳ emekdür (BH 52-B/7)

Fakirin manası yokluktur, kişinin kendi nefsini yok etmesi emek gerektiren bir iştir.

Ḳarār itdi ***faḳır*** *buldı mekānı*

Nider ol zerre içün buldı kānı (BH 55-A/6)

Fakir kararını verip mekanını buldu. (Artık o) bir zerrreyi ne yapsın, (hazinenin) kaynağı(nı) buldu.

3.Günahkâr ve aciz kimse.

Biz ***faḳīr*** *ü ʿāciz ölümlü ḳuluz*

Sen ḳavī vü bay u dāyim diri şāh (KÜD 18/5)

Biz fakir, aciz, ölümlü kuluz; sen sağlam, zengin ve daima diri olan şahsın. (Allah'sın)

fakr

Fakirlik, ihtiyaç duyma anlamlarına gelmektedir. Tasavvufi manada kulun yaratıcısına sürekli olarak bir ihtiyaç hali içerisinde bulunması[550] ve bunu da övünç kaynağı olarak kabul etmesidir. Bu anlayışın benimsenmesinde Hz. Peygamber'in "Fakirlik benim övüncümdür" manasına gelen hadisi önemli olmuştur.[551]

Faḳr-ıla faḫr eyle çün "El-faḳrü faḫrī" dir Resūl

Māla mülke maġrur olma dime heyhāt tā ebed (ERD 4/9)

Fakr ile övün çünkü Resul "El-fakrü fahri (Fakirlik benim övüncümdür)" demiştir. Ebediyete kadar "heyhat" dememek için mal mülk ile gururlanma.

-

Bu faḳr içre bize gösterdi erkān

Uş irşād ile ḫoş evrād ü erkān (KÜD 1/45)

Bu fakr içinde bize irşat ile usulü, erkanı, zikirleri öğretti.

Muṣṭafā (el faḳru faḫrī) didügi çün i 'azīz

Faḳr ıla faḫr itdi ḳodı 'ārını dervīşler (KÜD 62/3)

Mustafa "El fakru fahri (Fakirlik benim övüncümdür)" dediği için dervişler fakr ile övünüp arı namusu bir kenara koydu.

Añlayan (El faḳru faḫrī) sırrını

[550] A. Azmi Bilgin, **Türk Edebiyatında Fakr, XI. Milli Türkoloji Kongresi**, 11-13 Kasım 2014, C. 1.
[551] Ethem Cebecioğlu, a.g.e., s.262-263.

Faḳr-ıla faḫr eyledi ‘ār itmedi (KÜD 129/17)

“El faru fahrî sözünün sırrını anlayan fakr ile övündğ, (bundan dolayı) utanmadı.

-

İrişdi ‘arşa çün faḳruñ niyāzı

Aña ‘arş ḳarşı geldi ḳıldı nāzı (BH 52-B/12)

Fakrın niyazı arşa eriştiği için arş naz yapıp ona karşı geldi.

Yine ḫoş virdi faḳr aña cevabın

Yolunuñ gösterivirdi sevābın (BH 53-B/3)

Yine fakr ona hoşça cevabını verdi (ve) sevap yollarını gösterdi.

Ki her kim ṣıdḳ-ıla faḳra dürişe

Gümānsuz menzili Ḥaḳḳa irişe (BH 55-A/8)

Kim sadakat ile fakr için çalışırsa, hiç şüphesiz menzili Hakk’a erişmek olur.

-

Evliyā vü enbiyāya iḫtiyār

Faḳr oldı faḳr iy ṣadr-ı kibār (GSR 608)

Ey soylu ve seçkin kişi! Evliya ve enbiya fakrı seçti fakrı.

Faḳr bütden büt-peresti dūr ider

Mü'minüñ nārın ser-ā-ser nūr ider (GSR 686)

Fakr puttan putperesti uzaklaştırır, müminin ateşini nura döndürür.

fâni 'âlem

Geçici âlem; dünya.

Cihānı cīfe-i gergeslere vir

Bu ***fānī 'ālemi*** *nā-keslere vir* (GRT 2551)

Cihanı akbabaların leşine ver, bu fani âlemi de kimsesiz olanlara ver.

fâni ev

Dünya.

Ādemīseñ ol beḳā mülkinde ur bünyāduñı

Ḳaṣruñı bu ***fāni evde*** *yapma misl-i 'ankebūt* (KÜD 41/6)

(Gerçek manada bir) insansan ahirette yurt edin, kasrını örümcekler gibi geçici olan bu dünyada kurma.

fâni mülk

Dünya.

*Bu **fānī mülke** baḳabilen bāḳī bilmedi*

Ṣoñ yurdı gözedür şu ki ʻibret gözin açar (KÜD 48/2)

Şu geçici mülke, dünyaya bakan baki olanın ne olduğunu bilmez (fakat) ahireti gözeten (kişi) ibret gözünü açar.

fenâ

1.Dünya; dünyalık geçici hevesler.

*Bu **fenāya** sen neden böyle göñül virdün iy yār*

İt ʻaceb düşmez mi hirgiz önüne o bāḳī yār (ERD 19/1)

Bu fenaya (geçici olan dünyaya) sen neden böyle gönül verdin ey yar? O baki yar (Allah) hiç mi aklına düşmez?

*Bu **fenā**ya aldanmaġıl ol beḳānuñ ḳaydın yigil*

İşbu geçer dünyāyiçün girme ḫalḳuñ vebāline (ERD 102/4)

Bu fani dünyaya aldanma, o baki olan ahiretin kaygısına düş. Bu geçici dünya için halkın vebaline girme.

-

*Kimseye hiç bāḳī ḳalmaz bu **fenā***

Luṭfı ḳahr u genci pür-renc ü ʻanā (KÜD 38/1)

Bu dünya (ile onun) lütfu, kahrı, hazineleri, eziyeti ve zahmeti kimseye ebediyen kalmaz.

Al dār-ı beḳā ʿāḳil-iseñ vir bu ***fenāyı***

Ġaddār-durur çarḫ ṣaḳın kim seni aldar (KÜD 44/15)

Akıllıysan bu dünyayı bırak ahirete bak (çünkü) bu felek gaddardır seni aldatır.

Zehī cān kim bu ***fenādan*** *göç ide*

Ol beḳāya hiç göñül incitmedin (KÜD 96/21)

Bu canın hiçbir gönlü incitmeden fani âlemden ahirete göç etmesi ne güzel (olur).

2.Fani olmak, yok olmak, kaybolmak manalarına gelir. Kulun kendisini dünyalık zevk ve heveslerden arındırmasıdır. "Bekâ"nın zıddıdır. Bu terim içerisinde değerlendirilebilecek olan fenafillah ise kulun kendisini Allah'ın zatında, sıfatlarında kaybetmesi ve kendisini bu yolda yok etmesidir.

Biz fenā olup fenādan key ***fenā****ya yitmişüz*

Şöyle kim maḥv olmışuz hīç ḳalmadı āṯārımuz (ERD 37/9)

Biz yok olup fani dünyadan yokluk âlemine gittik. (Bu yolda) öyle bir mahvolduk ki (dünyada) eserimiz (dahi) kalmadı.

Ben uyḫuyı fikr itmezem düş görüp taʿbīr itmezem

Ben gelmezem ben gitmezem beḳā ***fenā*** *neme gerek* (ERD 54/7)

Ben uykuyu düşünmem, düşümde gördüklerimi yorumlamam, ben gelmem, ben gitmem ebediyet, geçicilik benim neyime gerek?

Yüziñ görelden ol yāruñ ḳamu maḥv oldı hep vārum

Fenā *oldum beḳā buldum beḳāda olmışam sulṭān* (ERD 85/3)

O yârin yüzünü gördüğümden beri bütün varım yoğum gitti. (O yârin varlığında) yok olarak ebediyet buldum, (burada) sultan oldum.

-

Bize bir yār u hem bir yir gerek kim

Ol ölmez hem ***fenā*** *olmaz beḳādur* (KÜD 50/13)

Bize ölmeyen, yok olmayan, (daima) baki kalan bir yar ve bir yer gerektir.

3.Allah dışında kalan, geçici olan şeyler.

Andan ayru hep ***fenādur*** *Bāḳī oldur lā-yezāl*

Dün gün aña ḫizmet eyle var aña gerçek ḳul ol (ERD 66/2)

O'nun dışında kalan her şey geçicidir, baki olan O'dur. Gece gündüz O'na hizmet edip gerçek kul ol.

Fenādan *bir beḳāya eresüñ kim*

Niteligi anuñ gelmez beyāna (ERD 98/34)

Fenadan niteliği beyana gelmeyen beka âlemine eresin.

Ḳo bu aġyārı sen gel yārı gözle

*Göñül virme **fenāya** varı gözle* (ERD 101/1)

Allah dışında kalanları bir yere koy, sen gel yâri (Allah'ı) gözle. Fenaya, fani âleme gönül verme, gel var olanı gözle.

***fenâ ev**

Dünya.

__Fenā ev__den beḳāya uçmaġ içün

Ne tāḳat var ne tā'at uçmaġ içün (KÜD 1/62)

Dünyadan ahirete göçmek (ve) cennet(e gitmek) için, ne takat var ne ibadet.

***fenâ mülkü**

Dünya.

Bu __fenā mülki__nde kim yoḳdur __s__ebāt

Şaḥṣ niçün ola maġrūr-ı ḥayāt (GSR 411)

Bu fena mülkünde (dünyada) sebat yoktur, insan niçin hayatıyla mağrur olsun?

*Bu **fenā mülki**nde kim yoḳdur ḳarār*

Ne cihān ḳalur ne ehli pāyidār (GSR 648)

Bu fena mülkünün (dünyanın) kararı yoktur. Bu cihanın ne kendisi ne de ehli payidar kalır.

firâk

Ayrılık; Allah'tan ayrı kalmak.

***Firāk** kār itdi cānuma gelsün 'āşıklar yanuma*

'Işk zencīrin dost boynuma taka geldi taka gider (ERD 33/3)

Ayrılık canıma tak etti, âşıklar yanıma gelsin. Dost (Allah) aşk zincirini boynuma takageldi, takagider.

Cefā vü renc ü miḥnetdür adı 'ışḳ

***Firāḳ** u derd-i firḳatdür adı 'ışḳ* (ERD 52/1)

Cefanın, zahmetin, mihnetin, ayrılığın ve ayrılık derdinin adı aşktır.

Tamu odından artuḳdur anuñ ayrulıġı odı

*Bu oda kimse yanmasun bu ayrılıḳ **firāḳını*** (ERD 103/2)

Onun ayrılığının ateşi cehennem ateşinden fazladır. Kimse bu ayrılığın ateşinde yanmasın.

-

*Yanar içüm **firāḳ** u ḥasret-ile*

Aḳar gözüm yaşı āh u sūzumdan (KÜD 14/6)

Ayrılık ve (onun sebep olduğu) hasretle içim yanar, ah edip sızlanmamdan dolayı da gözümden yaş akar.

Ol ulu Şāh'ı seveli bu bende Ümmī Kemāl

***Firāk** u derd ile ağlar fiġān u āha düşer* (KÜD 59/16)

Bu kul Kemal Ümmi o ulu şahı (Allah'ı) seveli ayrılık (ayrılığın elemiyle) ve dert ile figan ve ah ederk ağlar.

Āh i göñül kim bā-ḳarā āvāresüñ āvāresüñ

*Her dem **firāḳ** u derd-ile pür-yāresüñ pür-yāresüñ* (KÜD 104/1)

Ah gönül avaresin avaresin, her dem ayrılık ve dert ile yaralısın yaralısın.

G

gam-ı ‘ışk

Aşk acısı; aşkın verdiği elem.

*İdindi **ġam-ı ‘ışḳ** vatan göñlüm evini*

Şādam añа kim degme dil añа duraġ olmaz (DÖR g.27/2)

Aşkın gamı gönlümü vatan edindi. (Fakat bu durumdan dolayı o kadar) mutluyum (çünkü aşkın gamına) her gönül durak olmaz.

gavvâs

Derviş.[552]

***Ġavvāṣ**um bu baḥr içinde bunca zamāndan berü*

Ṣarrāfum söyle ki gelsün gevher ü kān bulmuşam (KAD g.124/3)

Bunca zamandır bu deniz içinde (bir) dalgıcım. Sarrafıma söyleyin gelsin bir cevher ve kaynak buldum.

-

*Düşmişem ‘ışḳ baḥrine **ġavvās** olup*

Baḥr içinde gevher-i kān olmışam (ERD 71/2)

Dalgıç (derviş) olup aşk denizine düştüm, (bu) deniz içinde cevherin kaynağı oldum.

[552] Bu benzetme Divan şairleri tarafından da kullanılmıştır. “Divan şairleri tabiatlarını, derya (umman) gibi düşünülen fesahat, belâgat, hayâl ve düşüncenin derinliklerine dalara söz ve mânâ incileri çıkaran dalgıçlara benzetmişlerdir.”
Muhammet Nur Doğan, **Fuzulî’nin Poetikası**, Yelkenli Yayınevi, İstanbul, 2009, s. 52.

***gavvâslık**

Dervişlik.

Özün bilen bilir kendi ḥālinden

Ġavvāṣlıḳ etmeyen ummāna düşmez (KAD g.85/2)

(Kendi) özünü bilen halini de bilir. Derviş olmayan (bu) ummana düşmez.

gayr

1.Başka, başkası, diğeri.

Gördi ki cümle hemān sen orada yoḳ ġayrı

Bu şevḳ ile cünūn oldu oña ne ışşı öğüt (KAD g.11/15)

Orada senin olduğunu, gayrısı olmadığını gördü. (Bunu görünce) şevk ile delirdi, ona ne akıl ne öğüt gerek?

Ṣūretüñ levḥi-durur kim ehl-i dīnüñ muṣḥafı

Çün cemālüñ ḥaṭṭ-ı ḥālüñ ġayrı Ḳur'ān bilmezem (KAD g. 133/3)

Din ehlinin mushafı senin yüzündür. (Ben) senin cemalinden başka Kur'an bilmem.

-

Bizi muḥtāc ḳılma ***ġayrı*** *bāba*

Çi yār u ḳavm u ḳardaş ana baba (KÜD 1/109)

Bizi kendinden başkasına muhtaç etme. Yare, kardeşe, anaya, babaya…

Bu Kemāl Ümmī Çalap'dan ol ulular ḥālini

Dāyim ister ger bulursa ***ġayrı*** *aḥvāli n'ider* (KÜD 58/14)

Bu Kemal Ümmi Allah'tan daima (Hak katında) ulu(olan)ların halini ister. Eğer isteği yerine gelirse o başka ne ister?

'Āşıḳam dirsüñ girü dünyā seversüñ cān-ıla

Girtū 'āşıḳlar sever mi ***ġayrı****nı dil-dārınuñ* (KÜD 85/37)

Âşığım dersin sonra dönüp yine dünyayı seversin. Âşıklar hiç sevgilisinden başkasını sever mi?

-

Ṣūfīler ü 'āmiller ü ***ġayrı****lar*

İşidüp ṣafā bula her ṣayrılar (SVN 184)

Sufiler, amel sahipleri ve diğerleri (bu sözü) işitip safa bulsunlar.

-

Bu ṣūretde beni sen ***ġayr*** *gördüñ*

Bu ʿömr-i nāzenini yile virdüñ (GRT 39)

(Sen) beni bu surette başkası olarak gördün. Bu nazik ömrümü yele verdin.

Senüñ öñünde senden özge yoḳ ***ġayr***

Senüñ şer varlıġundur yoḳluġuñ ḫayr (GRT 1409)

Senin önünde senden başkası yok. Senin varlığın şer, yokluğun hayırdır.

-

Rāzını nādāndur ol kim ***ġayre*** *dir*

Baʿd ez-ān eydür kim olma perde-der (GSR 493)

O kimse cahildir, senin sırrını (gider) başkasına der. Sonra da "Perde yırtan (sırrını söyleyen) olma" der.

Çünki kendü sırrına maḥrem degül

Bes eger fāş itse ***ġayrı*** *ġam degül* (GSR 494)

(O) kendi sırrına mahrem değil, (sırrını) açığa çıkarsa da gam değil.

2.Allah dışında kalan her şey; masiva.[553]

*İy dervīşem diyen kişi **ġayr**e göñül virme saḳın*

Cānunı ‘ışḳ odı sanup nefs odına atma saḳın (ERD 87/1)

Ey dervişim diyen kişi gayre sakın gönül verme. Aşk ateşi sanıp da kendini nefs ateşine atma sakın.

-

*Bizi **ġayr**üñden ayır saña tapdur*

Ki ‘ābidlere bir ma‘būd tapdur (KÜD 1/53)

Bizi senden gayrısından ayır, sana taptır. (Sana) kulluk edenleri bir mabuda taptır.

*Ṭapmaz ol ma‘būd u maḳṣūdı bilen **ġayr**iye hiç*

Sevmez ol ma‘şūḳ-ı naḳḳāşı seven naḳş-ı kerīh (KÜD 6/6)

O mabut ve maksudu (Allah’ı) bilen gayrısına hiç tapmaz. O sevgiliyi seven dünyanın tiksindirici uğraşlarını sevmez.

*Nefy idüp **ġayr**un göñülden zātını isbāt ider*

Ya‘ni şāh içün sarāyın süpürür ferrāşlar (KÜD 61/22)

Gönülden gayrının varlığını uzaklaştırıp zatını ispat eder. Yani temizlikçiler şah (Allah) için (gönül) sarayını süpürürler.

[553] Bkz. mâsivâ

-

Mücerred ol mücerred o mücerred

Ḳabūl it Ḥaḳḳı ***ġayrı*** *eylegil red* (GRT 2571)

Mücerret ol (Allah'tan başkasını gönülden sil), Hakk'ı kabul et gayrısını reddet.

Degülse ṭā'atuñda ***ġayr*** *ḥāżır*

Olursuñ cümle yirde Ḥaḳḳa nāẓır (GRT 2794)

İbadetinde Allah'tan gayrısını düşünmezsen, Hak her yerde sana görünür.

Çekilmiş gözine nūrānī sürme

Bu ma 'nīye ki Ḥaḳdan ***ġayrı*** *görme* (GRT 2818)

Hak'tan gayrısını görmemen için gözüne nurani sürme çekilmiş.

***gayr-ı Hak**

Allah dışında kalan şeyler; masiva.[554]

Göñlüñü meger ***ġayr-ı Ḥaḳḳ****a virdi cihānda*

Menzil gözeden yolda niçin ḳaldıġın añla (KAD g.1/10)

[554] Bkz. mâsivâ

Meğer gönlünü masivaya vermiş. (İşte onun) menzil gözettiği halde neden yolda kaldığını anla.

Ġayr-ı Ḥakla iy gönül sen mu'āmele ḳılma

Ne isterseñ vācib odur Ḥaḳḳ'ı bil iste (KAD g.200/3)

Allah dışında kalan şeylerle amel etme ey gönül. Ne istersen onu Allah'tan dilemen vaciptir.

-

Ġayr-ı Ḥaḳ ḳalbine bulmaz idi yol

Şöyle kim Ḥaḳ 'ışḳ-ile tolmışdı ol (SVN 433)

Allah dışında kalanlar (onun) kalbine yol bulmazdı, o Hak aşkı ile dolmuştu.

***gayr-ı Mevlâ**

Masiva.

Vücūdum içinde doġru baḳ bir

Kimdir daḫı de kim ġayr-ı Mevlā (KAD terci'-bend 2/82)

Vücudum içine bir bak (da) Allah'tan gayrısı kimdir söyle.

gel-geç evi

Geçici hayatın meskeni olan dünya.

Bu cihān ***gel-geç evi****dür bāḳī ḳalmaz kimseye*

Cemşīd'üñ 'aḳlı dükenir ḥükm-i Süleymān geçer (KAD g.68/4)

Bu cihan gel-geç evidir, ebediyem kimseye kalmaz. (Sonunda) Cemşid'in aklı tükenir de Süleyman'ın hükmü geçer.

genc

1.Hazine.

Ġanīlerüñ ṭolu ***genc****i velī faḳīrlerüñ*

Ḥazāyin-i zehebi Lā ilāhe ille'llah (KÜD 4/40)

Zenginlerin hazinesi doludur fakat fakirlerin altından yapılmış hazineleri "Lailaheillallah" sözüdür.

Genc *ü māl ister-iseñ saña ḳanā'at kāfidür*

Rencüñe em sorar-ısañ derd aña dermān yiter (KÜD 47/5)

Hazine, mal mülk istersen sana kanaat kafidir. (Çektiğin) eziyete bir deva sorarsan ona derman dert yeter.

Hemīşe ***genc****i çü viranelerde gizlerler*

Sen i 'azīz ṣaḳın ḫor baḳma dervīşe (KÜD 120/7)

Hazineyi viranelerde saklarlar (bu sebeple) sakın dervişe hor bakma ey aziz.

-

Çün murādı sīm ü zerdür māl ü genc

Seng-dildür çekmegil bīhūde renc (GSR 452)

Muradı mal mülk altın ve gümüş olduğundan (o) taş kalplidir. (Bu sebeple onun için) beyhusde yere eziyet çekme.

İtdi genci ġayre teslīm iy ʿazīz

Līk rāzın eytmedi ehl-i temīz (GSR 501)

(O) hazineyi başkasına teslim etti fakat sırrını (hiç kimseye) söylemedi ey aziz.

2.Ahirette kulun elde edeceği güzellikler.

Yarın genc ü şifā bulmaḳ dilerseñ

Bugün ṣabr eyle renc u cevr içinde (KÜD 118/7)

Yarın (ahirette) hazine(ler) ve şifa bulmak istersen bugün eziyetlere, sıkıntılara sabret.

gönül

Kalp; Hakk'ın tecelli ettiği yer, "Allah'ın tahtı."[555]

[555] Namık Açıkgöz, **"Türk Şiirinde Tasavvufî Terimlerin Kullanışının İlk Örneklerinden Yunus Emre Divanı",** Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını – Sayı: 69, Kongre ve Sempozyum Bildirileri, Ankara, 1991, s. 227.

Senüñ ʿışḳuñ benüm ***göñlüm*** *içinde*

ʿAyān oldı ʿayān Elḥamdüli'llāh (KAD n.2/4)

Senin aşkın benim gönlümde aşikâr oldu elhamdülillah.

Cānında bile çü ḳurs-ı güneş

Göñlüñ *içinde çerāġ u şemʿ* (KAD terciʿ-bend 1/35)

(Onun) canında güneş kursu, gönlünün içinde (de) çerağ ve mum.

Her ***göñül*** *içinde Ḥaḳḳ'a yol var*

Gözüñ aç baḳ ki hemān o var (KAD k.1/1)

Her gönlün içinde Hak vardır, gözünü aç bak (hep) O vardır.

-

Bir ***gönül*** *derīçesinden yine bir nūr oldı peydā*

ʿAḳlumı başumdan aldı beni ḳıldı delü şeydā (ERD 2/1)

Gönül penceresinden yine bir nur peyda oldu, (bu nur) aklımı başımdam alarak beni deliye döndürdü.

ʿIşḳsuzıñ ***göñli*** *taracuḳ söyleme*

Zemherī şivelü bī-nādān-durur (ERD 8/11)

Aşksızın gönlü daracıktır, (o) soğuk tavırlıdır, bilgisiz cahildir.

*Seni bunda ḳomazlar **gönlüñi** bundan götür*

Terk eyle kibr ü kini bir gönül ele getür (ERD 16/1)

Seni burada bırakmazlar, gönlünü bundan arındır. Kibirle kini terk ederek bir gönül ehline git.

-

Velī sen bī-mekān u bī-cihetsüñ

*Bizüm sınuḳ **gönül** içre aḥadsuñ* (KÜD 1/6)

Sen mekânsız(sın), bizim kırık gönlümüz içinde teksin.

***Gönül** içindeki īmān naḫlinüñ dilde*

Nişānı vü ruṭabı Lā ilāhe ille'llah (KÜD 4/50)

Gönül içindeki iman ağacının nişanı ve taze hurması Lailaheillallah'tır.

*Kimüñ ki bitdise īmān aġacı **gönlinde***

Olur dilinde semer Lā ilāhe ille'llah (KÜD 4/82)

Kimin gönlünde iman ağacı biterse dilinde meyvesi "Lailaheillallah" olur.

-

Ġasl ider idi ***gönline*** *nā-gāh*

Gelse idi ḥayāli ʻuḳbānuñ (DÖR k.3/16)

Gönlüne ansızın ahiretin hayali gelse yıkanırdı.

ʻIşḳuñ evidür ***gönlüm*** *anı cevr-ile yıḫma*

Ol mihr ü vefā-y-ile hoş-ābād gerekdür (DÖR g.15/5)

Gönlüm aşkın evidir, onu cefayla yıkma. Onu sevgi ve vefa ile abat etmek gerekir.

Rūşenīnüñ ḳala mı ***gönli*** *gözi zulmetde*

Var-iken gün kimi böyle ruh-i tābende senüñ (DÖR g. 40/7)

Senin güneş gibi parlak yanağın varken Rûşenî'nin gözü gönlü karanlıkta mı kalsın?

-

ʻIşḳ ile her kim ki diñlese bunı

Açıla ***gönlince*** *raḥmet gülşeni* (SVN 161)

Her kim bunu aşk ile dinlerse (önünde) gönlünce rahmet bahçesi açılsın.

Sen Muṣṭafā'yı cān ile tekrār eylegil

Nūr arturur ***gönül****lerde tekrār-ı Muṣṭafā* (SVN 302)

Sen Mustafa'(isminin zikrini)yı can u gönülden tekrar et (çünkü) Mustafa ismini tekrar etmek gönüllerde nur artırır.

Gönli alçaġ-idi vü ḳadri celīl

Sözleri şīrīn cemāli key Cemīl (SVN 436)

Alçak gönüllüydü, kadri yüceydi. Sözleri şeker cemali güzeldi.

-

Gönülden dinlegil evvel suvāli

Muʿabber nuṭḳı vü şekker maḳālı (GRT 191)

Evvela bu soruyu, tabir edilmiş nutku ve şeker (gibi) sözü dinle.

Gönülde cemʿ oldı iki ʿālem

Gehī iblis olur u gāhī ādem (GRT 340)

Gönülde kah iblis kah adem olan iki âlem bir araya geldi.

-

Gönülde zerre inkār ḳalmadı hīç

Şehādetden dilümüz olmadı pīç (BH 3-A/7)

Gönülde zerre inkâr kalmadı, şehadetten dilimiz dolaşmadı.

Ki gönlini ḳıldı bir ulu şār

Ne kim isterseñüz ***gönül****de hep var* (BH 22-A/1)

Gönlünü istenilen herkesin içerisinde var olduğu bir ulu şehre dönüştürdü.

Bunı Ḥaḳ bildürüpdür ḳullarına

Oḳı Ḳur'ānı kim ***gönliñ*** *arına* (BH 41-A/1)

Hak kullarına gönüllerin arınması için Kur'an'ı okumalarını bildirmiştir.

-

İtmeyiser bu işi illā pelīd

Şol ***gönline*** *urulmışdur kilid* (ŞEN 115)

Alçak, aşağılık kimse muhakkak bu işi yapmayacaktır (çünkü onun) gönlüne kilit vurulmuştur.

Gönlüñ *arıt ḳarşu gelme her söze*

Ḥaḳḳ ḥabībi böyle gösterdi bize (ŞEN 117)

Gönlünü arındır, her söze karşı gelme. Hak Habibi bize böyle gösterdi.

Gāh elüñle gāh dilüñle di ḥaḳı

*Bārī olmaz-ısa **gönül**de oḳı* (ŞEN 140)

Hakk'ı kâh elinle (yap) kâh dilinle söyle. Bari (onlar) olmazsa gönülde hakkı oku.

-

*Her **gönül**de kim ola ġıll u ġaraż*

Ḫāstedür cānı derūnı pür-maraż (GSR 548)

İçinde kin ve düşmanlık olan her gönül hastadır, derununda hastalık doludur.

***gönül âyinesi**

Mümin kulun kalbi.

*Ger eger açup okursan bu **gönül āyinesi**n*

Heşt cennet yidi nīran sırr-ı pinhān sendedür (ERD 34/5)

Eğer gönül aynasına bakarsan sekiz cennet(in), yedi (kat) cehennem(in) ve gizli sır(ların) sende olduğunu görürsün.

***Gönlüñüñ āyīnesi**n ġayruñ ḥayālinden arıt*

Yik cihet ḳıl ḳalbüni her bir yana taġılmasun (ERD 90/5)

Gönlünün aynasını Allah dışında kalanların hayalinden arındır, kalbini tek cihet kıl her yana dağılmasın.

Gönül āyīnesi pasdan silinmez

Dilinde dost tekrār olmayınca (ERD 97/8)

Dilde dost (zikri) tekrar edilmeyince gönül aynası pastan arınmaz.

-

Gönül āyinesine bir naẓar ḳıl

Hem anda görinen nūrı Ḥaḳuñ bil (GRT 2268)

Gönül aynasına bir bak, onda görünen ışığı (da) Hakk'In bil.

***gönül 'ilmi**

Zahiri değil batını olan ancak salih ve Allah'a âşık bir kalp ile anlaşılabilecek ilim.

Gönül 'ilmine 'ilm-i ḥāl dirler

Beden 'ilmine 'ilm-i ḳāl dirler (GRT 1645)

Gönül ilmine hal ilmi, beden ilmine kâl ilmi ismi derler.

***gönül kilidi**

Gönlün Allah'tan uzaklaşmasına sebebiyet veren şeyler.

Ḥaḳḳ bu gönüller ḳuflınuñ miftāhını virdi baña

Açam gönül kilidini gencini izhār eyleyem (ERD 77/5)

Hak bu gönüller(in) kilidinin anahtarını bana verdi. (Ben bu anahtarla) gönül kilidini açayım, (içerideki) hazineyi açığa çıkarayım.

gözgü

1.Ayna.

Gözgü kimi gördigüñi söyleme

Ṣu kimi irişdigüñi cümle yu (DÖR 1. terci‘-bend/1.bend)

Ayna gibi (her) gördüğünü söyleme. Su gibi sana geleni yıka, temizle.

Yir gök daḫı eylenmedin Kālu Belā söylenmedin

Kendü cemâlin görmege gözgü bizi düzüp durur (ERD 21/3)

Yer gök yaratılmadan, Kallu Bela denilmeden (önce) Allah kendi cemalini görmek için bizi ayna yaptı.

2.Gönül.

Ḥüsn-i naḳḳāşı temāşā ideler her şey’de

Pāk olup gözgüleri gidübeni naḳş-ı nuḳūş (DÖR k.4/16)

Her şeyde o nakkaşın (Allah’ın) güzelliğini temaşa ederler. (Bu şekilde) gönülleri temİzlenir dünyalık heveslerden arınır.

-

*Ol **gözgü**ye her dem bakar āşıḳların oda yakar*

Niceler ol Manṣūrlayın kül oluban tozup durur (ERD 21/4)

O gözgüye (gönle) her dem bakar, âşıklarını ateşe atar. Niceleri o Mansur gibi kül olarak tozup durur.

gulgul – gulgule - kulkul

1.Ses, inleyiş.

*Baġ-ı ʻışḳuñ bülbülinüñ **ġulġul**i diñmez ḳışın*

Her neye kim baḳar ise tāze gül yapraġıdur (KÜD 29/10)

Kışın aşk bağının bülbülünün inleyişi dinmez. Neye bakarsa (onun için) gül yaprağıdır.

*Bülbülüñ nāle vü derd u **ġulġul** ı çoġ olduġı*

Şol sebebdendür ki olur güllerinüñ ʻömri az (KÜD 31/18)

Bülbülün sesinin, derdinin ve inleyişinin çok olömasının sebebi güllerinin ömrünün az olmasıdır.

-

*Āvāzesinden ʻışḳuñuñ düşdi cihāna **ġulġule***

Dīvāne ḳılduñ sen meni boynuma taḳduñ silsile (DÖR g.69/1)

Aşkının feryadından cihana inleyişler düştü. Sen beni divane kıldın, boynuma zincir taktın.

-

Yir ü gök ***ġulġule*** *doldı ser-te-ser*

Geldi ol nūr gitdi ʻālem ẓulmeti (SVN 232)

Yer gök baştan başa inleyişler, sesler doldu. O nur (Hz. Peygamber) geldi âlemin karanlığı gitti.

-

Bu aḥvāli görür gülşende bülbül

Güle ḳarşu ḳılur feryād u ***ġulġul*** (GRT 37)

Bülbül gülşende bu ahvali görür, güle karşı feryat edip inler.

-

Gel iy maʻnī gülinüñ bülbüli sen

Yine ḳıl ol nevā vü ***ġulġul****ı sen* (BH 27B/13)

Gel ey mana gülünün bülbülü sen yine ses çıkarıp inle.

2.İlahi aşk ile meydana gelen, vecd halinde ortaya çıkan sesler, iniltiler.

Ġulġul*ümle yirler gökler toludur*

Ben inen dillerde destān olmışam (ERD 71/5)

Yerler gökler (benim) sesimle doludur. Ben dillerde destan olmuşum.

gül

1. Bir çiçek türü.

*Her **gül** diken ile bile yetmiş*

ʿIşḳ sözin cān-ı ezel işitmiş (KAD k.1/3)

Her gül diken ile yetişmiş, aşk sözünü ezel canı işitmiş.

Gel ki cemālüñ güle tutarduk

*Cemālüñe **gül** cān ile müştāḳ* (KAD terkib-bend 2/13)

Gel, cemalini güle benzetirdik, cemalini gül candan arzu etmektedir.

*Bu ḳışlar zaḥmeti gitdi ḳara dikende **gül** bitdi*

Yeşil yapraḳlar üstinde yazılmış ḫaṭṭ-ı reyhānī (KAD 287/5)

Kışın zahmeti geçti, kara dikende gül bitti. Yeşil yaprakların üzerine reyhani yazı yazıldı.

-

Āşıḳa derdi anuñ pesdür gerekmez dü cihān

*Bülbülüñ maḳṣūdı **gül**dür bāg u bostān istemez* (ERD 40/2)

Âşığa onun derdi yeter, iki cihan (ona) gerekmez. Bülbülün maksudu güldür, (o) bağ ve bostan istemez.

Cefāsuz kimse irmedi vefāya

***Gül** olmaz bellüdür ḫār olmayınca* (ERD 97/13)

Kimse cefa çekmeden vefaya ermemiştir. Diken olmayınca gülün olmayacağı bellidir.

-

*Şol dikenden **gül** ṣadefden dür viren*

Sensüñ ayruḳ pes daḫı kimdür viren (KÜD 7/14)

Şu dikenden gül, sedeften inci veren sensin. (Bunu yapabilecek olan) senden başka kimdir?

Sünbül ü süsen benefşe arguvan u lāle ḫoş

*Līki **gül**dür arasında şeh-süvār u ser-firāz* (KÜD 31/16)

Sümbül, süsen, menekşe, erguvan ve lale hoştur ama aralarında en yüce olan güldür.

*Bu gül-sitānda ne **gül**ler ḳalur ne bülbüller*

Bu mīşe içre ne ḳaplan ḳalur ne dilkü ne şīr (KÜD 69/8)

Bu gülistanda ne güller ne bülbüller kalır. Bu meşelikte ne kaplan ne tilki ne aslan kalır.

-

Ḥoḳḳa-i yāḳūtuñ içinde görinür gözüme

Gül *kimi güldükçe dürlü dürlü dürr-i nāblar* (DÖR g.14/6)

(Sen) gül gibi güldükçe gözüme hokka (gibi olan) yakut ağzının içinde türlü türlü saf inciler görünür.

Aġzuña öyküdügi içün ġonca

Gül *ṣabāya didi ḳulaġını bur* (DÖR g.20/5)

Gonca ağzına öyküdüğü için gül saba yeline onun kulağını burmasını söyledi.

Ruhsāruñ üzre ḳaṭre-i şeb-nem nedür didüm

Gül *kimi güldi nāz-ile didi gül-āb-ı ḥüsn* (DÖR g.62/3)

"Yanağının üzerindeki çiy damlası nedir?" dedim. Gül gibi nazlı nazlı güldü, "güzelliğin gül suyudur" dedi.

-

Ḳara dikenden aġ ***gül****ler açılsun*

Ḳarañulıġa aydınlıḳ ṣaçılsun (GRT 1683)

Kara dikenden ak güller açılsın, karanlığa aydınlık saçılsın.

*Anuñ razı gülinden bitdi **gül**ler*

Ki kendülerini unutdı güller (GRT 2871)

Kendini unutan (kendinden geçen) güller onun sırrının gülünden bitti.

*Öküş **gül**ler açılur bu çemende*

Velī bu gül bigi bitmedi bunda (GRT 2872)

Bu çemende çok güller açıldı fakat burda bunun gibi gül bitmedi.

-

*Bezensün gülistānımuz **gül** ile*

Bilişelüm nevālü bülbül ile (BH 20-A/7)

Gülistanımız gül ile bezensin, kısmeti, ihsanı bülbül ile (birlikte) bilelim.

-

Bir ḳafese girmemiş bülbül-durur

*Yiri ṭaġlar baġ u baġçe **gül**-durur* (ŞEN 479)

(O), kafese girmemiş bir bülbüldür. Yeri dağlar, bağlar, bahçeler ve güllerdir.

-

Olma iñen ġonça bigi beste-dem

Ḫurrem ol ***gül*** *bigi çekme ḫār-ı ġam* (GSR 151)

Gonca gibi nefesi tutulmuş (dünyaya kendini kapatmış) olma, gül gibi mutlu ol gam çekme.

Gördi kim gitmiş ***gül*** *ü solmuş çemen*

Yirin almış bülbülüñ zāġ u zaġān (GSR 178)

Gülün gitiğini, çemenin solduğunu, bülbülün yerini kargaların aldığını gördü.

Ġonce cem '-i ḫāṭır itmişken revān

Gül *bigi eyler perākende zamān* (GSR 742)

Gonca zihnini, hislerini toplayıp giderken zaman gül gibi (onları) dağıtır.

2.Şeyh.

Ben ol dost baġçesinüñ bülbüliyem

İlāhī bülbüli ***gül****den ayırma* (ERD 112/5)

Ben o dost bahçesinin (tekkenin) bülbülüyüm, ilahi bülbülü gülden (şeyhinden) ayırma.

3.Kelime-i tevhid.

Bu cümle bülbüli Tevḥīd baġınun ḫoş öter

Hemīşe tāze ***gül****i Lā ilāhe ille'llah* (KÜD 4/127)

Bu tevhid bağının bütün bülbülleri hoş(ça) öter, (onların) taze gülü sürekli (olarak) kelime-i tevhid (söylemeleri)dir.

4. Tasavvuf yoluna girmiş salik.

Ḳaçan biter bu ***gül*** *vaḥdet baġında*

Mürebbī kāmil insān olmayınca (KAD g.231/4)

Eğitmeni kâmil insan olmayınca vahdet bağında bu gül nasıl bitsin?

-

Ben ol baġ u gülistān bülbüliyem

Ki ṣāfī ***gül****dür anda ḫār ṣıġmaz* (KÜD 71/6)

Ben o bağ ve gülistanın bülbülüyüm. O öyle safi bir güldür ki onda diken barınmaz.

H

habîb

1.Sevgili.

Raḳībüñ iy ḥabībüm işigüñde

Gezende seg mi ḫar mı bilmek olmaz (DÖR g.28/4)

Sevgilinin eşiğindeki rakibin köpek mi yoksa eşek mi oldupu bilinmez.

Kūyuñda iy ḥabībüm sıġmaz raḳīb-i bed-gū

Gülşendür anda olmaz yiri kelāġ u zāġuñ (DÖR g.38/5)

Ey sevgilim bulunduğun yerde kötü sözlü rakip olmaz (çünkü yerin) gül bahçesidir, orada kuzgun ve karga olmaz.

Söyleme iy ḥabībüm sözüñ raḳībe zinhār

Kim gördi söyledügin bülbül sözin kelāġa (DÖR g. 72/6)

Ey sevgili sakın rakibe (bir) söz söyleme. Kim bülbülün kuzguna söz söylediğini görmüştür?

-

Muḥammed kim cihān faḫrıdur ol şāh

Ḥabībümdür didi ol şāha Allāh (BH 54-B/5)

Muhammed (bu) cihan(ın) övüncüdür. O şah (Allah) ona "sevgilimdir" demiştir.

2. Allah.

Hevāsına bu nefsüñ uyma zinhār

Ḥabīb *raḥm eylemez nefse uyana* (ERD 98/9)

Nefsinin hevasına uyma zinhar (çünkü) Allah nefsine uyana merhamet etmez.

3. Hz. Peygamber.

Tevrāt u İncīl içre ögülmişdür ol ***Ḥabīb***

Hem yidi muṣḥafuñ anı öger her āyeti (KÜD 23/74)

O Habib (Hz. Peygamber) Tevrat ve İncil'de övülmüştür. Yedi kitabın her ayeti de onu methetmiştir.

İlāhī faẓl u kerem ḳıl ***Ḥabīb*** *ḥürmetiçün*

'İnāyetüñile bizi hidayet ehline ḳoş (KÜD 32/20)

İlahi! Habib'in hürmeti için (bize) fazilet ve kerem ver, bizi inayetinle hidayet ehline dahil et.

Muḥibbüñ serçe göñlin avlamaġa

Ḥabīb'üñ *'ışḳını şehbāz ḳıldı* (KÜD 35/15)

Tarikata yeni giren kişinin serçe gönlünü avlamak için Hz. Peygamber sevgisini (kendisine) doğan kıldı.

-

Muṣṭafā nūrını alnında ḳodı

Bil ***ḥabībüm*** *nūrıdur bu nūr didi* (SVN 130)

Mustafa'nın nurunu alnına koydu. "Bil ki bu habibimin nurudur" dedi.

Yaradılmışdan kime oldı naṣīb

Anlara daḫı göründi ol ḥabīb (SVN 272)

Yaratılanlardan nasip olanlara o Habip göründü.

Hem on üç gün ḫasta oldı ol ***ḥabīb***

Ol iken bu cümle derdlere ṭabīb (SVN 592)

O cümle dertlere tabip iken üç gün hasta oldu.

Hak - hak

Âlemlerin yaratıcısı olan yüce Allah.

Ṣūfī-i zerrāḳ gör kim ḥüsnüni inkār ider

Zīrā kim bu yüzi görmek aña Ḥaḳdan gelmedi (KAD n.1/5)

İki yüzlü sufi (Hakk'ın) güzelliğini inkâr eder (çünkü) bu güzelliği, yüzü görmek Hak'tan ona nasip olmamıştır.

Ḥaḳ didi ḳamuya sen Ḥaḳḳı söyle

Sen kendü özüñi aḫī unut (KAD terci'-bend 1/8)

Allah herkese kensi ismini zikretmelerini söyledi. Sen (bu emri yerine getir) kendi özünü unut kardeşim.

Ḥaḳ dā'imā ṣıfāt ile tecellī eylemüş aña

İstedügin irşād ider ḳahr u iḥṣān elindedür (KAD g.58/3)

Allah ona sıfatı ile tecelli etmiştir. O istediğini irşat eder, kahır ve ihsan onun elindedir.

-

Meskenet āyīnesine bak cemāl-i doṣtı gör

Hep hevālardan berī ol yüz Ḥaḳḳa tut tā ebed (ERD 4/12)

Miskinlik aynasına bak dostun cemalini gör, her zaman (nefsani) heveslerden uzak ol, ebediyete kadar yüzünü Hakk'a tut.

*Nefs ḳadīm **Ḥaḳḳ**a āsī yoḳdur oddan ḳorḳusı*

Ol nefsine uymayan belki devletlü başdur (ERD 12/4)

Nefs kadim olan Allah'a asidir, ateşten korkmaz. Nefsine uymayan kişi saadetlidir.

*Eşrefoġlı yanagör kūy-ı kenārında **Ḥaḳḳ**uñ*

Dimeyeler Rūmīye ibn-i fülān oda yanar (ERD 29/6)

Eşrefoğlu Hakk'ın kûyunda yan (sonra) sana filanın oğlu ateşte yanıyor demesinler.

-

Hem Enṣār u Muhācirler ḥaḳiçün

*Kim aña uydular şeksüz **Ḥaḳ** içün* (KÜD 1/123)

Hem ensar hem muhacirlerin hakkı için… (Çünkü) onlar hiç şüphe etmeden Allah için ona uydular.

***Ḥaḳḳ**a şükür ki ṭulū' itdi baḫtımuz güneşi*

Göñül gögin bezedi Lā ilāhe ille'llah (KÜD 4/62)

Allah'a şükürler olsun ki bahtımızın güneşi doğdu, gönül göğümüzü "Lailaheillallah" (sözü) bezedi.

-

Mādiḥüñdür Rūşenī her demde medḥ ider seni

*Gerçi medḥüñ idebilmez **Ḥaḳ**dan özge hīç kes* (DÖR k.2/14)

Hak'tan başka hiç kimse seni methedemese de Ruşeni (de) seni öven (bir) kişidir, her demde seni över.

Enbiyānuñ her birinüñ var nihāyet 'ilmine

***Ḥaḳ** saña virdügi 'ilm ü ḥikmete yoḳ ḥadd ü 'add* (DÖR g.6/4)

Nebilerin her birinin ilminin bir nihayeti vardır ama Allah'ın sana verdiği ilim ve hikmetin haddi hududu yoktur.

-

***Ḥaḳ** Taālā raḥmet eyleye aña*

Kim sevābın oḳıyup baġışlaya (SVN 35)

(Bunu) okuyup sevabını bağışlayan kimseye Allah rahmet etsin.

*Cümle luṭfı **Ḥaḳ** aña ḳıldı naṣīb*

Anuñ içün ḳıldı kendüye ḳarīb (SVN 74)

Allah cümle lütfu ona nasip ettiği için onu kendisine yakın kıldı.

Tā bularuñ arta 'izz ü ḥürmeti

*Daḥi yigrek ola **Ḥaḳḳ**a ḳurbeti* (SVN 90)

Bunların izzet ve hürmeti artsın, Allah'a olan yakınlıkları fazlalaşsın.

-

Kimi Ḥaḳdan ḫaber virdi mücerred

Kimi vaṣf itdi bu ḫalḳı muḳayyed (GRT 69)

Kimi soyut bir şekilde Hak'tan haber verdi, kimi somut olarak halkı vasfetti.

Ḳonıldı kürsī-i nūrānī Ḥaḳdan

Kim itmişdi ṭaleb nūr ān-ı Ḥaḳdan (GRT 112)

Hak'tan nur taşep eden kimseye nurani bir kürsü konuldu.

-

Çü dördünci 'Aliyyü'l-Murtażādur

Belī müşriklere Ḥaḳdan ḳażādur (BH 2-B/1)

Dördüncüsü Aliyyü'l-Murtaza'dır, (o) müşriklere Hak'tan kaderin tecellisidir.

-

Cebrāil Ḥaḳḳdan bize getürdüği

Dīndür aḫī niye dimezsüñ ögi (ŞEN 17)

Cebrail'in Hak'tan bize getirdiği dindir. Bunu niye demezsin ey kardeşim?

Ġafīl olma ḥāżır ol gündüz gice

Ḥaḳḳı ulu bil ululıḳdan yüce (ŞEN 21)

Gafil olma, gece gündüz hazır ol. Allah'ı ululuktan daha ulu bil.

Sen delīlsüz söze ṭutmasañ ḳulaḳ

Bil ki ṭoġrı yol gösterdi Ḥaḳḳ (ŞEN 40)

Sen delilsiz söz kulak tutma. Hakk'ın doğru yolu gösterdiğini bil.

Didi 'azmüñ ḳande iy nīgū-nihād

Didi Ḥaḳḳ'a k'ol-durur aṣl-ı murād (GSR 221)

"Azmin nerededir ey iyi huylu kimse?" dedi. (O da) asıl murat Hakk'adır.

Şaḫs dünyādan idicek ictināb

Ḥaḳ aña ṭālib olur min külli bāb (GSR 234)

Dünyadan sakınan kimseye Allah her kapıda talip olur. (Onun yardımcısı olur.)

Ḥaḳdan irişen belāya ṣābir ol

Zinhār itme şikâyet şākir ol (GSR 964)

Hak'tan gelen belaya sabret, asla şikâyet etme şükreden ol.

Ḳāni' ol Ḥaḳdan irişen ni'mete

Bī-ḳanā'at bigi düşme miḥnete (GSR 968)

Allah'ta gelen her nimete kanaat et, kanaatsiz (kimse) gibi mihnete düşme.

***Hak dostu**

Hak dostu; derviş.

Dervīşler Ḥaḳḳuñ dostı cānları ezel mesti

'Işḳ şem'ini yaḳdılar pervāne olan gelsün (ERD 86/9)

Dervişler Hakk'ın dostudur, canları ezelden sarhoştur. (Onlar) aşk mumunu yaktılar, pervane olan gelsin.

hakîkat

1.Doğru, gerçek.

Ġayrı daḫı yoḳ ḥaḳīḳat

Keşf-i kerāmet 'ayn-ı insān (KAD terci'-bend 2/75)

Kerametlerin (insana) keşfolmasından ve insanın zatından başka hakikat yoktur.

Ḥaḳīḳat özin bilmeği ṭaleb iden kişi

Ḳoya başını mürşīd öñinde ḳıla güş iş (KAD g. 87/5)

Gerçekten kendi özünü bilmek isteyen kişi başını mürşit önüne koysun (ve) güç iş(ler) yapsın.

Ḥaḳīḳāt bāḳī menzile irişdüm

Geçerse sende devrānum ḫarābāt (KAD g.2/3)

(Eğer) günlerim sende geçerse gerçekten baki bir menzile eriştim (ey) harabat.

-

Var Eşrefoġlı Rūmī bil ḥaḳīḳat

Vücūdı fānī itmekdür adı ‘ışḳ (ERD 51/5)

Eşrefoğlu Rumi aşkın, varlığı (Allah'ın varlığında) fani etmek olduğunu bil.

*Baṣīret gözini açsun ḥaḳīḳat naẓ*arla baḳsun

Görsin ol ki nice ṭolmış cihana delalet-i dost (ERD 3/4)

Basiret gözünü açsın, doğru (bir) bakışla baksın. Cihanın dostun (Allah'ın) alametleriyle nasıl dolduğunu görsün.

Bu ʿışḳı Ḥaḳḳ bu cānlara delīl olmaġa gönderdi

Bulan ʿışḳı uyan ʿışḳa ***Ḥaḳīḳat*** *irdi Mevlāya* (ERD 119/3)

Bu aşkı Hak bu canlara delil olması için gönderdi. Bu aşkı bulup ona uyan kişi gerçekten Mevla'ya erdi.

-

Ḥaḳīḳat *fāʿili sensüñ her işüñ*

Ne zıdduñ ne şerīküñ var ne işüñ (KÜD 1/2)

Gerçekten her işin faili sensin. (Senin) ne zıddın ne şerikin ne işin var.

İ göñül bu dünye mālın sen saña eyleme put

Ger ***ḥaḳīḳat*** *mü'min-iseñ dünyeyi ḳo dīni ṭut* (KÜD 41/1)

Ey gönül bu dünya malını (kendine) put eyleme, eğer gerçek müümin isen dünyayı (bir tarafa) koy dini tut.

Yarınuñ ġussasın yiyen ***ḥaḳīḳat***

Hiç aldanmaz bugünüñ ḫurremine (KÜD 123/9)

Yarının endişesini duyan kimse hakikaten bugünün saadetine aldanmaz.

-

*Ḥaḳīḳat*de aya beñzer bu ʻālem

Ki geh artar felekde geh olur kem (GRT 249)

Âlem hakikatte felekte kah büyüyüp kah kötüleşen aya benzer.

Ḳamu fiʻli ḥaḳīḳat Ḥaḳ yaradur

Kimi merhemdür ü kimi yaradur (GRT 1450)

Gerçekte tüm fiiliyatı Allah yaratır, (bunların) kimi merhem kimi yaradır.

Ḥadīṯ ü āyet eyler bunı taḥḳīḳ

*Ḥaḳīḳat*de budur īmān u taṣdīḳ (GRT 1751)

Hadis ve ayetler bu doğrular, hakikatte iman ve (onu) tasdik etmek budur.

-

Ḥaḳīḳat pes bunı bilmek gerekdür

Göñülde fikrin eylemek gerekdür (BH 10-A/13)

Gerçekte bunu bilmek, gönülde düşünmek gerekir.

Pes imdi dünya işinde olmayanlar

Ḥaḳīḳat dünyayı ol sevmeyenler (BH 52-A/9)

Artık dünya işinde olmayanlar hakikaten dünyayı sevmeyenlerdir.

Anuñ vaṣfında ʻācizdür ḳamu dil

Ḥaḳīḳat*dür bu sözi bellü bilgil* (BH 54-B/7)

Onun vasfını anlatmak konusunda bütün diller acizdir. Bu söz gerçektir (bunu) bil.

2.Tasavvuf dört kapı kırk makam üzere tesis edilmiştir. Bunlar; şeriat, tarikat, hakikat ve marifettir. Bir salik ancak bu mertebelerden geçtikten sonra insan-ı kâmil seviyesine ulaşabilir. Hakikat gerçeği bilme, Allah bilgisine ve gerçekliğine ulaşma manasındadır. Tasavvufun erkan ve usullerinden biridir.

Ṣarrāfum maḳṣūdum yaʻnī ṣadefdür

Ḥaḳīḳat *dürr ü gevherni tiler men* (KAD 153/4)

Sarrafım, amacım sedeftir. Ben hakikatin inci ve cevherini dilerim.

Ḥaḳīḳat *ʻışḳ sebebinde ḥaḳīḳat*

Nefesüm yol içinde bürhān oldı (KAD g.241/6)

Hakikat aşk sebebiyle gerçektir. Nefesim bu yol içinde (ona) delil olmuştur.

-

Evvel şerīʻatı bilüben gir ṭarīḳata

Tā iresüñ ***ḥaḳīḳate*** *zāt u ṣıfāt-ıla* (KÜD 121/2)

(Kendi) zatın ve sıfatınla hakikate ermek için evvela şeriatı bilerek tarikata gir.

-

Ḥaḳīḳat zātınuñdur ḫod maḳāmı

Çü buldı ol bu ta'zīm ü bu nāmı (GRT 712)

Hakikat kendisinin makamıdır çünkü o (onunla) tazim ve nam bulmuştur.

***hakîkat fâili**

Hakikatin yaratıcısı, faili; Allah.

Ḥaḳīḳat fā'ili sensüñ her işüñ

Ne zıdduñ ne şerīküñ var ne işüñ (KÜD 1/2)

Gerçekten her işin faili sensin. (Senin) ne zıddın ne şerikin ne işin var.

hakka'l-yakîn

Tasavvufi düşünce sisteminde bilgi türlerinin üçüncü basamağı; salikin gerçek ve kesin bilgiye erişmesi, varlığını Hakk'ın zatında yok etmesi.

Biri ḥakke'l-yaḳīndür gir sırrına

Gümān-ıla yaḳīn dirler birine (BH 44-A/4)

(Bunlardan) biri hakka'l-yakindir (bunun) sırrına vakıf ol. Birine de şüphe ile yakîn derler.

Muḥibler ḳavlini ***ḥaḳḳe'l-yaḳīn*** *bil*

Bu ma'nī üzre öyle oldı te'vīl (BH 44-A/7)

Tarikat ehlinin sözünü hakka'l-yakin bil. (Bunlar) bu mana üzere yorumlanmıştır.

halîfe

Tarikatlarda şeyhin vefatının ardından yerine geçecek olan kişi.

Ḫalīfelerüñ yanında oturur

Bize himmet eyle şeyh 'Abdül-ḳādir (ERD 30/4)

Halifelerin yanında oturur, bize himmet eyle şeyh Abdülkadir.

Yir yüzünde ***ḫalīfe****lerüñ çoḳdur*

Bize himmet eyle şeyḫ 'Abdülḳādir (ERD 30/2)

Yeryüzünde halifelerin çoktur, bize himmet eyle şeyh Abdülkadir.

halvet

1.Sufinin kendini kimsenin bulunmadığı ıssız bir köşeye çekmesi, halktan ayrılarak yalnızca onunla hemdem olmasıdır. Halvette esas olan gizliliktir. Bu davranış biçimini ve gizli zikri esas alan Halvetiyyelik de ismini halvet sözcüğünden almıştır.[556]

[556] Ethem Cebecioğlu, a.g.e., s.319.

Ġalabadan çıḳ Ḥaḳḳı **ḫalvet** *istegil*

Ḫalḳı ḳoyandur ki Ḥaḳḳa ulaşur (ERD pendname 3/8)

Kalabalıktan sıyrıl, Allah ile yalnız kal. Halkı bir yana koyan (ancak) Hakk'a ulaşır.

Dostu bulan cümle **ḫalvet** *buldılar*

Her kimi kim dost diler **ḫalvet** *diler* (ERD pendname 3/10)

Dostu bulanların tümü halveti (de) buldu, dostu dileyen (aynı zamanda) halveti de diler.

-

Göñlüni kibr ü riyā ġavġālarından ḫālī ḳıl

Tā ki lezzet vire saña cille **ḫalvet** *i'tiḳāf* (KÜD 75/2)

Sana halvetin, itikafın lezzet vermesi için gönlünü kibir ve riya kavgalarından uzak tut.

-

Ne ʿaḳluñ kim sırr ile ülfeti var

Göñülde anuñ ile **ḫalvet***i var* (GRT 1068)

Aklın sır ile yakınlığı var, gönülde onunla halveti var.

Ḳo tāc u ḫırḳayı zünnār baġla

Kesüp zünnārı **ḫalvet***lerde aġla* (GRT 2805)

Tac ve hırkayı bırakıp zünnar bağla. Zünnarı (da) kesip halvetlerde ağla.

***halvet-nişîn**

Halvette oturan; halktan kendini sıyırıp yalnızca Hak'la meşgul olan.

Seni göreli ḫalḳ-ı cihān Mıṣr'ı unutdı

Ḫalvet-nişīn olubeni ḳand ü şeker olduñ (KAD g.111/4)

Cihan halkı seni gördüğünden beri Mısır'ı unuttu, (çünkü sen) halvette şeker (gibi) oldun.

hânekâh

Tekkelerde tarikata mensup kişilerin topluca zikir yaptıkları yer.[557]

Eger ol nūr girse ḫānekāha

Düşerler ṣūfīler feryād u āha (GRT 2831)

Eğer o nur (Hakk'ın nuru) hanekaha girerse sufiler feryat ve ah etmeye başlar.

harâbât

1.İlahi aşkın bir şeyh yahut mürşit tarafından taliplerine sunulduğu, dervişlerin kendilerinden geçerek mecazi manada sarhoş oldukları yer; tekke.

İy benüm aṣlī vaṭanum ḫarābāt

[557] Uludağ, a.g.e., s.158.

Bī-küllī varluġım cānum ḫarābāt (KAD g.2/1)

Ey benim gerçek vatanım harabat, bütün varlığım canım harabat.

Cānumda naḳş olan göñlimde torlaḳ

Benüm sermāye dükkānum ***ḫarābāt*** (KAD g.2/6)

Canımda nakşolan gönlümde torlaktır. Bütün sermayem, dükkanım harabattır.

İy cihānda benüm yerüm ***ḫarābāt***

Cānum içindeki sırrum ***ḫarābāt*** (KAD g.3/1)

Ey cihanda benim yerim (olan) harabat, canımın içindeki sırrım harabat.

-

Ḫarābāt*uñ içinde mest ü ḫayrān*

Ḫırāmān geşt idüp içem müdāmī (DÖR g.85/2)

Harabatın içinde sarhoş (bir biçimde) salına salına gezip sürekli olarak içeyim.

2.Dünya.

Bu ***ḫarābāt****uñ ḫayālātı tamām aldı seni*

Hīç dimezsüñ kim serencāmuñ ne olısar āḫīr (ERD 20/8)

Bu harabatın (dünyanın) hayali seni tamamiyle ele geçirdi. (Fakaat sen hiç bu işin sonu ne olacak demezsin.

Bu ḫarābātuñ niçün mi'mārı olam çünki ben

Dost-ıla ḳıldum ezelde 'ahd ü peymān giderem (ERD 79/6)

Ben neden bu harabatın (dünyanın) mimarı olayım? Ben ezelde dosta yeminler ettim, (ona) gidiyorum.

***harâbât-hâne**

Tekke.

Ḫarābātḫānede Ḥaḳḳı görelden

Dürüstdür dīn ü īmānum ḫarābāt (KAD g.2/10)

Tekkede Hakk'ı gördüğümden (onu bildiğimden) beri din ve imanım tamdır ey harabat.

Ḫarābātḫānede ḳulluḳ idelden

Ḥalloldu küllī müşkilim ḫarābāt (KAD g.4/2)

Harabathanede (tekkede) hizmet ettiğimden beri bütün zor işlerim halloldu (ey) harabat.

***harâbât-ı mugân**

Tekke.

Bu ḫarābāt-ı muġānda oluben mest-i müdām

Bāde-i şevḳi içüp itme gerek cūş u hurūş (DÖR k.4/9)

Bu tekkede insanı cezbeye getiren ilahi aşk şarabını içerek sarhoş olmak ve coşmak gerekir.

harâbâtî

"İradesi dışında kendisinden marifet ve irfan zuhur eden kamiller."[558]

Ḫarābātīlerüñ mürīdi oldum

Zīrā terk itmişim ʿārı ḫarābāt (KAD g.3/8)

(Ben) harabatilerin müridi oldum. Arı (namusu) terlk ettim (ey) harabat.

Ḳayġusuz Abdāl'ım ḫarābātīyüm

ʿĀlem doldu ḫumārumdan ḫarābāt (KAD g.3/11)

Kaygusuz Abdal'ım, harabatiyim. Âlem (benim) sersemliğim ile doldu (ey) harabat.

Ḫarābātīlere meclis içinde

Ḫarābātī imiş muḫkem dimişler (KAD g. 65/2)

Harabatilere meclis içinde kendilerinin kuvvetli olduğunu söylemişler.

[558] Uludağ, a.g.e., s. 158.

-

Ḥamd-i bī-ḥad Ḫudā-yı yektāya

K'eyledük özümüz ḫarābātī (DÖR 4. terci'-bend/3.bend)

Hadsiz hudutsuz hamd Hüda'yadır. (Biz) kendi özümüzü harabati eyledik.

hâristân

Zorluklarla, mücadelelerle dolu dünya.

Şu bülbülem ki gülden ayru düşdüm

Firāḳıyla bu ḫāristāna geldüm (ERD 73/3)

Gülümden ayrı düşmüş (bir) bülbülüm. (Onun) ayrılığı ile bu haristana (dünyaya) geldim.

havf u recâ

Sufinin mertebelerinden biri; Allah'a karşı korku ve ümit etme arasında olmak.

Ne 'ilm ü ne 'amel ne 'aḳl u tedbīr

Ne ḫavf ü ne recā ne şer' ü erkān (ERD 83/3)

Ne ilim ne amel ne akıl ne tedbir ne havf u reca ne şeriat ne erkan…

hevâ

Dünyaya ait olan heves, hırs ve kötü nitelikler; tasavvuf ehlinin bu yola girerken ardında bırakması gereken, menfi özellikler.

*Doṣt hevāsına düşen küllī **hevā**lardan geçer*

Fānī lezzetden geçer ol şehd ü sükkārı n'ider (ERD 7/5)

Dostu (Allah'ı) seven bütün (nefsani) heveslerden geçer. (O) fani lezzetlerden geçer, bal ve şekeri ne yapsın?

*Ḥaḳḳ rıżāsından ḳaçar **hevā** yolında uçar*

Kibr ü kīn buḫl u ḥased bular nefse ḳoldaşdur (ERD 12/7)

Hakk'ın rızasından kaçıp hevs yolunda uçar. Kibir, kin, haset bunlar nefisle kol koladır.

*Ḥaḳḳı ḳoduñ sen **hevā**ña uyduñ olduñ putperest*

Bende olduñ nefsüñe bir gün Ḥaḳḳa ḳul olmaduñ (ERD 61/6)

Hakk'ı (bir kenara) koydun, heveslerine uydun, putperest oldun. Nefsine kul oldun, bir gün (bile) Hakk'a kul olmadın.

-

Anı sevmekdür 'ışḳ-ı ḥaḳīḳī

*Ḳalanuñ sevgüsi nefs ü **hevā**dur* (KÜD 50/11)

Hakiki aşk onu sevmektir, kalanın sevgisi (yalnızca) nefs ve (onun) hevesleridir.

Niçe niçe nefs ü ***hevā*** *niçe niçe sehv ü ḫaṭā*

Niçe niçe zerḳ ü riya niçe niçe fısḳ u fücūr (KÜD 60/4)

Ne zamana kadar nefs ve heves ne zamana kadar hata, ne zamana kadar iki yüzlülük riya, ne zamana kadar fısk u fücur…

İ yol eri nefs ü ***hevā****dan ṣaḳın*

Yol urucı kibr ü riyadan ṣaḳın (KÜD 108/1)

Ey yol eri, nefs ve heveslerden, kibir ve riyadan sakın.

-

Ḫıṭāb olındı bir müşkīn nefesden

Ki gel geç bu ***hevā*** *vü bu hevesden* (GRT 95)

Misk kokulu bir nefesten "Bu heva ve hevesten gel geç" diye hitap olundu.

Heves ehlin çeker her dem ***hevā****ya*

Ṣanasuñ irgürür derdün devāya (GRT 1994)

Her an heves ehline hevaya çeker. (Bu hareketiyle onun) derdini deva kıldığını sanarsın.

Ne ṭā ʻat kim ʻibādet kim iderleer

***Hevā**ya nefse yidilüp giderler* (GRT 2310)

Ne taat ne ibadet ederler, hevaya nefse uyup giderler.

-

*Biri kibir ikincisi **hevā**dur*

Bularuñ terki key yavlaḳ revādur (BH 51-A/8)

Biri kibir, ikincisi hevadır. Reva olan bunların terkidir.

-

*Ḳo **hevā**yı kendüñe meşġūl ol*

Menzil-i taḥḳīḳa iletmege yol (GSR 194)

Hevayı (bir kenara) koy, hakiki yola erişmek için kendinle meşgul ol.

*Çün irürirsüñ **hevādan** infiʻāl*

Ser-firāz iken idersüñ pāymāl (GSR 769)

Hevana kapıldığın için başın yukarıda iken ayaklar altında olursun.

***hevâya uymak**

Hak olanı terk edip nefsin arzu ve isteklerine uymak.

*Ḥaḳḳı ḳoduñ sen **hevā**ña **uy**duñ bir gün Ḥaḳḳa ḳul olmaduñ*

Bende olduñ nefsüñe uyduñ olduñ putperest (ERD 61/6)

Hakk'ı (bir kenara) koydun, hevana uydun, bir gün Hakk'a kul olmadın. Nefsine bende olup ona uydun (sonunda) putperest oldun.

hırka

Dervişlik libası; "Yırtma ve parçalama anlamına gelen 'hark' kökünden türeyen 'hırka' aslında 'pâre' yani bez parçası demek olup, parçalı bezlerden oluşması sebebiyle derviş kıyafetine bu isim verilmiştir."[559] Tasavvufa girme ve bir mürşide bağlanma; "Müridin terbiyesi altına girdiği şeyhin elinden giydiği hırka."[560]

Çü bir ṣālūs-ı pür-z̲erḳam riyā deryāsına ḫarḳam

Risālem ṣūretüm ḫırḳam gören ṣanur ki dīn-dāram (KÜD 12/26)

(Ben) ikiyüzlü, riyakârım, riya deryasına dalmışımdır. (Halbuki) risalemi, suretimi, hırkamı gören (beni) dindar sanır.

İremeyen sırrına dervişlerüñ

Göremez ṭaşında illa ḫırḳa şāl (KÜD 86/30)

Dervişlerin sırrına eremeyen (onun) dışındaki hırka ve şalı göremez.

Ḥelāl olsa gerekdür loḳma ḫırḳa

Ki bunlaruñladur dīnüñ ḳıyāmı (KÜD 134/11)

[559] Ahmet Atillâ Şentürk, "Manzum Metinler Işığında Bir Kalender Dervişinin Profili", **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 10/8 Spring 2015**, s. 179.
[560] Abdürrezzak Kâşânî (Çev: Ekrem Demirli), **Tasavvuf Sözlüğü**, İz Yayıncılık, İstanbul, 2015, s. 230.

Bu lokma ve hırka helal olsa gerektir (çünkü) dinin ayakta durması bunlar ile mümkündür.

-

Ḳo tāc u ḫırḳayı zünnār baġla

Kesüp zünnārı ḫalvetlerde aġla (GRT 2805)

Tac ve hırkayı bırakıp zünnar bağla. Zünnarı (da) kesip halvetlerde ağla.

***hırka-i cehd**

Tarikat ehlinin nefsiyle mücadele için tasavvuf hırkasına bürünmesi, bu yola girmesi.

Başında tāc idüp ʻahdi giyüben ḫırḳa-i cehdi

Ridāʻ-i ḫiẓmet ü zühdi bilinde hem kemer ḳıldı (KÜD 27/24)

(Verdiği) yemini başına taç edip cehd hırkasını giyerek hizmet ve zühd şalını beline kemer yaptı.

hîçe satmak

Dervişlerin kendi varlıklarını yok etmeleri.

Çünki yokluk şerbetinden bir ḳadeḥ nūş itdiler

Hīçe satdılar bu ʻizz ü nāzını dervīşler (ERD 28/2)

Dervişler yokluk şerbetinden bir kadeh içerek izzet ve nazlarını hiçe sattılar.

hikmet

Maddi ve manevi tüm bilgiler, hikmet manevi ve yüce olanın bilgisi. "Hikmet Allah'ın ordusudur."[561] "Bâtın âleminde ve sır âleminde âdetullaha ârif olmaktır."[562]

Her ki bu ḥikmeti bildi kendü ḥālin añladı

Dā'imā sözin gözedür sözini mīzān ḳılar (KAD g.21/10)

Her kim bu hikmeti bilirse kendi halini anlar. Daima ne dediğini denetler ve sözünü (kendine) ölçü bilir.

Gāhī ḳatrenüñ içinde deryāyı maḥv eyler ol

Gāh güneşi ḥikmetiyle zerrede pinhān ḳılar (KAD g.21/4)

O, kâh katrenin içindeki deryayı yok eder kâh hikmetiyle güneşi zerrede saklar.

Gerçi ki bu şāh cān u cihānda bile mevcūd

Ḥikmet ile gör bu cānı cihandan āzāddur (KAD g. 23/7)

Bu şah can ve cihanda mevcuttur. Bu canı hikmet (gözü) ile gör, (o) cihandan azattır.

-

[561] Uludağ, a.g.e., s.169.
[562] Safer el-Muhibbi el-Cerrahi, **Islahat-ı Sofiyye fi Vatan-ı Asliyye – Tasavvuf Terimleri-**, Kırkkandil Yayınevi, İstanbul, 2013, s. 154.

Bu ḥikmete ne Felātūn irişdi

Bunı ne Cālinus bildi ne Lokmān (ERD 83/15)

Bu hikmete ne Eflatun erişti. Bunu ne Calinus ne de Lokman bildi.

-

Ḥikmet ile dün ü gündüz ḳar u yaġmur yaġdurur

Heybet-ile ra'd u berḳi gürledür hem şaḳıdur (KÜD 2/22)

Hikmet ile gece gündüz kar ve yağmur yağdırır. Heybet ile göğü gürletip şimşek çaktırır.

-

Enbiyānuñ her birinüñ var nihāyet 'ilmine

Ḥaḳ saña virdügi 'ilm ü ḥikmete yoḳ ḥadd ü add (DÖR k.6/4)

Nebilerin her birinin ilminin bir nihayeti vardır. (Fakat) Hakk'ın sana verdiği ilim ve hikmetin haddi hududu yoktur.

-

Naẓar it ḥikmet ile uşbu ḳısma

Göñül ḳulaġın ur ta'rīf-i cisme (GRT 1234)

Hikmet ile bu kısma bak, (bu) cismin tarifine gönülden kulak ver.

Bu ḥikmetden su'āl eyledi 'āşıḳ

Cevāb alsun su'āline muṭābıḳ (GRT 1374)

Âşık bu hikmetten sual eyledi, sorusuna uygun (bir) cevap alsın.

*Ḥaḳuñ her bir işinde **ḥikmet**i var*

Her ismüñ ḥükmi vü bir devleri var (GRT 2757)

Hakk'ın her işinde hikmeti, her ismin bir hükmü ve devleti var.

-

***Ḥikmet**iyle nuṭfede ol cān ider*

Āfitābı zerrede pinhān ider (GSR 3)

(O) hikmetiyle meniden can yaratır, güneşi zerrede saklar.

***Ḥikmet**ine anuñ irişmez ʿuḳūl*

Her neyi kim diler ise işler ol (GSR 733)

(Onun) hikmetine akıl ermez, (o) her neyi dilerse yapar.

Dil uzatdı vü didi iy bī-niyāz

*Bu ne **ḥikmet**dür baña keşf eyle rāz* (GSR 840)

Dil uzattı ve "Ey biniyaz! Bana bunun hikmetinin sırrını keşfettir" dedi.

hoca

Allah.

Saña yarın ṣormayısarlar nice

Yazdı-y-ıdı saña levḥüñde ***Ḫoca*** (ŞEN 295)

Sana yarın Allah'ın levh-i mahfuzda senin için (neyi) nasıl yazdıklarını sormayacaklar.

Hû

1.Arapça "o" manasına gelen "huve" sözünün kısaltılmış hali; Allah'ın isimlerinden biri.

Kemāl Ümmī seni sen ḳo ana gitsin ki ḳala ***Hū***

Çü birdir ana ġayr-ı O hezārān biñ kemāl irmez (KÜD 3/27)

Kemal Ümmi sen seni (bir kenara) koy ki (yalnız) Allah kalsın. Çünkü (O) birdir, O'ndan gayrısı kemale ermez.

2.Şiar, âdet.

Eşrefoġlı Rūmī çok yimegi ḳo

Az yimegi idegör kendüne ***hū*** (ERD pendname 7/18)

Eşrefoğlu Rumi çok yemeyi bırak, kendeine az yemeyi iş edin.

hubb-ı dünyâ

Dünya sevgisi.

Ḥubb-ı dünyā*yı refīḳ idinme eyle key ḥazer*

Kim aġudur öldürür ḳalbi iricek bī-günāh (ERD 88/2)

Dünya sevgisini (kendine) yoldaş edinme, bu durumda olmaktan sakın. Çünkü bu bir zehirdir, kalbe ulaştığında günahsız gönlünü öldürür.

-

Ḥubb-ı dünyā *şarāb-ı şeyṭāndur*

Muṣṭafā şöyle dir ʻale't-taḥḳīḳ (KÜD 77/18)

Mustafa hakikat üzere şöyle der: "Dünya sevgisi şeytanın şarabıdır."

Ḥubb-ı dünyā *mey-i şeyṭāndur içüp yime ḥarām*

Kim helāl ola saña maşrab-ı mey-ḫāne göñül (KÜD 89/10)

Dünya sevgisi şeytanın şarabıdır (onu) içip (de) haram yeme ey gönül. Sana helal olan, meyhanenin içki kabıdır.

Ḥubb-ı dünyā *şerbet-i şeyṭān-durur*

Ḳan ahı ḳan yiter iç ḳan tevbe ḳıl (KÜD 91/27)

Dünya sevgisi şeytanın şerbetidir. (Onu) içip kan (da) tövbe et.

-

Ḥubb-ı dünyā*dur ḥicāb-ı merd-i dīn*

Terkin uran bī-gümān olur yaḳīn (GSR 235)

Din adamının çekindiği şey, dünya sevgisidir, (onu) terk eden şüphesiz (Allah'a) yakın olur.

Ṭā'at u 'ilm olsa bīrūn u derūn

Ḥubb-ı dünyā dūzahadur reh-nümūn (GSR 697)

İçin ve dışın ilim ve taat olsun, dünya sevgisi cehenneme rehberdir.

hubb-ı Hak

Allah'ın güzelliği.

Ḥubb-ı Ḥaḳḳı yoldaş it kim diri duta ḳalbüñ

Ḥubb-ı Ḥak āb-ı ḥayātdur ḳalbi mevte vire cān (ERD 88/3)

Kalbini diri tutması için Allah sevgisini kendine yoldaş et. Allah sevgisi ab-ı hayattır, ölü kalbe can verir.

humâr – hummâr

İlahi aşkın vermiş olduğu sarhoşluk hali; "vuslat makamından inkıtâ yolu ile değil, kahr yoluyla geri dönmek."[563]

Bu derdden mest olup mestānelik ḳıl

Başundan gitmesün ḫummār hergiz (ERD 43/12)

Bu dertten (dolayı) sarhoş ol, başından asla humarlık gitmesin.

[563] Süleyman Uludağ, a.g.e., s. 173.

Ezel vaṣlı şarābın içmişidüm

Ayılmadum ḫumārından giderem (ERD 76/6)

Ezel vaslının şarabını içmiştim, (o şarabın) sarhoşluğundan ayılmadım, giderim.

humârî

İlahi aşk sarhoşu; derviş.

Yüzin gör bāde nūş it iy ḫumārī

N'olursa ola andan ṣoñra bāri (GRT 1925)

Ey sarhoş (kimse)! (Onun) yüzünü gör, içkiyi iç, ondan sonra ne olacaksa olsun.

hüsn

1.Güzellik.

Ḥüsnüñe beñzer cihāna ḥūr u ġılmān gelmedi

Saña beñzer ḥüsn-i luṭf bir laṭīf cān gelmedi (KAD n.1/1)

Cihana senin güzelliğinde huri gılman, sana benzer latif bir can gelmedi.

Ey ḫūblar içinde şāh-ı sulṭān

*Ḥüsn*ünde māt oldı māh-ı tābān (KAD terkib-bend 2/6)

Ey güzeller içinde sultan (olan)! Parlak ay güzelliğinde (güzelliğin konusunda) mağlup oldu.

*Şu kim ḥüsn*iyle ḫūblar meydānında

Ḳamuya hān olan uş yine geldi (KAD 254/8)

Güzeller meydanında güzelliğiyle herkesin hanı olan (güzel) şimdi yine geldi.

-

*Ol naẓardan kim irişür ḥüsn*üñe gerd ü ġubār

Pāk itmege anı zülfüñ ʻaceb cārūbdur (DÖR g.11/4)

O bakıştan yüzüne toz toprak gelir. ki zülfünü onu temizleyen (bir) süpürge sanırsın.

-

Bulardan oldı bir ḫoş ḥüsn peydā

Ki bunlardur uṣūli cān u cismüñ (GRT 1755)

Can ve cismin usulü olan bunlardan hoş bir güzellik peyda oldu.

*Çü zülfi ḥüsn*inüñ ser-leşkeridür

Dil ü cān milki anuñ kişveridür (GRT 2179)

Zülfün güzelliğinin baş askeridir, gönül ve can mülkün ise onun ülkesidir.

Ten ü cānuñ ki var ḥüsn ü cemāli

Bularuñ ya'ni her dürlü kemāli (GRT 1771)

Beden ve canının hüsn ü cemali ve her türlü kemali var.

2. Allah'ın güzelliğinin ve nurunun insandaki tecelli biçimi; ilahi güzellik.

*Ḥüsn*üñüñ *'aksin ruḫ-ı dil-berde peydā eyledüñ*

Çeşm-i 'āşıḳdan o mir'ātı temāşā eyledüñ (DÖR g.43/1)

Güzelliğinin aksini dilberin yanağında peyda ettin, âşığın gözünden (de) o aynayı temaşa ettin.

***hüsn-i kemâl**

Hz. Peygamber'in noksansız güzelliği.

Ey senüñ ḥüsnüñe beñzer doġmadı felekde ay

Bu ne ḥüsn-i kemāldür baña noḳsān gelmedi (KAD n.1/2)

Senin güzelliğine benzer (güzellikte) felekte (bir) ay doğmadı. Bu nasıl tam, noksansız (bir) güzelliktir, bana hiçbir noksanı görünmedi.

***hüsn- i Nakkâş**

Allah'ın güzelliği.

Ḥüsn-i naḳḳāşı temāşā ideler her şey'de

Pāk olup gözgüleri gidübeni naḳş-ı nuḳūş (DÖR k.4/16)

Temizlenip gönüllerinden dünya sevgisi giderek her şeyde Allah'ın güzelliğini temaşa etsinler.

I

‘ışk

1.Yüce, aşkın bir coşkunluk hali.

Ḳayġusuz Abdāl’ım n’ola öz derdimi gelsem dile

‘Işḳında şol dīdārımuñ giryānına zār olmuşam (KAD g.125/7)

Kaygusuz Abdal’ım, kendi derdimi ne olur kendi derdimi dile getirsem. (Ben) şu didarımın (sevgilimin) aşkıyla ağladım, inledim.

‘Işḳ eliyle bu cānum gözgüsüni

Silmege üstād-ı mi‘mārum ḳanı (KAD g.252/7)

Bu canımın aynasını aşk eliyle silecek üstat mimarım nerede?

-

‘Işḳuñuñ cānā ḳaçan sevdāsı başumdan gider

Ḳalbümi çekmekdedür zülfüñdeki ḳullāblar (DÖR g.14/2)

Aşkın nasıl başımdan gitsin ey sevgili? Zülfündeki kıvrımlar kalbimi (kendine) çekmektedir.

‘Işḳuñda yahayın bu vücūdum küle dönsün

Şol deñlü figān eyleyeyin bülbüle dönsün (DÖR g.64/1)

Bu vücudumu aşkınla yakayım, küle dönsün. Öyle feryat edeyim ki (o) bülbüle dönsün.

ʿĀşık olagör tā ki gide kalmaya korhu

Kurtulmaġ olur ***ʿışk*** *olıcaġ ḫavf u ḫatardan* (DÖR 5 g. 57/5)

Korkuların (senden) gitmesi için âşık ol, aşk korkudan kurtulmaktır.

-

Senüñ ile saña irgür İlāhī

Mecāzī ***ʿışḳumı*** *al vir İlāhī* (KÜD 1/137)

Senin ile (beni) sana eriştir ilahi, mecazi aşkımı alıp ver ilahi.

2. İlahi aşk.

Añla ki menüm ṭālib ü maṭlūb

Ṭabl-ı melāmeti ***ʿışḳ*** *ile çal* (KAD terkib-bend 1/53)

Talip olan ve talip olunan benim. Melamet davulunu aşk ile çal.

ʿIşḳ *ile özüñ vāṣıl idersüñ*

Bī-küllī vücūduñ ola pür nūr (KAD terci‘-bend 1/76)

Özünü aşk ile (Allah'a) ulaştırırsın, tüm varlığın nurla dolsun.

ʻIşḳ nedür ʻāşıḳ nedür maʻşūḳa demek ne bular

Ṭālib ü maṭlūb ne sözdür ne sen sen ü ben nedür (KAD g.13/5)

Aşk, âşık, maşuka bunlar ne demektir? Talip ve matlup nasıl sözlerdir, sen ben nedir?

-

ʻIşḳ-ıla ʻışḳa uyanlar göre maʻşūk yüzini

Nefs-ile nefse uyan oldı melāmet tā ebed (ERD 4/2)

Aşk ile aşk ehli olanlar sevgilinin yüzünü görsün. Nefsiyle nefse uyanlar ebediyen kınandı.

Rāḥat-ı nefs isteyen ḳıl ucın tutmaya ʻışḳdan

Bī-derd olanı gör kim belādan nice ḥaẕer ḳılur (ERD 27/5)

Nefsinin rahatını isteyen kıl ucu kadar (olsa bile) aşktan tutmasın. Dertsiz olanın beladan nasıl sakındığını gör.

Kime kim zerre derd-i yār virildi

Komaz ʻışḳdan ḫaber-dār olmayınca (ERD 97/15)

(Kendisine) zerre (kadar) sevgilinin aşk derdi verilen kişi ondan haberdar olmadan rahat etmez.

-

Yirde gökde vaḥş u ṭayr u cinn ü insān u melek

Ol niġāruñ ***ʿışḳı*** *şevḳı zevḳınuñ zevvāḳıdur* (KÜD 2/11)

Yerde gökte vahşi hayvanlar, kuşlar, cinler, insanlar, melekler (hepsi) o nigarın (Allah'ın) sevgisinin zevkine varanlardır.

Ṣafā vü ***ʿışḳ****-ıla di Lā ilāhe ille'llah*

Ki Ḥaḳ Resūlı didi Lā ilāhe ille'llah (KÜD 4/59)

Allah Resulü Lailaheillallah dediği için (o da) safa ve zevk ile Lailaheillallah dedi.

Ḥırṣ itin ***ʿışḳ*** *üzre ġālib ḳılmaġıl*

Cānı ḳıl cism üzre arslan tevbe ḳıl (KÜD 91/47)

Hırs köpeğini aşk üzerine galip kılma. Tövbe ederek canını bedenin üzerine aslan kıl.

-

Bu ḥüsn ü cemāliyle ki budur bu cihānda

ʿIşḳ*ında bunuñ niceler Eyyūb olacaḫdur* (DÖR g.9/7)

Bu cihanda hüsn ü cemaliyle var olan O'dur, onun aşkında niceleri Eyüp olmuştur.

ʿIşḳ oldı baña manṣıb u zühd oldı zāhide

Aʿlā degül mi mertebesi cāhumuñ menüm (DÖR g.51/5)

Aşk bana zühd zahide makam oldu. Benim mevkim (ondan) daha yüksek değil mi?

Ger zühdise zāhidüñ kumāşı

Ḫoş ʿışḳ ola ʿāşıḳuñ metāʿı (DÖR 5. terciʿ-bend/3.bend)

Eğer zahidin büründüğü (şey) zühd ise âşığın metaı da aşk olsun.

-

ʿIşḳ ile gel imdi Allah aydalum

Derd ile göz yaş-ile āh idelüm (SVN 5)

Aşk ile gel şimdi Allah diyelim. Dert ve gözyaşı ile ah edelim.

Ger dilersiz bulasız oddan necāt

ʿIşḳ ile derd ile ayduñ es-ṣalāt (SVN 50)

Eğer ateşten kurtulmak istiyorsanız aşk ve dert ile salavat getirin.

Aydayuñ ger ʿışḳ ile diñler-iseñ

ʿIşḳ ile diñleyesüñ key er iseñ (SVN 307)

Eğer dinlersen (bunu) aşk ile söyleyeyim. (Eğer) sen (de) er isen (beni) aşk ile dinle.

-

Ḳo ʿaḳlı vir elüñi ***ʿışḳ*** *eline*

Kim ilte vādi-i eymen iline (GRT 222)

Aşkın seni Eymen Vadisi[564]'ne eriştirmesini istersen aklı koy, elini aşka ver.

Ḥaḳ ise ***ʿışḳ*** *u hem maʿşūḳ u ʿāşıḳ*

Nedür pes ara yirde ḫalāyıḳ (GRT 1036)

Aşk, maşuk ve âşık Hak ise (peki) ara yerde kalan (bu) yaratılmışlar kimdir?

Yürir bir gün ṭoḳ u bir gün yürir ac

İçin ṭaşın idüpdür ***ʿışḳ*** *tārāc* (GRT 2728)

İçini dışını aşka yağma ederek bir gün tok bir gün aç (halde) yürür.

-

Yolında pāk ola yana kül ola

Beher ḳapuda ***ʿışḳ****-ıla ḳul ola* (BH 15-A/9)

Yolunda temizlensin, yansın, kül olsun. Her kapıda aşkla kul olsun.

[564] Tur Dağı'nda Allah'ın tecelli ettiği yer.

Zīrā ***ʿışḳ*** *kim ḳula Ḥaḳdan ʿaṭādur*

Degül diyenlerüñ sözi ḫaṭādur (BH 34-A/2)

Aşk kula Hak'tan (bir) hediyedir, bunun böyle olmadığını söyleyenlerin sözü yanlıştır.

Ḳamu iş ***ʿışḳ****-ıla varur ilerü*

Göñüller ʿışḳ-ıla olur hem aru (BH 39-A/1)

Bütün iş(ler) aşk ile ileri varır, gönüller aşk ile temizlenir.

-

Ḳīl ü ḳāli terk eyle iy fetā

Tā ki ḥāle ***ʿışḳ*** *ola reh-nümā* (GSR 575)

Ey genç! Aşkın (sana) yol gösterici olması için dedikoduyu terk et.

ʿĀşıḳa ***ʿışḳ*** *ögredür n'itmek gerek*

Yol nedür reh-rev nice gitmek gerek (GSR 864)

Ne yapmak gerektiğini, yolun, yol göstericinin kim olduğunu ve (bu yolda) nasıl gidilmesi gerektiğini âşığa aşk öğretir.

3.Hz. Peygamber sevgisi.

Senüñ ***ʻışḳ****uñ benüm gönlüm içinde*

ʻAyān oldı ʻayān Elḥamdüli'llāh (KAD n.2/4)

Senin aşkın benim gönlümün içinde ayan oldu Elhamdülillah.

***ʻışk avcısı**

Âşık.

Eyyūb gibi ṣabr eyle derdüñe ḳılma şikāyet

ʻIşḳ avcısı*na belādan özge şikār ele girmez* (ERD 41/8)

Eyüp gibi sabret, derdinden dolayı şikâyet etme. Âşığa beladan başka av yoktur.

***ʻışk bahri**

İlahi aşk denizi.

Gel āşıḳ ol şād olasuñ ġuṣṣadan āzād olasuñ

Dürr-i yetīmi bulasuñ bu ***ʻışḳ baḥri****ne taladur* (ERD 17/8)

Gel âşık şad ol, gamdan azat ol, Hz. Peygamber'i bul, aşk denizine dal.

Düşmişem ***ʻışḳ baḥri****ne ġavvāṣ olup*

Baḥr içinde gevher-i kān olmışam (ERD 71/2)

Dalgıç olup aşk denizine düştüm, (bu) deniz içinde cevher kaynağı oldum.

*Ben talmışam **ʻışḳ baḥri**ne sataşmışam gevherine*

Ol gevherden ʻāşıḳlara gelsünler īsār eyleyem (ERD 77/7)

Ben aşk denizine daldım, (o denizin) cevherlerine rastladım. Gelsinler âşıklara o cevherden vereyim.

***ʻışk bülbülü**

Derviş.

ʻIşḳına düşen cānlaruñ yolına baş virenlerüñ

***ʻIşḳ bülbüli** olanlaruñ kimse dilin bilmez imiş* (ERD 45/4)

Aşkına düşen canların, yoluna can verenlerin, aşk bülbülü olanların kimse dilini bilmezmiş.

***ʻışk cûşu**

Sufiye ilahi aşkın vermiş olduğu manevi coşkunluk hali.

Var Eşrefoġlı Rūmī sen bu ʻışḳdan hirgiz ayrılma

*Bu **ʻışḳ cūşı**yladur ḳatre taşup varduġı deryāya* (ERD (108/11)

Eşrefoğlu Rumi sen bu aşktan asla ayrılma (çünkü) bu aşkın coşkusuyla katre taşıp deryaya varır.

***‘ışk elçisi**

Âşık; derviş.

Bu ***‘ışḳ elçisi*** *vaḥdet meşrebinde*

Göñüllere gelür Ḥaḳḳ’dan nidādur (KAD g.19/5)

Vahdet meşrebinde bu aşk elçisi Hak’tan gönüllere gelen nidadır.

Cāndan göñüle göñül içinden cāna geldüm

*‘****Işḳ elçisi****yem ḫaberi insāna getirdim* (KAD g.134/2)

Candan gönle, gönülden cana geldim. Aşk elçisiyim, (bu) haberi insana getirdim.

***‘ışk eri**

Aşk eri; âşık, derviş.

Ġavvāslıḳ idüp ***‘ışk eri*** *bu baḥr-i muḥīte*

Maḳṣūd neymiş bu deñize daldugın añla (KAD g.1/6)

Aşk erinin dalgıç olup bu (her şeyi) çepeçevre saran denize dalmaktaki amacının ne olduğunu anla.

Meger ki özüñ bildi Ḥaḳḳı buldu özüñde

Şādlıḳ idip ***‘ışḳ eri****nüñ geldügin añla* (KAD g.1/8)

Özünü bilip özünde Hakk'ı buldu. Aşk erinin mutlu olup (da buraya) geldiğini anla.

Gelgil ey ṭālib ***'ışḳ eri****nüñ sözini diñle*

Maʿnā deñizi cānuñ içinde ḳıladur ḫoş (KAD g.87/7)

Gel gel ey talip aşk erinin sözünü dinle. Mana denizini canın içinde hoş kıl.

-

Eyyūb gibi ṣabr eyle belādan iñleme zinhar

'Işḳ eri *belā zehrini ṣabrıla şeker ḳılur* (ERD 27/7)

Eyüp gibi sabret, asla beladan (dolayı) inleme. Aşk eri bela zehrini sabır ile şeker kılar.

-

Ḥaḳ yolında bu Kemāl Ümmī günāhkāruñ yüzi

Ḳamu girtū ***'ışḳ eri****nüñ ayağı ṭopraġıdur* (KÜD 29/14)

Bu günahkâr Kemal Ümmi'nin yüzü Hak yolunda cümle aşk erinin ayağının toprağıdır.

Ḳoma i ***'ışḳ eri*** *bu ʿışḳı elden*

Ki ʿāşıḳlar maḳāmı mütehādur (KÜD 50/16)

Aşk eri bu aşkı elden bırakma çünkü âşıkların makamı varılabilecek son noktadır.

*Ḳor ʿizz ü nazı memleket ü malı **ʿışḳ eri***

Aña ne tāc u taḫt u ne ṭabl u ʿalem gerek (KÜD 83/4)

Aşk eri izzeti, nazı, memleketi, malı (bir kenara) koyar. Ona ne taç ne taht, (hükümdarlık alameti olan) ne davul ne alem gerekir.

-

Bu yol anuñ degüldür kim erine

*İki adımdur ol yol **ʿışḳ eri**ne* (GRT 611)

(Kat etmekten) erindiği bu yol onun değildir. (Fakat aynı) yol aşk erine iki adımdır.

***ʿışk-ı hakîkî**

Hakiki, ilahi aşk.

*Anı sevmekdürür **ʿışḳ-ı ḥaḳīḳī***

Ḳalanuñ sevgüsi nefs ü hevādur (KÜD 50/11)

Hakiki aşk onu sevmektir, kalanın sevgisi (ise) nefs ve hevadır.

***ʿışk-ı mecâz**

Fani aşk.

*ʿIşḳ-ı ḥaḳīḳat farḳ ola bu **ʿışḳ-ı mecāz**dan*

Sen topalaġa nāfe-i ʿanber gibi baḳma (KAD g.227/5)

Hakiki aşk mecazi aşktan ayrılsın. Sen topalak bitkisine amber gibi bakma.

Bu ***ʿışḳ-ı mecāz*** *her kişide ḥallī ḥālince*

ʿIşḳ-ı ḥaḳīḳat yine hemān sende bulundı (KAD g.270/2)

Bu mecazi aşk herkeste halli halince (vardır ama) bu hakiki aşk sende bulundu.

***ʿışk makamı**

Tarikat kapısının sekizinci makamı olan âşık ve aşk sahibi olma hali.[565]

Zīrā bu ***ʿışḳ maḳāmı*** *ulu demdür*

Bu ʿışḳa bilişenüñ gözi nemdür (BH 18-A/2)

Zira bu aşk makamı uludur, bu aşkı bulan kişinin gözü nemlidir.

***ʿışk meclisi**

Dergâh.

ʿĀlīdür ***ʿışḳ meclisi*** *bī-derd olanlar iremez*

Göñli bī-derdüñ ḳatıdur sanki senk-i ḫāreler (ERD 26/6)

Aşk meclisi yücedir, (buraya) dertsiz olanlar giremez. Bidert olanların gönlü taş gibi katıdır.

[565] Bkz. kırk makam

***'ışk medresesi**

Aşk okulu.

Biz bu 'ışḳı cāndan öñdin bulmışuz

'Āşıḳ u 'ışḳ u ma'şūḳ bir bilmişüz

***Medresesi**nde bu **'ışḳ**uñ biz ezel*

Okuyup her 'ilmi ḥāṣıl ḳılmışuz (ERD 64.rubai)

Biz bu aşkı can(ımız)dan önce bulduk, âşık, aşk ve maşuku bir bildik, ezelde bu aşk medresesinde her ilmi okuyup hasıl kıldık.

***'ışk mey-hânesi**

Aşk meyhanesi; tekke.

Ṭaşradan zāhid-i ḫod-bīn ne bilür lezzetini

***'Işḳ mey-ḫānesi** içinde olan ġulġulenüñ* (DÖR g.42/5)

Kendini beğenmiş zahit dışarıdan aşk meyhanesinde olan sesin (şarap seslerinin) lezzetini ne bilsin.

***'ışk meyi**

Aşk şarabı.

*Ezelden nūş iden **'ışḳuñ meyi**nden*

Henüz ol cür'anuñ mestānesidür (DÖR g.17/4)

Aşk meyini ezelde içen halihazırda onun mestanesidir.

-

İçüp ***‘ışḳ****uñ* ***meyi****n şöyle mest ol kim*

Dīvāne disünler aḳrān içinde (ERD 111/3)

Aşkın meyinden içip öyle (bir) sarhoş ol ki dengin olanlar sana divane desin.

***‘ışk şerbeti**

İlahi aşk şarabı.

*‘****Işḳ şerbeti****n içdün-ise cān gözini açdun-ısa*

Dost-ıla buluşduñ-ısa aṣṣı ziyāndan fāriġ ol (ERD 65/3)

Aşk şerbetini içtiysen, can gözünü açtıysan dost (Allah) ile buluştuysan zarardan ziyandan el çek.

*Gel bu ‘****ışḳuñ şerbeti****nden bir ḳadeḥ nūş eylegil*

Gel bu ‘ışḳ-ıla başunı tā ebed ḫoş eylegil (ERD 68/1)

Gel bu aşkın şerbetinden bir kadeh iç, bu aşk ile ebediyen hoş ol.

‘Işḳ sayrusı olanlara gelsünler tīmār eyleyem

İçürem ***‘ışḳ şerbeti****ni dostdan ḫaberdār eyleyem* (ERD 77/1)

Aşk hastalığı olanlar gelsin (onları) tedavi edeyim. (Onlara) aşk şerbetini içireyim, (onları) dosttan haberdar edeyim.

***'ışk tâciri**

Derviş.

*Sefer ḳılur vücūdından bu **'ışḳuñ tāciri** dā'im*

İrer bāzārına 'ışḳuñ virür bir cānı biñ cāna (ERD 99/7)

Bu aşk taciri dima varlığından sefer kılıp aşkın pazarına erer ve bir canını bin cana verir.

***'ışk zenciri**

Şeyhin dervişi ilahi aşka ve tekkeye bağlaması, onu seyr-i süluk yolunda eğitmesi.

Firāk kār itdi cānuma gelsün 'āşıklar yanuma

***'Işk zencīri**n dost boynuma takageldi takagider* (ERD 33/3)

Ayrılık canıma yetti, âşıklar yanıma gelsin. Dost boynuma aşk zincirini takageldi takagider.

*Bu **'ışḳ zencīri**ne çünkim çekildi*

Ḳoyundan daḫı yavaş oldı arslan (ERD 83/8)

Bu aşk zincirine çekildiği için aslan koyundan bile (daha) yavaş oldu.

İ

‘ibâdet

Allah’a kul olan insanın yapmakla yükümlü olduğu ameller.

İḫlāṣ ile gel sen iy gönül inkārı terk it

*Riyālu **‘ibādet** Tañrı’ya hergiz ḳabūl olmaz* (KAD g.80/3)

Ey gönül, ihlasla gel inkârı terk et, riyalı ibadet Alla katında asla kabul olmaz.

*Gönlüm hemīşe **‘ibādet**e meşgūl olurdı*

‘Işḳı göreli tesbīh ü zikri unutdı (KAD g.264/3)

Gönlüm sürekli ibadetle meşgul olurdu, aşka gördüğünden beri teşbih ve zikri unuttu.

*Gāh **‘ibādet**üm zerke zünnāre degşürüp*

Gāh vücūdumu hāk ile yeksān iden gönül (KAD g.119/4)

Kâh ibadetimi riyaya, zünnara değişip kâh vücudumu hak ile yeksan eden gönül.

-

*Meşġūl ola riyāżete bil baġlaya **‘ibādet**e*

Müştâḳ olan ol hażrete ne uzanup yatmaḳ gerek (ERD 56/5)

Riyazetle meşgul olsun, ibadete bel bağlasın. O hazreti özleyenin uzanıp yatmak neyine gerek?

-

Senün ni'metlerüne ḫod bahā ne

***'İbādet** ṭā'at arada bahāne* (KÜD 1/105)

Senin nimetlerine paha biçilir mi? İbadet taat hepsi bahanedir.

*'**İbādet**üñ iligüdür vü mü'minüñ bilegi*

Göñüli hem cilālar Lā ilāhe ille'llah (KÜD 4/88)

Lailaheillah ibadetin iliği ve müminin bileidir. Hem de gönlü pastan arındırır.

*Ne **'ibādet** ḳıluram ol Ḫālıḳa lāyıḳ* müdām

Ni işüm maḫlūḳına ḫayr u taṣadduḳdur benüm (KÜD 95/4)

Ne o yaratıcıya layık ibadet ederim ne de onun yarattıklarına hayırda bulunurum.

-

Oynamaġa mutlaḳā dime ḥarām iy ehl-i ḳīl

*Oynamaḫ bil kim **'ibādet**dür helāliyle helāl* (DÖR g. 46/6)

Oynamaya[566] haram deme ey dedikodu ehli kimse. Oynamak ibadettir, helaldir.

-

Gördi gök ehli ʻibādetde ḳamu

Her biri bir dürlü ṭāʻatda ʻamū (SVN 386)

Gök ehli her biri (onu) ibadette taatta gördü.

-

Ṣoñ ucı laʻnet oldı vü sürüldi

ʻİbādetleri yüzine uruldı (GRT 1475)

Sonu lanet edilmek ve sürülmek oldu. İbadetleri yüzüne vuruldu.

Ne ṭāʻat kim ʻibādet kim iderler

Hevāya nefse yidilüp giderler (GRT 2310)

Ne taat ne ibadet ederler, nefse hevaya uyup giderler.

Kerāmātuñ senüñ Ḥaḳ ḳulluġıdur

Gice gündüz ʻibādet bolluġıdur (GRT 2500)

Senin kerametin Hakk'ın kulu olman, gece gündüz bolca ibadet etmendir.

-

[566] Oynamaktan kasıt zikirdir.

‘İbādet ḳıl aru niyyetle dir Ḥaḳ

Ḳılam dīzāruma ben sizi mülḥaḳ (BH 15-A/13)

Hak “Halis bir niyetle ibadet edin sizi tecellime mazhar edeyim” dedi.

‘İbādet ḳıla her bir yirde dāyim

‘İbādetlü kişinüñ dīni ḳāyim (BH 21-A/6)

Her yerde daima ibadet kılsın, ibadet eden kimsenin dini sağlam olur.

‘İbādetle mi ṣanursız ya raḥmet

Günāhdan mı olur ya ḫışm-ı zaḥmet (BH 35-B/8)

Rahmetin ibadetle, Allah’ın öfkesinin günah dolayısıyla olduğunu mu sanırsın?

ikilik

Vahdetivücut anlayışı dışında olma; Allah dışında bir varlığı benimseme, onunla hemhal olma.

Ben birlik didügü yoḳluḳdur anlarsañ sözi

İkilik bu varlıġun ḳomaz varasuñ aṣlına (ERD 1/7)

Eğer sözümü anlarsan benim birlik dediğim yokluktur. İkilik bu varlığın aslına varmasına müsaade etmez.

Geç bu sevdā-yı sivādan kim yiter sevdāya dost

Ḳıble birdür dost birdür ***ikilik*** *anılmasun* (ERD 90/6)

Geç bu masiva sevdasından Dost'un (Allah'ın) sevdası yeter. Kıble (ve) dost (Allah) birdir, (bu minvalde) ikilik anılmasın.

-

Hemān sen bir olasuñ ol ola bir

İklik*den ḳopar bu zişt-i tedbīr* (GRT 1173)

Sen bir ol, o bir olsun. Tedbirin, yönetimin çirkini ikilikten olur.

İkilik *olmaz anuñ birliginde*

Ölüm bulınmaz anuñ dirliginde (GRT 1177)

Onun birliğinde ikilik, dirliğinde ölüm olmaz.

Uyardı bini ġaflet uyḫusından

Ḫalāṣ itdi ***ikilik*** *ḳorḳusından* (GRT 2845)

Beni gaflet uykusundan uyandırdı, ikilik korkusundan kurtardı.

***ikilik defteri**

İnsanı Allah'tan, onunla bir olma fikrinden uzaklaştıran işler, haller.

Eşrefoġlı Rūmī ***ikilik defteri****n yaḳdı oda*

Bir olup birlik bulup berkitdi birle birlige (ERD 1/9)

Eşrefoğlu Rumi ikilik defterini ateşte yaktı, bir olup birlik bulup birle birliği kuvvetlendirdi.

iksîr-i hakîkî

İnsanı Allah'a ulaştıran, onu kâmil bir mümin yapan gerçek sır.

İksīr-i ḥaḳīḳī *didükleri belādur iy püser*

Kim nūş iderse meyini ṣāfī zer ḳılur (ERD 27/2)

Hakiki iksir dedikleri beladır ey çocuk. Kim bu iksiri içerse içkisi saf altın olur.

imtihân-ı Dost

Allah'ın kullarını çeşitli vasıtalar ile sınaması.

İmtihān-ı dost*dan iy muḥterem*

Ḥāżır ol kim olmayasuñ müttehem (GSR 557)

Ey muhterem, (sonradan) töhmet altında kalmamak için dostun (Allah'ın) imtihanına hazırlıklı ol.

K

kadeh

İlahi aşk şarabı ve bu şarabın sunulduğu kap.

Ṣāḳī bize tolu sundı ḳadeḥi

Delirdük ışḳ-ıla olduk dīvāne (KAD g.236/2)

Saki bize kadehi dolu (olarak) sundu, (biz de) aşk ile delirdik divane olduk.

-

Gel bu birlik şerbetinden bir ḳadeḥ nūş eyle kim

Bir baḳup bir göresüñ taġılmayasuñ dört yana (ERD 1/6)

Dört bir yana dağılmamak için gel bu birlik şerbetinden bir kadeh iç.

Ṭolu ṭolu ḳadeḥler doṣt elinden içerler

Nişānsuz bī-nişāndur cevlānı dervīşlerüñ (ERD 55/2)

Dost elinden dolu dolu kadehler içerler. Dervişlerin yaptıkları nişansız bi-nişan olmaktır.

Gel bu ʻışḳuñ şerbetinden bir ḳadeḥ nūş eylegil

Gel bu ʻışḳıla başunı tā ebed ḫoş eylegil (ERD 68/1)

Gel bu aşk şerbetinden bir kadeh iç, gel bu aşk ile başını ebediyete kadar hoş kıl.

-

Ol ḳadeḥden kim ezel vaḳtinde ervāḥ oldı mest

Muṣṭafā ol pādişāhuñ meclisinde ṣāḳīdür (KÜD 2/9)

Ezel gününde o kadehten (bütün) ruhlar sarhoş oldu. Mustafa (ezel gününde ruhlara o şarabı sunan) padişahın meclisinde sakidir.

-

Rāhī kim aña ḳadeḥ ḥadeḳdür

Mey-ḫāne göñül ḳabaḳ ṣürāḥī (DÖR 3. terci‘-bend/4.bend)

Bu yolda olana göz bebği, mehyane gönül, kabak (ise) sürahidir.

-

İç ol meyden ki cāmı cān yüzidür

Ḳadeḥ virici mestāne gözidür (GRT 2254)

Kadehi can yüzü olan, vereni mestane gözlü olan o meyden iç.

kâfile

Tasavvuf ehli kimselerin oluşturduğu topluluk.

Gel bu ḳāfileye ḳatıl olmasın ‘amelün bāṭıl

Gelsün ‘ālim gelsün cāhil Ca‘fer-i Ṭayyār eyleyem (ERD 77/10)

Gel amelinin batıl olmaması için bu kafileye katıl. Alim cahil (hepsi) gelsin, (onları) Cafer-i Tayyar yapayım.

kanâ‘at

Allah'ın verdiğine şükredip vermediğine de sabrederek her durumda rıza üzere olma, isyana düşmeme.

Var ol nefsüñ itin kör it ***kanā‘at****-ıla elbir it*

Yirüñ cennet işüñ ḥūr it gel uy ḥükmine Ḳur'ānuñ (ERD 58/11)

O nefs itini kanaatle el birliği ederek kör et, Kur'an'ın hükmüne uy, yerini cennet, işini huri(lerle bir olmak) yap.

Var ***ḳanā‘at*** *iḫtiyār it ṣabr-ıla*

Kim ***ḳanā‘at*** *itse gizlü genc bula* (ERD pendname 6/1)

Var sabırla kanaati seç. Kim kanaat ederse gizli hazineyi bulur.

İlāhī ṭālibiñe vir ***ḳanā‘at***

Ḳanā‘at ṣabr-ıla muḥkem irādet

Cefāya ṣabr idegör vefāyı

Ḳanā‘at eyleye bula ḥarāret (ERD 51.rubai)

İlahi talep edene kanaat, sabır ve sağlam (bir) irade ver. Cefaya sabredip vefayı gör, kanaat eyleyip (ilahi) coşkunluğu bul.

-

Çü ḳılduñ faḳr-ıla ***ḳanā'at*** *birle hem ṣabrı*

Saña virmiş-iken Tañrı ezelden Kenzi lā-yefnā (KÜD 20/10)

Tanrı sana ezelden "Kenzü lâ-yefnâ"[567]yı verdiğinden fakr ile kanaat kılıp sabrettin.

Tevekkül ḳıldı ol ḫoş-ḫū yimedi rızk içün ḳayġu

Ṭama' ḥırs oḳına ḳarşu ***ḳanā'at****den siper ḳıldı* (KÜD 27/32)

O hoş huylu (kimse) tevekkül etti, rızık için kaygılanmadı. Tama hırsının okuna karşı kanaati (kendine) siper etti.

Eger ḫazāyin-i bāḳī gerekse Ümmī Kemāl

Saña ***ḳanā'at*** *ü ṣabrı idinigör pīşe* (KÜD 120/11)

(Ey) Kemal Ümmi eğer sana bitmeyen hazineler gerekiyorsa (kendine) kanaat ve sabrı huy edin.

-

Hem tevāzu-la ***ḳanā'at****dı işi*

Arpadandı etmegi vü hem aşı (SVN 441)

İşi tevazu ile kanaattı, ekmeği ve aşı arpadandı.

[567] Kenzü lâ-yefnâ: Kanaat, tükenmez bir hazinedir.

kâribân – kârubân – kârbân - kârvân

Tasavvuf yolunda olan kişilerin oluşturduğu topluluk; dervişler.

Durugel gözüñ aç kim göşdü ***kārbān***

Bī cāy ü yolda ḳalduñ gitdi yoldaş (KAD g.90/2)

Dur gözünü aç, kervan göçtü. Yoldaş gitti yersiz yurtsuz kaldın.

Ulusum devletüm baḫtum sa'ādetüm tācum taḫtum

Maṭlūbum eşküm cehdüm delīlüm yolda ***kārbān****um* (KAD g.152/7)

Halkım, devletim, bahtım, saadeim, tacım, tahtım, matlubum, göz yaşım, cehdim, delilim, yolda (olan) kervanım…

-

Kāribān *gitdi ne yatursañ eyā ġāfil uyan*

Yol uzaḳ menzil öküş çoḳdur ḥarāmīler inan (ERD 88/1)

Ey gafil kalk niye yatıyorsun? (Yola koyul zira) yol uzak, menzil fazla, haramiler çok inan.

Giceler ġaflet ile yatma zinhār

Turugel irişigör ***kārubān****a* (ERD 98/7)

Geceleri asla gafletle yatma, dur kervana yetiş.

-

Hezārān ***kārübān*** *göçüp delim baḥr-ile ber giçüp*

Zehī a'lā ki çoḳ uçup añа hiç perr ü bāl irmez (KÜD 3/15)

Yüzlerce kervan göçüp çokça deniz ve kara geçti. (Onlar) hiç kanata ihtiyaç duymadan uçtular, ne hoş.

Yol uzaḳ yaḳında şinlik daḫı yoḳ

Kārubān *gitdi ḥarāmī ḳorḫu çoḳ* (KÜD 7/89)

Yol uzak, yakınlarda mamur bir yer yok. Kervan gitti, harami korku çok.

Ḳo Kemāl Ümmī'yi bārī ***kārubān****dan ḳalmasun*

Çünki sen ġāfil yatursıñ uyḫudan uyanmaduñ (KÜD 85/13)

Kemal Ümmi'yi bırak bari kervandan (o uzak) kalmasın, (sen o kervana yetişemezsin) çünkü gafil yatarsın, uyku(n)dan uyanmadın.

***kârubân-ı ışk**

Aşk kervanı.

Gel berü ger ***kārubān-ı 'ışḳ****a uyarsañ*

Yolda ḳamu aṣṣı vü ziyānuñı terk it (KÜD 43/3)

Eğer aşk kervanına uyarsan beri gel, yolda bütün korku ve ziyanları terk et.

***kârubansaray (kervansaray)**

Konup göçülen yer; dünya.

Bu vīrān ***kārbansarāy****da cāy u mesken tutma kim*

Kimseye beḳāsı yoḳdur ḳul ölür sulṭān geçer (KAD g.68/2)

Bu viran kervansarayda (dünyada) mesken edinme çünkü (dünyanın) kimseye bekalık sunduğu yoktur. Kul ölür, sultan geçer…

-

Bu dünyā bir köhün ***kervānsarāy****dur*

Ki nice dürlü kervān ḳondı göçdi (KÜD 127/2)

Bu dünya nicelerin konup göçtüğü köhne bir kervansaraydır.

kâtib-i kudret

Kudret sahibi katip; Allah.

Kātib-i ḳudret *yazanda ṣafḥa-i ḫaddüñde ḫaṭṭ*

Şekl-i cīm itmiş külāleñ beñlerüñ itmiş nuḳāt (DÖR g.32/1)

Allah yanağındaki hatları çizdiğinde (yanağına dökülen) saçının kıvrımlarını cim şeklinde, benlerini nokta nokta yapmış.

kelâm

Söz, söz söyleme; Hak yolunda olanların dilinden dökülen ilahi nağmeler.

Dilimizden zuhūr olan ***kelām****uñ*

Utandı lezzetinden gülbeşeker (KAD g.22/6)

Dilimizden çıkan kelamın lezettinden gülbeşeker utanır.

Tesbīḥ ü z̲ikr seccādeyi bir yana ḳoyduñ

ʿIşḳ oldu sözüñ daḫi hiç özge ***kelām****uñ yoḳ* (KAD g.103/5)

Tesbih, zikir ve seccadeyi bir yana koydun, sözün aşk oldu, başka (bir) kelamın yok.

Zāhir ü bāṭın bir ile birliğe yetmişem

Noḳta vü ***kelām*** *deryā-yı ʿummān neme gerek* (KAD g.106/2)

Zahir ve batın ile birliğe eriştim. Nokta, kelam, umman denizi benim neme gerek?

-

Ṭūtī ***kelām****ını dimegil ḳara ḳargaya*

Bāz-ı sefīd sırrını çaylāġa söyleme (DÖR g.71/2)

Papağan sözünü kara kargaya, beyaz şahbazın sırrını çaylağa söyleme.

Söz söyleseñ kişiye añladuġınca söyle

Ulu kişi ***kelām****ın söylemegil uşaġa* (DÖR g.72/4)

Birine söz söyleyeceksen anladığı kadarını söyle, ulu kişi sözünü uşağa söyleme.

‘Āriflerüñ ***ḳelām****ın ‘ārifler anlar ancaḳ*

Her cāhilüñ ḳatında sır sözin añmaġ olmaz (DÖR 7. müfred)

Ariflerin sözünü ancak arif olanlar anlar, her cahilin yanında sır sözünden bahsetmek olmaz.

-

Var Eşrefoġlı Rūmī terk itme bu ***kelām****ı*

Digil ‘ale’d-devām Lā-ilāhe illa’llah (ERD 107/6)

Var Eşrefoğlu Rumi bu sözü ter etme. Devamlı “Lailaheillallah” de.

-

Özine dir dimez ġayrine nükte

Kemāl Ümmī ża‘īf işbu ***kelām****ı* (KÜD 134/12)

Kemal Ümmi bu sözü (kendi) özüne der, başkasına demez.

-

Ḫaşre dek ger dinilürse bu ***kelām***

Nice ḫaşr ola bu olmaya tamām (SVN 31)

Haşre dek bu kelam söylenirse niceleri haşrolur (ama) bu söz tamam olmaz.

Muṣṭafā'nuñ mevlididür bu ***kelām***

Sañmañuz bunı kelām-ı her āvām (SVN 164)

Bu kelam Mustafa'nın sözüdür, bunu her avamın söyleyeceği (bir) söz sanmayın.

-

Çü vardur her maḳamuñ bir ***kelām***

Anuñla vaṣf iderler ol maḳāmı (GRT 79)

Her makamın bir kelamı olduğu için o makamı onunla (o sözle) vasfederler.

Kelām*uñ ile defterler bezendi*

İşitdi cānlar u diller özendi (GRT 198)

Kelamın ile defterler bezendi, canlar ve gönüller işitip (bu kelama) özendi.

Kelāmuñdan aḳar ḳand-i melāḥat

Cibillidür lisānuñdan feṣāḥat (GRT 2400)

Kelamından akan şekerdir, lisanının düzgün oluşu tabiatındandır.

-

Vilāyet ehlinüñ olsun ġulāmı

Tamāmına irişdür bu kelāmı (BH 8-B/12)

Vilayet ehlinin kulu olması için bu kelamı tamamına eriştir.

Çü irdi maʿrifet bunda tamāma

Şüruʿ itdüm ḥaḳīḳatden kelāma (BH 20-A/4)

Marifet (bahsi) burada sona erdi, hakikatten söz etmeye başladım.

Ḥaḳīḳat bunda irişdi tamāma

Daḫı söz ḳalmadı ayruḫ kelāma (BH 21-B/4)

Hakikat bunda tamama erdi, kelam edecek başka söz kalmadı.

kelâmullah

Allah'ın sözü; Kur'an-ı Kerim.

Bilmedügüñ sözi taḳrīr

Ḫāb-ı nā-maʿlūmı taʿbīr eyleme

Varuben bir kişiden işitmedin

Gel ***kelāmullahı*** *tefsīr eyleme* (DÖR 82.kıt'a)

Bilmediğin sözü takrir, malum olmayan rüyayı tabir etme. Bir kişiye gidip (ondan) işitmeden Allah kelamını tefsir eyleme.

-

Kelāmullāh *ḥaḳi-çün 'izzet içün*

Resūlüñ āb-ı rūyı ḥürmet içün (GRT 2567)

Allah'ın sözü, izzeti ve Resul'ün yüzü suyu hürmetine.

kenz-i mahfî

"Küntü kenzen mahfiyyen fehalaktü'l-halka li-ya'rifuni (Ben gizli bir hazineydim, bilinmek istedim)" kutsi hadisine telmih yapılarak oluşturulmuş bir terimdir. Bu hadis-i şerifin özünü teşkil eden Allah'ın birliği, "ahadiyyet hüviyeti."[568]

'Ādem bizzāt pāk idi vü ṣāfī

Ẓuhūra geldi andan ***kenz-i mahfī*** (GRT 321)

Adem pak ve saftı, "kenz-i mahfi" ondan zuhura geldi.

kırk makam

Tasavvuf öğretisinde dört ana kapı içerisinde bulunan kırk ayrı makam. Bu makamlar şu şekildedir:

[568] Uludağ, a.g.e.,s. 211.

"Şeriatta bulunan on makam: Âmentü'ye iman, ilim öğrenmek, namaz kılmak, oruç tutmak, zekat vermek, Hacca gitmek, helal kazanmak, şefkat ve merhamet sahibi olmak, ehl-i sünnet ve'l-cemaat sahibi olmak, emr-i bi'l-ma'ruf-nehy-i ani'l-münker sahibi olmak.

Tarikatta bulunan on makam: Tevbe etmek, Pir'den el almak, nasihat dinlemek, yumuşak huylu olmak, mürid olmak, Havf (korku) u Recâ (ümit) sahibi olmak, İslam'ın beş şartını yerine getirmek, âşık ve aşk sahibi olmak, teferrüç sahibi olmak, evliyalar yolunu seçmek.

Marifette bulunan on makam: Edeb ve hayâ sahibi olmak, emin olmak, sabır ve kanaat sahibi olmak, kibir ve riyâdan uzak kalmak, Tanrı'nın birliğine inanmak, nefis terbiyesi, ene'l-Hakk sahibi olmak, tecelli kılmak, dünyayı terk- ahireti seçmek, Elest Meclisinde buluşmak.

Hakikatte bulunan on makam: Tevâzu sahibi olmak, hased ve kinden arınmak, cömert olmak-cimri olmamak, kimseyi incitmemek, sır sahibi olmak, zikir ve niyâz sahibi olmak, merâtib-i Erbaa ile amel etmek, dervişlik makamına ulaşmak, seyr-i sülûk sahibi olmak, Allah'ın dîdarını görmek (Ru'yetu'l-lah)"[569]

*Ḳul irer **ḳırḳ maḳām**da Tañrı'sına*

İnanmazsañ gör işle ṭut ṣına (BH 9-A/2)[570]

Kul kırk makamda Tanrı'sına erer. İnanmazsan gör, işle, tut, sına.

*Dürist eyler ise bu **ḳırḳ maḳāmı***

İrer Ḥaḳḳa gider göñli sekāmı (BH 9-A/3)

[569] Abdurrrahman Güzel, **Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı El Kitabı**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2012, s. 191.

[570] Mesnevinin ilerleyen beyitlerinde şair kırk makamın ne olduğunu teker teker anlatmıştır.

Hakkıyla bu kırk makamı geçerse Hakk'a ere, gönlünün hastalığı gider.

Çü zikr itdüm bugün ol ***ḳırḳ maḳāmı***

İşidenüñ gider göñli seḳāmı (BH 21-B/3)

Bugün o kırk makamı zikrettim, (onu) işitenin gönlünün hastalığı geçer.

köprü

Dünyanın üzerinden gelip geçilen ve nihayetinde sona erecek olan bir köprü olduğuna dair dini bir söylemden dolayı bu yakıştırma yapılmıştır.

Buña göñül baġlayup mağrur olup ḳalmaḳ neden

Çünki bu bir ***köpri****dür gelen geçer ḳılmaz ḳarār* (ERD 19/3)

Buna gönül bağlayıp, mağrur olarak kalmak neden? (Bu dünya) bir köprüdür, (buradan) gelen geçer (kimse bunda) karar kılmaz.

Niçeler bu ***köpri****de yapdı 'imāretler delim*

Āḫīr ecel yili geldi ḳıldı anı tārümār (ERD 19/4)

Niceleri bu dünyada birçok imaret inşa etti, sonra ecel rüzgârı gelip onları tarumar etti.

Ger nebīdür ger velī ger pādişāh u ger gedā

Gör bu ***köpri****den gelüp ḳamu niçe geçdi geçer* (ERD 19/5)

Ger nebi, ger veli, ger padişah, ger köle (hepsi) bu köprüden gelip geçti.

-

Giç bu ***köpri****den Kemāl Ümmī ḳaç ol dostdan yana*

Yoḫsa ardundan ḥarāmī leşker-i şeyṭān yiter (KÜD 47/34)

Kemal Ümmi bu köprüden geç, o dosttan (Allah'tan) yana kaç. Yoksa ardından gelen haramiler (ve) şeytan orduları (sana) yetişir.

Muṣṭafā dünyaya köprüdür giçüñ yapmañ didi

Köprü *üstinde 'imāret pāyidār olmaz kişi* (KÜD 131/10)

Mustafa "Dünya köprüdür, (ondan) geçin, (orada kalıcı şeyler) yapmayın" dedi. (Ey) insan, köprü üstünde imaret payidar olmaz.

Bu ***köpri*** *üzre bünyād olmaz āḫir*

Yapılan yıḳılur (el ḥükmü li'llah) (KÜD 114/10)

Bu köprü üstünde bina kurulmaz, sonunda Allah'ın hükmü gereğince yapılan yıkılır.

kul

Allah'a kul olma.

Bize bu sa'ādet Ḥaḳḳ'dan irişdi

*Zīrā biz ḳulu*z *ol sulṭānımuzdur* (KAD g.18/8)

Bize bu saadet Hak'tan erişti, zira biz kuluz o sultanımız.

*Zihī sulṭān ḳul*larınuñ *ṣād-hezerān 'aybını*

Yüzne vurmaz kerimdir luṭf ider iḥṣān ḳılar (KAD g.21/3)

Ne hoş, (o) sultan kullarının yüz binlerce aybını yüzüne vurmaz. (O) kerimdir, (kullarına) lütfeder, (onlara) ihsanda bulunur.

Dilerseñ sulṭāna yaḳın olasuñ cān u göñülden

*Çü ḳul*suñ *ḳulluġuñ eyle ḳoy aḫı geç muḥālüñden* (KAD 186/9)

Arkadaşım (sen) kulsun, sultana (Allah'a) can u gönülden yakın olmak istersen mümkün olmayan emellerden geçip kulluk et.

-

Ol sulṭāndur biz aña ḳul her dem yeni yeni nüzūl

Andandur bu cümle uṣūl andandur her baḫşişümüz (ERD 42/4)

O sultandır, biz ona kuluz. Her dem yeni yeni nüzul, bu cümle usul (ve) her hediyemiz bundandır.

Gerek aġlat gerek güldür gerek dirgür gerek öldür

Eşrefoġlı saña ***ḳul****dur senden hem ol ḫoş hem bu ḫoş* (ERD 47/6)

Gerek ağlat gerek güldür gerek dirilt gerek öldür, Eşrefoğlu sana kuldur senden gelen o da bu da hoş.

Gel gel berü dertlü göñül dermānı iste bul bugün

Gel imdi iy āvāre ***ḳul*** *sulṭānı iste bul bugün* (ERD 89/1)

Gel gel beri dertli gönül dermanı iste bul bugün. Gel şimdi ey avare kul, sultanı iste bul bugün.

-

Bunca ḫavf u ḫaṭarlar içinde

Vay ne ḫāfil ***ḳul****am ki mesrūram* (KÜD 93/7)

Vay ne gafil kulum ki bunca korkular içinde (hâlâ) mutluyum.

Muḳbil ü rāżī mü'eddeb ***ḳul*** *gerek*

Pādişāh işine hiç el ḳarmaya (KÜD 40/3)

Allah'ın işine hiç karışmayan, talihli, Allah'ın kendisinden razı olduğu, edepli kul (olmak) gerekir.

Ne ***ḳul*** *ki Şāh yaṣaġın sır emrini ṭutmaz*

Bilüñ ki 'āḳıbet ol kimse ḫışm-ı Şāha düşer (KÜD 59/4)

Şah (Allah) yasağını, (onun) sır (olan) emrini tutmayan kulun akıbetinin Şah'ın hışmına uğrama olduğunu bilin.

-

İmdi her kim gerçek ʿāşıḳ ola ḳul

Müstemiʿ ola sözüm ḳıla ḳabūl (SVN 179)

Şimdi kim gerçek âşık, kul ise sözümü dinleyip kabul etsin.

Tañrı ḳulluġına meşġūl oluñuz

Nefse ḳul olmañ Ḥaḳḳ'a ḳul oluñuz (SVN 713)

Tanrı kulluğuyla meşgul olun, nefse kul olmayın, Hakk'a kul olun.

Hem Süleymān ḳula inʿām raḥmet it

Yoldaşum īmān u yirin cennet it (SVN 753)

Süleyman kuluna rahmeti lütfet. Yoldaşımı iman, yerimi cennet et.

-

Aña olmaz ol istiḥḳāḳ kim ol

Ḥaḳuñ ḳullarına yol göstere yol (GRT 742)

Onun hak ettiği o olmaz (çünkü) o Hakk'ın kullarına yol gösterir.

Hemān ***ḳul ḳul****dur u şāh şehdür*

Bunuñ ‘aḳsin dimek küfr günehdür (GRT 1197)

Kul kul, şah (Allah da) şahtır. Bunun aksini söylemek küfürdür, günahtır.

Velīlerde ulu iki velīdür

Kim Allah’uñ bular ulu ***ḳul****ıdur* (GRT 830)

Bunlar Alllah’ın kulu olan velilerden iki büyük velidir.

-

İşidürsüñ ża‘if ***ḳul****ların āhın*

Aña baġışla ‘āsīler günāhın (BH 1-B/13)

Zayıf kullarının ahını işitirsin, onların yüzü suyu hürmetine asilerin günahını bağışla.

Buyurur Ḥaḳ iy ***ḳul****larum siz*

İşidüñ kim nice luṭf issivüz biz (BH 15-B/2)

Hak buyurur: “Ey kullarım bizim nasıl lütuf sahibi olduğumuzu işitin.”

Şerī‘at ***ḳul****lara Ḥaḳdan ‘aṭādur*

Şerī‘atsuz fi‘iller hep ḫaṭādur (BH 28-A/2)

Şeriat kullara Hak'tan armağandır, şeriatsız fiiller hep hatadır.

-

Ḥaḳḳa ***ḳul*** *ol gerçek olsañ sözüñe*

Āḫiretde gelmeye kir yüzüñe (ŞEN 224)

Sözüne sadıksan ahirette yüzüne kir gelmemesi için Hakk'a kul ol.

kulavuz – kılaguz - kulaguz

1.Yol gösterici kişi; rehber.

Şek dutma ki sen ma'şūḳ ile ile vuṣlat olursuñ

Bu yolda saña çün göñül 'ışḳ ***ḳulaġuz*** *oldı* (KAD g.276/2)

Şüphe duyma sen sevgili ile kavuşacaksın çünkü bu yolda sana aşk kılavuz oldu.

-

Derdsüzleri görür gözüm yanar içüm köynür özüm

Kim ol bī-çāre gözsüzüñ ***kulaġuz****ı şeyṭān-ımış* (ERD 46/6)

Gözüm dertsizleri görür; gözüm, içim, özüm yanar. Ol biçare gözsüzün kılavuzu şeytanmış.

Ḳılaġuz*ıyam ol yoluñ dili bilürem ol ilüñ*

Cem' eyledüm ḳāfilemi dosta pes sefer eyleyem (ERD 77/8)

O yolun kılavuzuyum, o ilin dilini bilirim. Kafilemi topladım, (o) dosta sefere çıkarım.

-

Yaraġum yoḳ yayaḳ ḳaldum yaluñuz

Ḳulavuz göçdi irden atın aşdı (KÜD 26/12)

Hazırlığım yok, yayan yalnız kaldım. Kılavuz erkenden göçtü, atı aştı.

Baḫtulu ol yol eri kim Ḥaḳ yolında yoldaşı

Evliyā vü hem ḳulavuzı Resūlu'llah olur (KÜD 66/13)

Bahtı açık olan yol erinin Hak yolunda yoldaşı evliya, kılavuzu (ise) Resulullah'tır.

İlāhī 'ışḳuñı sen ḳıl ḳulavuz

Baña kim azdum u ḳaldum yolumdan (KÜD 97/12)

İlahi aşkını bana kılavuz kıl çünkü azdım, yolda kaldım.

-

Kākül-i gül-pūş u 'anber-pāş u nāfe-bāruñuñ

Būyıdur her demde ṭapuña ḳulavuzum menüm (DÖR g.48/2)

Her dem senin kapında bana kılavuz olan, gül gibi misk ve anber kokulu kakülündür.

-

Bāri ne ḥacet ***ḳılavuz*** *sözi çoḳ*

Bir-dürür ol andan artuḳ Tañrı yoḳ (SVN 30)

Artık çok söz söyleyen kılavuza ne gerek var. O birdir, ondan başka tanrı yoktur.

2.Din rehberi; mürşit.

Bizi ol başladı ***ḳulavuz***

Ṭoġru yolına Ḥaḳ Taʿālānuñ (DÖR k.3/12)

Bizi Hak Teala'nın doğru yoluna o kılavuz eriştirdi.

-

Ḳulaġuz*suz bu yolı varamazsuñ*

Bu müşkil işi sen başaramazsuñ

Seni cemʿ itmege bir kimse gerek

Tağılmışsuñ seni devşüremezsüñ (ERD 42.rubai)

Kılavuzsuz bu yola varamazsın, bu zor işi sen başaramazsın, dağılmışssın seni toplamaya bir kimse gerekir.

-

Gerekdür yolda ***ḳulavuz*** *ki sālik menzil alavuz*

Ana kimse ḳulavuzsuz muḥāl-ender-muḥāl irmez (KÜD 3/23)

Salikin menziline ulaşması için kılavuz gereklidir, ona kimse kılavuzsuz eremez.

Vay ne bāṭıl ʿamellü ġāfil kim

Ḥaḳ söze vü ***ḳulavuz****a uymaz* (KÜD 73/4)

Vay (bu) ne batıl amelli gafil ki hak söze ve kılavuza uymaz.

Kendü bilüñi ḳo ***ḳulavuz****a uy*

Bir ḳadem başma ḳılmadan ṭanışıḳ (KÜD 77/23)

Kendi bildiğini bırak, kılavuza uy. Danışmadan bir adım atma.

kutb-ı ʻâlem

Tüm vakitlerin en büyük şeyhi olan Hızır Aleyhisselam.

Budur ol ***ḳuṭb-ı ʻālem*** *iy yār*

Bu ʻilmüñ şerḥini ol ḳıldı iẓhār [571](BH 9-A/1)

Ey yar! Âlemin kutbu olan budur. Bu (Hızır Aleyhisselam) ilmin şerhini izhar etmiştir.

[571] Süregelen diğer beyitlerde Hızır Aleyhisselam'dan bahsedilmiştir, o sebeple burada "kutb-ı -âlem" olarak tanımlanan kişi Hızır Aleyhisselam'dır.

*Yine ol **ḳuṭb-ı ʿālem** gör nedür dir*

Bu sözüñ ġavrini ol ḳıldı taḳrīr (BH 21-B/13)

Yine âlemin kutbunun (Hızır Aleyhisselam'ın) ne dediğini gör. O sözün esasını takrir eylemiştir.

kutbu'z-zaman

Zamanın en büyük şeyhi.

***Ḳutbu'z-zamān** dört kūşeyi beklersüñ*

Bize himmet eyle şeyḫ ʿAbdül-ḳādir (ERD 30/4)

(Sen) zamanın kutbu olarak dört köşeyi beklersin. Bize himmet eyle şeyh Abdülkadir.

kutbu'l-aktâb

Kutupların kutbu; tüm zamanların en büyük şeyhi.

Ceddi Muḥammed'dür Ḥüseyn ü ʿAlî

Evliyālar cümle didiler belli

***Ḳutbu'l-aḳtāb** oldı ḳırḳ üç yıl velī*

Benüm pīrüm ʿAbdül-ḳādir Geylānī (ERD 143/7)

Ataları Muhammet, Hüseyin, Ali'dir. Bütün evliyalar bunu onayladı. Benim pirim olan Abdülkadir Geylani kırk üç yıl kutbu'l-aktab oldu.

küfr

1.Gerçekleri gizleme, üstünü örtme; iman gerçeğinin farkına varamama, imansızlık ve inançsızlığa düşme.

Bir ḳula baḳ kim ta‘ātın özüne put eylemiş

Bir ḳuluna raḥmet eyler ***küfr****ini īmān ḳılar* (KAD g.21/6)

(Allah'ın) bir ibadetini kendine put kılan, bir de Allah'ın rahmetiyle küfrünü iman kılan kuluna bak.

Küfr*i ḳosun gümān ile birliğe yetsin cān ile*

Her kim ki anuñ derdine bir ‘ilāc u dermān gerek (KAD g.105/3)

Küfrünü ondan şüphe ederek bir kenara koyan, birliğe (Allah'ın birliğine) can ile erişen kimsenin derdine ilaç ve derman gerekir.

Küfür *benüm īmān benüm cümle vücūdda cān benüm*

İnkār idene ṣor yine zann u gümān degül miyem (KAD 146/8)

Küfür benim, iman benim, cümle varlıkta can benim. İnkâr edene (de) sor, zan ve şüphe (de) ben değil miyim?

-

‘Işḳsuzuñ her ṭā‘ati olur hebā

Āşıḳuñ ***küfr****i daḫı īmān-durur* (ERD 8/15)

Aşksızın her ibadeti heba olur, âşığın küfrü bile imandır.

-

Ḳāyim saña dāyim şükür kim bu deme geldi ʻömür

Ger söyledüm ise ***küfür*** *estaġfiru'llahe'l-ʻaẓīm* (KÜD 11/18)

Kaim (olan) sana daima şükrederek ömrüm bu deme geldi. Eğer küfre düştüysem (bundan dolayı) "estağfiru'llahe'l-'azim" (derim).

-

Gözlerüñ ḳaṣṣāb olup ister ki döke ḳanumı

Eyleme ***küfr****e mübeddel dīn ü īmānum menüm* (DÖR g.49/3)

Gözlerin kasap olup kanımı dökmek ister. Benim dinimi imanımı küfür ile değiştirtme.

***küfr ehli**

Küfr üzre olan inkârcı kişiler.

Resūlüñ sünneti üzre yüriye

Ki ***küfr ehli*** *görüp anı eriye* (GRT 868)

Küfr ehlinin onu görüp erimesi için Resul'ün sünneti üzere yürü.

L

lâ-mekân

Mekândan münezzeh olan Allah.

Bu ʿışḳ gözüyle baḳ tā ki göresiñ ***lā-mekānı***

Ermek dilerseñ menzīle ʿışḳ etegün tut (KAD g.9/2)

Mekânsız olan Allah'ı görebilmek için aşk gözüyle bak. Menzile erişmek istersen aşk eteğini tut.

Küllī cihān sevdāsını ḳodu elünden

Göñlüme bakuñ fikr ü ḥayāli ***lā-mekān****dur* (KAD g.50/4)

Dünyadaki bütün sevdalardan elimi çektirdi. Gönlüme bakın fikri hayali mekânsız olan Allah'tır.

-

Ne ʿaceb ḳuşdur bu ḳuş henüz yuvasında yatur

Lā-mekān *seyrān ider seyrānı pinhān gizlidür* (ERD 13/4)

Bu kuş heniz yuvasında yatan ne acayip bir kuştur. Seyranı gizli olan Allah'ı seyran eder.

Lā-mekān *u bī-nişāndur ol ḳuşun yaylaḳları*

Ol ḳuşuñ ḥavṣalasında sırr-ı sulṭān gizlidür (ERD 13/5)

O kuşun beslendiği, sığındığı yer mekânsız ve alametsiz olan Allah'ın zatıdır. Onda Sultan'ın sırrı gizlidir.

Çünki cāna ḳıydılar küllī hevesden geçdiler

Lā-mekāndan da ilerü gitdiler seyrāna da (ERD 115/5)

Onlar bütün heveslerinden geçerek nefislerini Hak yolunda öldürdüler, seyran için mekânsızlardan da öteye gittiler.

-

Diler-iseñ ***lā-mekāna*** *irişesüñ sen*

Seyr u sefer ḳıl yüri mekānuñı terk it (KÜD 43/2)

Lamekana erişmek istersen seyr ü sefer kıl, mekanını terk et.

***lâ-mekân kârivânı**

Lamekân kervanı; Hak yolunun yolcuları.

Gelicek ***lā-mekān kārivānı***

Maʿānī maʿrifetdür armaġanı (GRT 627)

Lamekân kervanı gelecek. (Onun) armağanı mana ve marifettir.

M

makâm-ı fakr

Fakr makamı.[572]

*Ḳamu yoḫsul **maḳām-ı faḳr**a irmez*

Daḫı her ḫırḳa giyen Edhem olmaz (KÜD 72/18)

Fakr makamına her yoksul ermez ve her hırka giyen Edhem olmaz.

ma‘nâ - ma‘nî

1. Anlam.

Eger dirseñ ki ʿāşıḳam bu ʿışḳ yolında ṣādıḳam

*Budur bu daʿvāya **maʿnā** ḳoyasuñ cānı ortaya* (ERD 108/10)

Eğer “âşığım, bu aşk yolunda sadığım” dersen bu davanın manası canı ortaya koymaktır.

-

Söz uzun maḳṣūdı ḳılalum beyān

*Tā bu **maʿnī**ler size ola ayān* (SVN 143)

Söz uzun, bu manaların size açıklanması için maksudu beyan kılalım.

[572] Bkz. fakr

Ar ola her kim bunı diñlemeye

***Ma'nī**sine düşünüp añlamaya* (SVN 186)

Bunu dinlemeyen, manasını düşünüp anlamayan kişi utansın.

'Āşıḳ iseñ key ḳulaḳ ṭut dinlegil

*Ne dir isem **ma'nī**sini anlaġıl* (SVN 177)

Âşıksan iyice kulak ver dinle, ne dersem manasını anla.

-

*Bu **ma'nī** üzre Ḳur'ān oldı münzel*

Ki göñlüne düşe ol 'ahd-i evvel (GRT 1060)

Kuran o ahd-i evvelin gönlüne düşmesi için bu anlam üzere nüzul oldu.

"Seḳāhum Rabbuhum" kim Ḥaḳ buyurdı

*Ṣorarlar ise **ma'nī**sin budur di* (GRT 1918)

Hakk'ın buyurduğu "Sekahum Rabbuhum" ne diye sorarlarsa manasının bu olduğunu söyle.

-

Bu sözüñ ***maʿnī****si bellü īmāndur*

Īmāna ḳorḳusız olmaḳ gümāndur (BH 26-A/4)

Bu sözün manasının iman olduğu bellidir. Şüphesiz iman konusunda korkusuz olunmalıdır.

Muḥibbüñ ***maʿnī****si sevmiş dimekdür*

Çü bundan artuġı fāsid emekdür (BH 43-B/13)

Muhibbin anlamı sevmiş demektir. Bundan gayrısı eksiktir, kötüdür.

Nedür derviş dimegüñ ***maʿnī****sine*

Maḳalın ḳo bunun var maʿnīsine (BH 52-B/4)

Derviş demenin anlamı nedir, sözünü bırak bunun manasına var.

-

Diyesüñ işbu sözüñ ***maʿnā****sı ne*

Fikr idüp tā kim gele ***maʿnā****sına* (ŞEN 388)

Manasına varıp fikrederek bu sözün anlamının ne olduğunu söyle.

2.İlahi sırlara dair anlamlar; manevi haller.

Fi'l-cümle ālem ***maʿna****da bir ḥarf-i elifdir*

Zīr ü zeberi yoḳ

Bes bunca ḫaber ḳāl ü maḳāl remz ü kirişme

Tefsīr-i āyāt ne (KAD müstezad 1/5)

Âlem manada bütünüyle bir elif harfidir, bunun altı üstü yoktur. O halde haber, söz, remz, Hakk'ın tecellisi ve ayetlerin tefsiri nedir?

-

Eger göñlüñde var-ise maḥabbet

Saña yüz gösterür ***maʿnī*** *vü ṣūret* (GRT 417)

Eğer gönlünde muhabbet varsa mana ve suret (âlemleri) sana yüz gösterir.

Niçün eylediler Manṣūrı ber-dār

Bu ***maʿnī****den olan kişi ḫaber-dār* (GRT 1099)

Bu manadan (mana âleminden) haberdar olan Mansur'u niçin dar ağacına astılar?

Bu ***maʿnī*** *dīn ü īmān māyesidür*

Bu dīn issi kişi Ḥaḳ sāyesidür (GRT 1525)

Bu mana din ve imanın özüdür, bu din sahibi kimse Hakk'ın gölgesidir.

-

Söz oldur düşe maḳbūl her cihetden

Görine ***maʿnī*** *yüzi her ṣıfatdan* (BH 26-A/1)

Söz, her cihetten makbul olandır, her özelliğinden mana âlemi görünendir.

Şu söz kim ***maʿnī****den ṭaşra degüldür*

Gülistān içre ol bir tāze güldür (BH 4-A/13)

Bu söz mananın (mana âleminin) dışında değildir. O, gül bahçesi içinde taze bir güldür.

Bu sözüñ şerḥi yoḳ ***maʿnī*** *yüzinde*

Yiter bu deñlü söz ṣūret gözinde (BH 7-B/7)

Bu sözün mana âleminde açıklaması yok, görüntü âlemine dair bu denli söz yeter.

-

Gerçi birdür ṣūret ü ***maʿnī****de zāt*

Muḫtelifdür līk envaʿ-ı ṣıfāt (GSR 543)

Gerçi suret ve manada zat birdir fakat sıfat çeşitleri muhteliftir.

***maʿnâ eri**

Mana sırrına eren kişi; mürşit.

*Ma‘nā eri*nüñ deminde (ger)ḫiżmet iderseñ

Toldur ḳoynunu ḳılmayasuñ ma‘nā ile boş (KAD g.87/6)

Mana eri (olan mürşit) için hizmet edersen koynunu mana ile doldur, boş kalma.

ma‘rifet

Tasavvufta Allah'ın has kullarının ulaştığı en son mertebe; keşif ve ilham yoluyla gerçeği bilme, kavrama.

*Vaḥdet yemişi **ma‘rifet** gelse ‘aceb değil*

Erdim diyenler vuṣlata bize armaġan gerek (KAD g.105/1)

Vahdet yemişi marifet olsa buna şaşılır mı? Vuslata erdim diyenler bize armağan gerekir.

-

Bülbül-iseñ gel temāşā ḳıl ma‘ānī bāġını

*Gülleri bu **ma‘rifet**dür cem‘iyyet gül-zāruñ* (KÜD 85/29)

Bülbülsen gel bu mana bağını temaşa et, bu gül bahçesinin gülleri marifettir.

-

Gelicek lā-mekānuñ kārivānı

***Ma‘ānī** ma ‘rifetdür armaġanı* (GRT 627)

Lamekân kervanı gelecek. (Onun) armağanı mana ve marifettir.

Bu ḥāṣıl oldı uşbu ***ma'rifet****den*

Ki Ḥaḳ nūrı görinür her ṣıfatdan (GRT 1770)

Marifetten, Hakk'ın nurunun her yönüyle göründüğü bu (şey) hasıl oldu.

-

Ki on dürlü ḳavül var ***ma'rifet****de*

Görinür her birisi bir ṣıfatda (BH 18-A/2)

Marifette on türlü söz vardır, hepsi bir sıfatta görünür.

Çü cān bustān gibidür ***ma'rifet*** *ṣu*

Ṣuṣamış bustānı diri ḳılur ṣu (BH 36-A/8)

Can bostan, marifet su gibidir. Su susuz kalmış bostanı diri kılar. (Marifet de insan canını diriltir.)

Meseldür çünki cān bustān gibidür

Ṣuyıdur ***ma'rifet*** *hem cān gibidür* (BH 36-A/9)

Çünkü (bu) meseldir can bostan gibidir, marifet (onun) suyudur.

***ma‘rifet ehli**[573]

Tasavvufun marifet kapısında olan arif kimseler.

Ma‘rifet ehline ẖiẓmet ḳılmayan

Ma‘nā yancıġuñ yanına boş daḳa (KAD g.235/3)

Marifet ehline hizmet etmeyenin mana kesesi boş kalır.

-

Gel imdi ***ma‘rifet ehli****n daḫı ṣor*

Ne vech ile gerek ḫıdmetlerin gör (BH 22-B/1)

Gel şimdi marifet ehlini sor, (onlara) nasıl hizmet edilmsei gerektiğini gör.

Nitekim ***ma‘rifet ehli*** *diyüpdür*

Bu erkānuñ bular ḳaydın yiyüpdür (BH 23-A/3)

Nitekim marifet ehli (bunları) der. (Onlar) bu erkanın kaydını tutar. (Onu bilir.)

Bu sözden ***ma‘rifet ehli****n diyeler*

Adamdan ‘ālim olmaya diyeler (BH 46-B/12)

Bu sözden (sonra) marifet ehli “Bu adamdan alim olmaz” desinler.

[573] Bkz. arif

mâsivâ - mâsivâllah

Allah dışında kalan her şey ve onlara dair olan bilgi.

*Āşinā-yı doṣt olanlar **māsivā**yı terk ider*

Fikri zikri doṣtdur ancaḳ özge güftārı n'ider (ERD 7/7)

Dosta (Allah'a) yakın olanlar masivayı terk eder. (Onların) fikri zikri ancak dosttur başka sözü ne yapsınlar?

Biz ṣafānuñ ṣāfīsin içdük ṣafādur ḳalbümüz

***Māsivā**dan aynamuzda zerre yoḳdur bārumuz* (ERD 37/3)

Biz mutluluğun en saf halini içtik, kalbimiz safadır. (Gönül) aynamızda masivadan zerre yoktur.

Ben lā'ubālī giderem iki cihānı niderem

*Meylüm sekiz uçmaġa yok pes **māsivā** neme gerek* (ERD 54/4)

Ben zahir olanın kaygısını gütmeden giderim, iki cihanı ne yapayım? Meylim sekiz cennete değildir, o halde masivayı neyime gerek?

-

*Severseñ ol yüce şāhı ḳo **māsivā'llahı***

Ki 'ışḳ eri dilemez manṣıb u ma'ād u ma'āş (KÜD 74/2)

(Eğer) o şahı seversen masivallahı bırak. Çünkü aşk eri makam mevki, para pul istemez.

Bu Kemāl Ümmī gibi aġ-yārı sevmeñ siz daḫı

Yārı isteñ ***māsivā'llah*** *sevgüsinden arınuñ* (KÜD 85/41)

Bu Kemal Ümmi gibi siz de ağyarı sevmeyin, yâri isteyin, masivallah sevgisinden arının.

Māsivā'llahı *seven 'āşıḳ degül fāsıḳ-durur*

Şol ki ma'şūḳı hemān ol VāḤid u Ferd olmaya (KÜD 125/7)

Masivallahı seven âık değil sevdiği Vahid ve Ferd (olan Allah) olmayan fasıktır.

***mâsivâ nakşı**

Dünyaya ait olan, insanı aldatan zevkler.

Māsivānuñ naḳşı*nı küllī göñülden yuy gider*

Tā ebed yüzüñ çevür bu dünyā-yı mekkāreden (ERD 92/4)

Gönülden masiva nakşını bütünüyle gider, ebediyen bu aldatıcı dünyadan yüzünü çevir.

ma'şûk

1.Sevgili.

Ma'şūḳ *biñ cevr ider Ḳayġusuz Abdāl*

'Āşıḳ iseñ ḳabūl it bu belāyı (KAD g.290/14)

Sevgili bin cevr eder Kaygusuz Abdal, âşıksan bu belayı kabul et.

-

'Âşıka ***ma'şûk*** *yir gösterse yanında anuñ*

Aġlariken gökden aşursa 'aceb mi handesin (DÖR g.58/4)

Maşuk âşığa yanında yer gösterdiğinde (onu) ağlatıp göklerden aşırsa buna şaşılır mı?

İy melāmet idici 'ışḳında ***ma'şūḳ****uñ meni*

'Āşıḳa inṣāfuñ olsa itmezidüñ levm ü lem' (DÖR g.52/8)

Ey sevgilinin aşkı sebebiyle beni kınayan (kişi), âşığa insafın olsa (onu) çekiştirip durmazdın.

Her ki görür Ḫālıḳı her lahżada maḫlūḳdan

'Işḳı hergiz ayru görmez 'āşıḳ u ***ma'şūḳ****dan* (DÖR g. 55/1)

Yaratıcıyı her lahzada yaratılmışta gören asla aşkı âşık ve maşuktan ayrı düşünmez.

2.Allah.

Sūretüm ‘āşıḳ velī içüm ṭolu ***ma‘şūḳ*** *benüm*

‘Āşıḳ u ***ma‘şūḳ*** *u ‘ışḳ birdür hemān ḳalma ṭan‘a* (ERD 1/5)

Suretim âşıktır ama benim için sevgiliyle (Allah’la) doludur. Hemen (beni) ayıplama âşık, maşuk ve aşk (esasında) birdir.

Ṭūr ne ḥācet ‘āşıḳlara çün her yirde ***ma ‘şūḳ*** *ola*

Dā’im münacat ideler bir dem ayru olmayalar (ERD 10/6)

Tur Dağı’na ne lüzum var, âşıklar için maşuk her yerdedir. (Onlar) daima münacat ederler, bir dem (ondan) ayrı kalmazlar.

Zihī ‘āşıḳa ki ***ma‘şūḳ*** *Ḥaḳḳ oldı*

Zihī ḳulaḳ ki ḥaḳḳ söze saḳ oldı (ERD 122/1)

Âşığa maşuk Hak oldu, kulaklar hak sözü dinler oldu ne hoş…

-

Naḳḳāş’a ṭapan naḳşa ṣapup renge ḳapılmaz

Ma‘şūḳ*ı seven ġayrını ḳor kim bu sivādur* (KÜD 139/3)

Nakkaş’a (Allah’a) tapan nakşa sapıp da renge kapılmaz, sevgiliyi (Allah’ı) seven ondan gayrısının masiva olduğu için bir yana bırakır.

Maʿşūḳı Kemāl Ümmī dilerseñ ki göresüñ

Göñlüñ evi ʿışḳ-ıla pür-envār gerekdür (KÜD 52/15)

Kemal Ümmi sevgiliyi görmeyi diilersen gönül evini aşk ile nurlandırman gerekir.

Bayrāmıdur ölüm güni girçek ʿāşıḳlaruñ

K'anlar cānını maʿşūḳa ḳurbān alur gider (KÜD 56/15)

Ölüm, canını sevgili (Allah) için kurban eden gerçek âşıkların bayramıdır.

-

Ḥaḳ ise ʿışḳ u hem maʿşūḳ u ʿāşıḳ

Nedür pes ara yirde ḫalāyıḳ (GRT 1036)

Hak aşk, maşuk ve âşıktır (hepsi O'dur). O halde arada kalan yaratılmışlar nedir?

***maʿşûk-ı Rahmânî**

Rahman'ın sevgilisi; Hz. Peygamber.

Eyā maʿşūḳ-ı Raḥmānī ki farż-ı ʿayn imiş ʿışḳuñ

Saña ʿāşıḳ olan kimse hemān Allāha ʿāşıḳdur (DÖR k.1/7)

Ey Rahman'ın sevgilisi (Hz. Peygamber)! Aşkın farz-ı ayndır (Her Müslüman üzerine farzdır), sana Âşık olan kimse Allah'a âşıktır.

melâmet

1.Kınama, ayıplama.

Gel aḫī beni ***melāmet*** *itme*

Bu ḫasta göñül saña özendi (KAD terkib-bend 2/12)

Gel kardeşim, beni kınama bu yaralı gönül sana özendi.

-

ʻIşḳ-ıla ʻışḳa uyanlar göre maʻşūḳ yüzini

Nefs-ile nefse uyan oldı ***melāmet*** *tā ebed* (ERD 4/2)

Aşk ile aşka uyanlar sevgilinin yüzünü görsün, nefsine uyanlar ebediyete kadar ayıplandı.

-

İy ***melāmet*** *idici ʻışḳında maʻşūḳuñ meni*

ʻĀşıḳa inṣāfuñ olsa itmezidüñ levm ü lemʻ (DÖR g.52/8)

Ey sevgilinin aşkı sebebiyle beni kınayan (kişi), âşığa insafın olsa (onu) çekiştirip durmazdın.

-

ʻAvratuñ ʻaybını zinhār söyleme

Kendüzün ile ***melāmet*** *eyleme* (ŞEN 484)

Eşinin ayıbını asla söyleme, kendisini kınama.

2.Kâmil kişilerin halkın tüm kınama ve alaylarına rağmen tasavvuf yolundan vazgeçmemeleri; kendilerini onlardan soyutlamaları. Halkın kınaması yani melameti tasavvuf ehlince makbuldür.

Saña yeridür bu ʻışḳ ile ***melāmet*** *olmaḳ*

ʻIşḳ ne ki ḳılarsa ki göñül küllī ḫoş eyler (KAD g.38/3)

Aşk ile kınansan yeridir (çünkü) aşkın yaptığı her şey gönle hoştur.

Melāmet *olan ʻışḳ ile ʻāşıḳlara gülme*

Ya ʻnī iy göñül ḳıbleñe sen ṭaş mı atarsuñ (KAD g.172/2)

Ey gönül, aşkı ile kınanan âşıklara gülme. (Bunu yaparak) sen kıblene taş mı atarsın?

Her dem iy göñül ʻışḳ ile ***melāmet*** *olursuñ*

Assıyı ḳoyup yürüme ziyan bāzārında (KAD g.197/2)

Ey gönül her dem aşk ile (aşkından dolayı) kınanırsın, faydayı (bir kenara) koyup da ziyan pazarında yürüme.

-

Ene'l-Ḥaḳḳ sırrını fāş eylerem fāş

Melāmet *oluram pinhān gerekmez* (ERD 38/6)

Ene'l-Hak sırrını ortaya koyarım. (Bu sebeple de) kınanırım, (bunu) saklamak gerekmez.

Söyle kim Eşrefoġlı Rūmī derdüñi ‘āşıḳlara

Dime kim ben gizlerem ‘ışḳı ***melāmet*** *itmezem* (ERD 72/13)

Eşrefoğlu Rumi, derdini âşıklara söyle, “(Ben) aşkı gizlerim, kınanmam” deme.

Uram ‘ışḳ odına cāna yanam nite ki pervāne

Olam şöyle ki dīvāne ***melāmet*** *iḫtiyār idem* (ERD 74/6)

Aşk odunu canıma pervane gibi vurayım, öyle (bir) divane olayım ki melameti seçeyim.

mest - mestâne

İlahi aşk ile sarhoş olmuş kişi.

Bu cihān ki sen görürsüñ cümle varın varlıġı

Orta yerde varı ***mest****dür tā yerde envārı* ***mest*** (KAD g.8/6)

Cümle var olanın varlığını gördüğün bu cihanın orta yerinde de en dibinde de var olanlar (ilahi aşk ile) sarhoştur.

Dā‘im ***mest*** *ü ḫarābat mey-ḫānelerde*

Yolında tersādan kemter dimişler (KAD g.56/6)

Şarap içer, yeri meyhanelerdir. (Ona) “Hristiyan’dan daha aşağı” demişler.

Geri ḳoyam ṭaylasānı yaġmaya virem dükkānı

Şöyle ki ***mest*** *ü serḫoş olup ʿaḳlımı terk idem* (KAD g.128/2)

Sarhoş olup aklımdan geçerek taylasanı geri vereyim, dükkanımı yağmaya vereyim.

-

Anun-içün sözleri ***mestāne****dür*

Mest olanlar hemīşe cāna kıyar (ERD 24/12)

Sarhoş olanlar sürekli canlarından geçtikleri için onun sözleri mestanedir.

Şarāb-ı lā-yezāli ben içüp ḥayrān-ı mest oldum

Sözüm ***mestāne*** *anuñ çün ider nükte-i ġarrāyı* (ERD 130/9)

Tükenmeyen, ebedi şarabı içtip sarhoş olduğum için sözüm mestanedir, şaşaalı laflar eder.

-

Ezelden nūş iden ʿışḳuñ meyinden

Henüz ol cürʿanuñ ***mestāne****sidür* (DÖR g.17/4)

Ezelde aşkın meyini içenler hâlâ o cüranın mestanesidir.

Sevmişidüm men seni iy nūr-ı pāk

Cān u dilden diyüben "rūhī fedāke"

İçüben 'ışḳuñ şarābın ***mest*** *idüm*

Ne üzüm var-idi ne bāġ u ne tāk (DÖR 44.tuyuğ)

Ben seni can u gönülden "Ruhum sana feda olsun" diyerek ne üzüm ne bağ ne de asma varken aşk şarabı ile içip sarhoş olarak sevmiştim ey parlak nur.

...

Dün gün içüben müdām ***mest***

Vaṣl oluben unudup firâḳı

Tâ rind oluben dönüp diyesüñ

Sâkî bize sun mey-i revâkî (DÖR 3. terci'-bend 1.bend)

Gece gündüz şarap içip sürekli sarhoş olarak, (sevgiliye) kavuşup firakı unutarak, rint olup "Saki bize mey sun" de.

-

Ne dīn ne 'aḳl ne taḳvī ne idraḳ

Yıḳılmış ***mest*** *ḫak üstine bī-bāk* (GRT 1923)

Ne din ne akıl ne takva ne idrak… Sarhoş toprak üstüne korkusuzca yıkılmış.

Bu meydendür ḫıred ***mest*** *ü revān* ***mest***

Bu meydendür dil ü dīn ü ***mest*** *ü cān* ***mest*** (GRT 2277)

Bu meyden dolayı akıl, ruh, dil, din ve can sarhoş.

Bu dem kim bende ne yoġam ne varam

Ne hüşyārem ne ***mest****em ne ḫumārem* (GRT 2865)

Bu dem ne varım ne yokum ne ayığım ne sarhoşum.

***mest-i ezel**

"Ezel Bezmi"nde, "Elest Meclisi"nde Allah aşkıyla sarhoş olmuş kişi.

Ben ***mest-i ezel*** *gelmişem ben tā ebed mest giderem*

Hīç ayılmaz esrüklügüm zühd ü taḳvā neme gerek (ERD 54/5)

Ben ezelden sarhoş olarak geldim, ebediyete kadar da sarhoş olacağım. (Benim) sarhoşluğum hiç gitmez, zühd ve takva neyime gerek?

***mest-i müdâm**

Sürekli sarhoş olan kişi; âşık.

Bu ḫarābāt-ı muġānda oluben ***mest-i müdām***

Bāde-i şevki içüp itme gerek cūş u hurūş (DÖR k.4/9)

Bu tekkede insanı cezbeye getiren ilahi aşk şarabını içerek sarhoş olmak ve coşmak gerekir.

Mevlâ

Allah.

Men filānam dimek ile olmaz

Kimdedür gör rıżāsı ***Mevlānuñ*** (DÖR k.3/2)

"Ben filanım" demekle olmaz, Mevla'nın rızasının kimde olduğunu gör.

-

N'olur ise ḳo ki olsun n'olısar

Tek gönül ***Mevlā****yı bulsun n'olısar* (ERD 31/1)

Bırak ne olacaksa olsun yalnız, gönül Mevla'yı bulsun.

mey

1.Şarap.

Yiyüp içelüm nuḳl u ***mey*** *ü ser-ḫoş olalum*

İllā ki eyā şāh-ı cihān bir sen ü bir men (DÖR g.60/3)

Ey cihanın şahı (olan sevgili) bir sen ve bir ben meze yiyip şarap içip sarhoş olalım.

Yārüñ aġzı yarıdur mā'u'l-'ineb men içmişem

Nuḳldur ḫoş ***mey*** *içende ṣormışam 'unnābını* (DÖR g.80/3)

Yarin ağzının yanı içtiğim şaraptır. İçtiğimde hünnabını(n ne olduğunu) sordum mezedir, (çok) hoştur.

Lebüñ devrinde her kim nūş ider ***mey***

Tapar āb-ı ḥayāta Ḫıżr-veş pey (DÖR g.84/1)

Dudağının kadehinde şarap içen Hızır misali ab-ı hayatı bulur.

-

Gāh ṣāḳī gāhi sāġar gāhi ***mey***

Gāhi esrük gāhi mestān olmışam (ERD 70/12)

Kâh saki kâh kadeh kâh şarap kâh sarhoş oldum.

2. İlahi aşk içeceği.

'Işḳ elinden içeli bu ***mey****i hüşyār ola mı*

Şāhı mestdür şāh ile ol ḳıldıġı bāzārı mest (KAD g.8/15)

Bu şarabı aşk elinden içtiğimden beri ayıklık mı kaldı? Buranın (tekkenin) şahı (ve) şah ile birlikte kıldığı pazarı (irşat faaliyetleri) sarhoştur.

İçelüm ***mey*** *getür sarḫoş olalum*

Çün ma'lūm oldı dünyānuñ fenāsı (KAD g.245/9)

Dünyanın geçiciliği (hepimizce) bilinir olduğundan getir şarabı içip sarhoş olalım.

-

Bu meclisde ḳadeḥ ***mey mey*** *ḳadeḥdür*

Bu birlikde feraḥ ġam ġam feraḥdur (GRT 678)

Bu mecliste kadeh şarap, şarap kadehtir. Bu birlikte ferah gam, gam ferahtır.

Cihāna bir ḳoḫu düşürdi ol ***mey***

Cihān hep raḳṣa girdi bī-def ü ney (GRT 680)

O mey cihana bir koku yaydı, (ondan sonra tüm) cihan def ve ney ile dans etmeye başladı.

İç ol ***mey****den ki cāmı cān yüzidür*

Ḳadeḥ virici mestāne gözidür (GRT 2254)

Kadehi can yüzü olan, vereni mestane gözlü olan o meyden iç.

-

Sen daḫı bu ***mey****den isterseñ ṣafā*

Sāḳī-i 'ışḳa ser ü cān it fedā (GSR 950)

Sen de bu şaraptan safa bulmak istersen başını ve canını aşkın sakisine feda et.

***mey-fürûş**

Aşk şarabı satan; Allah.

Zerk ü riyā ṭarīḳine ḥarc itmeyem ʿömrümü ben

*Mey-fürūş**a** ḳulluḳ idem ḳoyam bu menzilden geçem* (KAD g.127/7)

Ben ömrümü iki yüzlülük ve riya yoluna vermeyip Allah'a kulluk edeyim, bu menzilden (de bu şekilde) geçeyim.

***mey-hâne**

Tekke.

Gönlüme baḳuñ tesbīḥ ü seccādeyi ḳodu

*Şimdi hevesi **meyḫāne** cām u piyāledür* (KAD g.46/4)

Gönlüme bakın, tesbih ve seccadeyi (bir kenara) koydu. Şimdi hevesi meyhane (tekke), câm (Allah dostunun kalbi) ve ilahi aşk şarabının kadehidir.

*Geldüm bu **mey-ḫāne**de esrar yiyem şarāb içem*

Serḫoş olam bekri bigi bu zühd ü sālūsdan geçem (KAD 127/1)

Bu meyhaneye esrar yiyip şarap içmeye, sarhoş olup zühd ve riyakârlıktan geçmeye geldim.

*Geldüm ki bu **meyḫāne**de zühd ü sālūsı terk idem*

Mest-i lā-ya'ḳıl oluben nām u nāmūsı terk edem (KAD g.128/1)

Bu meyhaneye zühd ve riyakârlığı terk edip aklı başında olmayan bir sarhoş olup nam ve namusu terk etmeye geldim.

-

*Bize **mey-ḫāne** bucaġı saña uçmaḳ zāhidā*

Biz sarāyın iḫtiyār eylemişüz dehlīzi sen (DÖR g.61/3)

Ey zahit, bize meyhane köşesi, sana cennet (verilsin). Biz sarayı seçtik, sen dehlizi seçtin.

***mey-i şeytân**

Şeytanın içeceği; dünya sevgisi.

*Ḥubb-ı dünyā **mey-i şeyṭān**dur içüp yime ḥarām*

Kim ḥelāl ola saña maşrab-ı meyḫāne göñül (KÜD 89/10)

Dünya sevgisi şeytanın içeceğidir, (onu yiyip içip de) haram yeme. Ey gönül sana helal olan meyhanede içtiklerindir.

miskîn

1.Kayıpta olan miskin kişi; günahkâr.

Bu māl u mülk ü ḫānümān senüñ neñdür eyā ***miskīn***

Göre ne ḳaldı malına vü mülkine Süleymān'uñ (ERD 58/5)

Bu mal mülk hanüman senin neyindir ey miskin? Bak Süleyman'ın mal ve mülkünden ne kaldı geriye?

İy ġāfil iy ***miskīn*** *uyan top ġaflet uyḳusına ḳan*

Yaġmaya virdi can u ten nefsüñ güdersüñ sen daḫı (ERD 139/4)

Ey gafil, ey miskin gaflet uykusuna (artık) kan (da) uyan. (Onlar) can, beden ve nefislerini yağmaya verdi.

-

Kimisi ʿāciz ü ***miskīn*** *ü maḳhūr*

Kiminde salṭanat hem taḫt-ıla tāc (KÜD 43/7)

Kimisi aciz, miskin ve mağlup. Kiminde taht, tac, saltanat…

-

Bir bölük bīçāre ***miskin*** *āsīyüz*

Ḳulluġunda ḳāṣır u hem ḳāsīyüz (SVN 738)

Bir bölük çaresiz, miskin asiyiz. Kulluğunda (da) kusurlu ve hatalıyız.

2.Hakikati bilmeyen, gafil kişi.

Ḳulından Ḥaḳ dimez hergiziñ yādem

Ḥaḳı ıraḳdan ister ***miskīn*** *ādem* (BH 7-A/6)

Allah kulunu asla kendinden uzakta görmez (ama miskin insan Allah'ı uzaktan ister.

Niçe ġaflet niçe ṣoḥbet niçe dem

Anuñ içün mi geldüñ ***miskīn*** *ādem* (BH 12-B/5)

Ne zamana kadar gaflet, ne zamana kadar sohbet, ne zamana kadar dem… Bunlar için mi geldin (dünyaya ey) miskin âdem?

3.Kendi varlığından geçmiş, Allah karşısında meskenetin, acziyetinin farkında olan kişi; derviş.

'Āşıḳ kişi ***miskīn*** *ü tevāżūlu yaraşur*

Hem kendü yoġ u 'ışḳı delim var gerekdür (KÜD 52/5)

Âşık kişiye miskin ve mütevazı olmak yaraşır. Onun kendi varlığı yoktur, aşkı vardır.

Çü ṣūfīlik ṣafā vü meskenetdür

Kudūret mi olur ***miskīn*** *içinde* (KÜD 119/2)

Sufilik safa ve meskenettir. Miskinin içinde (buna dair) şüphe mi olur?

-

Ḫoş yapış cān-ile iy ***miskīn*** *göñül miskīnlük it*

Çün nigāruñ zülf-i miskīni olupdur meskenüñ (DÖR g.39/3)

Ey miskin gönül, can ile miskinliğe yapışıp miskinlik et. Çünkü sevgilinin misk kokulu zülfü meskenin olmuştur.

Olalı bī-kibr ü bī-kīn Rūşenī

Gitdi 'ucbı tapdı teskīn Rūşenī

Bī-riyā bī-süm'a oldı oluben

Müflis ü dervīş ü ***miskīn*** *Rūşenī* (DÖR 72. kıt'a)

Rûşenî kibirsiz ve kinsiz olduğundan beri kendini beğenmekten vazgeçti, sükûnet buldu. O, riyayı bir kenara koyduğunan beri müflis, derviş ve miskindir.

Var mı yoḫluḫdan cihānda ḫūb-ter

Yoḫ güneh kişiye benlükden beter

Müflis ü dervīş ü ***miskīn*** *olana*

Bende benlük yoḫ dimek benlük yeter (DÖR 70.kıt'a)

Cihanda yokluktan daha güzeli var mı? Kişiye benlikten (adha) beter günah yoktur. Müflis, derviş ve miskin olana benlik olarak "Bende benlik yok" demek yeterlidir.

-

Maḳāmı yoḳ anuñ ʻālemde maʻlūm

Ten ü tenhā yürir ***miskīn*** *ü maẓlūm* (GRT 2726)

Malum (olduğu üzere) onun âlemde makamı yoktur, miskin ve mazlum (bir şekilde) tenhada yürür.

***miskînlik**

Meskenet; kulun Allah karşısında acziyetini bilmesi.

Ṣuçunı bildüm aġlaram āh-ıla cānum ṭaġlaram

Miskīnlig*e bil baġlaram estaġfiru'llahe'l-aẓīm* (KÜD 11/7)

Suçumu anladım, ağlarım. Ah u figan ederek canımı dağlarım. Azim olan Allah'a istiğfar ederek miskinliğe bel bağlarım.

-

Oḳı Ḥassān kimi bu medḥi revān idüp senā

Dürlü ***miskīnlük****ler it ḫizmet idüp mi*s*l-i Enes* (DÖR k.2/4)

Hasan gibi övgülerde bulunarak bu medhi oku, Enes gibi hizmet ederek türlü miskinliklerde bulun.

Yitdügüñe luṭf-ile ***miskīnlük*** *it*

Meskenetüñ esbine olup süvār (DÖR 1. terci‘-bend/3.bend)

Meskenetin atına binip (gücün) yettiğince (Allah’ın) lütfu ile miskinlik et.

Cāh ü ḳadrüñ çün ki arturdı Ḫudā

Cān u dilden rūz u şeb idüp du‘ā

İt ziyāde itme kem ***miskīnlüg****üñ*

Her kimi görseñ digil ḫoş merḥabā (DÖR 67.kıt’a)

Hüda makamını ve kadrini artırdığı için can u dilden gece gündüz dua edip ziyadesiyle miskinlik et, kimi görsen selam ver.

-

Çü ʿilmüñ dilegin ***miskinlig****e ṣor*

Velī ***miskinlik*** *īmāndan dilegör* (BH 40-A/4)

İlmin ne istediğini miskinliğe sor ama miskinliği (de) imanından iste.

muhabbet - mahabbet

1. Sevgi, alaka.

Bu dünyānuñ ***maḥabbet****i şol aġulu bal gibidür*

Aġusın bilen ol bala barmaġın baturur degül (ERD 67/2)

Bu dünyanın sevgisi şu zehirli bal gibidir, zehrini bilen o bala parmağını batırır mı?

Muḥib maḥbūb ***muḥabbet*** *bil ḥaḳīḳatde bular birdür*

Anuñçün anı sevenler ḳodılar küllī sevdāyı (ERD 130/3)

Muhip, mahbup, muhabbet... Bunların hakikatte bir olduğunu bil. O sebeple O'nu sevenler bütün sevdaları bıraktılar.

2.Allah ile kul arasınaki ünsiyet; Allah sevgisi.

Eger gönlüñde var ise ***maḥabbet***

Saña yüz gösterür maʿnī ṣūreti (GRT 417)

Eğer gönlünde Allah sevgisi varsa mana sureti (manevi âlem) sana yüzünü gösterir.

Bile ol ḳul daḫı kim Ḥaḳ Teʿālā

Maḥabbet*den aña eyler tecellā* (GRT 2054)

O kul Hak Teala'nın ona muhabbetten tecelli ettiğini bilmelidir.

Maḥabbet *olara arada muḥaḳḳaḳ*

Ḥaḳuñ ola vü ol anuñ ola Ḥaḳ (GRT 2055)

Onların arasında muhakkak muhabbet vardır. O Allah'ındır, Allah onundur.

***muhabbet-i Dost**

Allah sevgisi.

Eşrefoġlı Rūmī sañа 'ināyet irişdi doṣtdan

Yidi iḳlīmine ṭoldı temāmet ***muḥabbet-i doṣt*** (ERD 3/5)

Eşrefoğlu Rumi sana Dost'tan yardım erişti, yedi iklimine tamamiyle Dost'un muhabbeti doldu.

muhib

İlahi muhabbete tutulmuş kimse; âşık.[574]

Üçüncüsi ***muḥib****büñdür bu evsāf*

Bular ne iş ḳılurlar ṣāf u berṣāf (BH 43-B/11)

Üçüncü olarak bu vasıflar muhibbe aittir, bunlar bu saf üzere iş yaparlar.

Muḥib*büñ ma'nīsi sevmek dimekdür*

Çü bundan artuġı fāsid emekdür (BH 43-B/13)

[574] Bahrü'l-Hakâyık'ta "Der Beyân-ı Vasf-ı Muhib" başlığı altında şair tarafından muhibbin vasıfları anlatılmıştır.

Muhibbin manasaı sevmektir, bundan (bu sevgiden) başkası boşa emektir.

*Muḥib*büñ *Ḥaḳ ile ṣoḥbetdür işi*

Kār itmez aña ḫalḳuñ serzenişi (BH 44-A/12)

Muhibbin işi Hak ile sohbettir, halkın serzenişiona kâr etmez.

mücâhede

Sâlikin nefsiyle cihat içinde olması.

Cehd eliyle cān gözine çek ***mücāhede*** *milin*

Nefs-ile hīç doṣtluk itme ḳıl ʻadāvet tā ebed (ERD 4/11)

Nefsinle mücadele ederek can gözüne melamet sürmesini çek. Nefsin ile hiç dostluk kurma, (onunla) ebediyete kadar düşman ol.

-

Mücāhede *içinde göynimekdür*

Bu dünyā işlerinden söynimekdür (BH 16-B/12)

Mücahede içinde dertlenmektir, bu dünya işlerinden uzak olmaktır.

mürîd

Tarikata giren ve bir mürşide bağlanan kişi.

Her ne ki var ***mürīd*** *ü pīr cümlesi bu ʿışḳa esīr*

Genc ü ḫazīne mülk ü māl bender ü ḫān ne nesnedür (KAD g.12/9)

Mürit ve pirlerin cümlesi bu aşka esirdir. Hazine, mal mülk, ticaret yerleri, hanlar (bu aşkın yanında) nedir?

-

Evliyā yolına ṣıdḳ-ıla gelen gerçek ***mürīd***

Mālı mülki cān u başı nāmūsı ʿārı n'ider (ERD 7/10)

Evliya yoluna sıdk ile gelen gerçek mürit malı mülkü, namusu, arı ne yapsın?

Mürīd*lerüñ ḫaṭalardan saklarsuñ*

Münkirleri sır oḳıyla oḳlarsuñ (ERD 30/3)

Müritlerini hatalarından döndürürsün, münkirleri sır okuyla vurursun.

Gāh irādet gāhi ***mürīd*** *gāh mir'āt*

Gāhi Fir'avn gāhi Hāmān olmışam (ERD 70/18)

Kâh irade, kâh mürit, kâh ayna (Hakikatlerin aynası), kâh Firavun, kâh Hâmân olmuşum.

-

Ḳamu sulṭān u her nāyib ***mürīd*** *ü ʿāşıḳ u tā'ib*

Ki ḳıldı ḫāżır u ġāyib namāzun şehr u ḳūyında (KÜD 25/15)

Bütün sultanlar, (onların) vekilleri, müritler, âşıklar ve tövbekârlar namazın diyarında hazırdır ve (orada) kendilerini kaybetmişlerdir.

Müridler āh idüp ağlar muḥibler yüreğin ṭaġlar

Anuñ derdi ḳamu ṣaġlar ḳıluben ḫasta ter ḳıldı (KÜD 27/12)

Müritler inildeyip ağlar, tarikat ehli yüreğini dağlar. Onun (Allah'ın) derdi bütün sağları yaralı kıldı. (Herkesi ilahi aşka düşürdü.)

-

Saḫın ḳadḥ itmegil pīrüñ elüñden gelse medḥ eyle

Ki pīrün her ki ḳadḥ eyler ***mürīd*** *iken merīd olur* (DÖR g.8/2)

Sakın arkasından kötü söz etme, elinden geldiğince pirini öv. Çünkü pirini çekiştiren (kişi) mürit iken baş kaldıran, serkeş kimse olur.

-

Mürīd *ü şeyḫ olmaḳdan geçüpdür*

Bu duzaḳları uzundur uçupdur (GRT 2367)

(O) mürit ve şeyh olmaktan geçmiştir, bu uzun tuzakları uçarak geçmiştir.

Mürīd *anuñ-çün olur şeyḫe teslīm*

Kim aña ide dīn ʿilmini taʿlīm (GRT 2746)

Mürit, kendisine din ilmini öğreten kişiye teslim olur.

-

Ṭarīḳuñ hem üçünci ḳavli iy yār

Mürīd *olmaḳ getürmek yola iḳrār* (BH 16-B/9)

(Bu) tarikin üçüncü gerekliliği, mürit olup bu yola ikrar getirmektir ey yar.

Mürīd *olmaḳda üç dürlü olur iş*

Diyeyüm bir bir uşda ḳılma teşvīş (BH 16-B/13)

Mürit olmanın gerekliliği üç türlüdür, bunları sana diyeyim de karıştırma.

Kişi ilk kendüyi gerek arıda

Naṣīḥat andan ide bir ***mürīd****e* (BH 22-B/7)

Kişinin bir müride nasihat edebilmesi için önce kendini arındırması gerekir.

-

Biñ ***mürīd****i var idi ṣāḥib-kemāl*

Her biri ʿilmiyle ehl-i vecd ü ḥāl (GSR 690)

Her biri ilmiyle vecd içinde hemhal olmuş, kemal sahibi bin müridi vardı.

mürşid

Hak yola davet eden, irşat vazifesini yapan, tekkelerin başında bulunup tarikata yeni giren salike adap ile erkân öğreten kişi.

Kend'özüñü ***mürşid****e vir tā bilesüñ Ḥaḳ nedür*

Nice bir susuz gezersüñ gel berü ḥayvānı gör (KAD g.20/8)

Hakk'ı bilmek için kendini mürşide ver. Nasıl susuz gezersin, gel beri ab-ı hayvanı gör.

Mürşid*e özün virmeyüben ḫod-rū olanlar*

Öz 'aḳlı-y-ıla gāh şād gāhi melāldür (KAD g.25/3)

Özünü mürşide vermeyip kendi kendine olanlar kendi akıllarıyla kâh mutlu kâh üzgün olurlar.

Ḥaḳīḳat özün bilmegi ṭaleb iden kişi

Ḳoya başını ***mürşīd*** *öñünde ḳıla güş iş* (KAD g.86/5)

Gerçekten kendini bilmek isteyen kişi başını mürşidin önüne koyup güç işler yapmalıdır.

-

Kim ki bu derde düşmedi bir ***mürşid****e irişmedi*

Çigdür ol daḫı bişmedi pes süstligi andanımış (ERD 46/9)

Bu derde düşmeyen, bir mürşide erişmeyen kişi çiğdir, pişmemiştir. Zayıflığı da bu sebeptendir.

Evvel ***mürşid*** *elin tuta ḳalmaya dünyā āḫrete*

Hīç dimeye ḥālüm nite bildügin unutmaḳ gerek (ERD 56/2)

Öncelikle mürşit elini tutmalı, dünya ahiret kaygısı gütmemeli. Halim nasıldır, nicedir dememeli, bildiğini unutmalı.

Gel imdi Ḥaḳḳa ṭālib-iseñ ḳarındaş

Var evvel iste bul bir yaḫşı yoldaş

Anı ***mürşid*** *idüñ berk tut elini*

Seni menzile ilte ḳurtara baş (ERD 41.rubai)

Ey kardeş eğer Hakk'a talip isen gel şimdi önce iyi bir yoldaş iste, bul. Onu (kendine) mürşit edin, elini sıkıca tut. (O) başını kurtarıp seni maksadına eriştirir.

-

Cihānda gerçi i yārān delimdür ***mürşid*** *ü pīrān*

Velī Ḫoca 'Ali Sulṭān maḳāline maḳāl olmaz (KÜD 3/24)

Gerçi dünyada pirler ve mürşitler çoktur ama Hoca Ali Sultan'ın sözü üzerine söz olmaaz ey yarenler.

Ne deñlü ***mürşid*** *ü 'ālim ki geldi vü geliser*

Didi vü dir dükeli Lā ilāhe ille'llah (KÜD 4/132)

Gelmiş geçmiş ne kadar mürşit ve alim varsa (hepsi) Lailaheillallah demiştir ve der.

-

Ṭālibā irşādumı şañma ‘ale’l-’amyā menüm

‘Ārifem dānende em ***mürşid****lerüñ āgāhıyam* (DÖR g.50/5)

Ey talip! Benim irşadımın körü körüne olduğunu düşenme. (Ben) ârifim, bilgiliyim, mürşitlerin en basiretlisiyim.

-

Ḳaçan ol dīn içinde ***mürşīd*** *olur*

Aña uyan kişiler mülḥid olur (GRT 2745)

(O) nasıl din içinde mürşit olsun? Ona uyanlar (ancak) dinsiz olur.

***mürşid-i kâmil**

1.Kemal sahibi olup tasavvufta en üst mertebeye erişmiş tarikat ulusu; şeyh.

Meger ol ***mürşid-i kāmil*** *ḳıla bizi aña vāṣıl*

Bize bizligümüz ḥāyil aña añsuz ricāl irmez (KÜD 3/26)

O mürşid-i kâmil bizi ona ulaştırsın. Bizim benliğimizi (bize) engeldir, ona mürşid-i kâmil olmadan erişilmez.

Ḳanı ol ***mürşid-i kāmil*** *ki dünyā sarāyında*

Gözetdi āḫiret yolın ḳamu tedbīr ü rāyinde (KÜD 25/1)

Dünya sarayında tedbirli bir şekilde ahiret yolunu gözleyen mürşid-i kâmil nerede?

Ḳanı ol ʿālim ü ʿāmil ü ***mürşid-i kāmil***

Cihān milkinde ol ʿāḳil ne ḫoş feṯḥ ü ẓafer ḳıldı (KÜD 27/5)

Dünyada çok güzel fetihlerde bulunup zaferler elde eden o akıllı, alim, amel sahibi, mürşid-i kâmil nerede?

2.Hz. Peygamber.

Bī-küllī anuñ söyledügi aḫbār-ı tevḥīd

Muṣṭafā ḥālidür

Çünkü ḥaḳīḳat ***mürşid-i kāmil*** *hemān oldur*

Bes ġayrıya ş̲ebāt ne (KAD müstezad 1/8)

Onun tevhidle ilgili söylediği her şey Mustafa'nın halidir. Çünkü hakiki mürşid-i kâmil odur, o halde ondan gayrısına (olan bu) sebat nedir?

müşâhede

Sufinin hallerinden biridir. Allah'ın tasavvuf erbabı kimselerin gönlünde olması ve onların da bu durumu görebilmesidir. "Hakka'l-yakîn hali"[575]dir.

[575] Süleyman Uludağ, a.g.e., s.265.

Bularuñ ṭā'ātı sır ***müşāhade***

Bular Tañrı ḫāṣıdur bi'ş-şehāde (BH 6-B/10)

Şahit olunduğu üzere Tanrı'nın has kulu olan bunların taati (diğer insanlara) sır (olan) müşahededir.

N

nakîb

Şeyh yardımcısı olan kişi.

*Naḳīb*leri sancagını götürür

Niçe münkirleri yola getürür (ERD 30/4)

Nakipleri sancağını götürür, nice inkârcıları yola getirir.

nakkâş

Gönüllere ilahi nakşı işleyen Allah.

Bu naḳş u ṣūret āşinā āyineye beñzer

Bu naḳş içinde bakasuñ görünüpdür naḳḳāş (KAD g.91/4)

Bu nakış ve sureti tanıdık (bir) aynaya benzer, nakkaş bu nakş içinde görünmektedir.

Naḳş naḳḳāş āl ü ḥayāl eyyām u devrān māh u sāl

ʻİlm ü ḥikāyet ḳīl ü ḳāl bī-küllī nişān bundadur (KAD 73/5)

Nakş, nakkaş, hile, hayal, günler, devirler, ay, yıl, ilim, hikayet, dedikodu bütün nişanlar, alemler, işaretler bundadır.

-

Naḳşa aldanma ki naḳḳāşdan cüdā düşmeyesüñ

Doṣt yüzinden göziñ ayırma cānunı başuna (ERD 20/15)

Nakkaştan ayrı düşmemek için nakşa (dünyanın hilelerine) aldanma. Canının, başının derdine düşüp dost yüzünden gözünü ayırma.

-

Naḳş u ṣun'a māyil olma Ṣāni' ü ***naḳḳāşı*** *sev*

Kim beḳā oldur bu fānī ol ḥaḳīḳat bu mecāz (KÜD 31/20)

Nakşa ve yaratılmışlara meyletme, sani ve nakkaş olanAllah'ı sev. Çünkü baki ve hakikat olan O'dur, diğerleri mecazdır.

Ḳaradan aġ u ṣaru gök yeşil ü ḳızıl al

Boyadı Ṣāni' u ***naḳḳaş*** *yazdı dürlü nuḳūş* (KÜD 32/5)

Yaratıcı (dünyada) karadan, aktan, sarıdan, gök yeşilinden, kızıldan, aldan boyadı ve türlü resimler nakşetti.

Naḳḳāş*a ṭapan naḳşa ṣapup renge ḳapılmaz*

Ma'şūḳı seven ġayrını ḳor kim bu sivādur (KÜD 139/3)

Nakkaş'a (Allah'a) tapan nakşa sapıp renge kapılmaz. Sevgiliyi (Allah'ı) seven ondan gayrısını masiva olduğu için bir kenara bırakır.

-

Ḫoş vech-ile göresüñ bilesüñ

Her naḳşı niçün düzetdi ***naḳḳāş*** (DÖR k.5/16)

Nakkaşın (Allah'ın) her nakşı neden yarattığını hoş (bir) sebep ile göresin, bilesin.

nakş

1.Dünya; dünyanın aldatıcılıkları.

Cihāna geldüñ özüñü bilmedüñ gitdüñ

Çıḳardı seni yolıñdan bu ***naḳş*** *u ʿaḳl-ı maʿāş* (KAD g.91/5)

Cihana geldin, kendini bilmeden gittin. Bu nakş ve dünyalık peşinde olma kaygısı seni yoldan çıkardı.

-

Yıḳ ṣūreti yıḳılmadan boz ***naḳş****unı bozılmadan*

Ṣu gibi alçaġa yüri ʿummānı iste bul bugün (ERD 89/4)

Sureti yıkılmadan yık, nakşını bozulmadan boz. Su gibi alçakta olup da ummanı iste bul bugün.

-

Bu ***naḳşı*** *sevme o naḳḳāşı bulmaġ ister-iseñ*

Gözetme aġ u ḳara gök ṣaru yeşil ḳızıl al (KÜD 87/30)

O nakkaşı bulmak istersen bu nakşı ak, kara, mavi, yeşil, kızıl, al gözetmeden sevme.

Nakş *u renge ḳalma ol naḳḳāşı sev*

Gözleme aġ u ḳara ṣaru ḳızıl (KÜD 88/15)

Ak, kara, sarı, kızıl demeden (hiçbir) renk nakşa aldanma. Nakkaşı sev.

Eger sen ʻāşıḳ-ısañ ***nakş****a baḳma*

Murāduñ anda naḳḳāş olmayınca (KÜD 115/4)

Eğer sen âşıksan muradın nakkaş olmadığı müddetçe nakşa bakma.

-

Cihān ***nakş****ına aldanduñ ola mı*

Yine depdüñ ḳamu nāmūs u nāmı (GRT 1668)

Yine cihan nakşına aldanıp namus ve namı teptin. Bu, olacak şey mi?

3.Yaratılmış olanlar; mahlukat.

Nakş *u naḳḳāş āl ü ḥayāl eyyām u devrān māh u sāl*

ʻİlm ü ḥikāyet ḳīl ü ḳāl bī-küllī nişān bundadır (KAD g.73/5)

Nakş, nakkaş, hile, hayal, günler, devirler, ay, yıl, ilim, hikayet, dedikodu bütün nişanlar, alemler, işaretler bundadır.

-

Nakş u ṣun'a māyil olma Ṣāni' ü naḳḳāşı sev

Kim beḳā oldur bu fānī ol ḥaḳīḳat bu mecāz (KÜD 31/20)

Nakşa ve yaratılmışlara meyletme, sani ve nakkaş olanAllah'ı sev. Çünkü baki ve hakikat olan O'dur, diğerleri mecazdır.

nazar

1.Bakış.

Her bir naẓaruñ 'Īsā'ya cāndur

Her bir nefesüñdür āb-ı ḥayvān (KAD terci'-bend 1/45)

Her bir nazarın İsa'ya candır, ölümsüzlük suyu (senin) her bir nefesindir.

Ḥaḳḳ'ı ḥaḳīḳat bildüñ ise Ḳayġusuz Abdāl

Kem naẓar ile baḳma saḳın 'ayn-ı kemāldür (KAD g.25/9)

(Ey) Kaygusuz Abdal! (Eğer) Hakk'ı bildiysen (hiçbir nesneye) kötü gözle bakma (çünkü Allah'ın yarattığı her şey) mükemmellik derecesindedir.

Niçün iy göñül iki cihānda nażaruñ yoḳ

Eğlenmeyesüñ sen iy göñül anda vü bunda (KAD g.202/4)

Niçin ey gönül iki cihanda nazarın yok, eğlenme ey gönül onda ve bunda.

-

Başīret gözini açsun ḥaḳīḳat ***naẓar****la baksun*

Görsün ol ki niçe ṭolmış cihāna delālet-i doṣt (ERD 3/4)

Basiret gözünü açsın, hakikat nazarla baksın. Cihana dostun delillerinin, izlerinin dolduğunu görsün.

Yazılarda Mecnūnı ḥayrān ḳodı

Leylāya çün bir ***naẓar*** *baḳdı bu ʻışḳ* (ERD 50/4)

Bu aşk, (yazılan) yazılarda Leyla'ya bir nazar ettiği için Mecnun'u ona hayran olarak gösterdi.

Beşerī-ṣıfātı yaḳ ʻışḳ odına zerre ḳoma

Girü kendü göziyle eyle yüzine ***naẓar****ı* (ERD 123/6)

Beşerî sıfatı yak, (ondan) aşk ateşine zerre (miktar) koyma. (Aşkın) yüzüne (onun) kendi nazarıyla bak.

-

Naẓar*uñdan oluben deng ü delü sevdāyī*

Nefesüñden olalar mest ü ḥarāb u medhūş (DÖR k.4/11)

Bakışından şaşkın, deli ve sevdalı; nefesinden sarhoş, harap ve sersem olurlar.

*Yüzine **naẓar**dan irişen gerd ü ġubārı*

Pāk itmekiçün sünbüli cārūb olıcaḫdur (DÖR g.9/3)

Yüzüne bakıştan dolayı gelen toz toprağı temizlemek için sümbül süpürge olacaktır.

*Ol **naẓar**dan kim irişür ḥüsnüñe gerd ü ġubār*

Pāk itmege anı zülfüñ ʻaceb cārūbdur (DÖR g.11/4)

Zülfün o nazardan güzelliğine gelen toz toprağı temizlemeye süpürgedir.

-

*Aña ḥaḳ görinür evvel **naẓar**da*

Şecerde ger ḥacerde ger beşerde (GRT 226)

Ağaçta, taşta (yahut) insanda olsun, ona (her şey) ilk bakışta gerçek görünür.

2.Allah'ın kalplere işleyen ilahi nazarı.

*Senüñ **naẓar**uñ erişdi Ḫızr'a āb-ı ḥayāt*

Aḥmed senüñ ile buldı ʻāḳıbet-i Maḥmūd (KAD g.11/12)

Hızır'a ab-ı hayat (olarak) senin nazarın erişti, Ahmet'in akıbette seninle övülmeye değer oldu.

ʿIşḳ ile baḳan gözde göñül perde ḥicāb yoḳ

Sırr-ı dü cihān bir ***naẓar*** *içinde ʿayāndur* (KAD G.50/2)

Aşk ile bakan gözde gönül, perde, utanma duygusu yoktur. İki cihanın sırrı bir bakışta aşikârdır.

3.Mürşidin müridinin kalbine ilahi manada nazar etmesi, bakması; kalpte ilahi sırları zuhur ettirmesi.

Kim ola Kemāl Ümmī ki bu resme söz eyde

Meger ki ṣınuḳ göñline erden ***naẓar*** *oldı* (KÜD 33/39)

Kemal Ümmi kim oluyor da bu usule, bu biçime söz etsin. Onun kırık gönlüne erden nazar gelmiştir.

-

Naẓar *almış diyeler pīrlerden*

Ġanīdür ḫācelerden mīrlerden (GRT 2672)

Hocalardan, emirlerden zengin pirlerden nazar almış desinler.

nefs

Nefis insanın özü, istek ve arzularının merkezi; heva ve hevesler; hokka-bâz; bastırılması, alt edilmesi gereken duygular; şeytanın istekleriyle istekleriyle örtüşen istes ve arzular.

Nefsin mertebeleri sırasıyla şunlardır: *"*Nefs-i emmâre, nefs-i levvâme, nefs-i mülhime, nefs-i mutmainne, nefs-i râziyye, nefs-i marziyye ve nefs- i kâmile."[576]

[576] Süleyman Uludağ **"**Nefis**"**, **TDVİA**, Ankara, 2006, C.32, s.582.

Nefs-i emmâre tarikata yeni giren bir sâlikin sahip olduğu nefis mertebesi, **nefs-i kâmile** ise insân-ı kâmil seviyesine ulaşmış kimselerin, mürşitlerin nefis mertebesidir.

*Zinhār iy gönül ‘ışḳ ile ol uyma bu **nefs**e*

‘Işḳ eli ile nefs-i ẓālimüñ ḳulaġın bur (KAD g.29/5)

Ey gönül aşk ile ol asla bu nefse uyma. Aşk ile zalim nefsin kulağını bur.

Meydāna gelem er gibi ‘ārif olam muḫtār gibi

*Şahbāz olam Ḥaydār gibi **nefs**ümi berdār eyleyem* (KAD g.126/3)

Er gibi meydana geleyim, arif gibi seçilmiş bir kimse olayım. Haydar gibi şahbaz olup nefsimi dar ağacına asayım.

Meger bu ‘ışḳ-ıla ‘aḳıl bir oldı

*Ḳılar **nefs**i ile ceng ü cidali* (KAD g. 257/13)

Meğer bu aşk ile akıl bir olmuş nefis ile cenk ederler.

-

‘Işḳ-ıla ‘ışḳa uyanlar göre ma‘şūḳ yüzini

***Nefs** ile **nefs**e uyan oldı melāmet tā ebed* (ERD 4/2)

Aşk ile aşk ehli olanlar sevgilinin yüzünü görsün. Nefsiyle nefse uyanlar ebediyen kınandı.

*Dost öñinde **nefs** ile düni gün cenk iderem*

***Nefs**üm ile dost olup dosta ‘adāvet itmezem* (ERD 72/8)

Dost’un (Allah’ın) şahitliğinde gece gündüz nefs ile cenk ederim. Nefsim ile dost olup Dost’a düşmanlık etmem.

*Doṣt içün **nefs**e murād virmeyene*

Doṣt sekiz uçmaġını erzān ider (ERD 11/3)

Kendisi için nefsinin isteğini yerine getirmeyene Dost sekiz cennetini (birden) ihsan eder.

-

Uyuruz ġaflet uyḫusundan uyar

*Ki **nefs**ümüz yolı ḳor ġavle uyar* (KÜD 1/42)

Biz uyuruz, (sen bizi) gaflet uykusundan uyandır. Çünkü nefsimiz (bizi) yolda koyar, helak eder.

*Sen añdur **nefs**ümüze mevt yasın*

Bi-ḥaḳḳ-ı Tevbe vü Ṭāhā vü Yāsīn (KÜD 1/118)

Tevbe, Taha ve Yasin (surelerinin) hatrına sen nefsimize ölüm yasını hatırlat.

ʻAḳl sini Ḥaḳḳa iltür nefs baġlar bāṭıla

*Zīrek-iseñ bu oyunda ʻaḳla aldan **nefs**i ut* (KÜD 41/14)

Akıl seni Hakk'a eriştirir, nefs (ise) batıla bağlar. Zeki isen bu oyunda akla uyup nefsi yen.

-

Göziñi ḳızardup gögerüp düşme ḥarāma

***Nefs**ine uyanuñ ḳaradur yüzi aġ olmaz* (DÖR g.27/5)

Gözünü karartıp göğertip harama uyma. Nefsine uyanın yüzü karadır, ak olmaz.

***Nefs**dür bir ḥoḳḳa-bāz anuñ beden sandūḳıdur*

Gösterür bāzīçeler her demde ol sandūḳdan (DÖR g.55/6)

Nefis bir hokkabaz, beden de onun sandığıdır. Her demde o sandıktan nice oyuncaklar çıkarır.

*Bulımazsuñ ẓulmetinden Rūşenī **nefs**üñ ḫalāṣ*

Her nefesde āhuñı aşurmasañ ʻayyūḳdan (DÖR g.55/7)

Her nefeste ahını göğün en yüksek mertebesinden yukarı aşırmazsan nefsin karanlığından kurtulamazsın Rûşenî.

-

Ḫuda'nuñ ḳulluġına kāṣır oldum

Bu ***nefs****üm maḳṣūduna vāṣıl oldum* (SVN 496)

Hüda'nın kulluta kusur edip bu nefsimin istediklerine vasıl oldum.

Nefs*ümüz elinde olmışuz esīr*

Bu esīrlükden bizi ḳurtarıvir (SVN 734)

Nefsimizin elinde esir olduk, bu esaretten bizi kurtar.

Tañrı ḳulluġına meşġūl oluñuz

Nefs*e ḳul olmañ Ḥaḳ'a ḳul oluñuz* (SVN 712)

Tanrı'ya kul olmakla meşgul olun. Nefse kul olmaın, Hakk'a kul olun.

-

Hevā atına ***nefs*** *oldı süvāre*

Ḳaçan ola bu bī-çāreye çāre (GRT 2226)

Nefis heves atına süvari oldu. Bu biçarenin çaresi ne ola?

Ne ṭā'at kim 'ibādet kim iderler

Hevāya ***nefs****e yidilüp giderler* (GRT 2310)

Yaptıkları taat ve ibadetleri hevaya nefse kaptırıp giderler.

*Diridür **nefs**i cānları ölüpdür*

Bulara iki sarḫoşlıḳ olupdur (GRT 2602)

Nefisleri diridir, ruhları ölmüştür. Bunlara iki arhoşluk gelmiştir.

-

Delīlüm uşda Ḳur'ān'dur oḳıġıl

*Bununla **nefs**ünüñ boynın ṭoḳıġıl* (BH 31-B/1)

Delilim Kur'an'dır, (onu) oku. Bununla nefsinin boynunu vur.

*Kişi kim **nefs**ini bildi hemīndür*

Ḳamu zahmetden ol kişi emīndür (BH 19-B/9)

Nefsini bilen kişi bütün zorluklardan emindir.

*Bu degül **nefs**ini bilmek yalanum*

Diye kim ben fulān oġlı fulānum (BH 46-A/13)

Nefsini bilmek yalan söyleyerek "Ben filan oğlu filanım" demek değildir.

-

***Nefs** anuñ ḳulı-durur gerçek-ise*

Ḳadrini ne bile eşek-ise (ŞEN 477)

Gerçekse nefis onun kuludur, eşekse (eğer onun) kadrini ne bilsin?

-

Çarḫa seyr ü ḳuṭba andandur ṣebāt

*ʿAḳl u **nefs** ü rūḥa ol virür ḥayāt* (GSR 6)

Feleğe seyr, kutba sebat ondan gelir. Akıl, nefis ve ruha o hayat verir.

***Nefs** gösterdi ḫayāl ü mekr ü rīv*

Yoldan iletdi seni vesvās-ı dīv (GSR 670)

Hayali, hileyi (sana) nefis gösterdi. Şeytanın vesvevesi seni yoldan çıkardı.

***nefs basmak**

Nefsini alt etmek; ona galip gelmek.

Pehlüvān oldur bu meydān içre kim

***Nefsini baṣ**up ḳul ide aḳlına* (KÜD 38/12)

Pehlivan, nefsini yenip onu aklına kul edendir.

***nefs-i emmâre**

Nefsin en alt mertebesi.

***Nefs-i emmāre** diler emrinde dā'im olasuñ*

Hīç itā'at itmeyesüñ ol yüce Sulṭāna da (ERD 115/8)

Nefs-i emmare daima (onun) emrinde olmanı, o yüce sultana hiç ibadet etmemeni ister.

-

Ne ʿilmüm var ne ḫod zühdüm ne ḥilmüm var ne ḫod cehdüm

Ki her dem ṣıdurur ʿahdüm baña bu ***nefs-i emmāre****m* (KÜD 12/9)

Ne ilmim ne zühdüm ne hilmim ne cehdim var. Nefs-i emmarem (bana) her dem sözümü bozdurur.

***nefs-i marziyye**

Kemal seviyesine ulaşmış nefis.

Nefs-i marżiyye*'i ḳoyup dün ü gün nefse uyup*

Ne revā kim olasuñ ṭābi-i emmāre göñül (KÜD 89/49)

Nefs-i marziyyeyi bırakıp gece gündüz nefse uyup nefs-i emareye tabi olmak reva mıdır (ey) gönül?

nûr

1.Işık, nur.

Bāde-i cām-ı ezelden mest olupdur şöyle kim

ʿAmma tendür ***nūr****ı mest ü nārı mest* (KAD g.8/8)

Ezel kadehinin içkisi olan ilahi aşktan öyle bir mest olmuştur. (Onun) ışığı, ateşi, teni hep sarhoştur (artık o, tüm varlığıyla ilahi aşkın sarhoşu olmuştur).

Ay u güneş cümle yıldız Muṣṭafādan aldı ***nūr***

İki cihan rūşen oldı şu'le-i īmānı gör (KAD g.13/11)

Ay, güneş ve bütün yıldızlar Mustafa'dan ışık aldı, iki cihan (da böylelikle) aydınlandı. (Bu) iman kıvılcımını gör.

Bu ne ḥüsn-i cemāl-i ber-kemāldür

Ay u güneş ***nūr****uñdan ma'mūr oldı* (KAD g.243/2)

Bu ne mükemmel bir yüz güzelliğidir. Ay ve güneş ışığınla güzelleşmiş.

-

'Işḳdur göñülde ***nūr*** *olan 'ışḳdur Mūsāya Ṭūr olan*

'Işḳdur ki Īsā deminde ölüleri diri ḳıladur (ERD 17/7)

Gönülde ışık olan, Musa'ya Tur Dağı olan, İsa'nın nefesinde ölüleri dirilten aşktır.

Giderler ġazāya çalarlar satır

Dā'imā yaparlar ḫoş göñül ḫaṭır

Baġdadda türbesi ***nūr*** *olmış yatır*

'Abdülḳādir sulṭān dirler şeyḫüme (ERD 113/3)

(Nefisle) gaza edip ona galebe çalarlar, (bu şekilde) hoş gönül hatır yaparlar. Abdülkadir Sultan dedikleri şeyhim Bağdat'taki türbesinde nur olmuş yatar.

*Levnümüz bī-levn ü renkdür niteliksüz **nūr**umuz*

Rūḥumuz dā'imā esrük yoḳ-durur hüşyārumuz (ERD 37/12)

Rengimiz renksizliktir, ışığımız niteliksizdir. Ruhumuz daima sarhoştur, ayık olduğumuz yoktur.

-

Ḫāliṣ ol kim ḥāṣıl ola ittiṣāl

***Nūr** u ẓulmet ictimā'ıdur muḥāl* (GSR 550)

(Allah ile) yakınlığın sana hasıl olmasını istersen saf, temiz ol. Işık ve karanlığın birlikte olması imkansızdır.

-

*Emr ider gün **nūr**ı birle giderür dūn ẓulmetin*

Viri bir yaz leşkeri-le ḳış çerisin ṭaġıdur (KÜD 29/5)

Emreder, güneş ışığı ile karanlığı giderir. Yaz ordusuyla kış askerisi dağıtır.

Ṭutma küdūret ol ṣafā ḳılur iseñ 'ahde vefā

*Her rencüñe ola şifā ḳalbüñ ü ḳabrüñ ṭola **nūr*** (KÜD 60/17)

(Eğer) ahde vefa kılarsan gamlanma, safa bul. Her sıkıntın şifa bulsun, kalbin ve kabrin nur dolsun.

Serāba ṣusama yil ḳovma nārı ***nūr*** *ṣanma*

Türāb olur ṣoñı yād eyle yanlış itme ḫayāl (KÜD 87/2)

Seraba susayıp da rüzgârı kovma, ateşi ışık sanma. Yanlış hayaller kurma, (hepsi) toz toprak olur.

-

Māh mihr-i ruhuñdan umar ***nūr***

Mihrüñi mühr ider cebīnine hūr (DÖR g.20/1)

Ay, yanağının güneşinden ışık umar. Huriler (yanağındaki) güneşi alnına mühürler.

'Aks-i zülf ü ruhuñ-durur şeb ü rūz

Rūşenīnüñ gözine ẓulmet ü ***nūr*** (DÖR g.20/7)

Zülüf ve yanağının aksi, gece ile gündüzdür. (Aynı zamanda) Rûşenî'nin gözüne karanlık ile ışıktır.

Rūşenīyem meskenüm geh zulmet ü geh ***nūr****dur*

'Aks-i mūy u rūyuñ olalı şeb ü rūzum menüm (DÖR g.48/7)

Rûşenî'yim, saçının ve yüzünün aksi gecem ve gündüzüm olduğundan beri meskenim kâh karanlık kâh ışıktır.

-

Her biri elinde bir ***nūr****dan tabaḳ*

Kim yaratmış ṣun'ı birle anı Ḥaḳ (SVN 269)

Her biri Hakk'ın yaratıcılık sıfatıyla yarattığı nurdan tabakla (durmaktaydı).

Bildi 'ālem ḫalḳı toġdı Muṣṭafā

Cümle 'ālem toldı ***nūr****-ile ṣafā* (SVN 284)

(Tüm) cihan halkı Mustafa'nın doğduğunu anladı (çünkü) âlem nur ve safa ile doldu.

Nūr *idi başdan ayaġa gevdesi*

Bu 'ayāndur ***nūruñ*** *olmaz gölgesi* (SVN 312)

Gövdesi baştan ayağa nurdu. Nurun gölgesinin olmadığı âşikârdır. (Bu sebeple Hz. Peygamber'in de gölgesi yoktu.)

-

Rücū' eyleyicek aṣlına eşyā

Ḳamu bir ***nūr*** *olur pinhān u piydā* (GRT 34)

Her şey aslına dönecek. Hepsi gizli ya da aşikâr bir nur olacak.

Yig añа ***nūr****dan ẓulmet ḥicābı*

Ṣoñ ucı olur anuñ feṯḥ bābı (GRT 2265)

Karanlıktan hicap etmek onun için nurdan daha iyidir. Onun son noktası fetih kapısıdır.

Ḥaḳ anı ***nūr*** *ile pinhān idüpdür*

Egerçi ṣūretā insān idüpdür (GRT 2729)

Allah onu sureten insan olarak yaratmasına rağmen onu nur(u) ile gizli kılmıştır.

-

Sükūnet ḳıl girü dergāha yüz ur

Oḫı Ḳur'ānı gör kim ṭopṭolu ***nūr*** (BH 30-A/6)

Sükûnet edip geri dön (o) dergâha yüz sür, Kur'an'ı okuyup nurla dolu olduğunu gör.

İkinci 'ārifüñdür vaṣf-ı meşhūr

Kişi kim kendözin bildi olur ***nūr*** (BH 43-B/6)

İkincisi arifin meşhur vasfıdır: Kişi kendini bildiği takdirde nur olur.

-

Sāyesi her ḳanda kim virürdi ***nūr***

Andan olurdı ḳaçup iblis dūr (GSR 87)

Gölgesi her nerede ona nur şeytan oradan kaçıp uzaklaşırdı.

Faḳr bütden büt-peresti dūr ider

Mü'minüñ nārın ser-ā-ser ***nūr*** *ider* (GSR 686)

Fakr putperesti puttan uzak tutar, müminin ateşini nur yapar.

Ol daḫı irdi revān ḳıldı naẓar

Gördi şem 'i pür-ṣafā vü ***nūr*** *u fer* (GSR 932)

O da gelip baktı. "Şem"in safa, nur ve fer dolu olduğunu gördü.

2.Hz. Peygamber.

Daḫi ol ***nūr*** *nice naḳl itdügüni*

Kimlere gelüp kime gitdügüni (SVN 123)

Dahi o nurun nasıl naklettiğini, kimlere gelip kimlere gittiğini (anlatayım.)

Ṣoñra ġarḳ oldı vücūdum nūr ile

Bürüdi beni o ***nūr****uñ 'iṣmeti* (SVN 228)

Sonra vücudum nura gark oldu, beni o nurun ismeti, temizliği bürüdü.

Yir ü gök ġulġule doldı ser-te-ser

Geldi ol ***nūr*** *gitdi ʻālem ẓulmeti* (SVN 232)

Yer ve gök baştan başa sesle doldu. O nur geldi, âlemin karanlığı gitti.

-

İrişdi devr-i eyyām oldı menşūr

Ki peyda oldı bu ʻālemde ol ***nūr*** (BH 54 B/8)

Günü geldi, âleme o nur peyda oldu.

P

pâdişâh

1.Sultan, hükümdar.

Daḫı dünyāda çoḫdur ***pāẕişāh****lar*

Başına urınur altun külāhlar (BH 50-A/2)

Dünyada başına altın külahlar takan padişahlar çoktur.

-

İki murġ-ı ḫoş-nevā düzmiş ṣafīr

Güş itdi ***pādişāh*** *ile vezīr* (GSR 385)

Padişah ile vezir safirin iki hoş sesli kuşu bir araya getirdiğini işitti.

2.Allah.

Pāk eyleyicek göñlüñü efsāne ḫayālden

İlhām-ıla ol ***pādişāh****uñ geldügin añla* (KAD g.1/9)

Gönlünü ilham ile efsane ve hayalden temizleyecek olan padişahın (Allah'ın) geldiğini anla.

Bizüm cānumuz göñlümüz içinde

Pādişāh *dā'imā mihmānımuzdur* (KAD g.18/5)

Bizim canımız ve gönlümüziçinde Padişah daima misafirimizdir.

Pādişāh *çün bize mihmān gelüpdür*

Bize hemtāyı hemdemi getirgil (KAD g.122/4)

Padişah bize misafir olmuştur, bize eşimizi dostumuzu getir.

-

Ol ḳadeḥden kim ezel vaḳtinde ervāḥ oldı mest

Muṣṭafā ol ***Pādişāh****uñ meclisinde sāḳīdür* (KÜD 2/9)

Ezel gününde o kadehten (bütün) ruhlar sarhoş oldu. Mustafa (ezel gününde ruhlara o şarabı sunan) padişahın meclisinde sakidir.

Ölmez ü göçmez ü ḳonmaz ***Pādişāh***

Yimez ü içmez uyumaz pāk ilāh (KÜD 7/147)

(O) temiz ilah (olan) Padişah ölmez, göçmez, konmaz, yemez, içmez, uyumaz.

Ḳo kibr ü ʿucbuñı i bī-edeb ululanma

Ki ululuḳ hemīn ol bāḳī ***Pādişāh****a düşer* (KÜD 59/3)

Kibir ve gururunu bırak, edepsizce büyüklenme. Ululuk o baki (olan) padişaha düşer.

-

Ola kim raḥmet ḳıla ol ***Pādişāḥ***

Ol Kerīm ü ol Raḥīm ü ol ilāḥ (SVN 6)

Olur ki (o) cömert, merhametli ilah (bize de) rahmet etsin.

Bī-ḫurūf u lafẓ u ṣavt ol ***Pādişāh***

Muṣṭafā'ya söyledi bī-iştibāh (SVN 403)

O Padişah, Mustafa'ya harfsiz, lafızsız, sözsüz (bir şekilde hiç şüphesiz) beyan etti.

Dā'imā ḳullar işi 'isyān olur

Pādişāh*dan 'afv ile iḥsān olur* (SVN 747)

Kulların işi daima isyan olur, Padişah ise (onları) affeder (kendilerine) ihsanda bulunur.

-

Kemāle iricek ṭā'at gedādan

Aña ceẕbe irişür ***Pādişā****dan* (GRT 408)

Padişah'tan kemale erecek (olan) kula cezbe ulaştırılır.

-

Zīrā ben 'afv idici ***Pādişāh****am*

Günāhlu 'āṣiye püştü penāham (BH 15-B/7)

Zira ben affedici Padişah'ım, günahkâr asinin sığınağıyım.

*Daḫı hem raḥmeti var **Pādişāh**uñ*

Ki ol dermānıdur derdüñ ve āhuñ (BH 30-A/11)

(O) Padişah'ın rahmeti vardır, (O) dert ve ahın dermanıdır.

İy kör görmez misüñ ol ilāhı

*Senüñ-çün ne yaratdı **Pādişāh**ı* (BH 37-A/4)

Ey kör, senin için neler neler yaratmış olan o ilahı, padişahı görmez misin?

-

***Pādişāh** oldur ki bāḳī ʿizzeti*

Hem muʿizz ü hem müzil yoḫ zilleti (GSR 14)

O; ebedi izzeti olan, dilediğini itibarlı kılıp dilediğini zelil eden, zilleti olmayan Padişah'tır.

***pâdişâh-ı bî-niyâz**

Hiç kimseden yardım istemeye muhtaç olmayan Allah.

*Bilürem **Pādişāh-ı bī-niyāz**suñ*

Saña yalvaranı maḥrūm ḳomazsuñ (ERD münacat 4/5)

Hiç kimseye niyaz edecek durumda olmayan padişah olduğunu, sana yalvaranı (rahmetinden) mahrum bırakmayacağını bilirim.

***pâdişâh-ı bî-zevâl**

Zeval bulmayacak, varlığı devamlı olacak padişah; Allah.

Ol-durur hem ***Pādişāh-ı bī-zevāl***

Bī-şebīh ü bī-naẓīr ü bī-miṯāl (SVN 23)

Zeval bulmayacak olan ve benzersiz padişah O'dur.

***pâdişâh-ı yektâ**

Eşi benzeri olmayan padişah; Allah.

Vāhid ü Ṣamed ü Aḥad ***Pādişāh-ı yektā***

Ḳadīr ü Ḳāim ü Raḥmān Kerīm ü Ferd ü Vedūd (KAD g.11/6)

Vahid, Samed, Ahad, Eşsiz padişah, Kadir, Kaim, Rahman, Kerim, Ferd ve Vedud (olan Allah) …

***pâdişâhlar pâdişâhı**

Allah.

Pādişāhlar pādişāhı *ḥażreti*

Ṣora senden incidürseñ bir iti (ŞEN 69)

Padişahlar padişahı (olan) Allah bir köpeği (dahi) incitsen (onu) senden sorsun.

Pādişāhlar pādişāhı şol zamān

Seni oḳıya yaluñuzca hemān (ŞEN 71)

Padişahlar padişahı şu zaman yalnız başına seni (yanına) çağırsın.

peymâne

Kadeh; ilahi aşk içeceği.

*Çü nūş eyledüm ol **peymāne**yi pāk*

Ten ü cān yaḳasını eyledüm çāk (GRT 2863)

O şarabı temizce içtiğim için (varlığımdan geçip) ten ve can yakasını yırttım.

pîr

1.İhtiyar kişi.

Pīrlikde görüñ ki ne civānum

*Civānlıḳ içinde olmuşam **pīr*** (KAD terci'-bend 2/54)

Görün ki ihtiyarlıkta genç, gençlikte ihtiyar oldum.

'Işḳ işine ṣabır gerek görmeğe gözde nūr gerek

*'Işḳ yoluna varır gerek **pīr** ü civān ne nesnedür* (KAD g. 12/10)

Aşk işine sabır, (onu) görmeye gözde nur gerek. Aşk yoluna yaşlı genç (herkesin onun ne olduğunu merak ederek) varması gerekir.

*Bu Ḳayġusuz Abdāl'a **pīr** diye ta'na ḳılan*

*Kend'özü **pīr** olduysa 'ışḳı henüz civāndur* (KAD g.14/11)

Bu Kaygusuz Abdal'ı yaşlı diye kınayan (kişi) kendisi yaşlı olsa da aşkı yeni yetmedir.

-

Bu ṣaḥrādur gelenler bunda yitdi

*Ne **pīr** eglendi bunda ne civāne* (ERD 98/18)

Bu sahradır, buna gelenler kendini yitirmiştir. Bunda ne pir ne de genç eğlenmiştir.

-

***Pīr** olam ḳılam dime şāyed saña*

Nāgehān irişe ḥicrān tevbe ḳıl (KÜD 91/23)

(Allah'a) "Yaşlanayım da sana sonra ibadet edeyim" deme. (Ölümdem dolayı oluşacak olan) hicran ansızın gelir, tövbe et.

-

*Meger bir **pīr**e didiler kim evlen*

Didi kim daḫı bāliġ olmadum ben (GRT 1260)

Bir yaşlıya "Evlen" dediler, o da "Ben (henüz) baliğ olmadım" dedi.

-

Bālāya çarḫı baḫt-durur da‘vet eyleyen

*Elbetde **pīr** olana ider ‘izzeti cüvān* (GSR 112)

Feleği yücelten, yüksekte tutan bahttır. Elbette genç (olan) yaşlıya hürmet eder.

*Şaḫs **pīr**e didi hey pīr-i le ‘īm*

Ḳo ḫaṭāyı kim budur bābü’l-kerīm (GSR 623)

(O) şahıs “Hey alçak pir, bu hatadan dön cömeetliğin ilk adımı budur” dedi.

***Pīr** nāgeh içerü ḳıldı naẓar*

Gördi mesciddür yanar şem‘-i seḥer (GSR 625)

Yaşlı (kişi) ansızın içeri baktı, (içerisinde) seher ışığının olduğu yerin mescit olduğunu gördü.

2. Tarikat ehline yol gösterici kişi; mürşit.

*Her ne ki var mürīd ü **pīr** cümlesi bu ‘ışḳa esīr*

Genc ü ḫazīne mülk ü māl bender ü ḫān ne nesnedür (KAD g.12/9)

Mürit ve pirlerin cümlesi bu aşka esirdir. Hazine, mal mülk, ticaret yerleri, hanlar (bu aşkın yanında) nedir?

-

Bilüñ imdi iy ḳardaşlar ṣādıḳlar

*Benüm **pīr**üm ʻAbdül-ḳādir Geylānī*

ʻÖmri içre söylemedi yalanı

Benüm pīrüm ʻAbdül-ḳādir Geylānī (ERD 142/1)

Şimdi ey kardeşler, sadıklar bili ki benim pirim Abdülkadir Geylani'dir. O, ömrü boyunca yalan söylememiştir.

-

*İden ḫoşnūd **pīr**ini gümānsuz Bāyezīd olur*

Velī ḫoşnūd itmeyen yahin bil kim yezīd olur (DÖR g.8/1)

Pirini hoşnut eden Bayezid, etmeyen Yezit olur.

Saḫın ḳadḥ itmegil pīrüñ elüñden gelse medḥ eyle

*Ki **pīr**üñ her ki ḳadḥ eyler mürīd iken merīd olur* (DÖR g.8/2)

Sakın arkasından kötü söz etme, elinden geldiğince pirini öv. Çünkü pirini çekiştiren (kişi) mürit iken baş kaldıran, serkeş kimse olur.

***Pīr** elinden çün yidüñ nān u nemek*

Ehl-i pīre pes yine hürmet gerek

Hāne-dān-ı şeyhe sahın bed dime

Uyuz olur öynine uran köpek (DÖR 48. tuyuğ)

Pir elinden ekmekle tuz yediğin için pire tabi olan kişilere de hürmet etmen gerekir. Şeyhin soyundan gelenlere sakın kötü (sözler) deme, yemeğine pisleyen köpek uyuz olur.

-

*Anuñ bir **pīr**e irişdi suvali*

Cevābın eyledi takrīr-i ḥāli (GRT 178)

Onun sorusu bir pire erişti (o da) durumu anlatarak cevap verdi.

*Naẓar almış diyeler **pīr**lerden*

Ġanīdür ḫācelerden mīrlerden (GRT 2672)

Hocalardan, emirlerden zengin pirlerden nazar almış desinler.

***pîr-i mugân**

Mürşid-i kâmil.

*Etegün dutuban **pīr-i muġān**uñ*

Ḳodı lezzetlerin cān u cihānuñ (GRT 2302)

(Bir) mürşid-i kâmilin eteğini tutarak nefisinin ve cihanın (tüm) lezzetlerini bıraktı.

***pîr-i tarîkat**

Tarikatın piri; şeyh.

Meger bir pīre ṣormışlar ḥaḳīḳat

Nedür di bize iy ***pīr-i ṭarīḳat*** (DÖR 2.mesnevi)

Meğer bir pire hakikatin ne olduğunu sorup "Ey tarikat piri nedir bu, bize söyle" demişler.

piyâle

Tasavvuf ehli kimselerin içerisinden ilahi aşk şarabını içtikleri kadeh.

Göñlüme baḳuñ tesbīḥ ü seccādeyi ḳodu

Şimdi hevesi meyḫāne cām u ***piyāle****dür* (KAD g.46/4)

Gönlüme bakın teşbih ve seccadeyi (bir kenara) koydu, şimdi hevesi meyhane, şarap ve şarap kadehidir.

-

Zihī ṣāḳī ki ṣunar bir ***piyāle***

İçerse zāhid-i heftād-sāle (GRT 2829)

Yetmişlik zahit içsin diye saki bir piyale sundu.

R

recâ vü havf

Havf u reca.

Recā vü ḫavfden milkinde olur

Maḳāmātuñ bular ilkinde olur (GRT 1392)

(Gönül) mülkünde reca ve havf olur, bunlar makamların ilkinde olur.

Recā adı vü ḫavf adı ḥaḳīḳat

Göñül milkinde olur üns ü heybet (GRT 1394)

Reca ve havf isimleri hakikattir, (bunlar) gönül mülkünde ünsiyet ve heybettir.

remz

İlahi aşkın bilgisi; "tasavvufi sırları ehli olmayanlardan uzak tutma."[577]

Eşrefoġlı Rūmī bu remzi yine 'ārif bilür

Bilmedi bilmeye her 'amī vü nādān gizlidür (ERD 13/13)

Eşrefoğlu Rumi bu remzi ancak arif bilir. Herkes bunu bilmez, gizlidir.

[577] Ethem Cebecioğlu, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, Otto Yayınları, Ankara, 2014.

ʿAceb remz ider Eşrefoġlı Rūmī

*Seni ḳoġıl ki bu **remzi** tuyasuñ* (ERD 91/17)

Acaba Eşrefoğlu Rumi remz mi eder? Sen seni bırak, (o zaman) remzi duyarsın.

*Bu **remzi** kim bilürse oldur insān*

Bunı bilmeyene ḥayvān diyesüñ (ERD 91/18)

Bu remzi kim bilirse o insandır, bunu bilmeyene hayvan de.

***remz ehli**

İlahi aşkın bilgisine erişmiş olan kişi; âşık.

Götürdüm perdeyi vü ġamz itdüm

*Eger **remz ehli**-y-iseñ remz itdüm* (GRT 373)

Perdeyi kaldırdım, işaret ettim. Eğer remz ehliysen (anlaman için sana) remz ettim.

rızâ

Allah'ın kulundan razı olması, ondan hoşnut olması; kulun da Allah'tan razı olmasıdır. Rıza sufilerin erişmek istedikleri bir mertebedir. **Nefs-i râziyye** rızâ makamına erişmiş olan sufilerin nefsini tanımlamak için kullanılmıştır.

Men filānam dimek ile olmaz

*Kimdedür gör **rıżāsı** Mevlānuñ* (DÖR k.3/2)

"Ben filanım" demekle olmaz, Mevla'nın rızasının kimde olduğuna bak.

-

Ḥaḳḳ ***rıżā****sından ḳaçar hevā yolında uçar*

Kibr ü kīn buḫl u ḥased bular nefse ḳoldaşdur (ERD 12/7)

Hak rızasından kaçar, heva olunda uçar. (Uğrunda peşine düştüğü) kibir, kin, hasislik (bunların hepsi) nefse yoldaştır.

-

Bilüñe 'amel ḳuşaġın ḳuşanup

Başuña ***rıżā****yı külāh itmedüñ* (KÜD 80/4)

Beline amel kuşağını takıp başına rıza külahı takmadın.

riyâzet

"Yiyip içmeyi azaltarak nefsi terbiye etmek. Nefsin arzu ettiği şeyleri vermemek. Nefsin tabiatından çıkmak."[578]

Meşġūl ola ***riyāzet****e bil baġlaya 'ibādete*

Müştāḳ olan ol ḥażrete ne uzanıp yatmaḳ gerek (ERD 56/5)

Riyazetle meşgul olsun, ibadete bel bağlasın. O hazreti arzu edenin uzanıp yatmak neyine gerek?

[578] Safer el-Muhibbi el-Cerrahi**, Islahat-ı Sofiyye fi Vatan-ı Asliyye – Tasavvuf Terimleri-**, Kırkkandil Yayınevi, İstanbul, 2013, s. 328.

S

sâkî

1.İçki meclislerinde şarap dağıtan kişi.

Sāḳī mestdür piyāle mestāne sundu cümleye

Mest olupdur vaḥş u ṭayr u mūr u mārı mest (KAD g.8/9)

Saki mest olarak herkese sarhoş (bir biçimde) kadeh sundu. (Sonra) vahşi hayvanlar, kuşlar, karınca(lar), yılan(lar hepsi) sarhoş oldu.

Mestlerüñ sözüni diñle mestāne gel meclise

Meyi mest ü sāḳī mest ü verdiği ḫaberi mest (KAD g.8/12)

Mestlerin sözünü dinle, meclise sarhoş olarak gel. (Onların) meyi, haberi, saki(si) mesttir.

Bahār oldı yine sāḳī getir mül

Açıldı gül ü reyhān yetdi sünbül (KAD g.118/1)

Bahar geldi saki yine şarap getir. Gül ve reyhan açıldı, sümbül (de onlara) yetişti.

-

Gāhi sāḳī gāhi sāġar gāhi mey

Gāhi esrük gāhi mestān olmışam (ERD 70/12)

Kâh saki kâh kadeh kâh şarap; kâh sarhoş, kâh mest olmuşum.

-

*Zāhide gösterme pinhān it ḳabaġuñ **sāḳī**yā*

Kāşif-i esrārı gizle merdüm-i maḥcūbdan (DÖR 56/2)

Ey saki, kadehini sakla zahide gösterme. Sırların kaşifini mahcup gözlerden saklı tut.

2.Allah.

Temāşā bāḳī vü dīdār bāḳī

*Şarāb u ʿīş bāḳī Rabb **sāḳī*** (GRT 1918)

Bakış baki, (sevgilinin) yüz(ü) baki, şarap ve zevk baki, Rab saki…

3. İlahi aşkı müritlerine sunan mürşit.

*Bu **sāḳī**den nice ʿāşıḳ-ı sermest*

İçüben cān gözin yırtdı ḥicābı (KAD g.244/8)

Bu sakiden nice sermest âşık (ilahi aşk şarabını) içerek can gözüyle utanma duygusunu bıraktı.

-

***Sāḳī** bize tolu sundı ḳadeḥi*

Delirdük ışḳ-ıla olduk dīvāne (KAD g.236/2)

Saki bize dolu dolu kadehi sundu, aşk ile delirdik divane olduk.

-

Ol şarābı kim ben içdüm fāriġ-i peymāneden

*Sāḳī*si ol bāḳī yüzdür cehd idüp iriş aña (ERD 1/3)

Ben o şarabı (her şeyden el etek çekme) kadeh(inden) içtim. Bu şarabı sunan kişi baki olan Allah'tır, nefsinle mücadele edip O'na eriş.

Budur yoḳluḳ sen senden geçesüñ

Fenā suyını sāḳīden içesüñ

Temāmet varlıġuñdan el yuyasuñ

Seni bunda ḳoyup dosta ḳaçasuñ (ERD 11.rubai)

Yokluk budur; kendinden geçesin, fanilik suyunu sakiden içesin, varlığından tamamiyle el çekesin, kendini bırakıp dosta gidesin.

-

Piyāle mest ü şāḳī mest ü mey mest

Ma'nī mest ü şem' mest ü ney mest (GRT 680)

Kadeh, saki, mey, mana (âlemi) mum (sevgili) ve ney (hepsi) sarhoş...

Eger olur-ısañ ***sāḳī-y-ıla*** *iç*

Bu şerbetden naṣībüñ var-ısa iç (GRT 1353)

Eğer (mümkün) olursa, nasibin varsa bu şerbeti sakiyle iç.

Ḳadeḥdür ***sāḳīdür*** *meclisdür ü mey*

Rebāb u ʿūd u şeş-tā vü def ü ney (GRT 2228)

Kadeh, saki, meclis, mey, rebap, ut, şeşta[579], def ve neydir.

4.Hz. Peygamber.

Ol ḳadeḥden kim ezel vaḳtinde ervāḥ oldı mest

Muṣṭafā ol pādişāhuñ meclisinde ***ṣāḳī****dür* (KÜD 2/9)

Ezel gününde o kadehten (bütün) ruhlar sarhoş oldu. Mustafa (ezel gününde ruhlara o şarabı sunan) padişahın meclisinde sakidir.

-

Bu cemʿüñ şemʿi kim vech-i Ḫudādur

Bu bezm içinde ***ṣāḳī*** *Muṣṭafādur* (GRT 679)

Bu topluluğun nuru Hüda'nın tecelli etmiş olması,[580] sakisi (ise) Mustafa'dır.

[579] "Yerini daha sonra tambura bırakan altı telli eski bir saz, çeşte." http://lugatim.com/s/%C5%9Fe%C5%9Fta

[580] Vech, tasavvufi metinlerde Hakk'ın tecellisi manasında da kulanılmaktadır. http://lugatim.com/s/VEC%C4%B0H

***sâkî-i bâkî**

Beka sahibi olan Allah.

*Ben ol **ṣāḳī-i bāḳī**nüñ elinden*

İçerüm cām-ı meyi dilşādum ben (KAD g.155/2)

Ben meyi o bekası olmayan sakinin elinden içerim, gönlüm (bu sebeple) şaddır.

***sâkî-i ışk**

Aşk sakisi; Allah.

Sen daḫı bu meyden isterseñ ṣafā

***Sāḳī-i 'ışḳa** ser ü cān it fedā* (GSR 950)

Sen de bu meyden mutluluk bulmak istersen aşkın sakisine başını ve canını feda et.

sâlik

Seyr u sülük yoluna girmiş, insân-ı kâmil mertebesine ulaşmak için bir pirin eğitiminden geçecek olan derviş. "Sâlikin mertebesi ârifin altında ve mürîdin üzerindedir."[581]

*Gel ey **sālik** fikrine baḳ gönlümüñ*

Setredüben kevn ü mekāndan gelür (KAD g.67/5)

[581] Kâşânî (Çev: Ekrem Demirli), a.g.e., s. 290.

Gel ey saki gönlümün fikrine bak. (Bu fikir) gizli saklı olarak kâinattan gelir.

ʿIşḳ-ı ḥaḳīḳat olmuşam ṣıfat ile zāt olmuşam

Sözümü diñle ey ***sālik*** *gevher ü kān değil miyem* (KAD g.146/2)

Gerçek aşk oldum, (Hakk'ın) sıfat(ı) ile insan oldum. Sözümü dinle ey salik (ben) cevher ve onun kaynağı değil miyim?

-

Gerekdür yolda ḳulavuz ki ***sālik*** *menzil alavuz*

Ana kimse ḳulavuzsuz muḥāl-ender-muḥāl irmez (KÜD 3/23)

Salike kimsenin kılavuzsuz erişemeyeceği hedefe ulaşması için kılavuz gerekir.

İ yoluñ hādisi mülküñ māliki

Sen yitişdür menzile ***sālik****i* (KÜD 7/86)

Ey (bu) yolda zuhur eden, mülkün sahibi (olan kimse)! Saliki menzile sen ulaştır.

Egerçi Ṣīniʿi ṣun'ıla bildi bilenler

Velī ki ***sāliki*** *egler taʿaşşuḳ-ı leb ü ḥāl* (KÜD 87/31)

Gerçi bilenler Yaratıcı'yı O'nun yarattıklarıyla bilseler de sâlik dudak ve ben sevgisiyle vakit geçirir, eğlenir.

-

*Bī-ta‘ab āsānluġ-ile **sālik**e*

Tañrıya varmaḫluġa yol gerek (DÖR 1. terci‘-bend/5.bend)

Salike zahmet çekmeden, kolaylıkla Tanrı’ya varacağı yol gerekir.

***Sālik**lerüz ki bize mesken oldı bu ribāṭ* (DÖR 10.müfred)

(Biz) salikleriz, bu konaklama yeri bize mesken oldu.

-

*Meger kim ol ulu **sālik** ola*

Ḥaḳuñ emlāki üzre mālik ola (GRT 735)

Meğer o ulu (bir) salik olsun, Hakk’ın mülkü üstünde mülk sahibi olsun.

*Sülūkında irişür aña **sālik***

Ki Ḥaḳdan ġayrı görür cümle hālik (GRT 2466)

Hak’tan gayrısını yaratılmış olarak gören salik sülukuyla O’na (Hakk’a) erişir.

*İrer ḳurbetde uşbu sırra **sālik***

Bu vechi bāḳī görür ġayrı hālik (GRT 1190)

Bu vechi bekasız, gayrısını (da) yaratılmış (olarak) gören salik sırra yakınlıkla erişir.

sancak

Şeyhin mirası, öğretileri.

*Naḳībleri **sancaġı**nı götürür*

Nice münkirleri yola getürür (ERD 30/4)

Nakipleri sancağını götürür, nice inkârcıları yola getirir.

sarrâf

1.Altın ve diğer değerli madenlerden anlayan, onların ticaretini yapan kimse.

Bizim cānımuz içinde bulundı

*Gör ey **ṣarrāf** ne ma'dendir ne gevher* (KAD g.22/5)

Gör ey sarraf, neyin maden neyin cevher olduğu bizim canımızda belli oldu.

-

*Altını **ṣarraf**a göster ol bilür*

La'li ne bilsün ġabī dilenci kör (ŞEN 455)

Altını sarrafa göster, o bilir. Lal taşını anlayışı kıt kör dilenci ne bilsin?

2.Tasavvuf ehli; derviş.

Ġavvāṣum bu baḥr içinde bunca zamāndan beri

Ṣarrāfum söyle ki gelsün gevher ü kān bulmuşam (KAD g.124/3)

Bunca zamandır bu deniz içinde (bir) dalgıcım. Sarrafıma söyleyin gelsin bir cevher ve kaynak buldum.

Ṣārrāfum maḳṣūdum ya'ni ṣadefdür

Ḥaḳīḳat dürr ü gevherni tiler men (KAD g.153/4)

Sarrafım, maksudum sedeftir. Ben hakikat incisi ve cevherini dilerim.

Ṣarrāflara çoḳ ḳulluḳ iden üstād olupdur

Şāhbāz yerini sen iy göñül ḳarġaya virme (KAD g.205/5)

Sarraflara kulluk eden üstat olur, şahbazın yerini kargaya verme ey gönül.

-

Meger ṣarrāfa yoldaş olmaduñ kim

Ṣatarsuñ gevheri billūr içinde (KÜD 118/12)

Sarrafa yoldaş olmadığın halde cevheri billur içinde satmaya çalışırsın.

3.Âşık.

Cümle ḫūblardan anı farḳ eyledüm

Ṣarrāfum ol dürr-i şehvārum ḳanı (KAD g.252/6)

Bütün güzellerin içinde onu fark ettim. Sarrafım, iri taneli incim nerede?

***sarrâflık**

Dervişlik.

Bu ʿışḳ ile ben bilişeli baḫtum uyandı

Ṣarrāfluḳ edip inci vü gevher düzer oldum (KAD g.140/2)

Bu aşkı bildiğimden beri bahtım uyandı (sonra) sarraflık edip inci ve cevher düzer oldum.

satır çalmak

Nefis mücadelesinde bulunmak.

Giderler ġazāya çalarlar ṣāṭır

Dâ'imâ yaparlar ḫoş göñül ḥāṭır

Baġdadda türbesi nūr olmış yatır

ʿAbdül-ḳādir sulṭān dirler şeyhüme (ERD 113/3)

(Nefisle) gaza edip ona galebe çalarlar, (bu şekilde) hoş gönül hatır yaparlar. Abdülkadir Sultan dedikleri şeyhim Bağdat'taki türbesinde nur olmuş yatar.

sen ben defteri

Kulun Allah'la arasına perde çekmesi; benlik davasına düşmesi.

Gördüm 'ālem dostdan tolu geldi bañа dir ol ulu

Var imdi sen şimden girü ***sen ben defteri****n oda yaḳ* (ERD 53/12)

Âlemin dostla dolu olduğunu gördüm, bana o ulu (kişi): "Var şimdi sen bundan sonra sen ben defterini ateşte yak" dedi.

sevdâ-yı sivâ

Masiva sevgisi.

Geç bu ***sevdā-yı sivā****dan kim yiter sevdāya dost*

Ḳıble birdür dost birdür ikilik anılmasun (ERD 90/6)

Geç bu masiva sevdasından Dost'un (Allah'ın) sevdası yeter. Kıble (ve) dost (Allah) birdir, (bu minvalde) ikilik anılmasın.

sır

1.Gizli saklı olan, duyulmasından sakınılan şey.

Cümle ḫalḳuñ ***sırr*** *u ġaybın gözleyen*

Ḳullarınuñ dürlü 'aybın gizleyen (KÜD 7/17)

(Allah) cümle halkın sırrını, gaybını gözleyen (ve) kullarının türlü (türlü) aybını gizleyendir.

-

Tut sözini her ne kim buyursa

*Bir kimseye **sırr**uñ itmeyüp fāş* (DÖR k.5/12)

Kim ne buyurursa buyursun sözünü tut, kimseye sırrını âşikâr etme.

*Dehānı **sırr**ına olmadı maḥrem*

Ḫıred gerçi ḥarīf-i nükte-dāndur (DÖR g.18/5)

Ağzı sırrına mahrem olmadı, gerçi akıl (da) nüktedan bir kimsedir.

Her gice kim rāz-ı ʻışḳı dilde cāndan gizlerem

*Yüregüm oynaması āhum ider **sırr**umı fāş* (DÖR g.31/5)

Nasıl gönüldeki aşk sırrını canımdan gizleyeyim? Yürek çarpıntısı ve ahım tüm sırrımı ifşa eder.

-

*Çünki kendü **sırr**ına maḥrem degül*

Bes eger fāş itse ġayrı ġam degül (GSR 494)

Kendi sırrına (kendisi) mahrem olmadığından (onu) başkasına âşikâr etmesi (hiç) gam değil.

2.Yalnızca Allah yolundaki gönül ehli kimselerin anlayabileceği ilahi gizlilikler.

*Sen **sır** ile baḥr-i melekūtsuñ*

Zāhirde velī ṣūretüñ insān (KAD terci‘-bend 1/43)

Zahirde suretin insan olsa da sen sır ile (mana âleminde) melekler arasındasın.

*Zerrece **sırr**um ‘ayān idersem*

Pūr ola ḳamu dīvān-ı evrāḳ (KAD terkib-bend 2/37)

Sırrımı biraz açacak olursam
Divanın sayfaları hep dolar (boş yer kalmaz).

***Sırr**uñı fāş idüp yaḳañı yırtdı Ene’l-Ḥaḳ*

Ṭutulma göñül ḳalma firḳat duzaġında (KAD g.203/3)

Ene’l-Hak, sırrını açığa çıkarıp yakanı yırttı. (Ey) gönül bu tututlup (da) ayrılık tuzağında kalma.

-

*Ayır nefsüñi şeyṭāndan ki **sır**lar tuyasıñ cāndan*

‘Atālar gele sulṭāndan yaḳīne ire gümānuñ (ERD 58/12)

Can (u gönülden) sırlar duymak, Allah’tan sana hediyeler gelmesi (ve) şüpheden sıyrılıp yakîne ermek için nefsini şeytandan ayır.

Sırrumı bilmez benüm ins ü melek

Sırr içinde kim ne pinhān olmışam (ERD 71/8)

İçerisinde saklı olduğum sırrımı insan ve melek (dahi) bilmez.

Ṣabrum ḳarārum gitdi ʻışḳ sırrumı fāş itdi

Ben daḫı ideyüm şunı kim başa geldüm (ERD 82/3)

Sabrım, kararım kalmadı, aşk sırrımı açığa çıkardı. Başa geldi, ben de şunu yapayım.

-

Di ʻışḳ u derdile hem sırr u cehl ile her dem

Çalap sevüsiyiçün Lā ilahe ille'llah (KÜD 4/118)

Hem aşk ve dert hem de sır ve cehl ile her dem Çalap sevgisi için "La ilaheillallah" de.

Ayırma Kemāl Ümmī'yi i bir du cihānda

Şol girçek erenden ki bu her sırrı duyandur (KÜD 9/13)

Ey bir (olan Allah)! Kemal Ümmi'yi iki cihanda her sırrı bilen gerçek erenden ayırma.

Hāl ehli bilür sırrı ḳılur müşkili āsān

Ḳāl ehline ancaḳ ḳuru söz derd-i ser oldı (KÜD 33/41)

Hal ehli sırrı bilir, zoru kolay yapar. Kal ehlinin meselesi ise ancak kuru sözdür.

-

ʿĀriflerüñ kelāmın ʿārifler añlar ancaḳ

Her cāhilüñ katında ***sır*** *sözin añmaġ olmaz* (DÖR 7.müfred)

Ariflerin kelamını ancak arifler anlar. Her cahilin yanında sır sözünü anmak olmaz.

-

ʿAḳıl gözi Ḥaḳuñ nūrına döymez

Bu ***sır****dan ʿaḳıl hirgiz nesne ṭuymaz* (KÜD 261)

Akıl gözü Hakk'ın nuruna dayanamaz, bu sırdan asla (bir) nesne duymaz.

Ne ʿaḳluñ kim ***sırr*** *ile ülfeti var*

Göñülde anuñ ile ḫalveti var (GRT 1068)

Aklın sır ile yakınlığı var, gönülde onunla halveti var.

İrer ḳurbetde uşbu ***sırr****a sālik*

Bu vechi bāḳī görür ġayrı hālik (GRT 1190)

Bu vechi bekasız, gayrısını (da) yaratılmış (olarak) gören salik sırra yakınlıkla erişir.

-

Bularuñ ṭā'ātı ***sır*** *müşāhade*

Bular Tañrı ḫāṣıdur bi'ş-şehāde (BH 6-B/10)

Şahit olunduğu üzere Tanrı'nın has kulu olan bunların taati (diğer insanlara) sır (olan) müşahededir.

Müberrā olsun o ḳamu cihānda

Mu'ayyen añlasun ***sırrı*** *nihānda* (BH 8-B/11)

Bütün cihanda arınmış, saf olsun. Sırrı özel olarak (o) anlasın.

Bunı zikr itdi Ḥaḳ Ḳur'ānda iy yār

Oḳı kim saña bu ***sırr*** *ola izhār* (BH 38-B/4)

Hak Kur'an'da okuduğun takdirde sırrın sana aşikâr olacağını söyledi ey yâr.

-

Dost cāmın nūş iden bī-ser gerek

İrmege bu ***sırr****a key server gerek* (GSR 949)

Dost şarabını içenin başından geçmesi, bu sırra ermek için (de bir) server gerek.

***sırr-ı ene'l-Hak**

Ene'l-Hak sırrı.

'Āşıḳlaruñ fikri dā'im ***sırr-ı ene'l-Ḥaḳ*** *olduġı*

Şol ibn-i İbrāhim gibi 'ışḳ yolına ḳurbān gerek (KAD g.105/5)

Fikri daima "Ene'l-Hak sırrı" olan âşıkların İbrahim'in oğlu (İsmail) gibi aşk yolunda kurban olmaları gerekir.

sırât-ı müstakîm

İstikamet üzere olan, insanı doğru yola götüren yol.

Ne ifrāt u ne tefrīt olur anda

Ṣırāt-ı müstaḳīm *oldur miyānda* (GRT 1699)

Onda ne ifrat ne tefrit vardır, ortada olan sırat-ı müstakimdir.

Anuñ oldur ***ṣırāt-ı müstaḳīm****i*

Ḳabūl eyler 'aẓābı vü caḥīmi (GRT 2474)

Azabı ve cehennemi kabul etmesi onun sırat-ı müstakimidir.

sivâ

Allah'tan gayrı her şey; Masiva.[582]

Naḳḳāşa ṭapan naḳşa ṣapup renge ḳapılmaz

*Maʿşūḳı seven ġayrını ḳor kim bu **sivā**dur* (KÜD 139/3)

Nakkaş'a (Allah'a) tapan nakşa sapıp renge kapılmaz. Sevgiliyi (Allah'ı) seven ondan gayrısını masiva olduğu için bir kenara bırakır.

sûf

Yün kumaş; sufilerin dünyaya ehemmiyet vermediklerini göstermek maksadıyla giydikleri kıyafet.

Geyür dīn ehli her lübs-i ḥelāli

*Ḥaḳ içün çuḫayı vü **ṣūf** u şālı* (GRT 2699)

Din ehli Hak için çuha, suf ve şal (gibi) her helal giysiyi giyer.

sûfî – sofu - sofî

1.İbadetlerini gösteriş için yapan ve âşık tipinin zıddı karakterde olan.

***Ṣūfī** değilüm zerk ile ben zühdümi satmam*

Küfri āşıḳuñ vallah ki īmāna layıḳdur (KAD g.27/5)

Sufi değilim, ben zühdümü iki yüzlülük ile satmam. Âşığın küfrü vallahi imana layıktır.

[582] Bkz. mâsivâ

ʿĀşıḳlar ḫūbları sevmek ḳānūndur ḳalmış ezelden

Ṣūfi*ye sor ki dāʾimā nedendir ḳīl ḳāl eyler* (KAD g.59/2)

Âşıkların güzelleri sevmesi ezelden gelen (bir) kanundur, sufiye sürekli dedikodu yapmasının nedenini sor.

Ṣūfi *dirsüñ ki ḥarāmdur şarāb-ı şemʿ-i dilārām*

Başından mısbāḥın aluñ sürüñ gitsin bu küstāḫı (KAD 256/7)

Sufi sevgilinin şarabının haram olduğunu söylersin (öyle mi, o halde) başından kandilini alıp sürün gitsin bu küstahı.

-

Aç gözüñ ***ṣūfi*** *iç mey-i ṣāfī*

Zühdi ḳoy dime mey mübāh olmaz (DÖR g.26/4)

Sufi gözünü açıp saf meyi (ilahi aşk içeceğini) iç, zühdü bırak "Mey mübah değildir" deme.

Göremez ***ṣūfi*** *ṣafā mirʾāt-ı ḥüsn-i yārda*

Keşf-i ḥāl olmaz kişiye ṣūret-i inkārda (DÖR 15. müfred)

Sufi yârin güzelliğinin yansıdığı aynada safayı göremez. İnkârcı kimse mükaşefe ehli olamaz.

2.Tasavvuf ehli.

*Ne hercāyī **ṣūfī**süñ Ümmī Kemāl*

Ki ʻālemde bir ḫāneḳāh itmedüñ (KÜD 80/14)

Dünyada bir hanegah (bile) edinmeyen ne hercayi bir sufisin Kemal Ümmi.

*Ṭaşın düzmek-ile er **ṣūfī** olmaz*

Hem iç ṣāfī vü hem ṭaş olmayınca (KÜD 115/12)

İnsan hem içi hem de dışı temiz olmadıkça dışını düzeltmekle sufi olmaz.

***Ṣūfī** şuna dirler kim ola ḳalbi ṣafā hem*

Ṭutmaya küdūret döne iḫlāṣa riyāsı (KÜD 130/9)

Kalbi safa dolu olan, içinde gam, tasa olmayan, riyası ihlasa dönen kişiye sufi derler.

-

*Gāh ḫanikāhda **ṣūfī**yem gāh mey-ḫānede fāṣıḳam*

Gāh raḳsa girüp dönerem gāh saz olup çalınuram (ERD 69/7)

Kâh hanegahta sufiyim, kâh meyhanede fasığım kâh dans edip dönerim kâh saz olup çalınırım.

-

Ṣūfī iseñ bī-hod olup ol hamūş

Ḫırkaña çek başuñı itme hurūş

Ḫām iken coşar egerçi ḥumda mey

Puḫte olandan soñra itmez hīç cūş (DÖR 52. kıt'a)

Sufiysen kendini beğenme, sessiz ol. Başını hırkana çek coşup gürleme. Eğer küpteki şarap hamken coşarsa pişince hiç cuşa gelmez.

Sen sen ol sālūsa ṣūfī söyleme

Her bed-i menḥūsa ṣūfī söyleme

Vird ü kerdi pīri kimi olmayan

Her sözi ma'kūsa ṣūfī söyleme (DÖR 53.kıt'a)

Sen sen ol iki yüzlüye, uğursuza, vird, zikri piri gibi olmayan, her sözü ters olana sufi deme.

-

Ṣūfiler ü 'āmiller yā ġayrılar

İşidüp ṣafā bula her sayrılar (SVN 184)

Sufiler, amel sahipleri, bunun dışında kalanlar, hastalar (herkes bu sözü) işitip safa bulsun.

-

Eger ol nūr girse ḫānekāha

*Düşerler **ṣūfi**ler feryād u āha* (GRT 2830)

Eğer hanegaha o nur girerse sufiler feryad ve ah etmeye başlar.

sultân

1.Sultan, hükümdar.

İnsān libāsın giyeli günden

*Bu mülke ḫalīfe vü **sulṭān** oldum* (KAD terci‘-bend 2/2)

İnsan libasını giydiğim günden beri bu mülke halife ve sultan oldum.

Nice cān virmeyem bu ‘ışḳ yolına

*Ḳul iken ‘ışḳ beni **sulṭān** idüpdür* (KAD g.17/5)

(Ben) bu aşk yoluna nasıl can vermeyeyim? Aşk beni kul iken sultan yapmıştır.

*Ben **sulṭān** idüm öz ḥālüme kendi işümde*

‘Işḳı göreli ṣıdḳ ile ben ‘ışḳa ḳul oldum (KAD g. 138/5)

Ben kendi işimde kendime sultandım, aşkı gördükten sonra (sultanlığı bırakıp) sadakatle aşka kul oldum.

-

Kim bu fānī dünyāyı terk eylese

Doṣt ebed mülke anı ***sulṭān*** *ider* (ERD 11/2)

Kim bu geçici dünyayı terk ederse dost onu ebedi mülke sultan yapar.

Zāhir eğerçi faḳīrem nā-tüvān

Bāṭınen kevneyne ***sulṭān*** *olmışam* (ERD 71/3)

Zahiren zayıf, fakir olsam da batınen iki dünyaya sultanım.

Bu ʻışḳuñ oynına hīç kimse doymaz

Ḳapularda ḳul oldı nice ***sulṭān*** (ERD 83/7)

Kapılarda nice sultan kul oldu (ama yine de) hiç kimse bu aşkın oyununa doymaz.

-

Fürsatı fevt itme kim mevt iricek

Ne beg ü ḳul dir ne ***sulṭān*** *tevbe ḳıl* (KÜD 91/31)

Fırsatı kaçırma, tövbe et. Ölüm geldiğinde ne bey ne kul ne sultan der.

Bu tāc u taḫt u baḫta ġarra olmañ

Ki bunca şāh u ***sulṭān*** *ḳondı göçdi* (KÜD 127/27)

Bunca şah ve sultan kondu göçtü. Bu taç, taht, baht ve şaşaaya aldanmayın.

-

Enbiyānuñ şeksüz ol ***sulṭān****ıdur*

Cümlesinüñ cānı içre cānıdur (SVN 93)

Enbiyanın sultanı ve herkesin canının canı (olan) odur.

-

Ki ***sulṭān*** *eyledüm bir nev-cüvānı*

Aña ışmarladum milk-i cihānı (GRT 116)

Bir yeni yetmeyi sultan yaptım, cihanın mülkünü(n idaresini) ona bıraktım.

Düzetdüm anı ***sulṭān*** *niyyetine*

Kim anı iltem anuñ ḥażretine (GRT 158)

Onu sultan niyetine onun huzuruna iletmek için düzelttim.

Ki ***sulṭān****lar ḥaḳāret itmeyeler*

Baḳup göñüllerin ürkütmeyeler (GRT 2689)

Sultanlar hakaret etmesinler, bakıp (da) gönülleri ürkütmesinler.

-

Daḫı ***sulṭān****lar-ıla vezirler*

Söz ile nice aġızlar ḳazırlar (BH 46-B/7)

Sultanlarla vezirler sözle nice ağızları sustururlar.

-

Didi ***sulṭān*** *iy vezīr-i nükte-dān*

Eyle bu ḳuşlar ne dirlerse beyān (GSR 386)

Sultan, "Ey nüktedan vezir, bu kuşların ne beyan ettiklerini söyle" dedi.

2.Allah.

Sulṭān *için armaġan gerekdür*

Cān sevgisine nişān gerekdür (KAD k.1/44)

Sultan için armağan gerekir, can sevgisini göstermeye (bir) nişan gerekir.

Ḥaḳīḳat ol ḳadīm ***sulṭān*** *ki dirler*

Biz ona vücūduz ol cānımızdur (KAD g.18/3)

Hakikat o kadim sultandır. Biz ona vücuduz, o canımızdır.

Bulmışam ol sulṭānı kim cümle ***sulṭān*** *aña ḳul*

Gördügüñ var ise gel gör nice sulṭān bulmuşam (KAD g. 124/5)

Herkesin kendisine kul olduğu sultanı buldum, görüyorsan gel nasıl (bir) sultan buldum.

-

Ol ***sulṭān****dur biz aña ḳul her dem yeñi yeñi nüzūl*

Andandur bu cümle uṣūl andandur her baḫşişümüz (ERD 42/4)

O sultandır, biz ona kuluz. Her dem yeni yeni nüzul, bu cümle usul (ve) her hediyemiz bundandır.

'Işḳuñ-ıla bilişenler senüñ ile bulışanlar

Sen ***sulṭān****a ulaşanlar ebedī ayrılmaz-ımış* (ERD 45/6)

Aşkını bilenler, seninle buluşanlar, sen sultana ulaşanlar ebediyen ayrılmaz imiş.

Ayır nefsüñi şeyṭāndan ki sırlar tuyasıñ cāndan

'Atālar gele ***sulṭān****dan yaḳīne ire gümānuñ* (ERD 58/12)

Can (u gönülden) sırlar duymak, Allah'tan sana hediyeler gelmesi (ve) şüpheden sıyrılıp yakîne ermek için nefsini şeytandan ayır.

-

Ta'ālā'llah zehī ***sulṭān*** *ki aña hiç zevāl irmez*

Meliklik aña yaraşur ki 'azl ü intiḳāl irmez (KÜD 3/1)

Teallallah (o) zeval bulmayan (bir) sultandır. Meliklik ona yaraşır, (bu sıfat) ondan gitmez.iy

Sen ḳavī ***sulṭān*** *u biz 'āciz ḳuluz*

Uş ḳapuñda ṭururuz faẓluñ umup (KÜD 8/7)

Sen güçlü sultansın, biz aciz kuluz. Fazlını umarak kapında dururuz.

Yardım olmayunca ol ***sulṭān****dan*

Yaluñuz hīç kimse iş başarmaya (KÜD 40/2)

O sultandan yardım olmayınca kimse iş başaramaz.

-

Te'ālallāh zihī ***sulṭān*** *ki oldur*

Anuñ raḥmetleri mü'mine boldur (BH 4-A/9)

Tealallah sultan (olan) odur, onun mümine rahmetleri boldur.

Ḫudāvendā kerīmā girdigārā

Ġānī ***sulṭānum*** *iy perverdigārā* (BH 6-A /4)

Ey Hüda, Kerim, Kirdigar, Gani ve Perverdigar sultanım!

3.Hz. Peygamber.

Budur ol ***sulṭān*** *ki ʻālemde müdām*

Günde biş kez urulısar nevbeti (SVN 235)

Âlemde günd beş kez nevbeti vurulacak olan sultan budur.

Didiler ḳanı bizüm ***sulṭān****ımuz*

Ḳancaru vardı diñüz ol ḫānımuz (SVN 688)

"Hani bizim sultanımızü nereye gitti deyin o hanımız?" dediler.

4.Âşık.

Gerçi āşıḳ ṣūretā miskīn faḳīr

İllā maʻnāda ulu ***sulṭān****-durur* (ERD 8/18)

Âşık suret olarak miskin ve fakir olsa da mana âleminde ulu (bir) sultandır.

***sultân-ı ekber**

En büyük sultan; Allah.

Teʻālellāh zihī ***sulṭān-ı ekber***

Ki ḳıldı sözini dilde muʻattar (BH 24-A/5)

Teallalah en büyük sultan (olan Allah) sözünü dilde hoş kokulu kıldı.

sûret âlemi

Dünya.

Geç bu ***sūret ʻālemi****nden gir maʻānī mülkine*

Seyr idüp sırlar ṭuyasın sebʻa'-i seyyāreden (ERD 92/8)

Yedi gezegeni seyredip (ondan) sırlar duymak için bu suret âleminden geç, mana mülküne gir.

Ş

şâh - şeh

1.Sultan, hükümdar.

*Gayrı **şāh**a n'içün idem ḳulluḳ*

Çün ġulām-ı O Vāḥid ü Ferd'em (KÜD 92/9)

Başka şaha neden kulluk edeyim? Ben Vahid ve Ferd olan Allah'ın kuluyum.

Gāhī olur yavlaḳ faḳīr bī-çāre vü ḫor u ḥaḳīr

*Gāhī ḥayāl u fikr ile cümle cihāna **şāh** olur* (KÜD 64/4)

Kâh çok fakir, biçare, hor ve hakir olur. Kâh hayal ve fikriyle cümle cihana şah olur.

Bu tāc u taḫt u baḫta ġarra olman

*Ki bunca **şāh** u sulṭān ḳondı göçdi* (KÜD 127/27)

Bunca şah ve sultan kondu göçtü. Bu taç, taht, baht ve şaşaaya aldanmayın.

-

Ol ki meddāḥı anuñ Allah ola

*Var ḳıyās eyle ki ol ne **şāh** ola* (SVN 199)

Medhedeni Allah olan onun nasıl (bir) şah olacağını sen düşün.

-

Cevābın kim virürse bu suvālüñ

Emīr ü ***şāh****ıdur ol ehl-i ḥālüñ* (GRT 1037)

Kim bu soruya cevap verirse o hal ehlinin emir ve şahıdır.

-

Ḳaçan bülbül olur turġay çemende

Yā ***şāh*** *yirin ḳanda ṭuta bende* (BH 56-A/2)

Ne vakit çemende(ki) turgay bülbül olur? Nerede şahın yerini köle tutar?

-

Yüreğinde yaşlınuñ ṭaġ eyledi

İy nice ***şāh****ları ṭopraġ eyledi* (ŞEN 324)

Yaslının yüreğini dağ, nicelerini toprak eyledi.

-

ʿAdl ile ṭutdı ṭutanlar ʿālemi

ʿAdl eyler ***şāha*** *bende ādemi* (GSR 349)

Adaletle hükmedenler dünyayı ellerinde tuttu, insanın hükümdara kul olmasının sebebi onun (hükamdarın) adaletli olmasıdır.

Var idi maġribde bir ***şeh*** *muḥterem*

Ṣāḥib-i taḫt idi vü ṭabl ʻalem (GSR 366)

Mağribde taht ve alem sahibi muhterem bir şah vardı.

Şāh *destūruñ sözin çün itdi gūş*

Düşdi āteş cānına vü itdi cūş (GSR 393)

Şah desturunun sözünü işittiği için canına ateş düştü ve (o ateşle) coştu.

2.Allah.

Vücūduñ içinde ***Şāh****ı añla*

Sen kend'özüñü yabānlara sal (KAD terci'-bend 1/54)

Sen kendi benliğinden geçip varlığında saklı olan şahı gör.

Gerçi ki bu ***şāh*** *cān u cihānda bile mevcūd*

Ḥikmet ile gör bu cānı cihāndan āzāddur (KAD g.23/7)

Şah can ve cihanda mevcuttur. Bu canın hikmetle cihandan azat olduğunu gör.

Mücmere odına yandı cānum küllī dutuşdu

*Luṭf eyle **Şāh**um erüñüz iḥsāna layıḳdur* (KAD g.27/7)

Canım ateşte yandı, tutuştu. Lutfeyle şahım, eriniz ihsana layıktır.

-

*Kim ezel güninde **Şāha** maḥrem-i esrār ise*

Ḥāldaşumdur rāzdaşumdur gelsün ol āvāreler (ERD 26/3)

Kim ezel gününde şahın sırlarına aşina ise (onlar benim) haldaşım, sırdaşımdır. Gelsin o avareler.

Ol cīfenüñ ṭālibleri itdür anlaruñ adları

*İt olan it hārifidür maḥrem **Şāh**a varur degül* (ERD 67/7)

O leşin (dünyanın) talipleri itlerdir. İt olan adamın şaha varması mümkün değildir.

*Pes yine maḥrem olmaġa **Şāh**a bir şāhbāz gerek*

Yoḳsa degme ḳuş avının alup şāha varur degül (ERD 67/8)

Şaha yakın mahrem olmak için şahbaz gerek, yoksa her kuşla şaha varmak mümkün değildir.

-

Biz ölümlü ḳul i ***Şeh*** *sen beḳāsuñ*

Dilerüz raḥmetüñ ile baḳasuñ (KÜD 1/82)

Ey şah! Biz ölümlü kullarız sense varlığının sonu olmayansın. (Bize) rahmetin ile bakmanı dileriz.

O ***Şāh****uñ sevgüli ḳulı ġanī dergāhı maḳbūlı*

Kime kim gösterür yolı varur ṭoġru zalāl irmez (KÜD 3/25)

O şahın sevgili kuludur, cömerttir, (onun) dergahıdır, makbulüdür. Kime yol gösterse o doğru yola varır.

Vaḳti-dürür kim ***Şāhu****ña dönüp gelesüñ rāhuña*

Yüz dutup ol Allahuña yalvarasuñ yalvarasuñ (KÜD 104/3)

Vaktidir şahının kapısına gelesin, yüz tutup Allah'ına yalvarasın.

-

Ene'l-Ḥaḳ dimek Allāh'a yaraşur

Ki sulṭān olmak ol ***Şāh****a yaraşur* (GRT 1116)

Ene'l-Hak demek (de) sultan olmak (da) şah (olan) Allah'a yaraşır.

-

Yüce dergāhuña ma'lūmdur iy ***Şāh***

Günāhum çoḳlıġıçün ḳıluram āh (BH 3-B/4)

Günahımın çokluğundan ötürü ah ettiğim yüce dergahına malumdur ey şah.

Çü ẓāhir oldı z̲ātı bu cihānda

Mu'azzezdür o ***Şāh*** *bunda vü anda* (BH 54-B/6)

Zatı bu cihanda zahir oldu. O şah her yerde kıymetlidir, yücedir.

Bil imdi ***Şāh****umı sen bellü kimdür*

Anuñ derdile bu gönlüm saḳīmdür (BH 56-A/7)

Bil şimdi, derdiyle gönlümün hasta olduğu o şahımın kim olduğunu.

3. Hz. Peygamber.

Hem sekiz uçmaḳ içinde ḥūriler

Görmege ol ***şāh*** *yüzüni geldiler* (SVN 268)

Sekiz cennetin içindeki huriler o şahın yüzünü görmeye geldi.

Çünki ol ***şāh*** *irdi on dört yaşına*

Ḳamu ḫalḳ and içer oldı başına (SVN 286)

O şah on dört yaşına girdiğinde bütün halk onun başına yemin etmeye başladı.

Gerçi kim iki cihānda ***şāh*** *idi*

İllā miskīnler ile hemrāh idi (SVN 434)

İki cihanda şahtı. Miskinler ile (de) aynı yoldaydı.

-

Her iḳlīmüñ uvaġı vü irisi

Getürü ***şāh****a tuḥfe her birisi* (GRT 153)

Her iklimin küçüğü ve büyüğü her biri şaha hediye getirir.

-

Muḥammed kim cihān faḫrıdur ol ***şāh***

Ḥabibümdür didi ol ***şāh****a Allāh* (BH 1-A/13)

O şah iki cihan övüncü (olan) Muhammed'dir. Allah ona "habibim" demiştir.

Şerīʿat ehline ***şāh*** *Muṣṭafā'dur*

Zīrā kim her işi ʿahde vefādur (BH 28-B/6)

Şeriat ehline şah, her işi ahde vefa olan Mustafa'dır.

*O **şāh**uñ şemsi çün kim ḳıldı ṭal'at*

Müzeyyen oldı 'ālem geydi ḫil'at (BH 54-B/10)

O şahın güneşi yüzünü gösterdii için süslenerek hilat giydi.

4.Şeyh.

*Şerī'at olur ol **şāh**uñ şiārı*

Ṭarīḳat olur ol māhuñ disārı (GRT 711)

O şahın şiarı şeriattır, o mahın kaftanı tarikattır.

***şâh-ı a'zâm**

Azamet, büyüklük sahibi şah; Hz. Peygamber.

*Resūle didiler kim **şāh-ı a'ẓām***

Yaradılmamış iken uşbu 'ālem (GRT 1947)

Bu âlem yaratılmamışken resule "şah-ı azam" dediler.

***şâh-ı cihân**

1.Cihanın şahı; Hz. Peygamber.

*Çün cihāna geldi **şāh-ı cihān***

Zāhir oldı anda çoḳ dürlü nişān (SVN 275)

O cihanın şahı (Hz. Peygamber) cihana geldiğinde birçok belirti zahir oldu.

Dikdi ḫurmayı hem ol ***şāh-ı cihān***

Dikdügi sā'at yimiş virdi hemān (SVN 342)

O şah-ı cihan hurma dikti, diktiği saat (ağaç) yemiş verdi.

Ol melek bu sözi ḳılurken beyān

Anı diñler-iken ol ***şāh-ı cihān*** (SVN 626)

O melek bu sözü beyan ederken, o şah-ı cihan (da) onu dinlerken…

2.Cihanın şahı; şeyh.

Anuñ birisi mehdī zamāndur

Resūlüñ elidür ***şāh-ı cihān****dur* (GRT 837)

Onun biri Mehdi'nin zamanındandır (Kıyametten önce gelecek ve zulümle savaşacaktır), Resul'ün elidir, cihanın şahıdır.

şâhbâz

1.Doğan.

Maḥallini bil her kişinüñ mertebesi var

Ḳarġa yapalaḳ ***şāhbāz*** *ile olmaya denk uş* (KAD g.87/2)

Yerini bil, herkesin mertebesi vardır. Karga (ve) baykuş doğanla denk olmaz.

-

Bu ḳamu ḳuşlar havāda dem-be-dem pervāz urur

Her biri ṣaydın ḳovar sunḳur u şāhin **şāh-bāz** (KÜD 31/13)

Bu bütün kuşlar havada dembedem uçar. Akdoğan, şahin, doğan hepsi avını kovalar.

Muḥibbüñ serçe göñlin avlamaġa

Ḥabīb'üñ 'ışḳını **şehbāz** *ḳıldı* (KÜD 35/15)

(O) muhibbin gönlünü avlamak için Habib'in gönlünü şahbaz kıldı.

Ṭūṭī bulur şeker-istān bayḳuşu vīrān

Hīç eksük olmadı olmaz şikār **şahbāz***a* (KÜD 36/21)

Papağan şeker bulur, baykuşu viran (kendisi) bulur. Şahbaza av hiç eksik olmadı, olmaz.

2.Âşık, derviş.

ʿIşḳa ʿāşıḳ olan kişi ʿışḳ ile başın oynasun

Şahbāz *olan ʿāşıḳlara aṣṣı ziyān ne nesnedür* (KAD g.12/6)

Aşka âşık olan kişi aşkla oynasın. Şahbaz (derviş) olan âşıklar için fayda zarar önemli değildir.

ʿIşḳ ile biliş tā ki göñül ***şāhbāz*** *olasuñ*

Bayḳuş-şekil bu ḥarāb vīrāneye ḳalma (KAD g.210/2)

Ey gönül, şahbaz olmak için aşk ile hemhal ol. Baykuş gibi bu harap viraneye kalma.

Şāh diyübeni ʿışḳ-ıla ***şāhbāz****ı gözlerüm*

Aġladur iseñ bang̀-ı ḫorosdan ḫaberim yoḳ (KAD g.104/7)

Şah diyerek aşk ile şahbazı gözlerim. Ağlatırsan horoz sesinden (yahut değirmen sesinden) haberim yoktur.

-

Pes yine maḥrem olmaġa şāha bir ***şāhbāz*** *gerek*

Yoḳsa degme ḳuş avını alup şāha varur degül (ERD 67/8)

Şaha yakın mahrem olmak için şahbaz gerek, yoksa her kuşla şaha varmak mümkün değildir.

-

Şahbāz ḳılur ʿālem-i rūḥānīde pervāz

Ḳarġa gibi ḳalmaz ki bu cismānī yuvada (KÜD 117/8)

Şahbaz ruhani âlemde uçar, karga gibi (bu) cismani yuvada kalmaz.

şal

Derviş giysisi.

ʿIşḳ ile meydāna gel abdālımuz

Tā ki saña aṭlas ola şālımuz (KAD g.84/1)

Ey abdal! Aşk ile meydana gel ki (bir basit derviş libası olan şalımız) sana (değerli bir) atlas olsun.

-

İremeyen sırrına dervīşlerüñ

Göremez ṭaşında illā ḫırḳa şāl (KÜD 86/30)

Dervişlerin sırrına eremeyen, (onların) dışındaki hırka ve şalı göremez.

şarâb

1.İçecek.

Niçe niçe beng u şarāb u kebāb

Niçe niçe çeng u ḳopuz nāy u def (KÜD 76/12)

Ne zamana kadar esrar, şarap ve kebap (olmuş gönüller), ne zamana kadar çeng, kopuz, ney ve def…

Ölüm şarābı mestligün añarsañ i ḫumār

Bu cem‘ içinde şāhid ü şem‘ ü ***şarābı*** *ḳo* (KÜD 112/11)

Ey sarhoş, ölüm şarabının mestliğini anacaksan bu topluluk içindeki sevgili ve şarabı bırak.

-

Ṣāḳī yine ṣun şarāb-ı nābı

Ḫoş ḫoş içelüm yine ***şarābı*** (DÖR 3. terci‘-bend/4.bend)

Saki yine saf şarabı sun, hoş hoş içelim.

2.İlahi aşk, ilahi aşk şarabı.

Şarāb *içer yeri mey-ḫānelerde*

Yolunda tersādan kemter dimişler (KAD g.57/2)

Şarap içer, yeri meyhanelerdir. (Ona) “Hristiyan’dan daha aşağı” demişler.

Geldüm ki bu mey-ḫānede esrār yiyem ***şarāb*** *içem*

Serḫoş olam bekrī bigi bu zühd ü sālūsdan geçem (KAD g.127/1)

Bu meyhaneye esrar yiyip şarap içmek sarhoş olup zühd ve iki yüzlülükten geçmek için geldim.

Rind-i ḫarābātum üstādum ben

Getür bi-küllī ***şarāb****ın dadam ben* (KAD g. 155/1)

Üstadım ben harabat rindiyim, getir şarabı (bir) tadalım.

-

Ol ***şarāb****ı kim ben içdüm fāriġ-i peymāneden*

Ṣāḳīsi ol bāḳī yüzdür cehd idüp iriş añа (ERD 1/3)

Ben o şarabı (her şeyden el etek çekme) kadeh(inden) içtim. Bu şarabı sunan kişi baki olan Allah'tır, nefsinle mücadele edip O'na eriş.

-

Kimi söyler ***şarāb*** *u şem ' ü şāhid*

Ki bilmez bu rumīzı ḫuşḳ u zāhid (GRT 78)

Kimilerinin dile getirdiği şarap, şem ve şahidi zahit bilmez.

Temāşā bāḳī vü dīdār bāḳī

Şarāb *u 'īş bāḳī rabb sāḳī* (GRT 1918)

Bakış baki, (sevgilinin) yüz(ü) baki, şarap ve zevk baki, Rab saki…

Ne dimekdür bu elfāż u ʻibārāt

***Şarāb** u şāhid ü şemʻ ü ḫarābat* (GRT 2227)

Bu sözler, ibareler, şarap, şahit, şem ve harabat ne demektir?

***şarâb-ı şeytân**

Şeytanın şarabı; dünya sevgisi.

*Ḫubb-ı dünyā **şarāb-ı şeyṭān**dur*

Muṣṭafā şöyle dir ʻale't-taḥḳīḳ (KÜD 77/18)

Mustafa hakikat üzere dünya sevgisinin şeytanın şarabı olduğunu söyler.

***şarâb-ı vahdet**

Vahdet şarabı.

***Şarāb-ı vaḥdet**i nūş it ṣurāḥī ġulġulın gūş it*

Ki içen ḫumm-ı vaḥdetden demī "Hel min mezīd" olur (DÖR g.8/3)

Vahdet şarabını iç, sürahi sesini dinle. Çünkü vahddet şarabından içenler "Daha yok mu?" der.

şer‘ – şerî‘at

İslam’ın kaideleri, emir ve yasakları; tasavvufun, içerisinde onar adet makamın bulunduğu dört kapısından biri.[583]

*Tutdum Muhammed **şer‘**ini hem ol görklü sünnetini*

Düni gün ṣalavātını dilümde tekrār eyleyem (ERD 78/12)

Muhammed’in şeriatını hem de o yüce sünnetini tuttum. Gece gündüz salavatını dilimde tekrar ederim.

-

İ ḥaḳīḳatden dem uran bī-şerī‘at urma lāf

***Şer‘**i ḳoyup bid‘ate uyan zīrā gümrāh olur* (KÜD 66/8)

Ey hakikatten bahseden şeriata aykırı laf söyleme, zira şeriatı koyup da bidate uyan yolunu kaybeder.

*Evvel **şerī‘**atı bilüben gir ṭarīḳata*

Tā iresüñ ḥaḳīḳate zāt u ṣıfāt-ıla (KÜD 121/2)

(Kendi) zatın ve sıfatınla hakikate ermek için evvela şeriatı bilerek tarikata gir.

-

***Şer‘**ini tut ümmeti ol ümmeti*

Tā naṣīb ola saña Ḥaḳ raḥmeti (SVN 106)

[583] Bkz. kırk makam

Sana Hakk'ın rahmetinin nasip olması için (Hz. Peygamber'in) şeriatını tutup (onun) ümmeti ol.

-

*Velīkin **şer'**de her ne 'ibāret*

Gelürse eylemek gerek ri'āyet (GRT 2041)

Şeriat hükümlerince hangi ibadetin yapılması gerekiyorsa ona riayet etmek gerekir.

*Ṣaḳın kim **şer'** izinden ṣapmayasuñ*

Ḥaḳı ḳoyup hevāya ṭapmayasuñ (GRT 2043)

Sakın şeriatın izinden sapmayasın, Hakk'ı bırakıp (da) hevaya tapmayasın.

*Virüpdür **şer'** üç ḥāletden ruḫṣat*

Olursa vāḳi' ol ḥālet żarūret (GRT 2044)

Zaruri olarak gerçekleşmesi halinde şeriat şu üç duruma ruhsat vermiştir:

-

Resūl buyruġında cān eyledi rām

***Şerī'at** içre geçürdi serencām* (BH 2-A/6)

Resul'ün emrine itaat etti, şeriat içre ömür geçirdi.

***Şerī'at** içre vardur bir ḫaber ḫoş*

Şerī'atden gelen hep ḫoş ḫaber ḫoş (BH 22-B/8)

Şeriatte hoş bir hüküm vardır, (zaten) şeriatten gelen her hüküm hoştur.

*Pes imdi ger **şerī'at** olmayaydı*

Ḫalāyıḳ ṭoġrı yolı bilmeyeydi (BH 12-A/13)

Ya şeriat olmasaydı da insanlar doğru yolu bilmeseydi?

-

Olmaya kim bilmedüñ söyleyesüñ

***Şer'** budur yā oda kül diyesüñ (*ŞEN 143)

Şeriatın bu olduğunu bilmedin ki söyleyesin. Ateşe kül dersin.

*Her kime kim **şer'** aña fācir didi*

Öğme añı öğene kāfir didi (ŞEN 159)

Şeriatın facir dediği kişiyi övme (zira o) onu övene de kâfir dedi.

Zihī müşkil ḥaḳḳ yolından çıḳasuñ

***Şer'**i yapdum diyübeni yıḳasuñ* (ŞEN 171)

Hak yoldan çıkman, şeriatı yaptım diyerek yıkman ne kötüdür.

***şerî'at ehli**

Şeriat hükümlerine bağlı olan, onun gerekliliklerini yerine getiren kişiler.

Şerī'at ehline ġavġā düşürdüñ

Oġul balına arular üşürdüñ (GRT 2222)

Oğul, şeriat ehli arasına fitne düşürdün, balına arılar üşürdün.

şerbet-i şeytân

Dünya sevgisi.

*Ḫubb-ı dünyā **şerbet-i şeyṭān**-durur*

Ḳan ahı ḳan yiter iç ḳan tevbe ḳıl (KÜD 91/27)

Dünya sevgisi şeytanın şerbetidir ey kardeşim kan (bu içeceğe) yeter kan artık da tövbe et.

şeyh

Bir tarikatın en üst mertebesinde olan, tarikata yeni müntesip olanlara yol gösteren, Hak dostu kişi.[584]

Yir yüzünde ḫalāfelerüñ çoḳdur

*Bize himmet eyle **şeyh** 'Abdülḳādir* (ERD 30/2)

[584] Uludağ, a.g.e., s.334.

Yeryüzünde halifelerin çoktur, bize himmet et şeyh Abdülkadir.

*Gāhī oldum **şeyḫ** i San'ān-ı zamān*

Gāhī tersā gāh müsülmān olmışam (ERD 70/5)

Ey zamanın San'an'ı! (Ben) kâh şeyh kâh Hristiyan kâh Müslüman olmuşumdur.

***Şeyḫ**üm güldür ben anuñ yapraġuyam*

İlāhī yapraġı gülden ayırma (ERD 112/4)

Şeyhim güldür, ben onun yaprağıyım. İlahi, yaprağı gülden ayırma.

-

*Seni ög ayruġa sög mi didi **şeyḫ***

Saña şol tevbe vü telkīn içinde (KÜD 119/5)

Şeyh sana tövbe ettirirken ve telkinde bulunurken kendini öv, başkalarına söv mü dedi?

***Şeyḫ**i dilinden cevāb eydür size*

Kend'özinden söylemez Ümmī Kemāl (KÜD 86/33)

Kemal Ümmi kendisi söylemez, şeyhinin dilince cevap verir size.

*Düş var ayaġına elin öp mürşid ü **şeyḫ**üñ*

Diler-iseñ āsān ola saña ḳamu düş-vār (KÜD 45/8)

Sana bütün zorlukların kolay olmasını istiyorsan düş ayağına var elini öp mürşit ve şeyhin.

-

*Dimegil **şeyḫ**üñe niçün niçün kim şeyḫine niçün*

Diyen oñmayuben hergiz ḳarīb iken ba'īd olur (DÖR g.8/5)

Şeyhine neden diye sorma. (Bunu) diyen asla iflah olmaz, (Allah'a) yakınken uzak olur.

Bir 'azīzüñ sözidür bu iy aḫī

***Şeyḫ**üñe niçün diyen oñmaz daḫi*

Hem olur mürtedd ü merdūd-ı ebed

Uçmaḫ ehli iken olur dūzaḫī (DÖR 47.tuyuğ)

Ey kardeşim, "Şeyhine niçin diyen iflah olmaz. Dinden çıkar, ebediyen merdut olur, cennet ehli iken cehennemlikler arasına girer" sözü, aziz bir kişinin sözüdür.

-

*Bunı ol **şeyḫ** idinen gözsüzi gör*

*Buña yā **şeyḫ** olan ol yüzsüzi gör* (GRT 2644)

Bunu şeyh edinen gözsüzü, buna şeyh olan yüzsüzü gör.

*Varup **şeyḫ** itdiler bir bī-temīzi*

Ki Ḥaḳ dergāhınuñ budur titizi (GRT 2625)

Hak dergahında titizlenen bir kişidir diyerek pis birini şeyh yaptılar.

-

*Ṭurur **şeyḫ**i öñinde hīç oturmaz*

Niçün diyüp söze ḥuccet getürmez (BH 16-B/4)

Şeyhinin önünde durur, hiç oturmaz. (Şeyhinin) söz(ün)ün sebebini sorup delil istemez.

*Çü **şeyḫ**ünden göre bir dürlü ḥāli*

Hemān yüz dönderür ḳalmaz mecāli (BH 16-B/8)

Şeyhinden türlü haller gördüğünde mecali kalmaz, ondan yüz çevirir.

-

*Var idi bir **şeyḫ** ġāyet nām-dār*

Zühd ü ʻilmiyle ferīd-i rūzgār (GSR 689)

Zühdü ve ilmiyle zamanının eşi benzeri olmayan namlı bir şeyhi vardı.

Ol zamān peyġamberine Kird-gār

*Şöyle vaḥy itdi ki di ol **şeyḫ**e var* (GSR 692)

Allah o zamanın peygamberine o şeyhe gitmesini vahyetti.

***şeyh-i İslâm**

Hz. Peygamber.

Kerīm ü ʿālim ü ʿāmil nigū-nām

*Muʿīn-i dīn ü dünyā **şeyḫ-i İslām*** (GRT 104)

Cömert, alim, amel sahibi, (herkes tarafından) iyi bilinen, (müminlere) din ve dünyalarında yardımcı olan, yol gösteren İslam'ın şeyhi (Muhammed Mustafa)…

T

tahâret

Kalbin Allah ile meşgul olmak suretiyle temiz kalması.

Cenābetdür göñüle ġayrı ḳomaḳ

Ṭahāret ol-durur Ḥaḳḳı sevesüñ (ERD 91/5)

Gönle (Allah'tan) gayrısını koymak uğursuzluktur, Hakk'ı sevmek (ise) temizliktir.

takvâ - takvî

Dinî hükümlere sıkı sıkıya bağlı olma, kulun kendini Allah'a yaklaştıracak olan amellerde daha hassas ve itinalı olmasıdır. İbadet ve zikirlerin başkaları görecek diye değil Allah bilecek diye yapılmasıdır. Tüm işlerde halis ve samimi olmaktır.[585]

Zāhir gökçek müsülmānam içimde putu saḳlaram

Zāhidim taḳvā bilmezem zākirim zikirim yoḳdur (KAD g.26/5)

Zahiren iyi Müslüman'ım içimde put saklarım. Zahidim takva bilmem, zakirim zikrim yok.

Her işüñ aṣlını bilmek dilerseñ ḫoca

Taḳvāyı sen ḳabūl et zünnārı tersāya ver (KAD g.76/2)

[585] Cebecioğlu, a.g.e., s.684-685.

Her işin aslını bilmek istersen hoca sen takvayı kabul et, zünnarı Hristiyan'a ver.

-

İleru azıḳ bulunmaz hem ṣu yoḳdur bundan al

Bil ki ***taḳvā****dur bu yolda erine zād u ḳut* (KÜD 41/2)

Bundan başka azık bulunmaz, (burada) su (da) yoktur bundan al. Bu yolda kişiye azık takvadır, (bunu) bil.

Çü ***taḳvā*** *birle ḳıldılar teraḳḳī*

Maḳām-ı 'Ulvī'ye ilmi deriñler (KÜD 65/3)

İlmi derin olanlar, ilahi makama takvayla yükseldiler.

Ol Ḥayy'ı a ḳamu yirde gören ḥāżır u nāẓır

Ḳorḫar utanur var-ısa ***taḳvā*** *vü ḥayāsı* (KÜD 130/20)

O Hay (olan Allah'ı) her yerde hazır ve nazır gören, hayası ve takvası varsa (O'ndan) utanır, korkar.

-

Ḥaḳ Te'lādan aña baḫşiş idi

Ziyyi zühdüñ ḳabāsı ***taḳvā****nuñ* (DÖR k.3/13)

Zühd ışığı, takva elbisesi ona Hak Teala'dan hediyeydi.

-

*Ne dīn ne ʿaḳl ne **taḳvī** ne idrāk*

Yıḳılmış mest ḫāk üstine bī-bāk (GRT 1923)

Ne din ne akıl ne takva ne idrak sarhoş korkusuzca toprağın üstüne yıkılmış.

tarîkat

Tasavvufun dört kapısından biridir. Sufilerin Hakk'a ulaşma yolunda bağlandıkları, bir şeyhin nezaretinde belli ritüellerle eğitimden geçtikleri kurumlardır. Ethem Cebecioğlu'nun verdiği bilgiye göre, "Tarikatları, 1) Tarîk-ı Ahyâr: ibâdet ve takva yoluna ağırlık veren tarikat, 2) Tarîk-ı Ebrâr: Nefse çile çektirme yönü özellik kazanan tarikat, 3) Tarîk-ı Şuttâr: Aşk ve vecd ile hedefe ulaşmayı amaçlayan tarikat olmak üzere, üçe ayırmak mümkündür."[586]

Muṣṭafā'nuñ ümmetiyem çār-yāruñ doṣtı

*Bende-i Ḥaḳḳam **ṭarīḳat** ʿāleminüñ şāhıyam* (DÖR g.50/8)

Mustafa'nın ümmetiyim, Dört Halife'nin dostuyum. Hakk'ın kuluyum, tarikat âleminin şahıyım.

*Ṭurfe yoldur **ṭarīḳat**uñ yolı*

Ṣolıdur ṣaġı ṣaġıdur ṣolı (DÖR 1.mesnevi)

Tarikat yolu (bir) hediyedir. Sağı sol, solu sağdır.

-

[586] Cebecioğlu, a.g.e., s.687.

Esās-ı şer‘ ü ṭarīḳat budur ḥakīḳatde

*Hem aṣl-ı ‘İlm-i Ledün Lā ilāhe ille’llah (*KÜD 4/105)

Şeriat ve tarikatın esası hakikatte İlm-Ledün (ve) Kelime-i Tevhid’dir.

Şerī‘atde ṭarīḳatde ḥaḳīḳat

Ṭarıḳmaz himmeti bol göñli giñler (KÜD 65/2)

Himmeti bol, gönlü geniş (kişiler) şeriatte (ve) tarikatta müteessir olmaz.

Evvel şerī‘atı bilüben gir ṭarīḳata

Tā iresüñ ḥaḳīḳate zāt u ṣıfāt-ıla (KÜD 121/2)

(Kendi) zatın ve sıfatınla hakikate ermek için evvela şeriatı bilerek tarikata gir.

-

Ṭarīḳatde ḥaḳīḳat evliyāsı

Şerī‘at gülşenindedür ṣafāsı (GRT 68)

Tarikatta hakikat evliyasıdır, safası şeriat gülşenindedir.

Şerī‘at burḳa vü yüzdür ḥaḳīḳat

Bu ikinüñ arasıdur ṭarīḳat (GRT 728)

Şeriat burka, hakikat yüzdür. Tarikat bu ikisinin arasıdır.

-

Şehādet ma'den-i dīn şāh-ı server

Ṭarīḳat içre yoldaşı beyember (BH 2-A/9)

Şehadet dinin madeni, şahıdır. (Onun) tarikat içindeki yoldaşı peygamberdir.

Şerī'at içre ol ün kim deridi

Ṭarīḳatden ḥaḳīḳatden berīdi (BH 9-A/10)

Şeriattan söz eden (kişi) tarikattan, hakikatten uzaktı.

-

Tābi'-i şer' ol ṭarīḳat isterseñ

Ṭoġrı yol budur ḥaḳīḳat isterseñ (GSR 973)

Tarikat(a girmeyi) istersen şeriata tabi ol, gerçeğini istersen doğru yol budur.

***tarîkat ehli**

Bir tarikata mensup, tasavvuf ehli kimseler.

Bularuñ aṣlı oddandur ḫaberdār

Ṭarīḳat ehli*dür od bigi yanar* (BH 14-A/1)

Bunların aslı ateşten haberdar olmaktır, ateş gibi yanan tarikat ehlidir.

Ṭarīḳat ehli*ne şöyle gerekdür*

Dimeye ol bu şundan yigrekdür (BH 15-A/6)

Tarikat ehlinin "Bu, şundan üstündür" dememesi gerekir.

Ṭarīḳat ehli*nüñ dördünci ḳavli*

Diyeyüm key işit sen bir bu fi'li (BH 16-A/5)

Tarikat ehlinin dördüncü sözünü söyleyeyim gel işit.

***tarîkat sâliki**

Seyr ü süluk yolundaki kişi; derviş.

Şöyle naḳl itdi ***ṭarīḳat sāliki***

Ṣāḥib-i sır genc-i maʿnī māliki (GSR 617)

Tarikat saliki, sır ve mana hazinesinin sahibi şöyle nakletti…

tecellâ - tecellî

"Allah'ın sır ve kudretinin eşya ve canlılarda görünmesi."[587]

*Şol yüzüñ **tecellī**sinden rūşen oldu kā'ināt*

Hem senüñ ḥüsnüñe indi āyet ile beyyināt (KAD g.7/1)

Kâinat o yüzün tecellisiyle aydınlandı. Ayet ve deliller senin güzelliğin için indi.

*Şāhuñ nūrı çün gönlüme **tecellī** olaldan*

Şemsdür delīlim şem' ü fānūsdan ḫaberüm yoḳ (KAD g.104/5)

Şahın nuru gönlüme tecelli ettiğinden beri delilim güneştir. Şem ve fanustan haberim yoktur.

***Tecellī** ḳılam nūr gibi pinhān olam mestūr gibi*

Ḥāşā ki ben münkir gibi bu 'ışḳa inkār eyleyem (KAD g.126/7)

Nur gibi tecelli edeyim, örtülmüş gibi saklanayım. Haşa, ben münkir gibi bu aşkı inkâr edeyim.

-

*Mūsī-veş idinür **tecellī** içün*

Her münācāt ehli kūyuñı Ṭūr (DÖR g.20/3)

Her münacat ehli tecelli için bulunduğu yeri Tur Dağı yapar.

[587] MustafaTatçı, **Yunus Emre Divanı**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990.

-

Tecellī şevḳ-i dīdāruñ beni mest eyledi ḥayrān

"Ene'l-Ḥaḳḳ" sırrını cānum anuñçün ḳılmadum pinhān (ERD 85/1)

Yüzünün tecellisi beni (kendine) hayran kılıp mest etti. O sebeple (ben) "Ene'l-Hak" sırrını gizleyemedim.

Cümle eşyāda tecellīsi Ḥaḳḳuñ zāhir velī

Görmez anı nefsini ḳurtarmayan emmāreden (ERD 92/2)

Hak, her şeyde tecelli etmiştir ama nefsini emareden kurtarmayan bunu göremez.

Çü Mūṣā kendüden maḥv oldı gitdi

Mūṣāya Ḥaḳḳ tecellī andan itdi

Anuñçündür ki 'āşıḳ varını hep

Getürdi tiz bāzārda yoġa satdı (ERD 9. rubai)

Musa kendinden (kendi benliğinden) geçtiği için Hak Musa'ya tecelli etti. Bu sebeple âşık(lar) varlıklarını bazarda yoğa sattılar. (Varlığı verip yokluğu aldılar.)

-

Naḳl itdi evvel Ādem ü Havvā'dan ol nūr

Kim Şīte vāris ola tecellī celāleti (KÜD 23/8)

O nur (bu kıssayı) tecellinin yüceliği Şit'e miras kalsın diye Âdem ve Havva'dan nakletti.

-

Çün āzād olasuñ sen kendüzüñden

***Tecellī** ide Ḥaḳ nūrı yüzüñden* (GRT 1514)

Sen kendi benliğinden geçtiğin için Hakk'ın nuru yüzünde tecelli etsin.

*Bu meşhedde ki nūr eyler **tecellī***

Öküşdür söz velī tınmamaḳ evlī (GRT 307)

Nurun tecelli ettiği yer, Allah'ın cemalinin zuhur ettiği yerdir. (O sebeple burada) susmak kelam etmekten evladır.

-

*Ger **tecellī** görseñ olma ḳāni'i*

*Kim **tecellī**dür visāli māni'i* (GSR 921)

Eğer tecelli görsen bile tam olarak ikna olma, çünkü ona kavuşmanın engeli tecellidir.

Vardı gördi bir arada şem'i cem'

*Kim **tecellī**den virür eṭrāfa lem'* (GSR 926)

Vardı nurları bir arada toplanmış gördü çünkü (onlar) tecelliden etrafı aydınlatıp parlatmışlardı.

tersâ-zâde

İlahi nur, feyiz, coşkunluk hali.

Yüri ḫırḳa vü tācı bādeye vir

Dil ü cānuñı ***tersā-zāde****ye vir* (GRT 2806)

Yürü hırka ve tacı şaraba ver, gönül ve canını ilahi feyze ver.

Ki ***tersā-zāde****dür nūr-ı īlāhī*

Budur īmān göginüñ bedr ü māhı (GRT 2807)

İlahi nur tersazadedir, iman göğünün ayı (da) budur.

tevbe

1.Hatalardan dönüp Allah'tan af dilemek.

İy hevāsına tapan ***tevbe****ye gel* ***tevbe****ye*

Ḥaḳḳa tap Ḥaḳdan utan ***tevbe****ye gel* ***tevbe****ye* (ERD 104/1)

Ey hevasına tapan kişi, tövbe et. Hakk'a tap, Hak'tan utan, tövbe et.

Gözüñ aç imdi uyan ***tevbe****ye gel* ***tevbe****ye*

Ġaflet uyḳusına ḳan ***tevbe****ye gel* ***tevbe****ye* (ERD 105/1)

Gözünü aç, uyan tövbe et. Gaflet uykusuna kan, tövbe et.

Tevbeyi ta'cīl idüñ gelüñ uçmaḳa gidüñ

İy mü'minler siz idüñ estaġfiru'llāh tevbe (ERD 106/10)

Tövbe etmekte acele edin, gelin cennete gidin. Ey müminler siz tövbe edip "Estağfurullah" deyin.

-

Bu Kemāl Ümmī ża'ifüñ tevbesin sen ḳıl ḳabūl

Pādişehler pādişāhı (neccinā mimmā neḫāf) (KÜD 10/19)

Bu zayıf Kemal Ümmi'nin tövbesini kabul et. Padişahlar padişahı (olan Allah'ım) bizi korktuğumuz şeylerden kurtar.

Īmān u dīn ü tevbe vü Ḳur'ān'ı yoldaş it

Şol dem ki cān alıcı gelür cān alur gider (KÜD 56/17)

İman, din, tövbe ve Kur'an'ı yoldaş edin. Vakit gelir can alıcı (Azrail) canını alır gider.

-

Hem vesīle olduġıçün ol Resūl

Ādemüñ Ḥaḳ tevbesin ḳıldı ḳabūl (SVN 83)

O Resul vesile olduğu için Hak Adem'in tövbesini kabul etti.

-

Ḳabūl eyledi anuñ tevbesin Ḥaḳ

Güzīde itdi Ḥaḳ anı muḥaḳḳaḳ (GRT 1478)

Hak onun tövbesini kabul edip onu güzide (bir kul) yaptı.

-

Eyü ad-ıla yaḫşı ḳul oldı

Pes andan ***tevbe****si maḳbūl oldı* (BH 15-B/4)

İyi (bir) isim yaptı, güzel kul oldu. Ondan sonra tövbesi makbul oldu.

Ki şöyle oluñuz ***tevbe****ye meşġūl*

Naṣūḥ tevbesi bigi ola maḳbūl (BH 31-A/13)

Nasuh tövbesi gibi makbul olan tövbeyle meşgul olun.

2.Tevbe Suresi.

Sen andur nefsümüze mevt yasın

Bi-ḥaḳḳ-ı ***Tevbe*** *vü Tāhā vü Yāsīn* (KÜD 1/118)

Tevbe, Taha ve Yasin (surelerinin) hatrına sen nefsimize ölüm yasını hatırlat.

Tevbe *vü Ṭāhā vü Yāsīn ḥaḳḳıçün*

Hem heme ḤāMim ü Ṭāsin ḥaḳḳıçün (KÜD 7/102)

Tevbe, Taha, Yasin, Hamm ve Tasin hakkı için…

U

ukbâ - ukbî

Ebedi âlem; ahiret.

Ṣırāṭ u mīzān dünyā vü ʻuḳbā hikāyeti

Ḳoy aḫi benim ḳıṣṣa vü destān neme gerek (KAD g.106/4)

Sırat, mizan, dünya, ukba meseleleri varken kıssa ve destan benim neyime gerek kardeşim.

-

Bu ʻışḳ derdi ilāhīdür gidenün Ḥaḳḳa rāhıdur

Bu ʻışḳa berk yapış zinhār ḳayıḳma dünyā ʻuḳbāya (ERD 108/12)

Bu aşk derdi ilahidir, Hakk'a gidenin yoludur. Bu aşka sağlam yapış, dünyaya ukbaya meyletme.

Bu ʻışḳ vird-i ilāhīdür gidenüñ Ḫızır emrindedür

Bu ʻışḳa berk yapış zinhār ḳalma dünyāya ʻuḳbāya (ERD 119/8)

Bu aşk ilahi zikirdir, (bu yolda olanın) Hızır emrindedir. Bu aşka sağlam yapış, dünyaya ukbaya meyletme.

Anuñ ʻışḳı gerek baña gerekmez dünyā ʻuḳbāyı

Ki ʻışḳdur maḳṣūdum ancaḳ ḳodum cümle temennāyı (ERD 130/1)

Bana onun (uğrunda) bütün arzuları terk edip (tek) maksut edindiğim aşkı gerekir, dünya ahiret gerekmez.

-

Ölüm yaḳın kişi niçün baḳadur

Ki bu dünyā fenā ʻuḳbā beḳādur (KÜD 1/79)

Ölüm yakındır, insan niye (hâlâ) bakıp durur? Zira bu dünya geçicidir, ukba kalıcıdır.

Dünye vü ʻuḳbī hevesi yād ider

Kişiyi ol görklü liḳādan ṣaḳın (KÜD 108/8)

İnsana dünya ve ukba hevesini hatırlatan şeylerden sakın.

Ḳodı maḫlūḳı ol ʻāşıḳ gözetdi çehre-i Ḫāliḳ

Ne dünyā sevdi ol ṣādıḳ ne ʻuḳbāya naẓar ḳıldı (KÜD 27/34)

O âşık yaratılanları bıraktı, Halik'e yönünü çevirdi. O sadık ne dünyayı sevdi ne ukbaya nazar kıldı.

-

Ġasl ider idi göñline nā-gāh

Gelse idi ḫayāli ʻuḳbānuñ (DÖR k.3/16)

Gönlüne ansızın ukbanın hayali gelse temizlenirdi.

*Sevdi ḫalḳuñ kimi dünyāyı kimisi ʿuḳbā*yı

Sevmedüm men anları ḳat'ā seni sevdüm faḳaṭ (DÖR g.32/6)

Halkın kimi dünyayı kimi ukbayı sevdi. Ben onları sevmedim seni sevdim.

-

*Dünyādan ʿuḳbā*ya ḫoş sāz eyledi

Cān Hümāsı Ḥaḳḳa pervāz eyledi (SVN 553)

Dünyadan ukbaya hoşça gitti, can Hüma'sı Hakk'a uçtu.

-

*Dünyeden ʿuḳbī*ye reh iy ser-firāz

Bir nefesdür ṣanmaġıl dūr u dırāz (GSR 710)

Ey başı dik, şerefli (kimse)! Dünyadan ahirete yol bir nefestir, (onu) uzak ve uzun sanma.

*ʿĀşıḳa dünyā vü ʿuḳbī*de heves

Dost-durur ġayr olmaz mültemes (GSR 871)

Dünyada ve ukbada âşığın (tek) emeli dosttur (Allah'tır), gayrısı istenen, arzu edilen değildir.

***ukbâ hevesi**

Ahirete ve orada karşısına çıkacak olan şeylere karşı kulun daima hazırlıklı olması; ahiret hazırlığına düşkün olması. *Dünyā cehdini artıranlar*

*‘Uḳbā hevesi**n** āz edenler* (KAD terkib-bend 1/48)

Dünyayla nefis mücadelesi yapanlar, az ukba hevesi güdenler…

ulu

Tarikat büyüğü, şeyh.

*Gördüm ‘ālem doṣtdan ṭolu geldi bana dir ol **ulu***

Var imdi sen şimden girü sen ben defterin oda yaḳ (ERD 53/12)

Âlemin dostla dolu olduğunu gördüm, bana o ulu (kişi): “Var şimdi sen bundan sonra sen ben defterini ateşte yak” dedi.

‘uzlet ehli

Kendini halktan soyutlayan, Hakk’a yakın olan tasavvuf ehli kişi; derviş.

*‘Uzlet ehli**dür** Çalap sevdügi ḳul*

*‘Uzlet ehli**dür** ‘aṭā’ virdügi ḳul* (ERD pendname 3/3)

Çalap’ın sevdiği ve ödüllendirdiği kul, uzlet ehli olandır.

‘Uzlet ehli bilişür Allah ile

‘Uzlet ehli bulışur ol şāh-ıla (ERD pendname 3/4)

Allah'ı bilen, o şah ile buluşan uzlet ehlidir.

*'**Uzlet ehli**dür seven hem sevilen*

Sen bu 'uzletden ḳaçarsuñ pes neden (ERD pendname 3/5)

Seven de sevilen de uzlet ehlidir. Sen bu uzletten neden kaçarsın?

V

vahdet - kesret

Vahdet, birlik, bir olma; Allah'ta fani olma. Kesret, çokluk; Allah fikri dışında kalan ve insanı dünyanın heva ve hevesine kaptıran her şeydir.

Vaḥdet içinde gāh beni vuṣlata irgüren

Zerremi güneş ḳaṭremi 'ummān iden göñül (KAD g. 119/7)

Beni vahdet içinde vuslata eriştiren, zerremi güneş katremi umman yapan gönül…

Vuṣlat şarābın iç ṣāḳī sen vaḥdet elinden

Nūḥ ile biliş keştīye gir ḳorḳma ṭūfāndan (KAD g. 163/3)

(Ey) saki! Vuslat şarabını vahdet elinden iç, Nuh ile görüş, gemiye gir, korkma Tufan'dan.

'Ārif dā'im vaḥdet ile āreste ḳıla tevḥīdi

Cāhil kişi kesret ile işini noḳṣān eyleye (KAD g. 191/7)

Arif daima tevhidi vahdet ile süslesin, cahil kişi (ise) kesretle işini noksan kılsın.

-

Ḳamu vaḥdet oldı keṯret götürildi nūr u ẓulmet

Ṭolu 'arş u ferş temāmet oldı anı görmez a'mā (ERD 2/6)

Vahdet kesret oldu, ışık ve karanlık götürüldü, arş ve yeryüzü tamamiyle doldu. (Ama) bunu kör olan görmez.

Eşrefoġlı Rūmīyem ben kim bugün

***Kesret** ü **vaḥdet**de yeksān olmışam* (ERD 70/23)

Eşrefoğlu Rumi'yim, bugün vahdette ve kesrette aynı olmuşumdur.

-

*Bu **kesret** içre bilenler o milk-i vaḥdetden*

Virür ṣorana ḫaber Lā ilāhe ille'llah (KÜD 4/95)

Bu kesret içinde vahdet mülkünü bilenler sorana kelime-i tevhidden haber verir.

-

*Ne **kesret**süñ ki 'ayn-ı vaḥdet olduñ*

*Ne **vaḥdet**süñ ki 'ayn-ı kesret olduñ* (GRT 616)

Ne kesretsin, vahdetin kendisi oldun; ne vahdetsin, kesretin kendisi oldun.

*Bu **kesret** varlıġı **vaḥdet**den alur*

*Ki **vaḥdet**süz ḳamu **kesret** yoġ olur* (GRT 1230)

Bu kesret vahdetten vücut bulur, vahdetsiz kesret yok olur.

Degül ***vaḥdet****de iki noḳta mevcūd*

İkilik olmaz ol birlikde maḳṣūd (GRT 2204)

Vahdette iki nokta yoktur, o birlikte ikilik olmaz.

vasl

1.Kavuşma, vuslat.

Bu ḥicrān ***vaṣl****una vāṣıl olaldan*

İşüm dā'im şükür kim şükür oldı (KAD g.243/7)

Bu hicran sona erip vuslata erdiğimden beri işim daima şükretmek oldu.

Senüñ ***vaṣl****uñ-ıla aġa boyana*

Benüm bu baḫt-ı siyāhum efendi (KAD g.250/4)

Benim bu kara bahtım senin vuslatınla ak olsun efendi(m).

Gördi gözüm ***vaṣluña*** *ermek diler*

Deli göñül ḳaynayuben taşdıġı (KAD g.286/2)

Gözüm gönlümün vuslata ermeyi dilerken kaynayıp taştığını gördü.

-

Zülfi lā dir çün isterem ***vaṣl****uñ*

Nice dir ol siyāh-rū lā lā (DÖR g.2/3)

Vuslatını istediğim için zülfü "Hayır" der. O kara yüzlü nasıl "Hayır, hayır" der.

Ḫaber bilmege ***vaṣl****uñdan düşüp ṣaḥrāsına hecrüñ*

Ḫaberci āh-ı dil-sūzum gözüm yaşı ulaġ oldı (DÖR g.82/3)

Vuslatından haberdar olmak için hicran sahrasına düştüm. (Burada) yanık gönlümün ahı haberci, gözümün yaşı ulak oldu.

2.Allah'a kavuşmak.

'Işḳ elünden ölenüñ ḥaḳīm ne bilsin derdini

'Āşıḳuñ derdine yārüñ ***vaṣl****ı dermān olsa ḫoş* (KAD g.89/9)

Aşk elinden ölenin derdini hekim ne bilsin. Âşığın derdine derman yâre kavuşmaktır.

-

Eşrefoġlu Rūmī 'ışḳa vireli hep varını

Bī-murād olup yürür ne ***vaṣl****ı ne hicrān diler* (ERD 6/7)

Eşrefoğlu Rumi varlığını aşka verdiğinden beri hiçbir muradı olmadan yürür ne vaslı ne hicranı diler.

Yā bāġ u yā bostān ola yā bend ü yā zindān ola

Yā ***vaṣl*** *u yā hicran ola senden hem ol ẖoş hem bu ẖoş* (ERD 47/4)

Bağ, bostan, bent, zindan, vasl, hicran… Senden gelen her şey güzel.

Beni ***vaṣl****undan ıraġ eyleyüp cennete ḳoma*

Bu inildüm işidüp ḥūrī cinān oda yanar (ERD 29/3)

Beni vaslından uzaklaştırıp (da) cennete koyma. (Yoksa cennette) iniltimi işiten huriler ateşte yanar.

velî

Ermiş kişi.

Anı dimek berekātında buldılar derecāt

Ḳamu nebī vü ***velī*** *Lā ilāhe ille'llah* (KÜD 4/130)

Bütün nebi ve velilerin derecelerinin bereketi "Laiaheillallah" demeleridir.

visâl

Kavuşma; vuslata erme.

Cüdā düşmiş yārinden bir ġarībem

*Viṣāl**in isteyü hicrāna geldüm* (ERD 73/2)

Yârinden ayrı düşmüş bir garibim, visalini isteyerek hicrana geldim.

Düşem derdine ol yāruñ uram terkin i ʻtibārum

*Viṣāl**ine bu hicrānuñ ola biñ cān īsār idem* (ERD 74/2)

O yârin derdine düşeyim, itibarımı terk edeyim. Bu ayrılığın vuslatına bin can feda edeyim.

*Visāl**i öñüme düşdi Ḥabībüñ*

Nice ayru olam dostdan giderem (ERD 76/11)

Habib'in visali aklıma düştü, (o) dosttan nasıl ayrı kalayım, gidiyorum.

-

Degül andan cüdā her şey bize bizden yaḳīn ol Ḥayy

*Biz andan gey ırağuz gey delīmdür kim **viṣāl** irmez* (KÜD 3/19)

Hiçbir şey ondan ayrı değil, o Hay bize bizden yakındır. Biz ondan

Ḥayāl-i derdi ol cānuñ başıdur cümle dermānuñ

*Viṣāl**i ṭadına anuñ nebāt u ḳand u bal irmez* (KÜD 3/28)

Cümle dermnaın başı o sevgilinin derdinin hayalidir. (Onun) visalinin tadına nebat, şeker, bal eremez.

Az yanan andan cüzā düşer girü

Küllī yananlar bulur ḳurb u ***visāl*** (KÜD 86/25)

Az yananlar ondan ayrı düşer, külliyen yananlar yakınlık ve visal bulur.

-

Maḳarındur Ḥaḳḳuñ ḫalḳa ***viṣāl****i*

Maʿiyyetdendür añla bu maḳāli (GRT 1264)

Visali, Hakk'ın halka meskenidir, anla bu sözü (de onun) yakınlığındandır.

Bu ḫalḳ ile Ḥaḳ'uñ ṣorduñ ***viṣāl****in*

İşit imdi buluñ vaṣf-ı ḥālin (GRT 1375)

Bu halk ile Hakk'In visalini sordun, şimdi işit bu halin ne olduğunu bul.

Y

yohluk - yokluk

Dünyalık metaların hepsinin değersiz olduğu, varlığa önem verilmeyen fenâ âlemi; Allah karşısında kulun kendini yok bilmesi.

*Ben birlik didügü **yoḳluḳ**dur anlarsañ sözi*

İkilik bu varlıġun ḳomaz varasuñ aṣlına (ERD 1/7)

Eğer sözümü anlarsan benim birlik dediğim yokluktur. İklik bu varlığın aslına yakışmaz.

*Bu ʻışḳuñ gözgüsi **yoḳluḳ**dur iy cān*

Bu göz göre göreyin rūy-ı sultān (ERD 94/1)

Ey can, bu aşkın aynası yokluktur. Bu göz, (bu aynada) sultanın (Allah'ın) yüzünü görsün.

*Bu ʻışḳuñ ḳıymeti **yoḳluḳ** olur bil*

Bahā yitürmediler yoḳ olana (ERD 100/8)

Bu aşkın kıymetinin yoklukta olduğunu bil. (Zira) yok olana paha biçilemez.

-

Ṭapma bu ḫalḳuñ saña fülān didügine

Varlıġı vir ***yoḳluġ****a fülānuñı terk it* (KÜD 43/9)

Bu halkın sana dediklerine aldırış etme, varlığını yokluğaver, falanını filanını terk et.

Yoḳluġ*a degşürdi cümle vārını dervīşler*

Degmeye ṭuydurmadı esrārın dervīşler (KÜD 62/1)

Dervişler varlığını yokluğa değiştirdi, herkese sırlarını duyurmadı.

Varlıġını ***yoḳluġ****a viren gibi*

Kimse hīç aṣṣılu bāzār itmedi (KÜD 129/10)

Varlığını yokluğa veren (kişi) gibi kimse faydalı (bir) alışveriş yapmadı.

-

Rūşenīnüñ ḥażretüñe ṭuhfesi ***yoḫluḫ****-durur*

Yoḫ-durur ***yoḫluḫ****dan özge hīc daḫı nesnesi* (DÖR g.79/7)

Ruşeni'nin (onun) huzuruna armağanı yokluktur. (Zira) yokluktan başka bir nesnesi yoktur.

-

Niçe varlıġı yoḳluḳ varı-turur

Bu ***yoḳlıḳ*** *kim var uş varlıḫ bitürür* (GRT 1006)

Varlığı bitiren bu yokluk nice varlığı (da) yokluk var eder.

Ki varlıḳ üzre varlıḳ ʿayb olur

Velī ***yoḳluġa*** *varlıḳ ceyb olur* (GRT 1007)

Varlık üzere varlık ayıp olur, yokluğa varlık cep olur.

Bu ʿālem ***yoḳluġ****-ıla kim māyil oldı*

Anuñ laʿl lebünden ḥāṣıl oldı (GRT 2098)

Bu âlem yokluğa meyletti, onun lal dudağından hasıl oldu.

-

Ol ḳapuda ṭāʿat u cürme naẓar

Olmaz illā ***yoḳluḳ*** *olur muʿteber* (GSR 848)

O kapıda ibadete ve günaha bakılmaz, (orada) yokluk muteberdir.

Z

zâhid

1.İbadetlerini gösteriş için yapan, zühd sahibi olduğunu düşünen, ham sofu.

Zāhidüñ ẕikri tesbīḥi baña ne

Benüm ʻömrümde ḥāṣılum ḫarābāt (KAD g.4/8)

Zahidin zikrinden, teşbihinden bana ne, benim ömrüm boyunca hasıl ettiğim harabattır.

-

Sāde-rūlardan yumma göz zāhid

Revnaḳı ʻışḳuñ bī-milāh olmaz (DÖR g.26/5)

Güzel yüzlülerden gözünü kaçırma zahit, aşkın revnakı şirinsiz olmaz.

Zāhidā tap ḳurı zühd-ile depele özüñi

ʻĀşıḳ ol ḫoş ʻışḳ deryāsına bat mānend-i baṭ (DÖR g.32/5)

Ey zahit! Kuru zühd ile kendi varlığını öldürme, âşık ol kaz gibi aşk deryasına bat.

ʻIşḳ oldı baña manṣıb u zühd oldı zāhide

Aʻlā degül mi mertebesi cāhumuñ menüm (DÖR g.51/5)

Aşk bana zühd zahide makam oldu. Benim mevkim (ondan) daha yüksek değil mi?

-

Kāfirün ʻışḳ-ıla küfri ʻākıbet īmān olur

Zāhidüñ saʻyi ḳamu ʻışḳsuz hebāen mensūrdur (ERD 15/4)

Kafirin aşk ile küfrü sonunda iman olur. Zahidin aşksız (olan) bütün işi heba olur, boşa gider.

Zāhid var varuna bu ʻışḳdan tuyaruñ yok senüñ

Bilmedi bilmeyiser bī-derd bizüm esrārımuz (ERD 37/7)

Zahit git gideceğin yere (senin) aşktan anlayacağın yok. Dertsiz olanlar bizim esrarımızı bilmedi, bilmeyecek.

Zāhidā gel ʻışḳa uy ʻār eyleme

Tevḥīdine ʻışḳuñ inkār eyleme (ERD 96/1)

Ey zahit, gel utanma aşka uy. Aşkın tevhidini inkâr etme.

-

Kimi söyler şarāb u şemʻ ü şāhid

Ki bilmez bu rümūzı ḫuşḳ u zāhid (GRT 78)

Kimilerinin dile getirdiği şarap, şem ve şahidi zahit bilmez.

2. Dünyadan elini eteğini çekmiş gerçek manada zühd sahibi kişi.

*Bir **zāhid** idüm sırrumı saḳlarum özümde*

Sen fāş edüben ʿışḳ ile uş yādlara çaḳduñ (KAD g.109/2)

Sırrını özünde saklayan bir zahittim. Sen onu açığa çıkararak bana hatırlattın.

-

Şol şehīd olan mücāhidler ḥaḳı

*Arı iḫlās-ıla **zāhid**ler ḥaḳı* (KÜD 7/123)

Şehit olan mücahitler (ve) saf (bir) ihlas ile zahitlerin hakkı (için)…

*Azar yolından ne ḳadar **zāhid** olursa*

Şol kim ḳıla bir ḫaste-i dil-rīşi dil-āzār (KÜD 45/4)

(Bir kimse) ne kadar zahit olursa olsun gönlü yaralı birinin kalbini incitirse yoldan çıkar.

Muṣṭafā eydür ki girmez cennete

*Ne ḳadar kim **zāhid** olursa baḫīl* (KÜD 88/17)

Mustafa "(Bir kimse) ne kadar zahit olursa olsun cimri olduğu takdirde cennete giremez" der.

-

*Görenler aña **zāhid**dür disünler*

Aña giydügi şāhiddür disünler (GRT 2662)

(Onu) görenler "(O) zahittir, giydikleri (bu duruma) şahittir" desinler.

Birisi yürür eski kisvet ile

*Ki **zāhid**ler olur bu ṣūret ile* (GRT 2674)

Biri zahitler gibi eski bir elbiseyle yürür.

*Ṣalar **zāhid**lerüñ od ḫırmenine*

Düşürür şu'leler cān u tenine (GRT 2828)

Zahitlerin ateş harmanına salıp canına ve bedenine kıvılcımlar düşürür.

-

*Muḥibb u 'ābid u **zāhid** u 'ārif*

Budur ḳavī ki şindi ḳılduḳ ta'rīf (BH 7-B/2)

Muhip, abit, zahit ve arif (terimlerini) şimdi tarif ettik.

*'İbādet **zāhid**üñdür bellü zāhir*

Eyüdür ger olursa göñli ṭāhir (BH 44-A/10)

İbadet zahidin işidir, (eğer) gönlü temiz olura (daha) iyidir.

*Maḳāmı **zāhid**üñ ḳorḫudur iy yār*

Göyünmekdür işi her vaḳt-i her bār (BH 43-B/2)

Ey yâr, zahidin makamı korkudur, üzüntülü olduğu her an yanmaktır.

***zâhid-i dünyâ-perest**

Dünyaya tapan zahit; kaba sofu.

*İy **zāhid-i dünyā-perest** var zühdüñi arz eyleme*

Ben ʿāşıḳ-ı şūrīdeyem zerk ü riyā neme gerek (ERD 54/2)

Ey dünyaya tapan zahit, zühdünü söyleyip durma. Ben tutkun (bir) âşığım, iki yüzlülük, riya bana gerekmez.

zikir

Allah'ı anmak. Zikrin her tarikata göre farklı usul ve erkânları vardır. Temel amaç, belirli vasıtalar yoluyla Allah'ı anmak ve ona karşı birtakım ibadetlerde bulunmaktır.

*Zāhidüñ **ẕikr**i tesbīḥi baña ne*

Benim ʿömrümde ḥāṣılum ḫarābāt (KAD g.4/8)

Zahidin zikrinden, teşbihinden bana ne, benim ömrüm boyunca topladığım (tek) hasılatım harabat.

Zāhir gökçek müsülmānam içimde putu saḳlaram

*Zāhidüm taḳvā bilmezem zākirim **zikir**üm yoḳdur* (KAD g.26/5)

Zahiren iyi Müslüman'ım içimde put saklarım. Zahidim takva bilmem, zakirim zikrim yok.

*Var var iy göñül ḳanı tesbīḥ ü **zikr**üñ*

Unutduñ aḫī sen iy göñül ne idi fikrüñ (KAD g.175/1)

Var var ey gönül nerede tesbih ve zikrin? Ey kardeşim (sen) fikrinin ne olduğunu unuttun.

-

*N'iderem şol dili ben kim söylemeye **zikr**in anuñ*

N'iderem şol gözi ben kim ki görmeye dilārāyı (ERD 130/10)

Ben onun zikrinin söylemeyen dili, sevgiliyi görmeyen gözü ne yapayım?

Düni gün turma zikr it ol Ḫudāyı

*Ḳ'anuñ **zikr**i virür ṣafāyı* (ERD 133/1)

Durma gece gündüz Hüda'yı zikret. (Çünkü) onun zikri mutluluk verir.

Zāyiʿ itmez bir demi bir sāʿati

***Zikr** ü tesbīḥdür dilinde ʿādeti* (ERD 1.Mesnevi/7)

Bir anı, bir saati boşa harcamaz. Onun âdeti dilinde (sürekli) zikir ve teşbih (olmasıdır.)

-

***Zikr** ü fikr ü cidd ü cehd ü ṣıdḳ u ʿışḳ u zevḳ u şevḳ*

ʿĀdeti vü azıġıdur ʿışḳ eri bīdārınuñ (KÜD 85/16)

Zikir, fikir, nefis mücadelesi, sadakat, aşk, zevk ve şevk dar ağacındaki aşk erinin âdet ve azığıdır.

*ʿİbādetüñ yigi vü **zikr**üñ efżālidür hem*

Bezer ḳamu ʿameli Lā ilāhe ille'llah (KÜD 4/126)

İbadetin iyisi, zikrin efdali ve bütün amelleri süsleyen "La ilahe illallah"tır.

***Zikr**i unutdı ekseri ḫalḳuñ*

İşleri çeng ü nāy u ṭanbūrdur (KÜD 51/19)

Halkın çoğu zikri unuttu, (onların) işi çeng, ney, tamburdur.

-

Dutma mürde sen sen ol eyyāmuñı

*Zinde tut **zikr** ile ṣubḥ u şāmuñı*

Bī-ḳarār u vālih u ser-geşte ol

Terk idüben ḫāb u hur ārāmuñı (DÖR 54.tuyuğ)

Günlerini öldürme, sabah akşamını zikir ile zinde tut. Uykuyu, rahatlığı terk edip kararsız, şaşkın ve avare ol.

-

Za'fı artuḳ olduġınca ol şāha

*Şükr ü **zikr**in artururdı Allāha* (SVN 559)

O şaha zaafı arttıkça Allah'a şükür ve zikrini artırırdı.

zühd

Dünyadan el etek çekip tüm dünyevi işlerden uzaklaşmak, yalnızca Allah fikriyle ve ibadetle meşgul olma. Edebi metinlerde kimi zaman olumlu kimi zaman ham sofuluğun meşguliyetlerinden bahsetme konusunda olumsuz manada kullanılmıştır.

*Bir laḥẓa zāhid **zühd** ü tā'at zikrine meşgūl*

Bir laḥẓa sālūs seni 'aceb sevdālı dirler (KAD g.40/2)

Bir lahza zühd ve taatle meşgul zahit, bir lahza riyakâr sevdalı derler.

Ṭabl-ı melāmet çalma göñül ki zāhidüm ben

Zühd ü tā'atüm zerḳūmı odamı yaḳarsuñ (KAD g.170/2)

(Ey) gönül! Melamet davulunu çalma zahidim ben. (Böyle yaparak) zühdümü, taatimi, zerkimi[588] heba edersin.

Ḳanı zühdüm benüm zāhid-i dem ben

Beni eyledi uş 'ışk dīvānesi (KAD 245/2)

Zamanının zahidi olan benim zühdüm nerede? Şimdi aşk, beni divanesi eyledi.

-

'İlm ü 'amel ṭā'at ü zühd 'āşıḳlarun kārı degül

'Āşıḳ kendi varlıġından geçüp 'azm-i dīdār ider (ERD 35/5)

İlim, amel, taat, zühd âşıkların işi değil, âşık kendi varlığından geçip sevgiliye yönelir.

İy zāhid-i dünyā-perest var zühdüñi arz eyleme

Ben 'āıḳ-ı şūrīdeyem zerk ü riyā neme gerek (ERD 54/2)

Ey dünyaya tapan zahit, zühdünü söyleyip durma. Ben tutkun (bir) âşığım, iki yüzlülük, riya bana gerekmez.

[588] Sufilerin giydiği hırka.

Gel bu ʿāşıḳlar öñinde yile sal nāmūsunı

Gel bu ***zühd****i ʿışḳa degşür ʿaḳlı bī-ḫoş eylegil* (ERD 68/3)

Gel bu âşıkların önünde namusunu sal, yele ver. Zühdü aşkla değiştir, aklını (bu durumdan) hoşnutsuz eyle.

-

İçüm ṭaşum zerḳ ü riyā sözim fuḥuş yüzüm ḳara

Zühdüm *ḳamu sehv ü ḫaṭā estaġfiru'llahe'l-ʿaẓīm* (KÜD 11/10)

İçim dışım iki yüzlülük, riya sözüm haddi aşan cinsten, yüzüm kara. Zühdüm bütünüyle hata ve yanlış (dolu), estağfirullahel azim.

Ne ʿilmüm var ne ḫod ***zühdüm*** *ne ḥilmüm var ne ḫod cehd*

Ki her dem ṣıdurur ʿahdüm baña bu nefs-i emmārem (KÜD 12/9)

Ne ilmim ne zühdüm ne hilmim ne cehdim var. Nefs-i emmarem (bana) her dem sözümü bozdurur.

Başuña ol baḫt u devlet tācı ḳaçan urıla

Bilüñe çün ***zühd*** *ü ḫiẓmet ḳuşaġın ḳuşanmaduñ* (KÜD 82/5)

Başına baht ve saadet atacı nasıl takılsın? (Sen) beline zühd ve hizmet kuşağını kuşanmadın.

-

Ḥak Teʿālādan aña baḫşiş idi

Ziyyi ***zühd****üñ ḳabâsı takvānuñ* (DÖR k.3/13)

Zühd ışığı, takva elbisesi ona Hak Teala'dan hediyeydi.

Zāhidā tap ḳurı ***zühd****-ile depele özüñi*

ʿĀşıḳ ol ḫoş ʿışḳ deryāsına bat mānend-i baṭ (DÖR g.32/5)

Ey zahit! Kuru zühd ile kendi varlığını öldürme, âşık ol kaz gibi aşk deryasına bat.

ʿIşḳ oldı baña manṣıb u ***zühd*** *oldı zāhide*

Aʿlā degül mi mertebesi cāhumuñ menüm (DÖR g.51/5)

Aşk bana zühd zahide makam oldu. Benim mevkim (ondan) daha yüksek değil mi?

-

Bu ***zühd*** *ü ʿilm ü ʿucb u kibr ü şöhret*

İçüñde baġlayupdur dürlü ṣūret (GRT 2850)

Bu zühd, ilim, gurur, kibir, şöhret içinde türlü suretler barındırır.

zülf

"Allah'ın hiç kimsenin ulaşamayacağı gaybi hüviyetinin sembolü."[589]

*Ben diledüm doṣt **zülf**in boynuma ḳılmaḳ kemend*

Sen perīşānluk idüp ol dāra ber-dār olmaduñ (ERD 57/4)

Ben dost zülfünü boynuma kament etmek istedim, sen zavallılık edip o dar ağacında asılmadın.

Ḫalḳa ġavġā salayım ben daḫı Manṣūrlayın

***Zülf**ünde asılayım dāra varayım cānum* (ERD 78/7)

(Varlığımı) halktan ayırayım. Mansur gibi zülfünde asılıp canımı dar ağacında sallandırayım.

Vaʿde-i ferdāya köymez ʿāşıḳ-ı şūrīdeler

*Göz ḳaradur düşer irer **zülf**inüñ ḳarasına* (ERD 109/10)

Âşıklar gelecek endişesine düşmez. (Onların) bu gözükaralığının sebebi, gözlerinin sevgilinin zülfünün karasına düşmesindendir.

-

*Gice gündüz **zülüf**inden yüzinden*

Taleb eyle vü çıḳmaġıl sözinden (GRT 2173)

Gece gündüz zülfünden, yüzünden (onu) talep et, sözünden çıkma.

[589] Şentürk, a.g.e., s.246.

Boyından doġrusı bir söz didüm dün

*Bańa **zülfi** ucından geldi bir ün* (GRT 2128)

Dün boyumdan büyük bir söz ettim, bana zülfünün ucundan bir ses geldi.

*Celālin **zülf** ile vaṣf itdüm anuñ*

Ki ḳat ‘ eyleyesin aṣlın gümānuñ (GRT 2123)

Şüphenin aslını kesip atsın (yok etsin) diye Cenab-ı Hakk'ın Celal'ini (kahr sıfatını) zülf kelimesi ile anlattım.

zünnâr

1.Hristiyan keşişlerin bellerine bağladıkları kuşak.

Her şeye baḳdum cihanda mest olupdur şöyle kim

*Ḳa ‘be mestdür öz ḥālinde deyr mest ü **zünnār** mest* (KAD g.8/5)

Dünyadaki her şeye baktım (her şeyi) mest olmuş gördüm. Kabe mest, kilise mest, zünnar mest…

Müdām ḳulluḳ ider puṯḫānelerde

*Beline baġlamış **zünnār** dimişler* (KAD g.57/6)

"Beline zünnar bağlamış, sürekli (olarak) puthanelerde kulluk ediyor" derler.

Her bir işüñ aṣlını bilmek dilerseñ ḫoca

Ṭaḳvāyı sen ḳabūl it ***zünnār****ı tersāya vir* (KAD g. 76/2)

(Ey) hoca, her işin aslını bilmek istersen sen takvayı al, zünnarı Hristiyan'a ver.

-

Kesildi i niçe ***zünnār*** *eşünür eṣnām*

Bu 'āleme geleli Lā ilāhe ille'llah (KÜD 4/140)

Bu âleme kelime-i tevhid geldiğinden beri nice zünnar kesildi, putlar kırıldı.

-

Büt ü ***zünnār*** *u tersāyı vü nāḳūs*

Nedür bu cümle terk ü nām u nāmūs (GRT 2795)

Put, zünnar, Hristiyan, kilise çanı ve bu cümle nam ve namusu terk etme nedir?

Ḳo tāc u ḫırḳayı zünnār baġla

Kesüp ***zünnār****ı ḫalvetlerde aġla* (GRT 2805)

Tac ve hırkayı bırakıp zünnar bağla. Zünnarı (da) kesip halvetlerde ağla.

2.Kulun ilahi aşka, Allah'a ve tasavvuf yoluna olan bağlılığı.

Ḫarābātīlere hemdem olaldan

Ḳamu işim büt ***zünnār****um ḫarābāt* (KAD g.3/7)

Harabat ehline (sufilere) dost olduğumdan beri bütün işim put (sevgili) zünnarım (Allah'a bağlılığım) harabattır (tekkedir).

-

Niçeleri baġladı ***zünnār****ını*

Zühd-i ḫarmanın oda yaḳdı bu 'ışḳ (ERD 50/7)

Niceleri zünnarı bağladı, aşk (onların) zühdünü yok etti.

-

Bu yirde muḫtaṣar olsun 'ibāret

Bu kez ***zünnār****a idelüm işāret* (GRT 2484)

Burada ibareler kısaca nihayet bulsun, bu defa (biz) zünnarı açıklayalım.

ÖZGEÇMİŞ

25.02.1991 tarihinde İstanbul Bakırköy'de doğdu. İlk ve orta öğretimini Eyüp Kocatepe İlköğretim Okulu'nda, lise eğitimini Fatih Kız Lisesi'nde tamamladı. 2009 yılında liseden mezuniyetinin ardından Yeditepe Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne başladı. Üniversite eğitiminin ilk yılında İngilizce hazırlık eğitimi aldı, üçüncü yılın ikinci döneminde ise Erasmus Programı ile Venedik Ca Foscari Üniversitesi'nde eğitim alarak bu üniversitede Türkçe ve İtalyanca dersleri takip etti. 2014 yılında Prof. Dr. Mehmet Kanar danışmanlığında hazırladığı "Tahran Merkez Kütüphanesi'nde 4574 Numarada Kayıtlı Türkçe Bir Cöngün 123a-149a Varakları Arasında Kalan Yer Alan Şiirlerin Transkripsiyonlu Harf Çevrimi" başlıklı teziyle lisans eğitimini tamamladı. Aynı yılın güz döneminde İstanbul Üniversitesi'nde yüksek lisans eğitimine başladı. Prof. Dr. A. Azmi Bilgin danışmanlığında bu tez çalışması hazırlanmıştır.

e-mail: bussradinc@gmail.com